

Language – Culture – Politics

International Journal

Vol. 1/2019

Recenzenci:

Prof. dr hab. Henryk Chałupczak (*Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, Polska*), Prof. dr Edward Colerick (*Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, Siedlce, Polska*), Prof. dr hab. Christopher Garbowski (*Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, Polska*), Prof. dr hab. Halyna Lutsyshyn (*Uniwersytet Narodowy Politechnika Lwowska, Lwów, Ukraina*), Prof. dr hab. Nina Rzhavska (*Narodowy Uniwersytet Lotniczy, Kijów, Ukraina*).

Międzynarodowa Rada Naukowa:

Beata Fałda – Przewodnicząca (*Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, Polska*), Klaudia Bednarova-Gibova (*Uniwersytet Preszowski, Słowacja*), Iryna Biskub (*Wschodnioeuropejski Uniwersytet Narodowy im. Łesi Ukrainki, Ukraina*), Edward Colerick (*Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Polska*), Serghiey Fedoniuk (*Wschodnioeuropejski Uniwersytet Narodowy im. Łesi Ukrainki, Ukraina*), Teresa Giedz-Topolewska (*Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, Polska*), Jurij Hajduk (*Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, Polska*), Jan Hudzik (*Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Polska*), Dzintra Iliško (*Uniwersytet Daugavpils, Łotwa*), Henryk Kardela (*Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Polska*), Mirosława Kawecka (*Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, Polska*), Jan Kłos (*Katolicki Uniwersytet Lubelski, Polska*), Andrzej Kowalczyk (*Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Polska*), Włodzimierz Osadczy (*Katolicki Uniwersytet Lubelski, Polska*), Lucyna Sikorska (*Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, Polska*), Beata Siwek (*Katolicki Uniwersytet Lubelski, Polska*), Beata Kasperowicz-Stążka (*Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Polska*), Tomasz Stępniewski (*Instytut Europy Środkowej, Lublin, Polska*), Tomasz Zygmunt (*Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, Polska*).

Redaktor Naczelny:

Tomasz Zygmunt

Sekretarz Redakcji:

Jurij Hajduk

Członkowie Redakcji:

Anna Wołoszczuk, Mariola Tiuchtiej, Caitlin Mello

Wersja elektroniczna czasopisma dostępna na:
Index Copernicus, CEEOL, icm UW

© Copyright by Instytut Neofilologii Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Chełmie
Chełm 2019

ISSN

2450-3576

ISBN

978-83-956345-1-2

INSTYTUT NEOFILOLOGII
PAŃSTWOWA WYŻSZA SZKOŁA ZAWODOWA W CHEŁMIE
UL. WOJSŁAWICKA 8B, 22-100 CHEŁM, POLSKA
TEL./FAX: +48-82-564-2080
HTTP://LCPIJOURNAL.PWSZ.CHELM.PL
E-MAIL: LCPIJOURNAL@YAHOO.COM

Instytut Neofilologii
Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Chełmie

Language – Culture – Politics

International Journal

Vol. 1/2019

Redaktor wydania
Tomasz Zygmunt

Chełm 2019

Reviewers:

Prof. dr hab. Henryk Chałupczak (*Maria Curie-Skłodowska University, Poland*), Prof. dr Edward Colerick (*University of Natural Sciences and Humanities in Siedlce, Poland*), Prof. dr hab. Christopher Garbowski (*Maria Curie-Skłodowska University, Poland*), Prof. dr hab. Halyna Lutsyshyn (*Lviv Poitechnic National University, Ukraine*), Prof. dr hab. Nina Rzhavska (*National Aviation University, Ukraine*).

International Scientific Committee:

Beata Falda – Chairperson (*State School of Higher Education in Chełm, Poland*), Klaudia Bednarova-Gibova (*Presov University, Slovakia*), Iryna Biskub (*Lesia Ukrainka Eastern European University in Lutsk, Ukraine*), Edward Colerick (*University of Natural Sciences and Humanities, Poland*), Serghiey Fedoniuk (*Lesia Ukrainka Eastern European University in Lutsk, Ukraine*), Teresa Giedz-Topolewska (*State School of Higher Education in Chełm, Poland*), Jurij Hajduk (*State School of Higher Education in Chełm, Poland*), Jan Hudzik (*Maria Curie-Skłodowska University, Poland*), Dzintra Iliško (*Daugavpils University, Latvia*), Henryk Kardela (*Maria Curie-Skłodowska University, Poland*), Mirosława Kawecka (*State School of Higher Education in Chełm, Poland*), Jan Kłos (*Catholic University of Lublin, Poland*), Andrzej Kowalczyk (*Maria Curie-Skłodowska University, Poland*), Włodzimierz Osadczy (*Catholic University of Lublin, Poland*), Lucyna Sikorska (*State School of Higher Education in Chełm, Poland*), Beata Siwek (*Catholic University of Lublin, Poland*), Beata Kasperowicz-Stążka (*Maria Curie-Skłodowska University, Poland*), Tomasz Stępniewski (*Institute of Central Europe, Lublin, Poland*), Tomasz Zygmunt (*State School of Higher Education in Chełm, Poland*).

Editor-in-Chief:

Tomasz Zygmunt

Secretary:

Jurij Hajduk

Adjunct Members of the Committee:

Anna Wołoszczuk, Mariola Tiuchtiej, Caitlin Mello

Electronic version of the Journal available at:
Index Copernicus, CEEOL, icm UW

© Copyright by Instytut Neofilologii Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Chełmie
Chełm 2019

ISSN

2450-3576

ISBN

978-83-956345-1-2

INSTITUTE OF MODERN PHILOLOGY
STATE SCHOOL OF HIGHER EDUCATION IN CHELM
WOJŚLAWICKA 8B, 22-100 CHELM, POLSKA
TEL./FAX: +48-82-564-2080
HTTP://LCPIJOURNAL.PWSZ.CHELM.PL
E-MAIL: LCPIJOURNAL@YAHOO.COM

Spis treści – Contents

Język – Language	5
Klaudia Bednárová-Gibová <i>An Integrated Approach to Teaching Literature in Higher Education for Translation Studies Trainees</i>	7
Magdalena Bojar <i>Maintaining Linguistic Interaction through Pair Work and Group Work</i>	19
Alicja Cuper, Małgorzata Cuper-Ferrigno <i>Some Remarks on Idioms and Idiomatic Translation</i>	35
Alfredo Abdel Jacobo Vázquez <i>Visible Learning to Enhance Learner's Participation: an intervention for undergraduate students</i>	47
Agnieszka Ziarkowska-Robak <i>Event Structure: Setting Parameters on Idiomatic Expressions</i> ..	67
Kultura – Culture	79
Iryna Biskub, Anna Danylchuk <i>European Identity: values, cultures and languages. General Overview of the European Identity Study and its Connection to the Study of Languages</i>	81
Magdalena Kawa <i>Przez ruiny i zgliszcza. Społeczne i kulturowe zmiany powojennej rzeczywistości widziane oczyma Mordechaja Canina</i> ..	93
Iwona Koza <i>Edukacja i szkolenia – przegląd europejskich problemów</i>	105
Александр Глотов <i>Жизненные ценности в контексте литературного процесса</i>	119
Polityka – Politics	129
Rafał Zygmunt <i>Charakterystyka pryncypiów i głównych założeń myśli politycznej i prawnej Thomasa Jeffersona</i>	131

Dorota Górnik	
<i>A Blithe Spirit' in Hard Times – Hugh Gibson's Role in the Establishment of Diplomatic Relations between Poland and America</i>	147
Andrzej Gil	
<i>Od radzieckiego imperium do chińskiej strefy wpływów. Azja Środkowa po 1991 roku</i>	159
Andrzej Wawryniuk	
<i>Przynależność polityczna Chełmszczyzny. Fakty i mity</i>	173
Agnieszka Magdalena Zaręba	
<i>Efektywność polskiej demokracji bezpośredniej na poziomie lokalnym. Przypadek miasta Olsztyn</i>	193
Marianna Gładysz	
<i>Baltic-Black Sea Region in the European Security System – Ukraine's and Russia's Interests</i>	215
Nataliya Antonyuk, Oksana Krayevska	
<i>Regional Policy of Ukraine in the Framework of the EU-Ukraine Cooperation</i>	231
Jurij Hajduk	
<i>Instrumentalizacja ukraińskiego dyskursu dookoła pamięci historycznej</i>	249
Светлана Матвиенкив	
<i>Суть и проблемы формирования государственной информационной политики современной Украины</i>	259
Светлана Була	
<i>Коммуникативное взаимодействие местной власти и общественности в г. Львове</i>	271
Оксана Шурко	
<i>Детерминанты электорального поведения граждан Украины</i>	283
Review	297
Tomasz Zygmunt	
<i>A Review of "Selected Chapters in English Lexicology, Part I: Lexical Semantics and Lexicography" by Klaudia Bednarova-Gibova</i>	299

LANGUAGE – CULTURE – POLITICS: International Journal

The aim and the thematic scope:

Language – Culture – Politics: International Journal is a scientific periodical issued by the Editorial Board of The Institute of Modern Philology composed of three departments: English and American Studies, Slavic Studies, and International Relations. Due to the range of disciplines represented by the members of the Editorial Board, the periodical is open to publications covering such spheres as language and literature, education, culture, social studies, religious studies, philosophy, political science and international relations, and therefore, the area of humanities in its broadest scope and content of the term.

The periodical is composed of three main parts, signaled by its title: LANGUAGE – CULTURE – POLITICS. Besides, one additional part – CRITICAL REVIEWS can always be added whenever thematically related materials are sent.

The journal is a publication registered in the National Library of Poland (ISSN: 2450-3576). The authors' articles are qualified to publication after they are positively reviewed. The names of independent reviewers are given in the opening section of the journal.

Cel i zasięg tematyczny:

Language – Culture – Politics: International Journal jest czasopismem naukowym wydawanym przez Zespół Redakcyjny Instytutu Neofilologii, składającego się z trzech katedr: Filologii Angielskiej, Filologii Słowiańskiej i Stosunków Międzynarodowych. Zakres reprezentowanych przez Zespół Redakcyjny dyscyplin naukowych sprawia, iż czasopismo jest otwarte na publikacje obejmujące swym zasięgiem takie obszary jak język i literatura, edukacja, kultura, nauki społeczne, religioznawstwo, filozofia, nauki o polityce i stosunki międzynarodowe, a zatem cały obszar humanistyki w najszerszym tego słowa znaczeniu.

Czasopismo składa się z trzech głównych działów zasygnalizowanych w tytule: JĘZYK – KULTURA – POLITYKA. Ponadto, dodatkowy dział – RECENZJE może być dodany w sytuacji kiedy nadesłane zostaną materiały adekwatne pod względem tematycznym.

Czasopismo jest publikacją zarejestrowaną w Bibliotece Narodowej (ISSN: 2450-3576). Nadesłane przez autorów artykuły zostają zakwalifikowane do publikacji po uzyskaniu pozytywnej recenzji. Nazwiska niezależnych recenzentów zamieszczone są w części otwierającej czasopismo.

Język – Language

Kludia Bednárová-Gibová

University of Prešov

An Integrated Approach to Teaching Literature in Higher Education for Translation Studies Trainees

Abstract

Literature and its position in curricula within translation studies (TS) study programmes has always been a source of heated debates. This paper zooms in on proposing an integrated approach to teaching literature for TS trainees based on combining a linguistic, literary and cultural analysis. Its aim is to outline methodological considerations, give recommendations for future teaching practice and provide the TS-minded community with a possible didactic inspiration on the basis of the author's advocated approach. Part of this paper is also an empirical analysis from the perspective of the proposed integrated approach based on a selected case study of Christopher Marlowe's Act I from his play *The Tragical History of Doctor Faustus* in order to substantiate its relevance. The analysis shows how a literary text comes to convey its meaning thanks to a combination of threefold interpretative insights.

Keywords: *integrated approach, literature, higher education, TS trainees, translation didactics.*

Abstrakt

Literatura i jej miejsce w treściach programowych translatoryki (TS) zawsze były źródłem gorącej debaty. Niniejszy artykuł skupia się na propozycji zintegrowanego podejścia do nauczania literatury adeptów translatoryki (TS), bazując na połączeniu analizy z zakresu językoznawstwa, literatury i kultury. Celem jej jest podkreślenie wagi rozważań metodologicznych, udzielenie wskazówek co do dalszej praktyki nauczania oraz dostarczenie translatorsko ukierunkowanej społeczności oczekiwanych inspiracji wynikających z proponowanego przez autorkę podejścia.

Częścią niniejszej pracy jest także analiza empiryczna prowadzona, z perspektywy proponowanego podejścia zintegrowanego oparta na studium Aktu I sztuki Christophera Marlowa *Tragiczna historia doktora Fausta*, po to, aby ukazać jej zasadność. Analiza ta ukazuje jak tekst literacki przekazuje zawarte w nim treści dzięki troistej kombinacji czynników interpretacyjnych.

Słowa kluczowe: *podejście zintegrowane, literatura, adepci translatoryki (TS), dydaktyka translacji.*

Introduction: looking at literature for translation studies trainees

The position of literature within curricula in higher education institutions has always been a source of controversy. The effectiveness of teaching literature has been contested already within the English as a Foreign Language (EFL) paradigm. Some against the use of literature contend that its language is "structurally complex, conceptually difficult to understand, and unique to a particular culture or authentic situation and therefore does not support the goals of teaching grammar or helping students meet their academic or occupational needs" (Yimwilai, 2015, p. 14). Others say that the creative use of poetic language deflects from the conventions of standard language and may be unnecessarily manipulated (Savidou, 2004). There are, however, vocal others who take a different attitude and believe, in line with communicative language teaching principles, that literature encompasses a wide range of lexis, provides a meaningful context, enhances creativity and imagination and supports critical thinking (see Van, 2009).

The situation is not easier in the ambit of translation studies (TS) as the opinions on the teaching of literature for TS trainees also vary. They oscillate from treating literature as a useful (but not an indispensable) component of TS trainees' curricula to frowning upon literature-oriented courses as a luxury one can happily do without, giving priority to other, allegedly much more important, subjects. As becomes apparent in section 2 of this paper, I advocate the former approach for linguistic, methodological and motivational reasons in compliance with Duff and Maley (1990). Linguistically, by using a profound range of literary discourses TS trainees are naturally exposed to authentic nuances of the English language, which sharpens their language sensitivity. Methodologically, literary texts make TS trainees more sensitive to the reading process and its strategies. Motivationally, literary di-

scourses support sheer enjoyment of reading because of their inherent nature which opens room for personal responses.

The awareness of the literary discourse with its distinctive features as opposed to non-literary texts mirrors a historic split between linguistics and literature, which Geoffrey Leech famously refers to as a 'lang-lit' problem. This divergence of opinions has caused that the teaching of the two disciplines was treated wrongly for a long time as 'disconnected pedagogic practices' (see Carter, McRae, 1996, p. xxiv). However, in light of my attitude to integrating literature into TS trainees' curricula I hold a view that the separation of literature from language creates an artificial binary because literature represents language and one of the possible manifestations of language can be literary. Moreover, in today's era of the omnipresent interdisciplinarity, integrating linguistics and literature is not only creative, but more than necessary.

According to Carter and Long (1991), there are three main approaches to teaching literature, i.e. the language, cultural and personal growth model. While the language model is based on students' working on lexical, grammatical and discourse features of a literary text, the cultural model encourages them to explore the literary, cultural, historical and social context of a particular text. Lastly, the personal model growth model empowers students to interconnect their own personal and cultural experiences and those expressed in a literary text. As each of these approaches differs in its focus on texts, in order for literature to be really beneficial for TS trainees, I suggest, in line with Savvidou (2004) and Yimwilai (2015), that an integrated approach model combining key elements of all the three models be used in higher education teaching. The aim of this paper is not only to reflect on the current position of literature in higher education for TS trainees, but outline my approach to its integrating into curricula and potentially inspire pertinent literature course supervisors how literature for this target student group could be taught.

Methodological considerations and recommendations for teaching practice

Aside from combining the three models described above, the integrated approach to teaching literature implies in my understanding a transdisciplinary approach that involves the teaching of relevant ideas across more than one subject field. This means blending a linguistic, literary and cultural analysis with interspersed translation activities. Pragma-stylistically, the benefit of the integrated approach rests on a close text analysis in order

to find out "not just what a text means, but also how it comes to mean what it does" (Short, 1996, p. 224).

My perception of the integrated approach differs from its evaluative understanding in translation didactics where the portfolio is used a tool of learning and assessment (see e.g. Giaber, 2018). The driving force behind the presented approach is my conviction that in order to free TS trainees from forbidding misconceptions about linguistics and literature, it is beneficial to show them how the two disciplines can be mutually enriching especially through naturalistic observation and qualitative analysis. At the same time, it is important to demonstrate to them how it is possible to get the messages across via integrated translation exercises.

Outlining methodology as regards teaching literature for the selected target group of students, I propose that critical reading exercises be taught within literary courses. This is because they require active participation of trainees in analysing concrete cases studies. Critical reading exercises can be done with two kinds of teaching materials. First, they can be as long as a couple of paragraphs and second, they can involve a whole chapter (or act) from a selected literary work, be it a novel, short-story or play. The second type of the teaching material represents a more comprehensive critical reading activity and is more instrumental in providing TS trainees with a holistic perspective towards dissected linguistic and literary problems, which results in a more enriching interdisciplinary experience. However, translation exercises can be integrated more easily within the first possibility.

Furthermore, a thorny didactic problem in teaching literature for TS trainees is what kind of literature should be included into these courses. Classics or contemporary post-modernist authors? Or a balanced mixture of these two? Based on my teaching experience and trainees' reactions to the teaching material, I think a fair course should be based on the latter. Avoiding classic authors like Shakespeare or Hemingway can lead trainees astray in their future careers because not being sufficiently familiar with their works can cause that they will not be able to recognize plentiful cultural allusions when translating or interpreting. It should be borne in mind that in the Anglophone cultural space allusions to Shakespeare can be encountered virtually in any type of media ranging from a contemporary literary text via a comic strip up to a movie. On the other hand, shunning post-modernist authors do not provide trainees with a taste of contemporary literature, which can result in a somewhat oldish and biased approach. Thus, it is the course supervisor's responsibility to sensitively integrate both classic as well as more recent authors and not be unwisely influenced by personal preferences.

Below follows an empirical demonstration of the integrated approach I used within a course entitled *Lexis of the Literary Style* at the Institute of British and American Studies at the University of Prešov in Slovakia on the basis of a selected case study with its goals.

Teaching literature for TS trainees on the basis of a case study

This section of the paper focuses on an analysis of the character of Doctor Faustus from Christopher Marlowe's play *The Tragical History of Doctor Faustus* as a Renaissance scholar with his overwhelming desires for knowledge, power, wealth and fame. Its primary purpose is to discuss Faustus' personality traits on the basis of firstly, textual analysis of selected verses from Act I of 1616 Marlowe's drama and secondly, extra-linguistic knowledge about the background of the Renaissance. This is how a linguistic analysis comes in functional when being sensitively intertwined with a literary and cultural analysis, in compliance with my proclaimed integrated approach.

First and foremost, it is vital to realize that the Renaissance as an era in the history of mankind is a time marked by the liberation of individuals from any external authorities, secular and ecclesiastical dogmas. A Renaissance man, fully aware of his potential, is amazed at the world which unfolds before him. This type of man with his outstanding capabilities and flair may be perceived as a deified individual craving for knowledge going beyond the boundaries of the science of the day; as a creature who pushes his self-confidence to the uttermost bounds and overcomes emerging horizons in a titanic way (see Leclerc, 2004). This philosophical and cultural backdrop must be emphasized to TS trainees if we are to approach the character of Dr. Faustus in an objective way.

In the opening scene of the play, with Faustus in his study, one meets a man who has reached a pausing place in his life. He has been sustained by an undefined but powerful aspiration and complacency in his lifetime endeavours, but now the latter seems to have vanished. Already the first of Faustus' words imply (see Marlowe, 2003, p. I i 1-4) that he is an impatient, eager and vigorous man, dissatisfied with his current status and knowledge, still craving for more; to ascertain the ultimate purpose of every branch of study.

Faustus: Settle thy studies, Faustus, and begin
 To sound the depth of that thou wilt profess.
 Having commenced, be divine in show,
 Yet level at the end of every art. (Marlowe, 2003, pp. I i 1-4)

All this implies that it is time for a re-evaluation of the situation of the scholar. Faustus examines the traditional branches of human knowledge, i.e. philosophy, medicine, law and divinity as they were organized in the universities at that time. He finds each of them inadequate and limited to satisfy his desires. After many years of being bent over books, he becomes conscious of the limits of human knowledge as well as of the fact that human beings have not been endowed with the perfection of God. So, he solves this contention by an intrepid revolt against everything that confines him.

His soliloquy has from a lexical point of view a characterizing function: Marlowe makes use of Latin quotations, e.g. *Bene disserere est finis logices* (Marlowe, 2003, p. I i 7), which reflects a feature of his time – an interest of the Renaissance in Latin and Greek so that scholars could engage in original texts of ancient philosophers and poets. By references to the proper names of the famous personalities of Antiquity such as Aristotle, Galen, Emperor Justinian or Saint Jerome, Marlowe emphasizes Faustus' erudition. He equally rejects all these figures, which symbolizes his break-up with the Medieval Ages prizing authority, in favour of a modern spirit of free enquiry of the Renaissance. Furthermore, Faustus' repeated use of his own name throughout the soliloquy supports his awareness of his individualism and strength of will. It is precisely this pronounced individualism of the human being that is a crucial feature of a Renaissance man.

Having been ravished by Aristotle's *Analytics*, Faustus does not want to have anything in common with philosophy because he has already "attained the end" (Marlowe, 2003, p. I i 10), that is, he has already mastered its ultimate purpose. Besides, he already excels in the art of disputation. In medicine, apart from being the author of famous prescriptions, he helped cities to escape the plague and has equally attained the end of curing human bodies of ills. Yet, being a physician does not imbue him with a sensation of satisfaction and delight. His fundamental grievance is: "Yet art thou still but Faustus, and a man" (Marlowe, 2003, p. I i 21). Dissatisfied with his status, he rises up against the limitations that define the mode of human existence. He goes as far as to take the liberty of blaspheming when he exhibits superhuman ambitions such as to make people live eternally and to be able to resurrect them, like the Almighty. Since he realizes that he cannot vanquish Death, he renounces medicine. Equally, he denounces law as a mercenary pursuit, a drudgery undermining one's spirit. Finally, Divinity, traditionally seen as the peak of scholastic endeavour, holds the greatest disappointment. It strikes him as inconclusive, not admitting desire for knowledge and human curiosity, having its exact limits which when overstepped by man, incur con-

demnation by God and society. However, Faustus' principal objection against Divinity is that, as Gardner suggests, "it is grounded on the recognition of man's fallibility and mortality" (Gardner, 1972, p. 197). In the presented attitudes of Faustus towards the traditional fields of higher learning, one can spot his pride, haughtiness and mutinous spirit. Faustus' fortitude to go beyond the knowable and possible is worth admiration but also warning.

Faustus realizes that years of being immersed in studying bring him neither expected gratification nor limitless knowledge of truth and essence of reality, nor wealth. He reaches the conclusion that to grasp the meaning of one's life cannot be achieved by abstract brooding over it but by its experiencing, which is culturally another distinctive aspect of a Renaissance man. Being aware of the depressing force of the limitations imposed by traditional fields of learning, he abandons his systematic search for the final understanding of the world. He deviates from the moral position of a scholar and ethical principles of the science of the day and plunges defiantly into the practice of magic.

Only magic, holding out the possibility of gaining the omnipotence of God, seems to be able to please his restless spirit. "These metaphysics of magicians and necromantic books are heavenly" (Marlowe, 2003, p. I i 49-50), claims Faustus haughtily. The moment of the scholar's decision to take up sorcery deserves, however, a more comprehensive explanation. From a cultural angle, it must be interpreted against the backdrop of the period of the Renaissance. The physical borders of the world, which were getting a new shape at that time, enhance one's spiritual horizon as well. This rush of new facts, however surprising and unexpected, makes people feel disoriented and smashes up their traditional medieval picture of the world. The point is that a Renaissance man yearns precisely for a well-rounded picture of the world and believing in himself, he craves to know the essence of all phenomena in order to take control of them. Yet, he must realize his limits. The desire to explore nature and the universe and their secrets seems too audacious and equally surpasses the possibilities of science at that time.

Faustus, as a respected scholar of his time, is suffused with Promethean daring and is captivated by the thought of magic. He sees in it a possibility of being able to take control over the world, to accumulate wealth and power and overcome all contradictions:

Faustus: O, what a world of profit and delight,
Of power, honour, and omnipotence
Is promised to the studious artisan!
All the things that move between the quiet poles

Shall be at my command. Emperors and kings
 Are but obeyed in their several provinces,
 But his dominion that exceeds in this
 Stretcheth as far as doth the mind of man –
 A sound magician is a demigod.
 Here tire my brains to get a deity.
 (Marlowe, 2003, p. I i 53-62)

A close lexical reading of the lines above suggests that Faustus behaves as a Renaissance Titan who dares to assert his individual will in defiance of God, and devoured by ambition, dares to extend his desire for power to the utmost bounds transcending human possibilities. Faustus' mind yearns for unrestrained power and reign over everyone and everything, including mighty emperors and kings. His decision to "tire his brain to get a deity" speaks of his presumptuous spirit, of his aspiring above his order, of his wish to touch the starry firmament and to be on a par with God. J. B. Steane (1964, p. 157), an acclaimed Marlovian critic, describes Faustus as "the young extremist, eager and buoyant, with a brilliantly energetic [...] mind, intoxicated by his enthusiasm" in this connection.

Overall, throughout Act I of the play Faustus brims with vitality and energy. He is infatuated by the vision of a perfect future that seems within the reach of his hand. From a cultural point of view, his ambitions reflect the power aims of Renaissance England, i.e. gaining control over countries and the seas, and the patriotic feelings of her inhabitants:

Faustus: Shall I make spirits fetch me what I please [...]
 I'll have them fly to India for gold;
 Ransack the ocean for ancient pearl,
 And search all corners of the new-found world
 For pleasant fruits, and princely delicates [...]
 I'll reign sole king of all the provinces.
 (Marlowe, 2003, p. I i 78, 81-84, 93)

As the lexical colouring of the verses above reveals, Faustus is enthralled by the idea of the possibility of world domination, which unfolds before him with the aid of magic. In this manner, Marlowe presents through Faustus' mouth the general attitude of England at that time, intoxicated by remarkable achievements of the reign of Queen Elizabeth I., such as implementation of overseas discoveries and acquisition of new colonies. An Elizabethan spectator could have therefore sympathized with the character of Faustus and

his longings to gain more power in the world, more of its wealth and areas that he envisioned to be conquered.

To sum up, we can claim that the interaction of the performed textual analysis backed up with literary and cultural interpretations allows us to arrive at a more detached view of Faustus as a dauntless and presumptuous man full of superhuman ambitions who violates particular ethical rules by his Promethean rebellion to enter territories that are denied to ordinary mortals. From a lexical point of view, the analysed sample makes use of fairly complex, both abstract and concrete lexis. The employed diction tends to be neutral as well as evaluative and is rarely emotionally charged. Marlovian English prefers a rather formal mode of expression, pushing vulgar and slangy expressions to the background. Overall, the lexis is used in an appropriate way with regard to wider contextual considerations; no words are used in any unusual combinations.

Conclusion

In closing, the implications of this paper are that teaching literature for TS trainees can be beneficial providing that it is taught with the application of the integrated approach using linguistic, literary and cultural insights. Indeed, further research is needed to confirm this claim, but based on this paper, literature course supervisors should consider the pros of the integrated approach. Apart from reinforcing TS trainees' strategies to interpret and analyse literary language naturally in context, it also gives them a fair chance to improve not only their linguistic and communicative skills, but also their extra-linguistic knowledge with regard to culture which they will need throughout their prospective translator careers. Learning about foreign cultures, that is about Anglophone cultures and their understanding of the world in a non-coercive way via literature is an added value of this approach. Besides, being familiar with the cultural background of selected literary works paves the way for a proper rendition of assigned text excerpts, thus mastering 'extra-textual' features of translation. Relating this background information can also foster trainees' critical thinking skills. All in all, realizing that literature can be a potentially powerful didactic tool, subjects such as e.g. *Lexis of the Literary Style* should be given considerable attention and room within curricula in higher education.

Bibliography

Carter, R., Long, M. (1991). *Teaching Literature*. UK: Longman Group.

- Carter, R., McRae, J. (eds.). (1996). *Language, Literature and the Learner*. Harlow: Addison Wesley Longman.
- Cifuentes-Goodbody, N., Harding, S. (2016). "An Integrated Approach to the Translation Studies Curriculum". In: *Current Trends in Translation Teaching and Learning E*, Vol. 3, 1-23, http://www.cttl.org/uploads/5/2/4/3/5243866/cttl_e_3_cifuentes-goodbody_2c_n._harding.pdf, 21.12.2018.
- Duff, A., Maley, A. (1990). *Literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Gardner, H. (1972). Interpreting Dr. Faustus. In: D. Cole (ed.) *Suffering and Evil in the Plays of Christopher Marlowe*. New York: Gordian Press.
- Giaber, J.M. (2018). "An integrated approach to teaching translation practice: teacher's approach and students' evaluation." In: *The Interpreter and Translator Trainer*, Vol. 12, Issue 3., <https://doi.org/10.1080/1750399X.2018.1502006>, 21.12.2018.
- Gibová, K. (2006). *The Portrait of a Renaissance Man in Christopher Marlowe's Drama The Tragical History of Doctor Faustus* (Unpublished master's thesis). Prešov: Prešovská univerzita.
- Gile, D. (2018). "Research into translation as a specialism: an analysis and recommendations." In: *The Journal of Specialised Translation*. Issue 30, https://www.jostrans.org/issue30/art_gile.pdf, 24.11.2018.
- Grantley, D., Roberts, P. (eds.). (1999). *Christopher Marlowe and English Renaissance Culture*. Aldershot: Ashgate Publishing Ltd.
- Leclerc, P. (2004). *Picco della Mirandolla. A Renaissance Philosophy of Man*. http://www.faculty.ccri.edu/paleclerc/prismatic_perception/picco_della_mirandola.shtml, 29.10.2017.
- Marlowe, C. (2003). *The Complete Plays*. London: Everyman Paperbacks.
- Savvidou, C. (2004). "An Integrated Approach to Teaching Literature in the EFL Classroom." In: *The Internet TESL Journal*, Vol. X, No. 12, <http://iteslj.org/Techniques/Savvidou-Literature.html>, 3.12.2018.
- Short, M. (1996). *Exploring the Language of Poems, Plays and Prose*. Routledge: London and New York.
- Steane, J. B. (1964). *Marlowe. A Critical Study*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Van, T. T. M. (2009). "The relevance of literary analysis to teaching literature in the EFL classroom." In: *English Teaching Forum*. Vol. 47, No. 3, <https://eric.ed.gov/?id=EJ923454>, 13.12.2018.
- Yimwilai, S. (2015). "An Integrated Approach to Teaching Literature in an EFL Classroom." In: *English Language Teaching*. Vol. 8, No. 2, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1075195.pdf>, 13.12.2018.

*Correspondence concerning this paper should be addressed to Dr. Habil. Klaudia Bednárová-Gibová, Associate Professor of the Institute of British and American Studies at The Prešov University in Prešov (Slovakia).
E-mail: klaudia.gibova@unipo.sk*

Magdalena Bojar

State School of Higher Education, Chełm

Maintaining Linguistic Interaction through Pair Work and Group Work

Abstract

The main goal of this paper is to indicate the significance of pair and group work implementation in the process of language study. The first issue tackled in this article refers to interactive principles leading students to successful achievements in terms of communication. Apart from principles, there is also a short presentation of roles that an interactive teacher takes on in the course of a lesson, and how they change at different stages. The following point validates the use of pair and group work in the classroom despite the presence of certain inconveniences and dangers. Furthermore, there is a description of principles and certain rules which serve as a guidance for teachers on how to organise pairs and groups without any obstacles. On top of that, a wide range of types of interactive activities appropriate for pair and group work is put forward. The last part of the article is a collection of exemplary exercises presented in the form of appendix.

Keywords: *interactive principles, interactive teacher's roles, advantages of pair and group work, streaming, friendship, open and closed pairs, activities.*

Abstrakt

Głównym celem tego artykułu jest ukazanie istotnej roli jaką odgrywa wdrożenie pracy w parach i grupach w procesie nauczania języka obcego. Pierwszym poruszonym aspektem są interaktywne zasady, które mają doprowadzić ucznia do osiągnięcia sukcesu w zakresie komunikacji. Ponadto, w skrócie zostały przedstawione role interaktywnego nauczyciela oraz ich formy na różnych etapach lekcji. Kolejny punkt stanowi argumentacja przemawiająca za pracą w parach i grupach

w postaci szeregu istniejących zalet, pomimo niedogodności i zagrożeń jakie niesie za sobą ten rodzaj pracy. W dalszej kolejności opisane zostały zasady i reguły dobrej organizacji, które mogą stanowić rodzaj instrukcji dla nauczyciela jak z powodzeniem tworzyć pary i grupy. Oprócz tego przedstawiono różnorodne typy interaktywnych zadań, odpowiednich dla pracy w parach i grupach. Ostatnia część artykułu to załącznik, w którym znajduje się zbiór przykładów ćwiczeń.

Słowa kluczowe: *interaktywne zasady, role interaktywnego nauczyciela, zalety pracy w parach i grupach, podział uczniów, przyjaźń, pary otwarte i zamknięte, typy zadań.*

Introduction

"More hands make for lighter work", "Two heads are better than one", or "The more the merrier" are the three proverbs that precisely depict assumptions and objectives of pair and group work. In other words, they can be perceived as synonyms of capability, creativity and motivation. To gain these qualities, teachers need to assign tasks that involve collaboration and self-initiated language. They should settle students in various natural, authentic contexts that require exchange of thoughts, ideas and feelings. Wilga Rivers (in Brown, 2001, p. 165) claims that:

"Through interaction, students can increase their language store as they listen to or read authentic linguistic material, or even the output of their fellow students in discussions, skits, joint problem-solving tasks, or dialogue journals. In interaction, students can use all they possess of the language – all they have learned or casually absorbed – in real-life exchanges. ... Even at an elementary stage, they learn in this way to exploit the elasticity of language."

Therefore, she admits that teachers should implement interactive activities from the very beginning of language study.

Naturally, they should also consider a number of valid interactive principles that would lead to efficient accomplishment of communicative tasks. The first of them is called the *Principle of Automaticity*, which emphasizes the importance of meanings and purposes of language rather than analysis of grammar and other linguistic forms. Another principle, the *Intrinsic*

Motivation Principle, refers to students' inner needs, wants and desires. If these aspects are fulfilled, they eagerly participate in interactive activities. When students see the progress in their language acquisition or when they successfully accomplish a task, they can develop a self-rewarding system and self-confidence. Consequently, it prompts them to undertake further actions. Moreover, students need to be aware that communication is about making certain decisions on what to say and how to express thoughts, what language should be used and how to interpret received information. They should also know how to repair a conversation and make it natural when some obstructions appear. Therefore, it means that students need to master language skills in order to be productive and comprehensive interlocutors. To gain this ability, they need to employ a number of styles and strategies in the process of study. The principle dealing with this aspect is called the *Principle of Strategic Investment*. The next issue to be discussed refers to possible failures that students may encounter both productively and receptively. For this reason, teachers are obliged to prepare learners for such circumstances by creating an encouraging atmosphere in the classroom, introducing appropriate techniques and responding positively to students' attempts. The presented description reflects the nature of another interactive principle called the *Principle of Risk-Taking*. Additionally, students must be aware of the fact that language is not a disconnected, isolated item but it is the integral constituent of culture. Accordingly, learners extend their knowledge to issues like customs and beliefs, values, art, history, geography, social aspects, or modes of feeling and acting in everyday situations. The principle that encompasses all cultural facets is known as the *Language-Culture Connection Principle*. Finally, the *Principle of Communicative Competence* needs to be mentioned as it comprises all components of human interaction (organizational, pragmatic, strategic, and psychomotor) which lead to successful communication (Brown, 2001, pp. 55, 59, 63-64, 68).

Apart from interactive principles described above, there should be at least a short mention included about the roles of an interactive teacher. Before the activity he acts as an organiser. He engages students in the task, instructs them and demonstrates how to perform it, and informs when it should be finished. During the activity an interactive teacher becomes an observer since he monitors students' work and gets information about their progress; a prompter and a resource due to the fact that he gives students certain suggestions; or a participant as he becomes a member of a group and takes part in the activity. After, an interactive teacher organises feedback which means that he acts as an assessor (Harmer, 2007, pp. 171-172).

Advantages of pair work and group work

The ways students work in a classroom environment depends on many factors, for example the size of a class, the number of students, fixed furniture, topic of a lesson, types of tasks and techniques used, or students' preferences. Obviously, the very first association with the words 'teaching' and 'classroom' brings forth a picture of students sitting in orderly rows and a teacher standing in front of them. This is the most common teacher – student correlation. But if teachers aim to maintain linguistic interaction in the classroom, pairing or grouping learners is considered the best option which is proved by the following assets:

- a) students' amount of speaking time is increased,
- b) students work independently, without teacher's guidance,
- c) it promotes cooperation and negotiation,
- d) students become autonomous as they are allowed to make their own decisions,
- e) students share responsibility for successful completion of a task,
- f) the atmosphere in the class is more relaxed (Harmer, 2007, pp. 165-166).

Yet, pairing or grouping students carries some inconveniences and dangers that need to be taken into account. First of all, teachers may feel that they lose control over their class due to noise and misbehaviour. Furthermore, students often change the topic and start to discuss things that are thoroughly unrelated to the subject of a lesson, often in their mother tongue. Besides, the choice of partners may be problematic. Sometimes it happens that students would prefer working with other peers than the ones assigned by the teacher. Finally, students' preferences should be deliberated. Simply it may appear that some of them like better individual work and perceive teacher, not another learner, as the point of reference (Harmer, 2007, pp. 165-166). Yet, these drawbacks should not discourage teachers from organising pair or group work in any way.

Creating pairs and groups

If teachers decide to have their students working in pairs or groups, they need to give thought to who should work with whom. J. Harmer (2007, pp. 168-171) suggests implementation of the following principles:

- a) Friendship. The idea of this principle is to put friends in pairs or groups. Teachers may ask students to create such arrangements themselves, yet it may be chaotic and time consuming. Another proposition is

to use the so called *sociogram*. Students are asked to write the names of peers they like best on one side of a piece of paper and the names of learners they like the least on the other side. Naturally, teacher is the only person that can read these lists.

- b) Streaming. According to this principle, students should be streamed in agreement with their abilities. It means that pairs or groups comprise a mixture of both weak and strong peers where more able ones would help those less knowledgeable. Alternatively, students may be assigned different tasks with reference to their level. Therefore, there are pairs or groups of weak and strong students created. Such division allows the teacher to help the former ones when necessary whereas the latter ones may be equipped with more challenging tasks. Finally, students may also be streamed in relation to participation. Once again, the best solution is to put weak and strong associates separately so as those weak ones would not hide behind their more talkative colleagues.
- c) Chance. As the name says itself, there are no special requirements as in the case of streaming. For example, students work in pairs or groups as they sit. The teacher may also pair them using the 'wheels' scenario. The whole class is divided into two halves standing in an inner and an outer circle. The first half faces outwards and the other inwards. The outer half circulates in a clockwise direction whereas the inner half in the opposite. When the teacher stops the circles, students work with the colleagues facing them. Moreover, learners may be given letters from A to E where all As, Bs, Cs, Ds and Es form groups. They can also be paired or grouped according to the order of their birthdays, appearance or different occupations (refers to adults).
- d) Changing groups. This principle is also referred to as flexible groups. It suggests that groups change as the activity progresses. For instance, students may work in pairs, then they may form groups of four or eight, till the whole class is united. The opposite order is also possible because students may start the activity in two large groups, then split into smaller ones and complete it in pairs.

As for pairs, Hanna Komorowska (1999, p. 80)¹ offers work in open and closed pairs. Open pairs are organised at random. A pair of students appointed by the teacher presents a dialogue in front of the class under his supervision. But the very first and thus exemplary one is performed by the teacher and a leading student in order to present the appropriate

¹All excerpts selected from Komorowska (1999). *Metodyka Nauczania Języków Obcych*. Warszawa: WSiP are translated by the author of the article.

pattern. Additionally, he nominates weaker learners to make sure they cope well with the task. Open pairs can be perceived as a prelude to closed pairs. If students' performance is satisfactory, they can move forward with an activity and work without teacher's control. Therefore, the concept of closed pairs reveals when all students in the classroom conduct a dialogue and neither teacher nor the rest of the group can hear a particular pair as they work simultaneously. Komorowska (1999, p. 80) also suggests that closed pairs can be organised in two ways:

- a) students sitting by the same table,
- b) or students sitting one after another in the same row of tables.

She also recommends that pairs of students should constantly be changed so as not to make them work with the same colleague each time. The following instructions may appear very helpful in this matter:

- a) work with a person that you like the most,
- b) choose a person that you enjoy working with,
- c) work with a person that you can learn something from,
- d) work with a person that is linguistically weaker and can learn something from you,
- e) work with a person that is better than you in general (these skills do not have to be related to school requirements),
- f) work with a person that you have not cooperated yet (this week or month).

Hence, these guidelines help teachers to differentiate pair organisation in the classroom and are in favour of miscellaneous lessons and integrity among students.

Rules of pair and group work organisation

H. Komorowska (1999, pp. 82-83) claims that certain steps should be undertaken in order to organise group work. Naturally, appropriate adjustment of these rules would lead learners to effective and successful accomplishment of tasks. Therefore, the teacher should:

- a) practise the material with students before group work and write an outline, a model or key expressions on the blackboard. Simply, it prevents them from making and repeating mistakes all the more that the teacher is no longer a controller.
- b) give clear and explicit instructions. Otherwise, there is a danger that students would constantly ask questions and thus hinder the course of an activity.

- c) give students clear aims of an activity so as to prevent them from taking unproductive actions.
- d) determine students' roles within each group, for example time keeper, resource manager, encourager, note-taker, linguistic controller and spokesman. Hence, all students are important members of groups because they share responsibility for the tasks assigned.
- e) give appropriate amount of time to complete a task otherwise the problem of misbehaviour may appear.
- f) organise additional activities like flipping through foreign-language magazines, reading comic books or simple jokes for those who finish earlier. Naturally, these need to be perceived in terms of reward for students' diligence.
- g) allow his students to speak in an undertone only. If not, chaos and indiscipline may emerge.
- h) always organise feedback.
- i) prepare additional exercises in the form of revision.

As for pair work, M. Lewis and J. Hill (2002, p. 46) claim that it is most effective if teachers:

- a) divide the group into pairs themselves and ensure that all students know who they are supposed to work with and which role they are assigned.
- b) verify that everyone knows what to do.
- c) monitor students, guide them and correct if necessary.
- d) stop the activity when it is completed.
- e) organise feedback and comment on mistakes or give suggestions for alternatives. Then ask students to perform this activity again, possibly reversing roles.
- f) should not abandon pair work even if some students sit back and do nothing.

Pair and group work activities

The last but not least component of this part of the article is the introduction of a wide range of interactive activities that students perform in pairs and groups. As for the first type of learners' work, they can practise dialogues, ask and answer question (see ex. 1)², brainstorm activities (see ex. 3), study a text or predict the content of it, write and compare notes, complete information-gap activities (see ex. 2), and prepare for joining

²References to examples of activities described in appendix.

in larger groups. Obviously, these "tasks are (a) short, (b) linguistically simple, and (c) quite controlled in terms of the structure of the task" (Brown, 2001, p. 182). In case of groups, which are more complex and involving, the activities like games (see ex. 3), group stories, discussions (see ex. 8), debates (see ex. 6), simulations and role-plays (see ex. 7), presentations, projects, jigsaw technique, or problem solving (see ex. 5) and decision-making (see ex. 4) can be organised.

Summary

In conclusion, the above elaboration proves the usefulness of pairing and grouping students. The choice of this type of work is strengthened by a number of interactive principles. Students perceive language as a medium of communicating information both productively and receptively and if they are successful, their motivation increases rapidly. Moreover, they eagerly employ their own styles and strategies in language study and are ready to take certain risks in its use when working in pairs or groups. Also, they are knowledgeable about the nature of language and do not perceive it as an isolated item but one of many valid constituents that comprise culture. Furthermore, students become less teacher dependent as they are allowed to make their own decisions and solve problems through cooperation and negotiation. Naturally, to make learners' work effective teachers need not forget about appropriate organisation of pairs and groups. It should be conducted in a skilful manner so as not to evoke chaos in the classroom and misbehaviour among students. Even if there are some inconveniences and dangers connected with pair or group work, it should not be abandoned. Conversely, teachers are recommended to employ this type of work in the classroom environment. Simply, they should adjust principles and rules described above so as to mitigate the whole procedure. All in all, pairing and grouping students gives a tremendous opportunity to practise authentic language in situations that students encounter every day through implementation of a scope of effective and worthwhile tasks.

Appendix

I. Work in pairs and find out about two modern explorers. Student A reads about Marek Kamiński and Student B reads about Helen Thayer. Make a table for the information about your partner's explorer. Then ask questions.

A TABLE

Nationality:
Age:
Expeditions:
Greatest journey:
Method of travel:
Aims of expedition:
Other activities:

Marek Kamiński

Born: 1964, Poland (Gdańsk).

Expeditions: The Sahara Desert, Spitzburgen, Mexico, Greenland, the North Pole, the South Pole.

Greatest journey: 1995 – the first person to go to two poles in one year: the North Pole (23 May), the South Pole (27 December).

Travelled: With Wojtek Moskal to the North Pole; to the South Pole on his own; both trips on skis (no dogs).

Aims of expedition: To be the first person to go to both poles in the same year; to collect money for charity.

Other activities: Businessman; organises expeditions to different places in the world.

Helen Thayer

Born: 1938, New Zealand; now lives in the USA.

Expeditions: The North Pole, The Amazon jungle, Mexico, the Sahara Desert.

Greatest journey: 1988 – First woman to travel alone to the North Pole (aged 50).

Travelled: On skis; with dog, Charlie.

Aims of expedition: To get the North Pole; to write a book about the expedition ('Polar Dream', a bestseller).

Other activities: Writes travel books; gives talks to schools; collects information about and takes photos for educational materials.

Example 1: Ask and answer session (Harris, Mower, Sikorzyńska, 2000, pp. 9, 111).

II. Work with a partner to complete a text about Sigmund Freud. Take turns to ask and answer questions. Prepare your questions first.

Student A

1) _____ was born on 6th May 1856 in Freiberg, Moravia. He went to the University of 2) _____ and studied medicine. He graduated in 3) _____ as a Doctor of Medicine. He lived in Vienna for 47 years. In 1907 the psychiatrist Carl Jung was introduced to Freud and together they formed the International Psychoanalytical Association. 4) _____ was its first president. Most of Freud's family emigrated to London. 5) _____ lost all his property when he left Vienna. Freud lived in a house in Hampstead, London. He died in 6) _____.

Student B

Sigmund Freud was born on 6th May 1856 in 1) _____. He went to the University of Vienna and studied 2) _____. He graduated in 1881 as a Doctor of Medicine. He lived in Vienna for 3) _____ years. In 1907 the psychiatrist 4) _____ was introduced to Freud and together they formed the International Psychoanalytical Association. Jung was its first president. 5) _____ emigrated to London. His brother lost all his property when he left Vienna. Freud lived in a house in 6) _____. He died in 1939.

Example 2: Information-gap (Cotton, Falvey, Kent, 2008, pp. 8, 158, 160).

III. In pairs, think about what is in the news at the moment. Use the clues below to help you. Then form a group with another pair. Take turns to say sentences in the Passive. The students who say the most correct sentences win!

team or player beaten by ...; person or people killed or injured in ...; robbers, terrorists or famous person arrested ...; meeting, conference or exhibition held in ...; plan, law or decision announced by ...; houses, buildings or areas destroyed by ...

Example 3: Game proceeded by brainstorming (Harris, Mower, Sikorzyńska, 2000, p. 49).

IV. Work in groups of three. Each student is assigned a letter A, B, and C. Read and remember the end of your story in two minutes. Tell it to the rest of your group and together decide which one is true. Then listen to the story and check your answer.

STORY 1 Student A

Terri left the bar. Then she caught a train to Canada. When she arrived in Montreal she met Chris. Chris was Terri's sister. She was a doctor. They went to Chris's house. They talked for a long time. Then Chris phoned John. John got the first plane to Montreal. John said, 'I love you. Please come back with me to London.' Terri said, 'I need more time.' Two months later Terri went back to John in London.

STORY 2 Student B

Terri left the bar. Then she caught a train to Canada. When she arrived in Montreal she met Chris. Chris was a girl in Terri's class at school. They were good friends. Chris was the editor of a newspaper. Terri said, 'I want to start a new life in Montreal.' Chris said, 'I have a job for you.' Terri never went back to London. She never saw her husband again.

STORY 3 Student C

Terri left the bar. Then she caught a train to Canada. When she arrived in Montreal she met Chris. Chris was Terri's first boyfriend. They met in Prague ten years ago. He was an American journalist. They kissed. He said, 'Ten years is a long time.' She said, 'I love you.' Terri never saw her husband again.

Example 4: Decision-making (Oxenden, Seligson, 2002, pp. 120, 123).

V. The perfect murder You are going to try and solve a crime. Work in groups of six. You are police detectives and each of you knows only the information on your card. Read the newspaper report below, and the information on your card, and discuss who committed the crime and how it was committed.

This morning the body of beautiful millionairess Susan Shapiro was found on the banks of Lake Minoria. The police know from the autopsy report that the victim died last night between 8 p.m. and 10 p.m. The small lake and surroundings have been searched extensively by police and divers and no murder weapon has been found. It appears that she was stabbed in the chest.

Student A role card:

Rex Peterson, an army veteran, has been hacking into the victim's computer and monitoring the victim's whereabouts for the last year. He has many photos of the victim, and the victim has complained about him to the police.

Student B role card:

Julie Barriskell used to be a school friend of the victim but became jealous of her success. Julie was the last known person to see the victim. She sent a text message to the victim and invited her to the lake at 5 p.m. Police have a record of the text message. She is a friend of Dr Drake Ramorey. She has an alibi from 8 p.m.

Student C role card:

Martha Smith is 75 years old and walks her dog by the lake every morning. She found the body and police have not been able to find any connection between her and the victim. She was a judge before she retired and is a well-respected member of the community.

Student D role card:

Professor Ewan Shapiro is the father of the victim. He has a water-tight alibi. He hosted a large dinner party from 6 p.m. till 11 p.m. last night and was seen by 14 people. He will inherit a small amount (one quarter) of his daughter's money.

Student E role card:

Dr Drake Ramorey was engaged to marry the victim. Surprisingly, he was already in the victim's will. He will inherit most (three quarters) of the victim's money. He is an expert on chest and lungs. He has a history of violence with his previous girlfriend.

Student F role card:

Encourage people to talk about how the crime was committed. Do not reveal this information till near the end: ice melts.

Example 5: Problem solving (Cotton, Falvey, Kent, 2008, pp. 127, 160, 164, 166, 167, 168).

VI. You are going to hold a debate about language. This is the motion:

The government should spend more money on promoting languages used by a minority of the population.

Divide into two groups to prepare arguments. Choose a spokesperson to present your basic views, then decide who will say what to support the views.

Group A (for the motion):

- a) Lose a language – lose a lot of knowledge.
- b) Like losing an animal.
- c) Language is linked to identity.
- d) Huge cultural contribution (e.g. music, film).
- e) Helps a community.
- f) Can teach you about other languages.

Group B (against the motion):

- a) Costs a lot of money to keep a language alive (schools, teachers, books, road signs, festivals).
- b) If very few people speak the language, why bother keeping it?
- c) A lot of effort for little use.
- d) If English continues to be dominant, people will never become bilingual in their minority language.
- e) Will continue to decline if language community is not economically viable.
- f) Already too much in curriculum for schoolchildren to learn without learning a useless language.

Now hold the debate. Follow the debate procedure.

1. The spokesperson from group A speaks for the motion.
2. The spokesperson from group B speaks against the motion.
3. Other people from both groups can speak and give their opinions for or against.
4. The groups vote on the motion. You can change your mind at this stage.

Example 6: Debate (Cotton, Falvey, Kent, 2008, pp. 43, 158, 161).

VII. Role-play the meeting in groups of four. Spend five minutes preparing what you are going to say. (*This activity is based on the article titled: "I'll Go to Jail Before I Let My Runaway Son Set Foot in My House Again"*)

The situation

At a preliminary counselling session with Gary involving his parents and a social worker, a decision has to be made about what the next steps in

dealing with Gary should be. The social worker acts as chairman and should steer the discussion towards a final decision about Gary's future.

Student A

You are Gary's loud and outspoken mother. Try to dominate the discussion, making sure your husband always agrees with you. You don't trust the social worker and should prepare reasons as to why Gary should go to a special school. Your language is informal and emotional.

Student B

You are Gary's father, a timid man, frightened of his domineering wife and the social worker's professional competence. Prepare to say if asked for an opinion. Your language is full of hesitations and you tend to agree with whoever spoke last.

Student C

You are Gary. You disagree with everyone, often loudly and abusively and show contempt for your parents. You are a little frightened of the social worker, but often sulk and refuse to answer questions. Although you hate your home, you do not want to go to a special school and you should prepare reasons for not going.

Student D

You are the social worker and must remain in control of this discussion, eliciting everyone's opinions and steering things towards a conclusion. You are a professional and have had this sort of discussion many times before, so your language should be polite but firm. Try to control Gary and his mother and allow the timid father to give his opinion. Prepare arguments to persuade people that Gary should stay at home and that both he and his parents should receive professional counselling.

Example 7: Role-play (Side, 1994, pp. 143, 145, 165).

VIII. Work in groups. Look at this chart of people who died before their time. Discuss with your partners:

- a) what each person achieved during their life
- b) if their characteristics matched the supposed characteristics of their star signs (see 10.4)
- c) how old they would be today if they hadn't died (except the first four)
- d) what they might have achieved if they had lived longer

	<i>Born</i>	<i>Star sign</i>	<i>Died</i>	<i>Age</i>
Wolfgang Amadeus Mozart	1756	Aquarius	1791	35
Vincent Van Gogh	1853	Aries	1890	37
Rosa Luxemburg	1871	Aries	1919	47
John F. Kennedy	1917	Gemini	1963	46
Marilyn Monroe	1926	Gemini	1962	36
Martin Luther King Jr.	1929	Sagittarius	1968	39
Elvis Presley	1931	Capricorn	1977	42
James Dean	1931	Aquarius	1955	24
Buddy Holly	1936	Virgo	1959	22
John Lennon	1940	Libra	1980	40

Example 8: Discussion (Jones, 1994, p. 97).

Bibliography

- Brown, H. D. (2001). *Teaching by Principles. An Interactive Approach to Language Pedagogy*. New York: Pearson Education.
- Cotton, D., Falvey, D., Kent, S. (2008). *Language Leader. Intermediate*. Edinburgh Gate: Pearson Education, Longman.
- Harmer, J. (2007). *The Practice of English Language Teaching*. 4th ed., Edinburgh Gate: Pearson Education, Longman.
- Harris, M., Mower, D., Sikorzyńska, A. (2000). *Opportunities. Intermediate*. Edinburgh Gate: Pearson Education, Longman.
- Jones, L. (1994). *Cambridge Advanced English*. Cambridge: University Press.
- Komorowska, H. (1999). *Metodyka Nauczania Języków Obcych*. Warszawa: WSiP.
- Lewis, M., Hill, J. (2002). *Practical Techniques For Language Teaching*. Thomson.
- Oxenden, C., Seligson, P. (2002). *English File 1*. Oxford: University Press.
- Side, R. (1994). *In Advance*. London: Nelson.

Correspondence concerning this paper should be addressed to Magdalena Bojar, M.A. in English Philology – a faculty member of the English and American Studies Department (State School of Higher Education, Chelm, Poland). E-mail: magata03@interia.pl

Alicja Cuper

State School of Higher Education, Chełm

Małgorzata Cuper-Ferrigno

State School of Higher Education, Chełm

Some Remarks on Idioms and Idiomatic Translation

Abstract

This paper focuses on key issues concerning the notion of idiom and its definitions. The paper provides insight into the classification of idioms, their translation strategies and finally difficulties regarding idiomatic translation. This work presents the views of numerous scholars whose findings show that various factors should be taken into consideration in the process of idiomatic translation.

Keywords: *idiom, classification of idioms, dictionary, translating idioms, translation strategies.*

Abstrakt

Niniejsza praca koncentruje się na kluczowych zagadnieniach związanych z pojęciem idiomu i jego definicji. Przedstawia ona klasyfikację idiomów, strategie stosowane podczas tłumaczenia oraz trudności z którymi może się spotkać tłumacz. Poniższa praca prezentuje opinie wielu naukowców których badania pokazują jak wiele czynników należy wziąć pod uwagę w procesie tłumaczenia idiomów.

Słowa kluczowe: *idiom, klasyfikacja idiomów, słownik, tłumaczenie idiomów, strategie.*

Idioms constitute a substantial part of each language whose recognition, understanding and appropriate translation may cause some problems in efficient translation. The translator is expected to have a good knowledge of both languages and cultures and should be capable of dealing with arising problems in the process of translating idiomatic pairs. Indispensable features in this process, apart from a thorough knowledge of the source and target language, are creativity, skill, willingness and experience.

Nida emphasizes that there are three presuppositions which should determine the semantic analysis (Nida, 1990, p. 103):

1. No word (or semantic unit) ever has exactly the same meaning in two different utterances.
2. There are no complete synonyms within a language.
3. There are no exact correspondences between related words in different languages.

This work aims to present some remarks on idioms and idiomatic translation. An attempt has been taken to depict the difficulties and strategies regarding the notion of idiom.

The notion of idiom

There are various definitions of idioms suggested in the linguistic literature as well as in the preface of dictionaries of idioms, some of them are presented in the following paragraph.

In the Longman Dictionary of Contemporary English (Summers, 2003, p. 741) an idiom is defined as 'a phrase which means something different from the meanings of the separate words; the way of statement typical of a person or a people in their use of language'. Similarly, in Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics (Richards, Schmidt, 2010, p. 270) the notion of idiom is presented as 'an expression which functions as a single unit and whose meaning cannot be worked out from its separate parts'. Webster's New World Dictionary of the American English states that an idiom is 'an expression established in the usage of a language that is peculiar to itself either in grammatical construction or in having a meaning that cannot be derived as a whole from the conjoined meanings of its elements' (Neufeldt, 1988, p. 456).

Longman Idioms Dictionary (Stern, 1998, p. 128) defines it as 'a sequence of words which has a different meaning as a group from the meaning it would have if you understand each word separately'.

Newmark (Newmark, 1988, p. 104) considers an idiom to be an "extended" metaphor and claims that an idiom has two main functions: *pragmatic and referential*. The first function also called *cognitive* is to appeal to the senses, to interest, to surprise, to delight. The second one, called *aesthetic*, is 'to describe a mental process or state, a concept, a person, an object, a quality or an action more comprehensively and concisely than it is possible in literal and physical language' (cited in Strakšiene, 2019, p. 14).

According to McMoriew 'we can say that an idiom is a number of words which when taken together mean something different from the individual words of the idiom when they stand alone' (McMoriew, 1983, p. 4). Fromkin and Rodman claim that idioms are similar in structure to ordinary phrases except that they tend to be frozen in form and do not enter into other combinations or allow the word order to change. 'Idioms, grammatically as well as semantically, have special characteristics. They must be entered into the lexicon or mental dictionary as single items, with their meanings specified, and speakers must learn the special restrictions on their use in sentences' (Fromkin, Rodman, 1993, p. 154).

On the other hand, Moon in her book, *A Corpus Based Approach*, categorizes an idiom as

'an ambiguous term used in conflicting ways. There are two meanings of the term idiom. Firstly, an idiom is a particular means of expressing something in music, art, language, which characterizes a person or a group; secondly, an idiom is a particular lexical collocation or phrasal lexeme, peculiar to a language'. (Moon, 1998, p. 3)

Moreover, Baker states that:

[...] idioms and fixed expressions are at the extreme end of the scale from collocations in one or both of these areas: flexibility of patterning and transparency of meaning. They are frozen patterns of languages which allow little variation in form and, in the case of idioms, often carry meanings which cannot be deduced from their individual components. (Baker, 1992, p. 63)

What is more, she underlines that certain idioms even allow 'no variation in form under normal circumstances'. Additionally, a translator is forbidden to change the order of the words in it, delete a word from it, add a word to it, replace a word with another and change its grammatical structure.

According to Brenner, native English speakers use idioms automatically without analyzing their constituents. He underlines certain confusion and

disagreement concerning the definition of idioms. However, the most popular one is 'two or more words together that, as a unit, have a special meaning that is different from the literal meaning of the words separately' (Brenner, 2003, pp. 4-5).

Classification of idioms

McPherron and Randolph claim that the majority of linguists, writers, language teachers, and learners agree that idioms evoke vivid descriptions and are definitely more effective and powerful than literal, non-idiomatic language. What is more, they stress that idioms cannot be easily classified, and they are definitely a challenge for language teachers (McPherron, Randolph, 2014, p. 78).

Kövecses compares idioms to a 'mixed bag' which 'involves metaphors (e.g. *spill the beans*), metonymies (e.g. *throw up one's hands*), pairs of words (e.g. *cats and dogs*), idioms with it (e.g. *live it up*), similes (e.g. *as easy as a pie*), sayings (e.g. *a bird in the hand is worth two in the bush*), phrasal verbs (e.g. *come up*), grammatical idioms (e.g. *let alone*), and others' (Kövecses, 2010, p. 231).

Fernando classifies idioms dividing them into three subclasses: *pure* idioms, *semi*-idioms and *literal* idioms. *Pure* idioms are invariable or may have little variation. Moreover, they are non-literal multiword expressions and often considered to be opaque (e.g. *to spill the beans* has nothing to do with beans). *Semi*-idioms consist of one or more literal constituents and one with non-literal sub-sense. Consequently, *semi*-idioms are partially opaque (e.g. *foot the bill*, which means 'pay'). Finally, *literal* idioms can be invariable or allow little variation. They are transparent as well as easy to deduce the meaning from their parts (e.g. *of course*, *in any case*, *for certain*) (Fernando, qtd in Strakšiene, 2009, p. 14).

The classification of idioms provided by Seidl and McMordie shows that idioms can have different structures and forms. The three main types are: idioms with an irregular form and clear meaning (e.g. *give someone to understand*), idioms with a regular form and unclear meaning (e.g. *to have a bee in one's bonnet*) and idioms with an irregular form and unclear meaning (e.g. *to be at large*, *to go through thick and thin*, *to be in the swim*) (Seidl, McMordie, 1978, p. 5). They also point out that most idioms constitute the second category (a regular form and unclear meaning). However, even some of these idioms are clearer than others (e.g. *to give someone the green light*).

Kvetko presents a classification of idioms from a semantic point of view, based on their fixedness or stability. He presents two categories: *unchangeable*

idioms and changeable idioms. Unchangeable idioms allow no modifications (e.g. *once in a blue moon, red tape*). On the other hand, *changeable idioms* can undergo certain modifications which lead to the following possibilities of variation:

1. grammatical variations involve limited, irregular syntactical or morphological changes such as tense, word order, form, articles, and their results are grammatical variants (e.g. *have been in the wars – had been in the war; on and off – off and on; turn up one’s nose – turn one’s nose up*);
2. lexical variations refer to optional or obligatory variations regarding the lexical structure of idioms, and their results are lexical variants (e.g. *out of a clear sky – out of a clear blue sky; last straw – final straw*). In certain cases, changeable idioms can undergo both grammatical and lexical changes (e.g. *a/the skeleton in the cupboard – a/the family skeleton; there is no smoke without fire, where there is smoke, there’s fire*);
3. orthographic variations refer to changes in spelling, using different punctuation marks, or using small or capital letters; the results of these changes are orthographic (spelling) variants (e.g. *nosy parker, nosy Parker, pay lip service, pay lip-service*);
4. geographic variations are preferred only in certain parts of the English-speaking world and they can include any of the previously mentioned variations; examples for geographical variants: *on second thoughts* (British English) – *on second thought* (American English); *a skeleton in the closet* (American English) – *a skeleton in the cupboard* (British English) (Kvetko, 2009, p. 104-105).

Another classification of idioms presented by Kvetko focuses on their construction. Consequently, we can distinguish *verbal*, *verbless*, *sentence* and *minimal* idioms. *Verbal* idioms consist of a verb and an object (e.g. *paint the town red*); *verbless* idioms have no verb and can be nominal, adjectival, or adverbial (e.g. *once in a blue moon*); *sentence* idioms present a complex sentence structure (e.g. *make hay while the sun shines*); *minimal* idioms consist of at least one word (e.g. *on the go*).

Cacciari and Glucksberg (Cacciari, Glucksberg, 1991, p. 98) classify idioms according to the dimension of compositionality and present three categories: *non-compositional*, *partially compositional*, and *fully compositional*.

In *non-compositional* idioms, no relations between the idiom’s constituents and the idiom’s meaning can be discerned, as in the idiom *cheesecake* to refer to pin up art [...]. In *partially compositional* idioms, some relationships between idiom’s constitu-

ents and its idiomatic meaning can be discerned and exploited. Although one could not infer the meaning to die from the literal meaning of *kick the bucket*, the idiom's literal meaning does constrain its use and comprehension. [...] In *fully compositional* idioms, the constituents map directly onto their idiomatic referents, as in the idiom *pop the question*. (Glucksberg, 2001, p. 73)

Some linguists have tried to estimate whether *compositional* idioms or *non-compositional* idioms are easier to understand. The comprehension of *compositional* idioms is facilitated by the fact that their linguistic and idiomatic meanings correspond. In the case of *non-compositional* idioms these meanings do not correspond, therefore, it is more difficult to comprehend them.

Glucksberg establishes another classification of idioms based on their degree of transparency. He distinguishes *opaque* and *transparent compositional* idioms. In *compositional-opaque* idioms, the relations between an idiom's constituents and its meaning may be opaque, but the meanings of individual words can nevertheless constrain both interpretation and use. For the idiom *kick the bucket*, the semantics of the verb to *kick* can constrain interpretation. Kicking is a discrete act, and so one could not say he *kicked the bucket* all week, even though one could say *he lay dying all week* (Glucksberg, 2001, p. 74).

As far as *compositional-transparent* idioms are concerned,

'there are one-to-one semantic relations between the idiom's constituents and components of the idiom's meaning. In the idiom *break the ice*, for example, the word *break* corresponds to the idiomatic sense of abruptly changing an uncomfortable social situation, and the word *ice* corresponds to the idiomatic sense of social or interpersonal tension'. (Glucksberg, 2001, p. 74)

He also distinguishes *quasi-metaphorical* idioms which convey meaning through their allusional content evoking prototypes or stereotypes referring to certain people, actions or situations: 'they can simultaneously refer to an ideal exemplar of a concept and characterize some event or situation as an instance of that concept. For the concept doing something prematurely, for example, one might use the metaphorical idiom *crossing one's bridges before coming to them*' (Glucksberg, 2001, p. 75).

Cacciari and Tabossi (Cacciari, Tabossi, 1993, p. 105) state that *quasi-metaphorical* idioms refer to a similar communication strategy as metaphors in context such as 'my lawyer is a *shark*, or my job is a *jail*'. *Shark* denotes ruthless people and *jail* evokes the connotation of unpleasant circumstances.

According to Kvetko, the classification of idioms based on the degree of opacity is as follows: *pure* or *demotivated* idioms (also known as phraseological fusions), *semi-opaque* or *partially motivated* idioms and *semi-transparent* or *semi-idioms*. *Pure* or *demotivated* idioms are based on no connection between the meaning of individual constituents and the meaning of the whole idiom, for example: *kick the bucket*, *red tape*, *white elephant*. *Semi-opaque* or *partially motivated* idioms are figurative idioms presenting the connection between the meaning of individual words and the meaning as a whole, for instance *have a free hand*, *add fuel to the flames*. *Semi-transparent* or *semi-idioms* are phraseological combinations with one constituent used metaphorically and the other having a literal meaning: *foot the bill*, *promise somebody the moon* (Kvetko, 2009, p. 106-107).

The classifications presented above corroborate that there have been several attempts to classify idioms. Being aware of the existence of different types of idioms can help to recognize, understand and translate them.

Translation of idioms – strategies

Kovács (Kovács, 2016, p. 93) claims that 'to translate idioms from the source language into the target language the translator has to choose the best strategy, taking into consideration the peculiarities, function, culture – specificity, semantic and structural unpredictability of these expressions'.

Baker presents the view that the most ideal situation would be to find an idiom which has a similar meaning in the target language. However, if it is not the case, the following factors should be considered:

For example, the significance of the specific lexical items which constitute the idiom, i.e. whether they are manipulated elsewhere in the source text, as well as the appropriateness or inappropriateness of using idiomatic language in a given register in the target language. The acceptability or non-acceptability of using any of the strategies described below will therefore depend on the context in which a given idiom is translated. [...] Questions of style, register, and rhetorical effect must also be taken into consideration. (Baker, 1992, p. 72)

Baker suggests the following five strategies for translating idioms:
 – *Using an idiom of similar meaning and form*

Baker believes that using an idiom of similar meaning and form is the ideal solution. What is more, register, style, and rhetorical effect must

be taken into consideration as well. This strategy is based on using an idiom in the target language with the same meaning and equivalent lexical items as the source language idiom (e.g. *break someone's heart* – złamać komuś serce, *face to face* – twarzą w twarz, *step by step* – krok po kroku).

– *Using an idiom of similar meaning but dissimilar form*

This type of strategy focuses on the possibility of finding an idiom with a similar meaning in both languages but different lexical items (e.g. *one good turn deserves another* – przysługa za przysługę, *Jack-of-all-trades* – ktoś od wszystkiego, to od niczego).

– *Translation by paraphrase*

Baker considers it to be the most common way of translating idioms when idiomatic expressions in the target language that cannot be used because of differences in stylistic preferences (e.g. One frequent criticism of the Manitoba Government throughout the language controversy was that it never seemed to *get a handle on the issue* – zrozumieć temat).

– *Translation by omission*

If idioms are not possible to be paraphrased, they can be omitted from the target text.

– *Strategy of compensation*

'Briefly this means that one may either omit or play down a feature such idiomaticity at the point where it occurs in the source text and introduce it elsewhere in the target text' (Baker, 1992, p. 78). Baker summarises that the right level of idiomaticity together with the typical phraseology of the target language and its own fixed and semi-fixed expressions determine the readability of translation. Once a translator succeeds in dealing with the above issues, the target text will feel less "foreign" (Baker, 1992, p. 78).

On the other hand, Zhang and Wang (Zhang, Wang, 2010, p. 882-887) present strategies which should be abided by when translating idioms:

– *Literal translation*

- a. *Direct translation* – there is a direct correspondence between the original language and the target language preventing culture deformation,
 - b. *Literal translation with annotation* – the annotation presents the historical background of an idiom explaining its origin as well,
 - c. *Amplification* – the strategy where necessary words are added in the translation to deepen the understanding of the translated text,
- *Free translation* – the translator uses different expressive forms to convey meanings from the source language,

– *Other methods*

- a. *Combination* – using both strategies i.e. literal translation and free translation,
- b. *Omission* – omitting words in order to achieve a concise and idiomatic representation,
- c. *Borrowing* – seeking for an equivalent idiom in the target language,
- d. *Transposition* – changing the overall arrangement of sentences by transferring a certain translated part to another place in the text,
- e. *Integration* – combining the meanings of the source language idiom with the meaning of some other part in the text.

Difficulties concerning idiomatic translation

English language appears to be full of idioms which pose many problems in the process of translation. Idioms may belong to different varieties of English (i.e. British, American, Australian, Canadian or other varieties). These idioms may be found in *Webster's New World American Idioms Handbook* by Gail Brenner and *English Idioms Dictionary* by Ralph Pilkington.

As Klaudy stresses, translators should be both cultural and linguistic mediators and they should know the culture of the source language and the target language to 'compare and assess the geographical, historical, social and cultural aspects of two language communities' and create 'strategies to bridge the gaps between the cultures' (Klaudy, 2003, p. 175).

Teilanyo says that there may be idioms which contain culture specific or cultural bound items which may create difficulties in the process of translation: 'The difficulty arises from the problem of finding adequate target language equivalence for terms containing culture sensitive notions in the source language as a result of the fact that the two languages have different meaning subsystems and cultures' (Teilanyo, 2007, p. 16).

Mona Baker stating that 'the main problems that idiomatic and fixed expressions pose in translation relate to two main areas: the ability to recognize and interpret an idiom correctly and the difficulties in rendering various aspects of meaning that an idiom or a fixed expression conveys into a target language' (Baker, 1992, p. 65) presents the classification of difficulties and divides them into four subcategories. There is no equivalent in the target language which means that both source language and target language may depict one specific meaning in different ways, that is using a single word or an idiom, a fixed expression or an explanatory sentence and

vice versa. Additionally, Baker claims that some idioms might be culturally specific. In this case 'it is not the specific items an expression contains but rather the meaning it conveys and its association with culture specific contexts which can make it untranslatable or difficult to translate' (Baker, 1992, p. 68-69). There is a similar counterpart for an idiom in the target language, but the context of its use may be different because of different cultural conventions. To exemplify the issue Baker compares English and Chinese. In English an idiom *to sing a different tune* means to say or do something that signals a change in opinion because it contradicts what one has said before. Whereas in Chinese the same idiomatic expression means to sing different tunes or to sing a duet which gives 'strong political connotations' as well as 'complementary rather than contradictory' points of view which gives a 'quite different usage' (Baker, 1992, p. 68-69). The third problem is that 'an idiom may be used in the source text in both its literal and idiomatic senses at the same time. Unless the target language idiom corresponds to the source language idiom both in form and meaning, the way an idiom cannot be successfully reproduced in the target text' (Baker, 1992, p. 68-69). The fourth difficulty is strictly related to the way (convention) of using an idiom which can be different in both the source language and target language as far as written discourse, certain contexts and the frequency of use are concerned (Baker, 1992, p. 68-69).

Davies describes some of the problems connected with the translation similarly to Baker. He enumerates recognition, no equivalent in the target language, a similar counterpart in the target language with a different context of use, an idiom used in the source text both in its literal and idiomatic sense at the same time, difference between the convention, context, and frequency of use in the source and target languages (Davies, 2004, p. 193). Newmark postulates that the level of naturalness in a translation may determine whether it makes sense, reads naturally, and 'is written in ordinary language, the common grammar, idioms and words that meet that kind of situation' (Newmark, 1988, p. 24).

Conclusion

In this paper four aspects concerning idioms were shown: the notion of idiom, classification of idioms, translation strategies and the difficulties of idiomatic translation. This work underlines the importance of translator's knowledge about semantics, possible lexical sets to deal with non-equivalence in semantic field. The translator should bear in mind that there is a strong

connection between language and culture. Following Newmark (Newmark, 2007, p. 109), we must agree that 'the sociological factor is represented by the context, where idioms bind the text to social groups and backgrounds, proving that translation is not produced in a vacuum'.

Bibliography

- Baker, M. (1992). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London & New York: Routledge.
- Brenner, G. (2003). *Webster's New World American Idioms Handbook*. Indianapolis: Wiley Publishing, Inc.
- Cacciari, C.-Glucksberg, S. (1991). Understanding Idiomatic Expressions: The Contribution of Word Meanings. In: Simpson, G. B. (ed.), *Understanding Word and Sentence*. North-Holland: Elsevier Science Publishers.
- Cacciari, C.-Tabossi, P. (1993). *Idioms: Processing, Structure, and Interpretation*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Davies, M. G. (2004). *Multiple Voices in the Translation Classroom: Activities, Tasks and Projects*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Fromkin, V. and Rodman, R. (1993). *An Introduction to Language*. New York: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Glucksberg, S. (2001). *Understanding Figurative Language: From Metaphor to Idioms*. Oxford: Oxford University Press.
- Klaudy, K. (2003). *Languages in Translation*. Budapest: Scholastica.
- Kovács, G. (2016). "About the Definition, Classification, and Translation Strategies of Idioms". In: *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*, 8, 3. De Gruyter Open.
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Kvetko, P. (2009). *English Lexicology in Theory and Practice*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila Metoda v Trnave.
- Richards, J. C. and Schmidt, R. (2010). *Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics*. Harlow: Pearson Education Limited.
- McMordiew, J. S. (1983). *English Idioms and How to Use Them*. Moscow: Vyschaja shkola.
- McPherron, P. and Randolph, P. T. (2014). *Cat Got Your Tongue? Recent Research and Classroom Practices for Teaching Idioms to English Learners around the World*. ELT Journal, TESOL Press.

- Moon, R. (1998). *Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus Based Approach*. Oxford: Clarendon Press.
- Neufeldt, V. (1988). *Webster's New World Dictionary of the American English*, 3rd college ed. New York: Webster's New World.
- Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall Press.
- Nida, E. A. (1990). "The Role of Rhetoric in Verbal Communications". In: *Babel*, 36 (3).
- Pilkington, R. *English Idioms Dictionary*. <http://www.slideshare.net/RalphPilkington/englishidioms>, 28.02.2016.
- Seidl, J.-Mc Mordie, W. (1988). *English Idioms (5th edition)*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Stern, K. (1998). *Longman Idioms Dictionary*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Strakšiene, M. (2009). "Analysis of Idiom Translation Strategies from English into Lithuanian". In: *Studies about Languages*, 14 (12).
- Summers, D. (2003). *Longman Dictionary of Contemporary English*, 4th edition. Harlow: Pearson Education Limited.
- Zhang, Q. & Wang, J. (2010). "Application of Functional Equivalence Theory in English Translation of Chinese Idioms". In: *Journal of Language Teaching and Research*, 1 (6).

Correspondence concerning this paper should be addressed to Alicja Cuper, M.A. in English Philology – a faculty member of the English and American Studies Department (State School of Higher Education, Chełm, Poland).

E-mail: suri7@op.pl

and

Małgorzata Cuper-Ferrigno, M.A. in English Philology – a faculty member of the English and American Studies Department (State School of Higher Education, Chełm, (Poland)).

E-mail: cuperferrigno@interia.pl

Alfredo Abdel Jacobo Vázquez

Universidad del Valle de México Campus Guadalajara Sur

Visible Learning to Enhance Learner’s Participation: an intervention for undergraduate students

Abstract

The objective of this action research focuses on exploring the experience of 22 students from the *Universidad del Valle de México Campus Guadalajara Sur*, in the State of Jalisco, Mexico who experienced three specific Visible Learning (VL) strategies as a learning intervention to promote participation in class using English as a foreign language (L2). Throughout the action research based on this intervention and the VL strategies used and by using different instruments within the methodological framework to collect data, the experience of the participants was proven to be mostly positive. The level of participation in class increased and the three strategies selected and used for this specific context were acknowledged as an aid for a paradigm shift from previous learning experiences at lower educational levels. During the early days of the implementation, difficulties arose due to preconceived ideas, therefore, represented an initial resistance. The results reveal that the adaptation process requires effort, perseverance, and discipline in order to decrease anxiety levels when performance and intervention in class take place. However, once participants develop the required competencies and confidence when experiencing the strategies; motivation increases. These findings contribute to a better understanding of the role that VL might represent in the improvement process of learning English as a foreign language. Additionally, certain conditions and areas of opportunity present during its utilization are described. According to the above-mentioned data, the present research contributes considerably as an aid for an effective implementation of VL in the teaching learning process of a foreign language.

Keywords: *visible learning, intervention, action research.*

Abstrakt

Działanie przewodnie niniejszego badania skupia się na penetracji doświadczenia 22 studentów, *Universidad del Valle de México Campus Guadalajara Sur*, w Meksyku – w Stanie Jalisco, w zakresie trzech specyficznych strategii uczenia przez wizualizację (VL), traktowanego jako nauczanie interwencyjne, celem wzmocnienia czynnego uczestnictwa w zajęciach przy wykorzystaniu angielskiego jako języka obcego (L2). Dzięki dynamice badania opartego na nauczaniu interwencyjnym z wykorzystaniem strategii wizualizacyjnych (VL) jak również przy wykorzystaniu różnorodnych instrumentów metodologicznych celem zebrania danych, doznania uczestników okazały się ze wszech miar pozytywne. Poziom uczestnictwa w zajęciach podniósł się zaś trzy wybrane i wykorzystane do celów badań strategie sprawdziły się jako pomoc dydaktyczna służąca do dokonania zmian w rutynie wyniesionej z wcześniejszego procesu dydaktycznego na niższych poziomach nauczania. Na wcześniejszym etapie badań pojawiły się trudności wynikające z zakorzenionych poglądów, co tworzyło pewien czynnik oporu. Wyniki pokazują, że proces adaptacyjny wymaga wysiłku, wytrwałości i zdyscyplinowania, celem obniżenia poziomu napięcia kiedy zajęcia dydaktyczne są w toku. Niemniej jednak, jak tylko uczestnicy rozwiną oczekiwane kompetencje i pewność siebie za sprawą stosowanych strategii, motywacja wzrasta. Obserwacje te przyczyniają się do lepszego zrozumienia roli, jaką nauczanie wizualizacyjne (VL) mogłoby odegrać w usprawnieniu nauczania angielskiego jako języka obcego. Ponadto, opisane są pewne uwarunkowania i możliwości występujące w trakcie badań. Stosownie do wspomnianych powyżej danych, niniejsze badania wnoszą znaczny wkład w postaci ukazania narzędzia pozwalającego na efektywne wprowadzenie nauczania wizualizującego (VL) do procesu uczenia się i nauczania angielskiego jako języka obcego.

Słowa kluczowe: *nauczanie wizualizacyjne, interwencja, badanie dynamiczne.*

Introduction

It is important to note that nowadays and in this globalized world, democratization of information overcomes the limits of time and borders (Fullan, Stiegelbauer, 2009). That is why that we cannot deny to consider that at these times it is a must to be competent in a foreign language besides developing some skills and abilities in different areas of specialization, to be interconnected and interdependent, because communication is an indispensable tool (Pérez-Morales, Álvarez-Valdivia, Pérez-Cabaní, Guerra-Rubio, 2008).

The pedagogic and didactic strategies currently used in the teaching-learning process of English as a foreign language are based on the Communicative Approach. Nevertheless, it is pretended that students will find linguistic meanings to be expressive in a foreign language, and one of the most important problems is the incapacity of verbal communication in an efficient way. For example, *Sato* (2003) describes that in Japan, the lack of communicative competence in English as a foreign language is due to the fact that many students are still using the grammar-translation method. Large groups and motivation are also important factors to contribute to the incapacity which is referred above. Mexico is not far away from that reality we find in Japan. In India, even though it is preferred some kind of communicative approach, a lot of language teachers center their practice on the audio-lingual method, which affects the development of communicative skills in students (Peyyala, 2013).

According to *Gang* (2012), the ability to communicate is the knowledge or competence and the capacity to implement that knowledge in a proper context. Roger, A. Ferrández, S. Ferrández, and Peral y López-Moreno (2006) mentioned that a person, to be competent in a foreign language, must be able to operate a discursive and conversational analysis, which allows for the person to operate in countless communicative situations. This is precisely one of the major problems in countries where English as a foreign language is learned – Mexico included. A student simply does not achieve an efficient output, no matter if he or she understands grammar rules and basic vocabulary. In other words, students have not developed yet an automation of the process to communicate something meaningfully, in the right context and with a specific objective (Arnaiz-Castro, Peñate-Cabrera, 2004).

Background

In Mexico, even though English is taught as a mandatory school subject in secondary and high school education, students who get into an undergraduate program display little understanding and knowledge of the language.

According to a study made at different universities in Mexico, a large number of students in the first year of a university program, and despite the fact they passed English as a subject in high school education, presented little competence in the 4 language skills, including speaking (Lemus, Duran, Martínez, 2008). Another example of the difficulties regarding English as a foreign language in Mexico, is the study made by Villa, Casarín, Segura, Ochoa, and Rodríguez y Marín (2013), in which students in their first term of their undergraduate program in psychology, at *Universidad Veracruzana*,

despite the fact they had taken many English courses in high school, obtained poor results in the diagnostic test when getting into the undergraduate program. Two groups were analyzed, and the instrument of evaluation tested the 4 language skills, including speaking. In one of the groups, just 54% of students passed the oral evaluation, and in the other group, only 29.3%.

As a result of weak work in the teaching-learning process of English as a foreign language over the last years, developing linguistic competences during and at the end of the undergraduate program turns out to be more and more complex, and it means that students do not have basic communicative skills to operate in a social, academic or professional environment. Another issue teachers must deal with, is the fact that students do not practice the language outside the classroom. Sadly, appropriate didactic activities which enable listening and speaking in and out of the language classroom are limited (Lemus et al., 2008).

At the present time, experiments with different strategies to improve the teaching-learning process are being performed. That is why new trends and studies come in handy to develop different skills and abilities in the classroom, like Visible Learning (VL).

According to John Hattie (2008), Visible Learning is a result of an analysis of the top influences that prevent learning in thousands of students in specific countries where this kind of research is carried out. Unfortunately, there are no qualitative studies that give us information from the learners' point of view, using VL strategies as part of their learning process. That is why, this action research comes up from the interest of taking VL to the English classroom and the necessity to listen to the students' voice regarding three specific strategies based on VL in order to make them participate more in class activities, and as a consequence, to improve their speaking skills.

This action research, arises from the questions: What are students' views regarding the impact of VL strategies? What effects do these VL specific strategies have on students' participation, and as a consequence the use of L2 in class? We have to consider that this action research was performed in Level 1 of basic students¹ in the undergraduate program in Universidad dl Valle de México, campus Guadalajara Sur. The objective of this action Research Project is to present a perspective of the use of VL as an intervention to increase learners' participation in class, in learners' real context. Another direct consequence of doing this action research is to propose Visible Learning as an alternative to improve communication and speaking

¹Level A1-A2 according to the CEFR.

ability of English as a foreign language in Mexico. In addition to the main aim, several subsidiary objectives were set which delimited the path of this action research:

- Identify the learner's perception, feelings and actions when Visible Learning strategies were performed by the teacher.
- Identify difficulties when using Visible Learning strategies.
- Identify the adaption process when using Visible Learning strategies.

Through different tools to collect precise data, a qualitative methodological process and a deep analysis of it, as well as information will be presented to recognize the teaching-learning process when using Visible Learning. Besides, it is a crucial matter to present some evidence to different educational institutions to consider Visible Learning as an alternative within their teaching English model as a foreign language.

Azimi y Ghanbari (2013) made some research to identify the effect of learning intervention on the production of English as a foreign language with Iranian students representing the intermediate level. They proved that after the intervention, the group increased, on average, the level of production in comparison with another group in the study. Nekoueizadeh (2013) delivered research to identify the effect of using specific strategies as a learning intervention in the teaching-learning process of conditional sentences with Iranian students on the intermediate level. He did not properly use Visible Learning as a main strategy, but some techniques only to promote participation and communication in the classroom. He used a control group and an experimental one with 30 students each. A previous evaluation was made and another one at the end of the study. According to the results, the experimental group improved meaningfully in comparison to the control group. The author concluded that the intervening participation in class promotes communication, stimulates positive effects in the use of conditionals in oral production, and improves the quantity of interaction with L2 (target language). Shiota (2012) tried to identify the effectiveness of learning intervention on students' motivation while learning English as a foreign language. The author performed a type of qualitative research. The participants were undergraduate students taking basic level as a subject in their curriculum. The author intervened her teaching process by using conversational shadowing as a strategy to promote participation in class. To collect some data, she interviewed every single student in her class. Positive and negative comments were collected, but she identified that the most of the negative comments came from students who felt insecure with their level of English. The author proposed a correlation with the proficiency level of the fore-

ign language and some anxiety in class. The results obtained showed that intrinsic motivation increased, and as a consequence, the level of anxiety decreased. Watkins (2012) made a qualitative research to identify the relationship between confidence and fluency in oral production. The research was not focused on the use of Visible Learning in the classroom, but some kind of strategies to promote participation in class as an intervention were presented, like questioning – as a strategy to promote confidence on students' participation. The author varied the way he questioned students. Only one subject participated in the experiment. The results showed that after 12 weeks of improving the teacher-student interaction, anxiety decreased, fluency was improved as well as sentences complexity. In this case, intervention strategies helped the student to improve his oral production, eliminating emotional factors and grammar problems. Tamai (2005) conducted a study in which he compared oral strategies and dictation as a way to improve listening. The action research was conducted with forty-five undergraduate students in a 3-month period. He divided the participants in three groups: basic, intermediate and advanced. The results showed an improvement with the techniques used over dictation. According to the author, this is possible due to the fact that there is a significant interaction with the language and the decrease of anxiety in the learning process.

As a conclusion, intervening a class, making it more dynamic, creating fun, and motivating students through the use of different techniques – all these considered as a means of intervention in the language classroom will not only affect the teaching-learning process, but also can improve oral participation in class. Moreover, all these activities and techniques become a determinant factor which has a strong impact upon the cultural aspects of language development, listening skills, and intrinsic motivation. Despite all these benefits, it is important to know the whole process, its difficulties and the learners' perception of the intervention.

Through this present study, it is intended to present a deeper perspective of an action research study, as an intervention in the language classroom, using some visible learning techniques, which make their implementation possible into the English language program in the undergraduate context.

Methodology

Learning intervention was elected as the methodology to conduct this action research. According to Mesec (1998), an action research is the analy-

sis of a problem in which it is needed to identify variables, structure, forms, interaction between participants in a specific context. Cresswell (2008) defines it as a deep exploration of a delimited system, though not only a data collection, but also a system which makes participants part of the research. That is why, this type of methodology applies to this research, because it is intended to find out the use of Visible Learning in an English class with level 1 students in the undergraduate program, and with the objective to gather data, and to know the experience, feelings, and perception, as well as difficulties to apply the visible learning strategies in class. Besides that, through this process it is possible to promote a reflection to analyze the benefits and weaknesses when intervening the teaching-learning process.

Visible Learning is based on evidence from John Hattie's research (2008). He said the 'visible' aspect refers to making student learning visible to teachers so they can know whether they are having an impact on the learning. Further, it also refers to making teaching visible to the student as well, so that students learn to become their own teachers and an important component of becoming lifelong learners. The 'learning' part is the need to think of teaching with learning in the forefront and with the idea that teaching should be considered primarily in terms of its impact on student learning.

According to Hattie (2008), when teaching and learning are "visible" or, when it is clear what teachers are teaching and what students are learning, student achievement increases. His 15-year research project focused on what impacts directly on learning. Hattie mentioned that in the top influences, the teaching practice is one of the most powerful elements that can promote or block learning. He also referred to the role of the teacher, who instead of calling himself a facilitator, should be an activator of the learning (Hattie, 2008). According to him, sharing learning intentions, questioning and obtaining feedback from all (the teacher and the student) are the elements of an impactful intervention which are mainly related to the teaching practice. That is why in the course of this action research, the teacher-researcher decided to intervene in these three areas of his teaching practice, in order to promote the learners' participation, and as a consequence, to improve oral production in L2.

Sample

The sample group was made up of 22 students, 18 men and 4 women of an age range of 18-25 years old. They were placed at level 1 of the English

undergraduate program at Universidad del Valle de Mexico (UVM). All these students come from different majors such Business, Arts, Architecture and Design, Engineering and Social Sciences. At UVM, the English undergraduate program consists of 5 levels – 75 hours of practice each. Each level should take 5 hours a week for a total of 60, plus more than 15 hours of on-line workbook study, using a learning management system.

Level 1 is mostly composed of students who opted not to take the placement test, because they consider they need more practice in the language, and also – of students who were placed in this level according to the test. That is why this group was a multilevel group, as there are students with basic knowledge and some who had had little or no previous contact with the target language.

Level 1 was chosen for this action research because this very level represents a significant sample, similar to studies carried out by Gonzalez, Lima and Morales (2004), Lemuset al. (2008), and Villa et al. (2013). Considering the above, the participants in this study had a few linguistic elements to develop and manifest their oral production of English as a foreign language. On the other hand, due to the fact that the students are new to the language program at the University, it would be easier to express their perceptions and feelings toward the strategies implemented, without taking into account their prejudice or conceptions with regard to the previous levels.

Instruments

According to the objectives of this article, and to collect information, these instruments were used:

- Interview – pre-intervention: 6 structured questions regarding previous experiences before joining UVM.
- Students' Journals: which learners had to write weekly and post on the LMS, in order to record their experiences, feelings and perceptions toward VL, and the strategies used.
- Teacher's Journal: where he recorded his perceptions and experience using the strategies in class, and students' perception as well.
- Class Observation Format: observation was performed by another teacher in the language department, focused on the VL strategies and students' participation and motivation in class.
- Interview – post-intervention: 6 structured questions regarding the students' perception regarding the intervention and participation in class after using the VL strategies.

Procedure

The whole process described below was carried out between the months of September and November 2017, during the autumn term according to the academic program at UVM. As it was stated before, three main strategies were chosen to use in class: sharing learning intentions, questioning techniques, and getting and obtaining feedback from all.

The first one, sharing learning intentions, was applied every week, usually on Mondays, to share with learners the intentions (outcomes) of the unit. Level 1 consisted of 12 units, one unit per week, so the program considered to start a new unit every week. Once the intentions were shared, the students and the teacher discussed and provided feedback about the intentions. The objective was to give the learner a clear idea what, how and why the content will be delivered, and to make them part of the process as well (Hattie, 2008), allowing them, at the same time, to take decisions with regard to the objectives, intentions and outcome of the class.

The second strategy: questioning techniques, intended mainly to randomize the way the teacher called students to participate and answer questions in class. The teacher used popsicle sticks with students' names on them, allowing to call different students randomly, and as a consequence, the majority of the students participated in classes. This technique promotes balanced participation, motivation and expectation for learners' participation in classes (Hattie, 2008). Another features of the questioning strategies used were as follows: allowing the students to formulate their own questions, giving thinking time and changing the type of questions: e.g. instead of saying: "do you understand?" the teacher should ask: "how confident do you feel about ...?".

Finally, regarding feedback from all, the teacher instructed students to use the thumbs up-down technique. When the teacher asked: "show me how confident you feel about ...", students must show their thumbs up if they feel confident, down if they feel no confidence. Then, the teacher can continue or go back to a certain topic, content, or activity. Another technique implemented in this area, was the traffic light. The teacher used color cards in a shape and size that could be seen from all seats in the classroom. The colors in the cards were: red, green and yellow. The teachers used the traffic light cards in a variety of ways. Instead of using thumbs up-down, when the teacher asked "how confident do you feel ...?", students used the cards, red if they feel no confidence, green if they feel confident, and yellow if they are hesitant with regard to that topic, content or activity. The teacher used the same card for true or false statements, yes or no questions, and to ma-

ke the cards more useful, the teacher drew letters A, B and C in each of the cards, so the students can vote for a wide range of control exercises that demand instant feedback, so the teacher can move on or go back, being an activator of learning (Hattie, 2008).

According to Visible Learning by performing these kinds of techniques, the teacher and students will obtain crucial feedback to take decisions about the course of action to follow in class, and the most important of all is that it makes the learner part of the process, allowing the teacher "to be an activator of the knowledge rather than a facilitator", which turns students into their own teachers.

Pre-Intervention

A structured interview was conducted as a diagnostic stage concerning the learners' previous experience in an English language class. According to Canales y Peinado (1994), the interview is a technique of common use between the social researchers, so-called, qualitative, which provides an atmosphere of trust and security for the participants. For this reason, and because the participants of the group were newly recruited students at UVM, it was considered appropriate to use this technique. It should be noted that all of the instruments used to gather information were requested to be in Spanish because the students' language competence at a basic level might cause them to have difficulties to express themselves in L2 in a written way, and affect the interpretation of data collected.

With the information obtained from the interview, the methodology of the research was tailored and the VL strategies chosen (sharing learning intentions, questioning and obtaining feedback from all) with regard to the context and needs of the students. Within the methodology, the three objectives of this research were determined: perception and feelings of the participants, the difficulties they face and their process of adaptation to the use of Visible Learning in the EFL classroom.

Intervention

According to the data collected in the pre-intervention stage, three main strategies from Visible Learning were adopted. Due to the time of the program and the contents to be covered during the autumn term, the VL strategies would be used in class, as a support to the teacher to promote participation.

In the first week of the intervention, the teacher explained students the essence of the action research project, and told them that they will experience some techniques that might seem different from those they had learned before. Besides, the students were told that the only purpose is to motivate them to participate actively in class, using L2. They all agreed to participate in the project.

In the second week, the strategies were explained and modeled. The students were told that during the process of data collection they would experience working with journals prepared by the teacher and students. Finally, the students were assigned to write in a weekly format class their feelings, ideas, perceptions and limitations of the class, and especially, their perceptions concerning the use of L2 in class.

Once it was considered that these strategies had been assimilated, and the level of confidence in the techniques increased, both the teachers and the students wrote their journal weekly. They all had to continue writing about their feelings and perceptions, the difficulties they faced and the process of adaptation of VL. These strategies were aligned with the program content in the English language program. Additionally, the class was observed three times during the term. The observer was another teacher from the language department, who with a specific rubric and observation format, focused her observations in accordance with the strategies of Visible Learning and tried to determine how they promoted participation in L2.

Post-Intervention

After 8 weeks, a second interview was conducted, as a focus group. This post-intervention interview followed the model of 7 stages proposed by Canales and Peinado (1994): initial stage, polarization, initial provocation, revocations, silence, individual talking from certain participants. The interviewer directs the conversation with the whole group, then the group is closed and finally, the interpretation comes out. The session was recorded throughout the process, and the researcher proceeded to take notes for later analysis.

Data Collection

The information data was collected during the months of September to December 2017. The information from the interviewer's notes were transcribed for the analysis. The learner's journal and the researcher's notes were

taken to analyze the obtained information that could contribute to the analysis of the objectives set at the beginning of the investigation. The class observation from the colleagues was interpreted too and used for the analysis purpose to support the research. Finally, all the information was reduced to specific thematic issues to help the drafting of this research article.

Data Analysis

The qualitative research proposed by Rodríguez (1996) was used in this paper, in which the relevant information was extracted, reduced and presented. For the analytical stage which is the purpose of this article, Rodríguez proposes three moments: the reduction of data, the provision and processing of data, and the acquisition and development of verification of conclusions.

For the stage of data reduction, identification and classification of elements, common within all the instruments, was done. The reduction will identify feelings, perceptions, and difficulties of the learners participating in class and using L2. Expressions, sentences and words that are framed in a comprehensive way related to the students' experience, and the researcher could give a qualitative treatment. Regarding the transformation of the data, the representation of information ideas, quotes and key words were necessary to obtain relevant information. For the verification and presentation of the results and conclusions in this article, we opted for the inclusion of quotes with some narrative fragments, as well as the interpretations from the researcher, who according to this model, presents an important qualitative storyline.

Results

According to what is stated in the initial stage, for all participants Visible Learning was something new, and "they were enthusiastic with the idea to work with alternative strategies inside the classroom which will help them to improve the oral production" through participation and using the target language. In the initial stage of explaining, positive reactions were observed. In the first weeks of performing the strategies, most students felt uncomfortable participating in class, especially when they were making and answering questions in English. An additional difficulty for them was to speak English in front of the class. This demonstrates that speaking in a foreign language was unpleasant, especially in a formal university context.

When performing the techniques, at the beginning, it was difficult to make students feel part of the learning process, due to the fact that it is

a cultural notion that the teacher has to lecture on or explain, making, simultaneously, the learner a passive participant of the class. However, at the end of week 3, it was noted that 90% of the participants were now able not only to participate actively in class, but to offer feedback process when the teacher asked how confident they felt with regard to the topic, content or activity presented. Subsequently all the students except one, tried to speak English most of the time. The remaining student manifested some problems such as "feeling shy and insecure in producing L2, and also about the fact his partners might laugh due his difficulties in pronunciation." Two other students commented that they felt some of the techniques a little bit childish and repetitive. The word most repeated in the initial interview was "embarrassed," referring to speaking English in a formal context, as they mentioned, due the fact that previous learning experiences "were more a lecture style, rather than promoting active participation and oral production in class". As a corrective action in class, the teacher proceeded to discuss the importance of the learners' participation while using the strategies, to achieve successfully the objective of the investigation. After this clarification, 21 of the 22 students performed all the strategies properly and showed some excitement about being now part of the learning process but not a lectured part. The student mentioned above was manifesting problems when the strategy was used, so it is interesting to quote what he said in the initial interview: "I didn't have any previous learning experience with the language; in the school I come from, there was no English teacher, so during all the 3 years of high school instruction I had no English classes at all." That is why some resistance to active partition and the strategies in use were present all the time despite the intervention.

After the third week, the VL strategies were totally embedded in the classroom dynamic, then the students could actively participate in almost every class. Since the intentions were clear at the beginning of each unit, the questioning was randomizing and they were providing feedback to the teacher during the whole process. The familiarization with the strategies were also covered in their journals, which they had to share with the teacher and fellow students, using the LMS system provided by the university as an online workbook. Going through their journal, more confidence in the use of the strategies and class participation was noted. The classroom observation format and notes from the teacher were expressed in the following way: "there was a clear feeling of motivation, rapport between the students and the teacher, as well as a defined sense of where the class was going to, but most of all, there was a lack of resistance when the students

were called out to participate in front of the groups, using L2 all the time, both the teacher and the students worked in harmony".

Around week 4, the participants expressed in their journals that they feel more confident in class now than before. The qualitative comments focused on three main axes:

- the class was more enjoyable and different;
- teacher (by using Visible Learning) provided much more confidence to speak English in class;
- teacher motivated students to participate more without any judgment from all.

Around fifth and sixth weeks, the teacher-researcher wrote in his journal that students were now making positive comments about the class in general; they showed a truly sense of helping weak students to make them become more proficient in the language. As Hattie (2008) said, students become their own teachers. While, in the first week of class, they felt nervous and reluctant to speak English, around the fifth week, students knew exactly what to expect from the class, since learning intentions were not only shared but designed for both teachers and students. The learners expressed in their journal that "it was not necessary now to be called out using the popsicle sticks, since they all want to participate in class", because they were aware that those 5 hours of class every week were the only opportunities they had to practice L2, and the only way of doing it, was by being more participative in class".

In the last week of intervention, the dynamic of class changed drastically, since the teacher and students created an excellent rapport, and as the teacher mentioned: "I now feel more confident about the way I question my students, and I really enjoy teaching this class, the students are participating more actively". The students' comments about the class in the post intervention interview mentioned that they expected the class to be similar to what they previously experienced, finding the class to be boring, much as a routine, and not challenging at all. All the learners mentioned that the class "was really enjoyable and fun". However, one reluctant student wrote: "there is no human power which will make me speak English in front of everybody, I don't simply want to, I'm not going to do it, I like the class, but I don't like to feel embarrassed". As it was mentioned before, it can be concluded that this specific student felt some aversion toward oral production itself, and that VL strategies did not cause the expected impact on him.

It should be noted that at the end of the 6th week, it was detailed in the researcher's journal: "students have increased their oral participation in class, so much that it is now difficult to ask them not to participate; when

I had to call someone randomly to participate in any exercise of oral production, now I have to discontinue this technique, because literally all my students want to participate in class; . . . participation in class is now a game for them . . .". In the post intervention interview, the conclusive data was obtained: most of the students stated that their feelings toward the VL and the English class overall were positive, they really liked it, and that this was something new for them, regarding their previous experiences in learning the language. Only one student stated that he was "ashamed" to speak English in and outside the class, and this attitude was manifested for the whole term. The majority of the students expressed their difficulty to change their perception toward an English class which, in the past, tended to be more grammatical than communicative, due to the fact that "speaking Spanish was present all the time" because the teacher did not promote communication. According to 21 out of the 22 students, the adaptation of the strategies "made the class become more dynamic, interesting, and we feel motivated to participate".

In the case of VL contribution to oral production, it has to be stressed that more than one half of the group pointed to the advantages of using the strategies in terms of production, saying that at the previous stage of their learning experience, speaking English in class was "a difficult task", and they even mentioned that English was a "very difficult language", not only when they were speaking to native speakers but also when they were "translating everything at the moment of speaking with someone". The whole group remarked the fact that class participation was strongly increased, because they now "feel more confident" to participate.

Regarding the conclusions recorded in the researcher-teacher journal: "Visible Learning was useful for me as a teacher, but also for learners, first of all, because they helped us to deal with some paradigms towards oral production in English classes, since most of students come from grammar translation classes they encountered in their previous learning experiences, and therefore, they did not want to speak English in class due their lack of confidence; they simply did not like or they were not used to such a form of teaching. VL was very useful as an initial approach to the oral production of beginner students. Although VL is based on very basic ideas about teaching, it was helpful in changing this initial perception of me as a teacher and made students speak more English in class. Besides, VL allows students to express themselves with their own ideas, making them feel free to do it".

Conclusion

The experience of basing Visible Learning on three main strategies to improve oral production in English as a foreign language in A1-A2 undergraduate students at the *Universidad del Valle de México*, was mostly positive, especially when they completed the stage of adaptation to them. The confidence level for the participation in class was increased, the teachers and the learners felt safe when performing the strategies. Another important aspect of this intervention is that Visible Learning could be a support to the teaching-learning process. At the end of the intervention, the learners felt confident and positive about the strategies – sharing learning intentions, questioning and obtaining feedback from all. They were able to make decisions towards the learning content and the way it should be delivered. They also participated more actively in class, the way of teacher questioning was improved, and they also were able to provide meaningful feedback during the whole process, in which they turned into the main actors of their own learning. The vast majority of them perceived the strategies as support tools to change paradigms of their previous learning experiences.

The difficulties presented during the intervention were precisely based on the pre-conceived ideas attributed to students who were critical about being judged while speaking English in class; this was an initial resistance element preventing them from active participation. Also, it is worth saying that, in the initial weeks, the process of adaptation required effort, perseverance and discipline to carry out the Visible Learning strategies appropriately.

As noted by Shiota (2012) in his study, there is a correlation between the level of mastery of a foreign language and the level of anxiety. As noted in this research, the anxiety refers to the use of the language itself and to the possible criticism or judgment concerning oral production. The results obtained in this research showed that the motivation and the level of confidence of the participants increased with the use and adaptation to Visible Learning, and consequently, the anxiety to communicate verbally decreased.

Limitations

A limitation in this case was the absence of individual interviews face to face. According to Kvale (2011), through individual interviews, more knowledge is generated through the interaction between the interviewer and the interviewee. Although the journal provides an advantage in the stage of data collection and data reduction, the individual interview could have pro-

vided more detailed information. These individual face to face interviews were omitted due the fact that the syllabus content had to be delivered, simultaneously with the course of the action research. All this is time consuming.

Future Research

According to the intervention carried out and based on the results obtained, it is pertinent to perform qualitative research on the perception and the difficulties from the teaching process point of view. In this way, information from another perspective could be provided, which will contribute to an effective implementation of Visible Learning in teaching and learning English as a foreign language at the university context in Mexico.

Bibliography

- Arnaiz Castro, P. & Peñate Cabrera, M. (2004). "El papel de la producción oral (output) en el proceso de aprendizaje de una lengua extranjera (LE): el estudio de sus funciones". In: *Porta Linguarum*, 1, 37-59.
- Azimi, F. & Ghanbari, F. (2013). "The Effect of Conversational Shadowing on Enhancing Iranian EFL Learners' Oral Performance Based on Accuracy". In: *Journal of Advances in English Language Teaching*, 1(1), 12-23. Trillas, México.
- Canales, M., & Peinado, A. (1994). Grupos de discusión. In: K. Sáenz López, G. Tamez González (eds.). *Métodos y técnicas de investigación en ciencias sociales*. Madrid: Síntesis psicológica Mexico: Tirant Humanidades México.
- Creswell, J. W. (2008). *Educational research: Planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research (3rd.ed.)*. Upper Saddle River, N. J: Pearson/Merrill Prentice Hall.
- Fernández-Río, J., Medina Gómez, J.F.; Garro García, J.y Pérez González, M (2001). "Un ejemplo de investigación-acción aplicado al bloque de contenidos de condición física en enseñanza secundaria". In: *Revista Internacional de Medicina y Ciencias de la Actividad Física y el Deporte*, vol. 1 (2).
- Fullan, M. & Stiegelbauer, S. (2009). *El cambio educativo: guía de planeación para maestros*. México: Trillas.
- Gan, Z. (2012). "Understanding L2 Speaking Problems: Implications for ESL Curriculum Development in a Teacher Training Institution in Hong Kong". In: *Australian Journal of Teacher Education*, 37.

- González Robles, R. O., Vivaldo Lima, J., & Castillo Morales, A. (2004). *Competencia lingüística en inglés de estudiantes de primer ingreso a instituciones de educación superior del área metropolitana de la Ciudad de México*. México: ANUIES-UAM.
- Hattie, J. (2012). *Visible learning for teachers: Maximizing impact on learning*. Routledge.
- Hattie, J. (2008). *Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. Routledge.
- Kvale, S. (2011). *Las entrevistas en investigación cualitativa*. Ediciones Morata.
- Lemus, M. E., Durán, K. & Martínez, M. (2008). El nivel de inglés y su problemática en tres universidades de México geográficamente distantes. In: *A. M y Deon Victoria Heffington (eds.). Memorias del IV Foro Nacional de Estudios de Lenguas (FONAEL 2008)*. México, Universidad de Quintana Roo.
- Mesec, B. (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu./Introduction to Qualitative Research in Social field*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- McNiff, J. (2013). *Action research: Principles and practice*. Routledge.
- Murphy, J. M. & Stoller, F. L. (2001). "Sustained-content language teaching: An emerging definition". In: *Tesol Journal*, 10(2/3).
- Nekoueizadeh, M. (2013). "The effect of conversational shadowing on teaching and learning conditional sentences". In: *International Journal of Language Learning and Applied Linguistics World*, 4.
- Pérez Morales, J. I., Álvarez Valdivia, I. M., Pérez Cabaní, M. L., & Guerra Rubio, L. M. (2008). *La evaluación como instrumento de mejora de la calidad del aprendizaje. Propuesta de intervención psicopedagógica para el aprendizaje del idioma inglés. (Tesis Doctoral)*. Universidad de Girona, España.
- Peyyala, R. K. (2013). "A critical study on the problems of ESL students". In: *International journal of innovative technology and research*, 1(1), 028-031.
- Rodríguez Sabiote, C., Lorenzo Quiles, O., & Herrera Torres, L. (2005). "Teoría y práctica del análisis de datos cualitativos. Proceso general y criterios de calidad". In: *Revista Internacional de Ciencias Sociales y Humanidades, SOCIOTAM*, 15(2).
- Roger, S., Ferrández, A., Ferrández, S., Peral, J., & López-Moreno, P. (2006). "Un mecanismo de inferencia aplicado a la búsqueda de respuesta". In: *In XII Congreso Argentino de Ciencias de la Computación*.

- Shiota, K. (2012). "The effectiveness of shadowing on students' psychology in language learning". In: *Accents Asia*, 5(1).
- Tamai, K. (2005). *Research on the effect of shadowing as a listening instruction method*. Tokyo: Kazama.
- Villa, J. H., Casarín, A. G. V., Segura, H. B., Ochoa, C., Rodríguez, S. F., & Marín, F. R. (2013). "Evaluación del dominio de inglés en alumnos de primer ingreso a la Facultad de Psicología de la Universidad Veracruzana". In: *Revista Electrónica de Psicología Iztacala*, 16 (1).
- Watkins, S. (2012). "Building Confidence as a Precursor to Building Fluency". In: *TESL Reporter*, 45(2).
- Wiltshier, J. (2007). Fluency through shadowing. What, why, and how? In: K. Bradford-Watts (ed.). *JALT2006 Conference Proceedings*. Tokyo: JALT.

*Correspondence concerning this paper should be addressed to Alfredo Abdel Jacobo Vázquez – a holder of Master Degree in Teaching English as a Foreign Language, currently working on his research paper towards Doctorate in Education in Jalisco, Mexico. He represents Universidad del Valle de México campus Guadalajara Sur as a Language Coordinator and as an Academic Consultant for the British Council, Mexico.
E-mail: jacoboaabel@hotmail.com*

Agnieszka Ziarkowska-Robak

State School of Higher Education, Chełm

Event Structure: Setting Parameters on Idiomatic Expressions

Abstract

The paper develops an analysis of idiomatic expressions in English. Rejecting the generative stance, we embrace a cognitive approach, according to which linguistic structures are composed of gradable elements forming a parametrized continuum or set. Based on the concepts of energy chains and event structure frames, this paper examines a parametrized "cline" of idiomatic expressions, each either conforming to or departing from given event schemas, thereby representing the varying degrees of idiomaticity.

Keywords: *cognitive linguistics, idiomaticity, parametrisation, event structure, energy chain.*

Abstrakt

Niniejszy artykuł przedstawia analizę wyrażeń idiomatycznych w języku angielskim. Zgodnie z podejściem kognitywnym przyjmuje się, że im mniejszy stopień analizowalności danego wyrażenia, tym bardziej jest ono prototypowe jako idiom. Bazując na koncepcji łańcucha energii oraz pojęciu struktury zdarzenia, praca ukazuje sparametryzowany trzon wyrażeń idiomatycznych – pokrywających się jak i naruszających schematy wydarzeń – ukazując przez to różne stopnie idiomatyczności.

Słowa kluczowe: *językoznaństwo kognitywne, idiomatyczność, parametryzacja, struktura zdarzenia, łańcuch energetyczny.*

Introduction

The general framework of cognitive linguistics adopted in this paper allows us to treat linguistic structures as gradable units forming a continuum of linguistic elements in the sense that "there is a lot of variation within the domain of the unit (...) and difficulty setting the boundaries of the unit" (Bybee, 2010, p. 2). This continuum (the main object of this cognitive linguistic model) is subject to cognitive parameters and thus, in contrast to the claims made by earlier approaches¹, is analysable to some extent. That natural languages are bound in a sense by formulaic expressions can hardly be questioned. The specific nature of phraseology is evident, especially when idiomatic expressions fall under scrutiny. Thus, just as there exists a natural gradation between literal and figurative meaning, a similar gradation, we believe, should exist in the case of formulaicity. We can reasonably speak of parametrisation of all grammatical constructions, irrespective of their morphological or syntactic nature.

Specifically,

"morphology is ... described by schematic assemblies (like N+less) whose instantiations are no larger than words, and syntax by assemblies (like N1+less N2) with multiword instantiations. Even so the boundary is fuzzy, if only due to expressions (such as compounds) that are intermediate between single words and multiword sequences." (Langacker, 2008, p. 24)

This passage exemplifies the standard cognitive line of argument in favour of a gradable character of virtually all language structures. Specifically, some idioms are "more idiomatic" than other idioms, whereby the degree of idiomaticity could be measured along a parametrized number of dimensions on the idiomaticity scale. One such dimension we propose in the paper is a violation of an event schema which provides a viable theoretical and descriptive tool to characterize formulaic expressions.

However, there are some tenets that distinguish cognitive grammars, and indeed, any model of language pursued in the framework of cognitive linguistics, from the main-stream models of language. For example, one may consider the claim about the prototypical organization of categories that are said to be graded, each displaying the varying degrees of membership, fuzzy boundaries and central members. Based on the above assumptions, this paper offers a cognitive linguistic analysis of idiomatic expressions violating and

¹See a traditional, objective stance towards language structure.

conforming to the prototypical structure of events in described in terms of Ronald Langacker's (Langacker, 1991a) cognitive grammar; itself combined with the approach proposed by Dirven and Verspoor (Dirven, Verspoor, 2004).

An event and action chain

A vital dimension of cognitive organization is determined by the role referents play with respect to the profiled process. Semantic roles (e.g. agent, patient) and their mapping onto grammatical roles (subject, object), the existence of basic clause types (distinguished by perfective/imperfective contrast or relation to such aspects as action, motion) as well as clauses' function in discourse (e.g. grounding, active vs. passive constructions) are of prime importance. Along similar lines, event schemas, (Dirven, Verspoor, 2004) introduced by certain prototypical verbs, combine types of action or state with their most salient participants of various roles. With respect to idiomatic expressions, it cannot be overlooked that event schemas are one of the ways that exhibit the relations existing within and among versatile phraseological units. Put differently, the schemas constitute the ways idiomatic language is coded. However, one must admit that apart from prototypical instances of phraseological units complying with the schemas, the latter become frequently violated, to a greater or lesser extent, by idioms themselves. Consequently, observable differences in schema violations demonstrate degrees of atypical character of the phraseological units and can therefore be presented along a continuum, with the most prototypical units occupying one pole (the first group to be examined), while only partially irregular schemas (the second group investigated) reside lower on the scale, followed finally by the units exemplifying totally non-prototypical behaviour (the third group under scrutiny), which are lowest and closest to the second pole.

An event, in turn, is a part of a physical process or an action characterized by properties that are specific and common for an observer. Globally, it can be viewed from two perspectives: the force dynamic and the zero (absolute) construal, termed otherwise an energetic and non-energetic slant. Whereas under the absolute construal there is no energy flow assumed since its participant merely occupies some place (e.g. They are there) or possesses some feature² (e.g. He is amazing), the former perspective presupposes

²Interestingly, as Yuan argues: "a process could be perceived as autonomous without energy transmission although the real situation does involve energy flow. For instance, we could simply say *The tree fell over* instead of *The wind has caused the tree to fall over*, if we do not want to mention the agent, which is the wind in this case. ... Only four semantic

a flow of energy from one participant to another³ and encompasses two major constructs of Cognitive Grammar, the framework adopted in the study and the conception of the billiard-ball model and the action chain.

"Owing to the pioneering accomplishments such as Leonard Talmy (1985), William Croft (1991) and Ronald W. Langacker (1987, 1991), the linguistic research has gained the BILLIARD-BALL MODEL, an event model which can account in a unified fashion for various facts of event expressions ..." ⁴ (Sadanobu, 1995, p. 57)

Most globally the elements included in the Langacker's (Langacker, 1991) billiard-ball model are space, time, matter and energy since in his conception of the world, discrete physical objects move around in space thanks to some form of energy acquired through interactions with other objects, energy transmission, or absorption in time. Specifically, the objects are represented by circles and the interactions between them as marked by lines connecting the objects, whereas space and time are represented by the frame, as can be illustrated in the following fashion⁵:

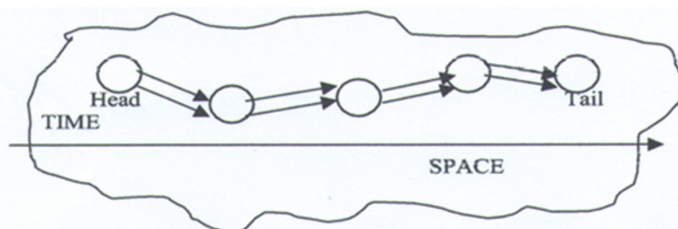

Figure 1: The billiard-ball model

roles could be found in such construal: zero, mover, patient and experiencer. The reason why agent and instrument are excluded is that they indicate the conception of energy transmission". (Yuan, 2010, p. 3).

³As Kardela specifies: "whereas in the energetic chain the energy flows "down-stream", from the agent to the patient, the energy in the absolute construal flows "up-stream". This is so because the causer which "dynamicises"the event comes "from the outside". (Kardela, 2007, p. 154)

⁴Interestingly, Sadanobu claims that "there seems to be some part left unclear, however, about the BILLIARD BALL MODEL. To put the assertion more concretely, the inter-relationship between the BILLIARD BALL MODEL and our event conception processes is not completely evident. Therefore...I would like to ...suggest a new event model complementary to the BILLIARD-BALL MODEL. I call it the MOLDGROWTH MODEL..." (Sadanobu, 1995, p. 97-98)

⁵Cf. Kardela (2005).

The chain of action that pertains to the construal model of event structure within Cognitive Grammar (Fig. 2) is a crucial phenomenon related to Langacker's concept of transitivity. The scholar maintains that an object transfers energy to another object which interacts with the next entity until it reaches a participant whose reaction does not trigger further transfer of energy. In Langacker's model, the arrow to the right stands for an asymmetrical relationship between various objects. Importantly, the model constitutes the basis for such grammatical categories as a noun or a verb. "In the theory of harmonic vectors, the increased use of the right arrow, associated with dominant vectors, represents the asymmetry of root progression. These are two aspects of the same concept of transitivity". (Guillotet-Nothmann, 2010, p. 5)

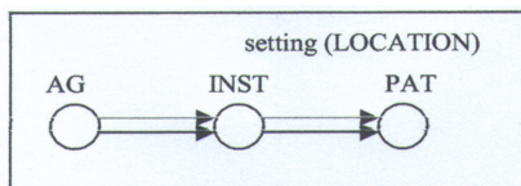

Figure 2: The action chain (Cf. Langacker (1991b).)

A more concrete form of the energetic chain constitutes the canonical event model which reflects a normal course of a prototypical action⁶. Specifically, in an event structure, Langacker distinguishes such semantic role archetypes (i.e. pre-linguistic conceptualisations, see Langacker 1991) as agent, patient, instrument, experiencer, mover, and zero, each of which appear in a force-dynamic event. Interestingly, a more developed form of an archetypal role model proposed by Langacker is a model of a scene⁷. The agent is an entity that is a source of energy instigating the verb-expressed action. A patient absorbs the energy and is affected by the activity. Next, an instrument is acts as a tool used by the agent to manipulate the patient. While the experiencer undergoes any mental experience, the mover acts as an entity that changes a location. Lastly, zero is conceived

⁶The model constitutes the basis for a prototypical sentence which encompasses a transitive verb, agent and patient (see Langacker, 1991a; Langacker, 1991b).

⁷This is a second archetypal conception, the result of our ability to interact perceptually with other entities. As Langacker puts it "the model idealizes our role of an ongoing experience: the observation of sequences of external events, each involving the interactions of participants within a setting". (Langacker, 1990, p. 210) This model underlies a prototype of a simple sentence with a transitive verb and two basic archetypal roles: agent and patient.

as a participant that occupies a location or exhibits some static property. Connected with this theory are also the referent types relating to objects, events or humans. Specifically, the referential perspective presumes a certain order of elements that can be depicted in the following manner:

PERSON → ANIMAL → OBJECT → PROCESS → SPACE → TIME → QUALITY.

The prototype theory

Two central notions of cognitive linguistics are the theory of prototype (see Rosch, 1977) and basic-level categories. Accordingly, some categories may have a prototypical member⁸, but no cognitive visual representation, whereas other basic categories⁹ are full of informational content and can easily be categorised in terms of gestalt and semantic features.¹⁰ A prototype is a typical instance of a given category with classified degrees of membership based on degrees of similarity. Categories are thus said to be graded, having varying degrees of membership, fuzzy boundaries, and central members. Specifically, one can distinguish better (prototypical) and worse (less prototypical) elements. Together they form the so-called network model, in which the categories are related by two types of categorizing relationships: categorization by schema (elaborations) and categorization by prototype (extensions). The prototype theory and the chain of action described above are so tightly interconnected that – in order to determine the degree of prototypicality of a given element – one must refer to the concepts of an action chain and role archetypes.

Event schemas-analysis

Since a vital dimension of a cognitive organization is determined by the role referents play with respect to the profiled process specific steps must be taken. In order to assign a degree of an idiom prototypicality, one must refer to a concept of an event during which participants that perform various roles are moved by some form of energy. Semantic roles (e.g. agent, patient) and their mapping onto grammatical roles (subject, object),

⁸Categories in the centre are the most basic and relative to such criteria as: motor interactions, ease of learning and usage, gestalt perception or the ability to form a mental image.

⁹The basic level depends upon perceived part-whole structure and corresponding knowledge about how the parts function in relation to the whole.

¹⁰Categories are organized into systems with elements being in contrast with one another; at least some categories are embodied.

the existence of basic clause types (distinguished by perfective/imperfective contrast or relation to such aspects as action, motion) as well as clauses' function in discourse (e.g. grounding, active vs. passive constructions) are of prime importance. Along similar lines, event schemas (see Dirven, Verspoor, 2004) introduced by certain prototypical verbs, combine types of actions or states with their most salient participants of various roles. With respect to idiomatic expressions, it cannot be overlooked that event schemas are one of the methods of exhibiting the relations existing within and among versatile phraseological units. Put differently, the schemas constitute the ways idiomatic language is coded. However, one must admit that apart from prototypical instances of phraseological units complying with the schemas, the latter become frequently violated, to a greater or lesser extent, by idioms themselves. Consequently, due to observable differences in schema violations, the degrees of atypical character of the phraseological units can be presented along the continuum, with the most prototypical units occupying one pole (the first group to be examined), through partly irregular schemas residing lower on the scale, to the units exemplifying totally non-prototypical behaviour (the second group under scrutiny), located lowest and closest to the second pole.

As for expressions that appear to fully abide by the event schema rules, the prototypical functions performed by their participants with different thematic roles are basically in accordance with the schemas evoked by the most typical verbs (expressing the flow or absence of energy). In other words, the particular sort of word order, namely an idiom pattern, matches near flawlessly with the general event type. Each formulaic expression respectively fulfils the function required by the appropriate event schema. Thus, further analysis of the phrases seems to give us little additional or relevant data with respect to the subject. The roles of participants in schemas as well as the construction of events, as presented in Dirven and Verspoor (2004), remain unaltered and comply strictly with the grammatical requirements imposed by the language structure and the table below (Dirven, Verspoor, 2004, p. 86).

	Participants		
	First	Second	Third
1. "Being" schema	Patient	Essive	
2. "Happening" schema	Patient	(Patient)	
3. "Doing" schema	Agent	(Patient)	

4. "Experiencing" schema	Experiencer	Patient	
5. "Having" schema	Possessor	Patient	
6. "Moving" schema	(Agent)	Patient	Goal
7. "Transferring" schema	Agent	Receiver	Patient

Figure 3: Event schemas and their participants.

Since an event encompasses processes and relations among its participants, the fewer arguments are realised, the more prototypical character an expression as an idiom displays. Thus, we still encounter expressions whose componential makeup goes counter to the requirements imposed by specific schemas, resulting in the violation of the prototypical language structure.

Consider the following lists of phraseological expressions grouped according to the type of an event schema as well as their prototypical and non-prototypical character with respect to the language requirements.

Consider first the most typical and "atypical" exemplars of the "being schema": be neither one thing nor the other

be a public person

be at the very end

vs

be at daggers drawn with sb (to quarrel with sb)

be gone on sb (to fall in love with sb)

be big on sth (to be very interested in sth)

According to the schema denoting a state, an Essive role is related to a Patient (least involved in any type of relationship) via a being link. However:

- non-prototypically here the targets denoted by the prepositional phrases are neither locations, nor identifiers, nor attribution kinds and consequently the meaning is active;
- non-typical presence of an additional Patient (Complement) totally violates regular language structure;
- it is not possible to change the order of the elements without the alternation of the sense, e.g. *be at drawn daggers with sb, *be on sth big.

Let's turn now to the following set of formulaic expressions, obeying by and violating the "happening schema":

the right hand does not know what the left hand is doing

be dropping like flies

vs

be going beginning (available)

be going great guns (to do sth very successfully)

be gunning for sb (to try to harm sb)

The prototypical schema highlights both the ongoing process and a passive entity (Patient) involved in or undergoing it. The expressions violate the "happening schema" since:

- the verbs appearing in them contain non-prototypically complements (beginning, great guns, for sb);
- there are no participants – Patients normally associated with this schema.

Consider now two groups of expressions without or with "enforced participants"

make a comparison

take the bad with the good

have control

vs

sth runs its course (sth continues naturally)

get/pull oneself together (become calm after being angry)

walk the plank (to be forced to leave the job)

jump sb (to attack sb)

talk turkey (to discuss sth honestly, directly)

sb sits the fence (sb supports both sides of the conflict)

Prototypically, in the "doing schema", one entity is the source of energy and thus it instigates the action expressed by the verb. This energy may either be directed inwards or be transmitted to a Patient. Violations of the schema are the following:

- Agent is not a person (sth runs);
- Agent is Patient at the same time (oneself);
- a transitive verb pattern has been employed with prototypically intransitive verbs that require no direct objects (jump, walk, sit);
- the verbs are reconceptualised as "verbs of action", as the typical prepositions accompanying the predicates have been dropped (e.g. in, into, to);
- a verb requiring an animate complement is used to talk about an animate item (talk).

As for an "experiencing schema", an entity involved is neither passive-Patient, nor active-Agent, but it constitutes the "registration centre" of the perceptions, being termed the Experiencer. For instance:

know a thing or two

think long and hard

feel hot and cold

However, in the following expressions:

see red (to become very angry)

think big (to have great plans)

see sb right (to help sb)

feel put upon (to be treated badly by sb)

- there is a non-prototypical Patient that regularly is an animate or inanimate item (red, big, right, put upon);
- there is atypical flow of energy since the meaning becomes active (help, become angry) and is not connected with the sense expressed by the main verb (see, think etc.)

Examine now a group of phraseological expressions, some conforming and others strongly violating the prototypical "having schema":

have a wide choice

have courage

vs

have an eye for sth (to be good at noticing a particular type of thing)

have sb taped (to be able to deal with sb)

have a bone to pick with sb (to want to talk to sb about sth annoying they've done)

This schema normally refers to human Possessor (Patient) object possessed or an affected entity to its cause of affection and can therefore be paraphrased by means of "with" or "of" phrase. Here, though:

- there is no possibility of applying the transformational with or of schema;
- the unprototypical presence of the human Patient (sb) makes the verb fail to lexically elaborate the meaning assigned to the construction- Agent performs an action on Patient, as a result of which the latter participant is affected, in the wake of which the change is brought about.
- the meaning does not refer to a possessing relationship.

As far as the "moving schema" is concerned, the expressions that strongly conform to it are the following:

go from bad to worse

smile from ear to ear

be from top to bottom

However, the structure is most strongly bereft of its prototypical characteristics with respect to units such as:

be a home from home (to feel as if in one's home)

a weight was lifted from one's heart (to feel much more relaxed, relieved)

fall foul of sb (to upset sb)

go through the roof (get very angry)

Here:

- unprototypically the source and the goal become seemingly the same entity – home – (i.e. they are unanimously termed) and, consequently, the concept of path disappears entirely;
- the idioms violate the "goal over source", principle since at some instances the former notion turns out to be irrelevant and is omitted;
- the action expressed by the formulaic expressions have no connection with the actual meanings of the whole phrases, there is no transfer, no actual motion.

Finally, let us consider instances of the most prototypical instances and blatant violations of the "transferring schema":

give sb a good example

give one's all to sb

vs

give voice to sth (to express your thoughts in words)

give sth a miss (to miss, not to take part in)

give sb a turn (to frighten sb)

give yourself away (betray yourself)

According to Dirven and Verspoor (2004), this schema implies two states: an initial state (with one participant having sth and passing it onto another person) and the resulting state (implying the actual possession of sth by the second participant). Here, non-prototypically:

- expressions of the transferring schema, include a Receiver that is non-human;
- one can observe here a goal-to-patient conversion, since typically the affected entity related to the verb give is the goal, yet in the context above the entity becomes the patient;
- the process of reification takes place here, transforming the verb (expressing an action) into a noun (naming a state), which imposes a more self-contained and discrete construal of the event which is designated by it.

Conclusions

Summing up, the data presented here argues strongly for the relationship between the extent of event schema violations and our capacity to analyse and comprehend phraseological units. In a sense, this may seem to be surprising as schemas are, as a rule, associated with sentence structure, not the structure of phrases. This analysis, we believe, can offer a better insight into the structure and meaning of phraseological units.

Bibliography

- Dirven, R., Verspoor, M. (2004). *Cognitive Explorations of Language and Linguistics*. 2nd ed. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Kardela, H. (2007). "Event Structure: A Force Dynamics/Absolute Construal Account." In: Chłopicki, A. Pawelec, A. Pokojska (eds.). *Cognition in Language. Volume in Honour of Professor Elżbieta Tabakowska*. Kraków: Tertium.
- Langacker, R. W. (1991a). *Concept, Image and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Langacker, R. W. (1991b). *Foundations of Cognitive Grammar. Vol 2. Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press.

Correspondence concerning this paper should be addressed to Agnieszka Ziarkowska-Robak, M.A. in English Philology – a faculty member of the English and American Studies Department (State School of Higher Education, Chełm, Poland).

E-mail: agafonz@wp.pl

Kultura – Culture

Iryna Biskub

Lesya Ukrainka Eastern European National University
State School of Higher Education, Chełm

Anna Danylchuk

Lesya Ukrainka Eastern European National University

European Identity: values, cultures and languages. General Overview of the European Identity Study and its Connection to the Study of Languages

Abstract

The preamble of Constitution of Ukraine defines irreversibility of the European and Euro-Atlantic course of Ukraine. "European Union", "European integration", "European values" and "European identity" are new and important terms in modern Ukrainian political and media discourses. Our paper presents a general theoretical overview of the European identity study and its influence on the process of European integration. We see the development of European identity as an important precondition for stable integration of new states, including Ukraine, to the European Union.

The suggested analysis of the existing approaches to the European identity study demonstrates direct connections of the European identity evolution to the new political contexts, cultures and languages of the EU. Short overviews of two linguistics projects LINEE and ELDIA show that English does not threaten EU cultural and linguistic diversity and serves as a neutral common language with only a marginal national connotation. English is seen as lingua franca in EU, and many of non-native speakers of English perceive it as an instrument of further intercultural understanding and contact.

Keywords: *European identity, European integration, European values, lingua franca, political discourse.*

Abstrakt

W preambule do Konstytucji Ukrainy zawarty jest zapis o nieodwracalności kursu strategicznego Ukrainy na uzyskanie członkostwa w Unii Europejskiej i w Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego. „Unia Europejska”, „integracja europejska”, „wartości europejskie” i „tożsamość europejska” to nowe i ważne pojęcia, mające szerokie zastosowanie we współczesnym ukraińskim dyskursie politycznym i medialnym. W niniejszym opracowaniu zaprezentowano ogólny przegląd zagadnień teoretycznych z zakresu badań nad tożsamością europejską oraz nad jej wpływem na procesy integracji europejskiej. Uważamy, że rozwój tożsamości europejskiej jest jedną z ważnych przesłanek do stabilnej integracji nowych państw, łącznie z Ukrainą, z Unią Europejską.

Zaprezentowana analiza istniejących podejść do badania tożsamości europejskiej wskazuje na bezpośredni związek ewolucji tożsamości europejskiej z nowym politycznym kontekstem, językami i różnymi kulturami Unii Europejskiej. W wyniku krótkiego przeglądu dwóch projektów lingwistycznych LINEE i ELDIA stwierdzono, że język angielski nie zagraża różnorodności językowej i kulturowej UE i służy jako neutralny wspólny język z nieznacznymi narodowymi konotacjami. Język angielski nadal będzie pełnić rolę europejskiej lingua franca. Wielu osób, dla których język angielski nie jest językiem ojczystym, uważa, że sprzyja on relacjom międzykulturowym i porozumieniu.

Słowa kluczowe: *tożsamość europejska, integracja europejska, wartości europejskie, lingua franca, dyskurs polityczny.*

On Thursday, February 7, 2019 the Parliament of Ukraine, the Verkhovna Rada, passed a law amending the Constitution of Ukraine. The amendments were to set the "strategic course" of the state for acquiring full membership of Ukraine in the EU and NATO. 334 members of parliament voted in favour of the amendments (300 votes are required in the Verkhovna Rada to obtain a super-majority to pass constitutional amendments) (*Ukraine's Irreversible Course to the EU and NATO*).

The preamble of the Constitution of Ukraine now has wording on the European identity of the Ukrainian people. It also defines the irreversibility of the European and Euro-Atlantic course of Ukraine. As a result, much of modern Ukrainian political, cultural and educational discourse is dedicated to various aspects of European Union, European integration and European identity. Our research is focused on the evolution of the European identity study, its connection to the languages of the EU and new political contexts. Further investigations of the EU identity related issues in modern Ukraine

might serve as an effective instrument of Ukraine's integration to the European Union.

The European Union is a multicultural Union of 28 states that share common democratic principles – respect for human dignity and human rights, freedom, democracy, equality and the rule of law. The phrase "European values" arises as a political neologism in the 1980s in the context of the project of European integration and the future formation of the European Union. It was popularised by the "European Values Study", a long-term research program, aiming to document the outlook on basic human values in European populations. The "European Values Study" is a large-scale, cross-national, research program on basic human values. It provides insights into the ideas, beliefs, preferences, attitudes, values, and opinions of citizens all over Europe. It is a unique research project on how Europeans think about life, family, work, religion, politics, and society.

The "European Values Study" started in 1981 when thousands of citizens in the European Member States of that time were interviewed using standardized questionnaires. Every nine years, the survey is repeated in a variable number of countries. The fourth wave in 2008 covers no less than 47 European countries/regions, from Iceland to Georgia and from Portugal to Norway, including Ukraine (*European Values Study*). The claim that the people of Europe have a distinctive set of political, economic and social norms and values which are gradually replacing national values has been named "Europeanism" by John McCormick (McCormick, 2010).

The Treaty of Lisbon in article 2 lists a number of "Values of the Union", including "respect for freedom, democracy, equality, the rule of law and respect for human rights including the rights of persons belonging to minorities", invoking "a society in which pluralism, non-discrimination, tolerance, justice, solidarity and equality between women and men prevail" (*Article TEU*, 2017).

"Pan-European identity", a term most commonly used in the past, has roots as far back as the Middle Ages, when poet and political advisor Dante Alighieri claimed that his country is the whole world. Much of its foundational definition emerged during the Renaissance. Artists and scholars of that period collaborated across national boundaries, travelling to centres of activity in their respective fields and believing that freedom came from common bonds and individualism in a way that transcended national allegiances" (Burckhardt, 1990).

The original proposal for a Paneuropean Union was made in 1922 by Richard von Coudenhove-Kalergi. The term "Pan-European" is to be understood not as referring to the modern geographic definition of the continent

of Europe but in the historical sense of the western parts of continental Europe sharing the common history of Latin Christendom, the Carolingian Empire and the early modern Habsburg Empire. Coudenhove-Kalergi saw the Pan-European state as a future "fifth great power", in explicit opposition to the Soviet Union, "Asia", Great Britain and the United States (*Das Paneuropäische Manifest*).

Alberto Martinelli in his work "European Identity" describes the accelerating process of European integration after 1945: "The post-war decade, a sense of patriotism and common citizenship of peoples belonging to the "European family" was wished by many European leaders, beginning with Winston Churchill in his famous speech to the students of the University of Zurich in 1946. The defense of peace was the fundamental value, which subsequently became closely linked to the protection of human rights. In the post-war era, European identity was regarded as an antidote to the disastrous nationalisms that had caused the World War II catastrophe, a prerequisite for the continent's moral and economic reconstruction and the most effective alternative to the resurgence of separate national identities and opposing nationalisms. It was believed that the stronger the sense of belonging to Europe, the more it weakened nationalist ideology" (Martinelli, 2017, p. 20).

At the beginning of the 1970s, there was a renewal of interest in the issue of European identity in order to manage the growing diversity and disparities resulting from the enlargement from six to nine member states. In 1973, with the signing of the Declaration on European Identity in Copenhagen, a change of perspective was sanctioned in the explicit expression of the compatibility of the European identity and national identities (Martinelli, 2017).

With the collapse of communism across central and eastern Europe, Europeans become closer neighbours. In 1993, the Single Market was completed with the "four freedoms" of: movement of goods, services, people and money. The Maastricht Treaty on European Union signed in 1993 is the first of two treaties forming the constitutional basis of the European Union. In the period of 1995-2013, the EU has been enlarged from 12 to 28 member states. In the 1990s to 2000s, there was an active movement towards a federalisation of the European Union, with the introduction of symbols and institutions usually reserved for sovereign states, such as citizenship, a common currency, a flag, an anthem and a motto – "United in Diversity".

"The thesis of "unity in diversity" formulated at the beginning of the 1990s became a central aspect of the European project and summarizes the EU's strategy of placing itself in an intermediate position between an almost national concept of European identity and a universalistic concept.

The most advanced version of the European project requires, a subsequent step: achieving unity through diversity. The memory of a common past is not enough to create a strong sense of belonging to Europe unless it is accompanied by a sincere and active sharing of the political project of a federal union in which unity is strengthened through the enhancement of diversity. The formation of a united Europe can build itself around a concept of unity that derives from diversity and multiple citizenship. What has changed significantly during the seventy years of the history of European integration is the role attributed to European identity by European leadership classes and the intensity of identification with Europe and its own nationhood by European citizens" (Martinelli, 2017, p. 21).

European identity is seen as a precondition for the stable existence and further evolution of the European Union. A fresh "EconPol Policy Report" introduces its new study with a statement that "like for any other social group, identity of a European type would foster mutual trust of Europeans and simplify cooperation, the search for compromises and, hence, further integration steps. Conversely, if European identity is increasingly crowded out by strong and exclusive national feelings this might fundamentally threaten the achievements of the European integration process" (Ciaglia et al., 2018).

Authors of the policy review on "The Development of European Identity/Identities: Unfinished Business" single out four main theoretical concepts that drive the study of European identity:

European identity and identification with Europe. Identity has an individual component of active choice coupled with a collective component where individuals orient themselves to one or more aggregate groups or collectivities. The collectivities to which one orients depend upon context and can be multiple, so it is more accurate to speak of a mosaic of situation-specific identity rather than identities being nested one within another. Although few people may have a primary identity as "European", such an identity can become salient in specific contexts.

Europeanisation refers to a hypothesized trend towards national institutions and nationally-based fields of activity or perspectives being supplanted by institutions or fields at the European level. The validity of the concept can be questioned since Europeanisation in reality may be only a peripheral variant of a larger trend of *globalisation*.

Transnationalism is contrasted to permanent migration and refers to "cross-border" living where, thanks to modern infrastructure, a person can maintain a social existence both in their current country of residence and their country of origin.

Cosmopolitanism refers to actively seeking out and appreciating contact with other cultures and hence coincides with perceived European values of tolerance and equality. Such everyday practices as language use, information retrieval and communication, and the patterns of social contacts are enormously important for the reproduction and evolution of identities (*The Development ...*, 2012).

In the ninth "EconPol Policy Report" we find a brief analysis of the definitions related to the European identity (Ciaglia et al., 2018). The term "European identity" can be defined "as an integral part of one's own social identity" (Hooghe, Verhaegen, 2017, p. 163). Cram distinguishes between "identification as European" and "identification with Europe". The former refers to a more cognitive self-assessment towards specific ideas whereas the latter refers to more affective behavior that implicitly shows how honestly these "ideas are lived up to" (Cram, 2012). For Kaina this also refers to interactions of the individual with other group members, which creates a "sense of belonging together" (Kaina, 2013). Whereas "identification with Europe" is a delicate task to measure, "identification as European" can be rather easily assessed using surveys, state authors of the review (Ciaglia et al., 2018).

The Eurobarometer offers a wide range of questions to measure EU support with regard to specific policies, overall perceived benefits from EU membership, and speed of EU integration. The 2012 Eurobarometer survey reported that 49% of those surveyed described the EU member states as "close" in terms of "shared values" (down from 54% in 2008), 42% described them as "different" (up from 34% in 2008). In order to capture the concept of European identity, individuals are usually asked if they feel Europeans in their everyday life, if they feel close to the European Union project, or if they are happy to be Europeans.

Standard Eurobarometer survey 89 was carried out between 13 and 28 March 2018 in 34 countries and territories: the 28 Member States of the European Union, the five candidate countries. It analyses the opinions of European citizens on European identity and citizenship in the following areas:

1. attachment to the European Union, compared in particular with their attachment to their city, village or country;
2. perceptions of the European Union's achievements: what are the European Union's most positive results in the eyes of Europeans;
3. the concept of European citizenship: do Europeans see themselves as European citizens;
4. societal issues and values: do Europeans feel that they have a clear understanding of what is happening in today's world and what values best represent the European Union?

5. the speed of European integration: What do Europeans think is the current speed of European integration, and what speed would they like?

More than half of respondents say that they feel attached to the European Union (56%, +1), although this score remains below that for the local and national levels, especially as regards the proportion who feel very attached. Two in three respondents feel attached to Europe (65%, +1). However, only 18% feel very attached to it.

More than one half of respondents think that peace and freedom of movement are the European Union's most positive results. For Europeans, two achievements clearly stand out as the European Union's most positive results. A majority of respondents mention "*the free movement of people, goods and services within the EU*" (58%) and "*peace among the Member States of the EU*" (54%), both at least 30 percentage points higher than the other achievements tested. In joint third place, "*student exchange programmes such as ERASMUS*" (24%) and "*the euro*" (24%) are mentioned by fewer than a quarter of respondents. These are followed by "*the economic power of the EU*" (21%) and "*the political and diplomatic influence of the EU in the rest of the world*" (21%), ahead of "*the level of social welfare (healthcare, education, pensions) in the EU*" (18%) (Standard Eurobarometer, 2018).

Alternative questions propose the use of inverted scales, for example, if they feel that Europe is worthless. Many works consider the so-called Moreno question in the Eurobarometer: "*In the near future, do you see yourself as: 1). European only; 2). European and [nationality]; 3). [nationality] and European or 4). [nationality] only*". A key advantage of Eurobarometer data is that it allows studying the identification with Europe both over time and across countries. Nevertheless, the idea of identification with Europe can be addressed from many angles. As a consequence, no measure is free of critique, as all suffer from limitations. (How ..., 2018). Its strength is that it allows for a dual national and European identity and also for an alternative ordering of national and European identity components. However, the Moreno question is contested with regard to the above mentioned conceptual distinction between identification as European and with Europe (Ciaglia et al., 2018).

A policy review on "The Development of European Identity/Identities: Unfinished Business" offers two contrasting models presented by Ettore Recchifor the ways that a sense of identification with Europe and fellow Europeans could be fostered (*The Development ...*, 2012):

1. A "Culturalist" model in which an orientation to Europe derives fundamentally from core, established European values and their expression in public practices, most notably in governance and the operation of

the legal system. This viewpoint emphasizes the essentialism of Europe and posits mechanisms in which identification with Europe takes place "top down" or in which identity is internalised and comes about through the exposure to influential discourses and symbols. If the internalisation has taken place in childhood or adolescence, the primary mechanism is socialisation. If the internalisation is taking place during adulthood, the primary mechanism is persuasion or indoctrination.

2. A "Structuralist" model in which an orientation to Europe derives fundamentally from association with other Europeans. This viewpoint emphasizes the importance of social interaction and posits mechanisms in which identification with Europe takes place "from the bottom up". Identity arises from interacting or associating with others and coming to the realisation that one has much in common with them. It is most persuasive if the person is an adult or at least an adolescent old enough to conceive themselves as placed within a social nexus with other like-situated persons. Recchi also remarks that, of the two models, until recently the Culturalist has been dominant in research on European identity (Recchi, 2012).

Summary presented in the "EconPol Policy Report" focuses on two "perceptions" of European identity – civic and cultural. "A European "civic identity" refers to the perception to be part of a European political system or even a "European state" that defines rules, laws and rights with relevance for one's own life. A focus on the civic dimension would largely equate "Europe" with "European Union". A European "cultural identity" is independent from these political perceptions and labels the perception that fellow Europeans are closer than non-Europeans because of shared culture, values or history. This distinction is important for the classification of identity-activating measures since, typically, both dimensions of identity can be triggered with different types of measures" (Ciaglia et al., 2018). "The images of Europe held by cultural identifiers had to do with peace, harmony, the fading of historical divisions and cooperation between similar people and cultures. The images of Europe held by civic identifiers had to do with borderlessness, circulation of citizens, common civic area, new policy making, and prosperity" (Bruter, 2004, p. 36).

Antonia M. Ruiz Jiménez in her research on "Cultural, Instrumental, Civic and Symbolic Components of National and European Identities in Old and New European Union Member States" has identified one more European identity – "instrumental", that would be consciously decided on, and is thus based on calculated individual self-interests. The perception of the potential gains or losses that might result from membership of a given social

group may influence peoples' identification with it. From this "instrumental" perspective, the better the citizen's evaluation of the results of European policies (compared to the results of policies pursued by national governments), the more likely s/he is to feel European (Ruiz Jimenez, 2004).

The four most significant sets of variables found by Sarah Ciaglia, Clemens Fuest and Friedrich Heinemann in literature "are cognitive mobilization (including education, knowledge, information, interest and discussing politics frequently); transnational contact as a means to broaden the personal horizon and understanding for different cultures; the socio-economic background, and, finally, age. It is generally summarized that those who are most likely to hold a European identity are young, wealthy, well-educated, and eager to travel, work or study abroad. Similarly, knowledge and information and news about the EU and politics increases the likelihood to develop a European identity" (Ciaglia et al., 2018). Language skills are one of the key resources in the process of identity formation. Language skills enable communication, personal contact and, thereby, social identification (Byram, 2000). Accordingly, it is a main objective of the European Union, *"to promote European multilingualism by promoting the early teaching of European languages, while maintaining Europe's cultural and linguistic diversity"* (see *EU Languages*). The EU believes that people should be placed in a position to make use of all the advantages of European citizenship, including travel, study, and work abroad. The "European Year of Languages 2001" and the "Socrates" programme, among others, have been established by the European Union in order to improve foreign language skills among young people. Thereby, the EU intends to encourage an understanding between the citizens of Europe and to create a feeling of being European: "Multilingualism is part and parcel of both European identity/citizenship and the learning society" (Fuss et al., 2004, p. 273).

The special Eurobarometer Survey "Europeans and Languages" (2001) has shown that a majority of about 70% of all citizens of the European Union share the view that everyone in the European Union should be able to speak one European language in addition to their mother tongue. (Ciaglia et al., 2018). European Commission promotes language learning and linguistic diversity across Europe. Multilingualism enables intercultural communication and aids the formation of common European identity. Many EU working documents and recommendations focus on the importance of teaching and learning new European languages.

International research project exploring the multilingualism in Europe "European Language Diversity for All" (ELDIA) states that today multilingualism is established only to a very limited extent. What is usually entrench-

ched is a particular language, which can be used by a particular aggregate of people in a particular territorially-defined region. While such an approach may at best support individual multilingualism within minority areas or regions where languages are spoken locally, it does not necessarily encourage a wider societal multilingualism under conditions of mobility and globalisation (*The Development ...*, 2012).

Another European research shows that English functions as the main tool of intercultural communication in the EU, it also facilitates the study of other EU languages. This project is known as the "Languages in a Network of European Excellence" (LINEE). It is a research network, consisting of 9 Universities that focuses on 4 main areas of analysis: 1). Language, identity and cultures; 2). Language policy and planning; 3). Multilingualism and education; 4). Language and economy.

English has emerged from the LINEE case studies as a neutral common language with only a marginal national connotation. It is also perceived as a facilitator for further language learning, intercultural understanding and contact, and as an asset on the job market. English is not necessarily a threat to linguistic diversity, quite the contrary: many non-nativespeakers of English perceive it as a facilitator for further language learning, intercultural understanding and contact. For example, Erasmus students who were interviewed and observed by researchers use English to gain access to a multilingual environment at schools in Hungary or the Czech Republic, where they also learn some Hungarian or Czech and other languages from their peers. Because English gives them access to environments which would be otherwise more difficult to enter, it facilitates cultural exchange and increases the motivation for language learning. In situations where English is being used as a lingua franca, it is not the native speakers of English who are necessarily seen as the most successful, but those people who are multicompetent and have a wide linguistic repertoire to bring into communicative situations. It is important to see non native English as authentic and legitimate English which is used as a vibrant and complex lingua franca by temporary and also permanent communities in Europe (*The Development ...*, 2012).

The Association Agreement between the European Union and Ukraine, thousands of Ukrainian Erasmus+ students and other cultural integration projects aid better understanding of new European identity by Ukrainian citizens. Eastern Europe, many post-Soviet countries were closed from the rest of Europe for decades, but common historical past and shared democratic values return states like Ukraine back to the European family. Together with visa liberalization, economic reforms and other aspects of the Association

Agreement, learning English and other EU languages must become one of the educational priorities for Ukrainian citizens.

Bibliography

- Article TEU* (2017). https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/thinktank/index.php/Article_2_TEU, (15.06.2019).
- Bruter, M. (2004). "On What Citizens Mean by Feeling "European" – Perceptions of News, Symbols and Borderlessness". In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30 (1).
- Burckhardt, J. (1990). "*The Civilization of the Renaissance in Italy*" <http://www.paduan.dk/Kunsthistorie%202008/Tekster/The%20Civilization%20of%20the%20Renaissance%20in%20Italy%20-%20Burckhardt.pdf>, (15.06.2019).
- Byram, M. (2000). *Social Identity and the European Dimension: Intercultural Competence through Foreign Language Learning*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Ciaglia, S., Fuest, C., Heinemann, F. (2018). *EconPol Policy Report*. http://www.econpol.eu/publications/policy_report_9, (15.06.2019).
- Cram, L. (2012). "Does the EU Need a Navel? Implicit and Explicit Identification with the European Union". In: *Journal of Common Market Studies*, 50(1).
- Das Paneuropäische Manifest*. https://politik.brunner-architekt.ch/wp-content/uploads/2013/12/coudenhove_europaeische_manifest.pdf, (15.06.2019).
- EU Languages*. https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-languages_en, (15.06.2019).
- European Values Study*. <https://europeanvaluesstudy.eu/about-evs>, (15.06.2019).
- Fuss, D., Albacete, G. M. G., Monter, M. R. (2004). "The Role of Language Skills and Foreign Country Experiences in the Development of European Identity". In: *Sociología*, 36(3).
- Hooghe, L., Verhaegen, S. (2017). "The Effect of Political Trust in European Citizens on European Identity". In: *European Political Science Review*, 9(2).
- How to Measure European Identity* (2018). <https://www.perceiveproject.eu/wp-content/uploads/2018/04/How-to-measure-European-Identity.pdf>, (15.06.2019).
- Kaina, V. (2013). "How to Reduce Disorder in European Identity Research". In: *European Political Science*, 12.

- Martinelli, A. (2017). "Glocalism". In: *Journal Of Culture, Politics And Innovation*, vol. 2.
- McCormick, J. (2010). *Europeanism*. Oxford University Press. https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/thinktank/index.php/Article_2_TEU, (15.06.2019).
- Recchi, E. (2012). "*Transnational Practices and European Identity: Theoretical foundations, research developments and policy implications*" at the conference *The Development of European Identity/Identities: Policy and Research Issues*.
- Ruiz Jimenez, A. (2004). "Cultural, Instrumental, Civic and Symbolic Components of National and European Identities in Old and New European Union Member States". In: *Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series*, vol. 4 No. 9 October. http://aei.pitt.edu/8124/1/ruizcultural_identity.pdf, (15.06.2019).
- The Development Of European Identity/Identities: Unfinished Business* (2012). https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/policy_reviews_development_of_european_identity_identities_en.pdf, (15.06.2019).
- Standard Eurobarometer 89 Spring European Citizenship Report* (2018). <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/83538>, (15.06.2019).
- Ukraine's Irreversible Course to the EU and NATO*. <http://radiolemberg.com/ua-articles/ua-allarticles/ukraine-s-irreversible-course-to-the-eu-and-nato>, (15.06.2019).

Correspondence concerning this paper should be addressed to Dr. Habil. Iryna Biskub, Professor and Chair of the Department of Applied Linguistics at The Lesya Ukrainka Eastern European University in Lutsk (Ukraine).

E-mail: ibiskub@ukr.net

and

Dr. Anna Danylchuk, Assistant Professor of the Department of Applied Linguistics, Vice-rector for Scientific and Pedagogical Work, European Union Integration and Work with Students at The Lesya Ukrainka Eastern European University in Lutsk (Ukraine).

E-mail: annaleonardivna@gmail.com

Magdalena Kawa

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie

**Przez ruiny i zgliszcza.
Społeczne i kulturowe zmiany powojennej rzeczywistości
widziane oczyma Mordechaja Canina**

Abstrakt

Artykuł ukazuje powojenną Polskę, widziana oczyma Mordechaja Canina – Żyda urodzonego w Sokołowie Podlaskim, który przyjeżdża po wojnie do kraju, by zobaczyć, jak wygląda „pożydowskie” życie w Polsce. Ogląda powojenną rzeczywistość z perspektywy żydowskiej. Stara się sprawdzić, co zostało po zgładzonych w Holokauście współbraciach.

W artykule nie relacjonuje całej opowieści Canina. Ograniczam się do kilku wątków. Pierwszym z nich będzie cisza, związana ze zmianą struktury demograficznej odwiedzanych miasteczek. W drugim wątku odnoszę się do macew jako powojennych przedmiotów „codziennego użytku” i żydowskich kirkutów, w wielu przypadkach rozgrabionych i zniszczonych w czasie II wojny lub po jej zakończeniu. Trzeci wątek jest próbą opisania relacji polsko-żydowskich w odniesieniu do żydowskiego dobytku, który został w domach opuszczonych przez Żydów. Ostatni wątek poświęcony został wizycie Canina w byłych obozach koncentracyjnych i w obozach zagłady. Wszystkie te tematy pokazują, jak zmieniła się rzeczywistość społeczno-kulturowa i religijna w powojennej Polsce, na której ziemiach dokonała się tak straszna tragedia, jaką była Zagłada. W podsumowaniu odnoszę się więc do relacji polsko-żydowskich, na które tragedia Holokaustu także odcisnęła swoje piętno.

Słowa kluczowe: *zagłada Żydów, powojenna Polska, relacje polsko-żydowskie, narracje o byłych obozach, Żydzi w Polsce po wojnie.*

Abstract

This article attempts to present one of the post-war Poland's face seen by Mordechaj Canin – Jew, born in Sokolow Podlaski, who came to Poland after war to see how the Jewish life looks like in the country. Canin sees the post-war reality from the Jewish perspective. He tries to check what remained after Polish Jews killed during the Holocaust. I do not relate whole Canin's story in my article but I focus on few threads. First one is the silence connected with the change of demographical structure in visited towns. In the second thread I write about Jewish tombstones which can be defined as 'objects of everyday use' in Poland after war. I also mention about Jewish cemeteries. Many of them were devastated during the WWII and after. The third thread attempts to describe the Polish-Jewish relations with reference to Jewish belongings left in their houses. Last thread was focused on Canin's visits to former concentration and death camps. All of those subjects show how the social-cultural and religion reality in post-war Poland, where the tragedy of the Holocaust took place has changed. In summary I refer once again to Polish-Jewish relations marked by the Holocaust.

Key words: *Jewish extermination, Polish-Jewish relations, narrations about the former camps, Jews in Poland after war.*

Wprowadzenie

- Maryś, kiedy wykończyli Żydów?
- Mam to jeszcze pamiętać? (Canin, 2018, s. 106).

Taka konwersacja toczyła się w powojennych Puławach, kiedy do miasta przyjechał Mordechaj Canin¹. W latach 1946-1947 kilkakrotnie odwiedził on Polskę. Podróżował po „ruinach i zgliszczach”, zgładzonych żydowskich gminach. Patrzył i opisywał losy miejsc, które przed wojną stanowiły ważne punkty w żydowskiej historii i kulturze, a także zwykłe miasteczka, w któ-

¹Jego prawdziwe nazwisko to Cukierman, pseudonim Canin, który stał się jego nazwiskiem przyjął w późniejszych latach, kiedy rozpoczął działalność pisarską. Urodził się on 1 kwietnia 1906 roku w Sokolowie Podlaskim, tam uczęszczał do chederu i jesziwy, a w 1921 r. w Warszawie (tam przeniosła się rodzina) rozpoczął naukę w polskim gimnazjum. Pisał w języku jidysz, popierał bundowskie idee, a krytycznie odnosił się do podglądów syjonistów. W 1939 r. został zmobilizowany do wojska, po kapitulacji wrócił do Warszawy na dwa miesiące i następnie przez Białystok dostał się do Wilna, a stamtąd przez Japonię, Szanghaj, Indie i Egipt – do Palestyny. Zmarł 4 lutego 2009 roku w Tel Awiwie, przeżywszy 103 lata.

rych od stuleci polscy żydzi żyli obok polskich katolików. Opisane wspomnienia publikował w języku jidysz w nowojorskim dzienniku „Forverts”. Najobszerniejsza relacja z podróży do Polski znalazła się w książce wydanej w 1952 roku w Tel Awiwie *Iber sztejn un sztok. A rajze iber hundert chorew-gewornene kehiles in Pojln*, która w 2018 roku doczekała się tłumaczenia na język polski w przekładzie Moniki Adamczyk-Garbowskiej.

To praca niesamowicie ważna i dająca kolejny obraz powojennej Polski, która rozpoczyna zupełnie nowy rozdział w swojej historii. Koniec II wojny światowej to nie tylko nowa rzeczywistość polityczna. Polskie społeczeństwo w setkach polskich miejscowości żyje w zupełnie innej strukturze demograficznej, kulturowej, religijnej i architektonicznej. Canin wielokrotnie o tym wspomina w swojej pracy. I choć jego teksty zawierają nieścisłości, niejednokrotnie błędne daty, zawyżone lub zaniżone liczby (w polskim przekładzie wszystko to jest uzupełniane przypisami), to nie można powiedzieć, że jego opisy reakcji polskiego społeczeństwa są „przerysowane”. Maski, które przybierał Canin pomagały mu zyskać zaufanie rozmówców i otrzymać wiele, często powtarzających się refleksji na temat nowej, pozbawionej żydowskiej społeczności, powojennej rzeczywistości. Wiele razy podawał się za angielskiego dziennikarza, wzbudzając zaciekawienie lokalnej społeczności. Jak sam przyznaje, „ten kamuflaż sprawił, że otworzyły się dla mnie serca setek Polaków ze wszystkich warstw społecznych [...] otwierali przede mną serca jak ludzie, którzy chcą się uwolnić od grzechu, a ja zobaczyłem żydowską tragedię także z ich strony, jak odbija się w sumieniach tych, którzy mają swój udział w zagładzie polskich Żydów” (Canin, 2018, s. 35).

Canin rozmawiał także z nielicznymi ocalonymi Żydami. Jego książka, jak pisze Monika Adamczyk-Garbowska, „mimo pewnych akcentów humorystycznych i opisów rodem z powieści przygodowych [...] to jedna wielka jeremiada, tren prozą, a jednocześnie szczegółowy raport pisany z nadzieją, że kiedyś spotka się z zainteresowaniem historyków” (Canin, 2018, s. 13). Jak podkreśla sam autor, celem jego pracy było „zglebić otchłań żydowskiej zagłady [...]; zdemaskować winnych, niezależnie od tego, do którego narodu należą, a na koniec dać obraz tego, co zostało z ośmiuset lat żydowskiej obecności na polskiej ziemi” (Canin, 2018, s. 495).

W artykule próbuję pokazać powojenną rzeczywistość polską i stosunek polskiego społeczeństwa do zagłady Żydów na podstawie relacji Mordechaja Canina. Nie jest to całościowe opracowanie tak obszernego zagadnienia, a raczej jeden z przykładów odniesienia się do ważnego wydarzenia historycznego, jakim była Zagłada. Z opisów Canina wynika, że tuż po zakończeniu II wojny światowej „znaczenie Zagłady zredukowano drastycznie i nie-

bezpiecznie do wymiaru prywatnej traumy i żałoby pojedynczego narodu” (Bauman, 2009, s. 11).

Powojenna cisza

O powojennej „ciszy” powstało już wiele prac, w których autorzy analizują wiele z przyczyny tej „ciszy”. Temat jest znany w polskim dyskursie. W tekstach Canina ta „cisza” także bardzo głośno wybrzmiewa. Przeczytać o niej można już w pierwszych zdaniach książki, gdzie autor opisuje wizytę w Warszawie: „Serce polskiego żydostwa zamieniono na jedno wielkie gruzowisko. Jest tu pusto i cicho. Nawet ptak nie przelatuje po niebie nad zniszczonym gettem” (Canin, 2018, s. 39). Nie inaczej było w Kutnie: „Cicho jest dzisiaj w Kutnie i smutną pustką zieje ulica Bóżnicza. [...] Stary Rynek wygląda jak cichy cmentarz” (Canin, 2018, s. 154) oraz w Międzyrzeczu: „Dzisiaj w Międzyrzeczu panuje śmiertelna cisza. Wąskie uliczki wokół placu, gdzie stała synagoga, zostały zburzone. Ani jeden dom, nawet żaden fundament się nie ostał. [...] Teraz w Międzyrzeczu jest cicho jak po dżumie, tak cicho, jakby nigdy nie było to żydowskiego miasta, żydowskiego życia” (Canin, 2018, s. 175, 179).

Tak samo było w Łomży, gdzie zdaniem Canina „cisza jest tak straszliwa, jakby ludzie mieszkali na cmentarzu, gdzie pochowali wszystkie trupy i nie mają nic więcej do roboty” (Canin, 2018, s. 297). Z kolei o Miechowie napisał, że jest „najcichszym miastem na świecie. Wygasłym wulkanem, którego ostatni wybuch przykrył wszelkie życie” (Canin, 2018, s. 353). Podobnie opisał pobyt w Biłgoraju jeden z ocalałych z Zagłady – Mordechaj Rapaport. W 1944 roku przybył on do swojego rodzinnego miasta. „Kiedy wchodziłem do miasta, ogarnął mnie ponury nastrój. Urodziłem się w Biłgoraju i mieszkalem tam do wybuchu wojny, ale teraz, idąc w jasny dzień, ledwo rozpoznałem miasto. Ulica Lubelska, wielki plac, gdzie znajdowała się synagoga, wielki bet ha-midrasz, mały bet ha-midrasz, łaźnia z mykwą [...] – wszystko to znikło, został tylko pusty plac, a w samo południe nie było wokół żywej duszy” (Kronenberg, 2009, s. 107-108).

Podobne odczucia miał Poldek Maimon, jeden z rozmówców Mikołaja Grynberga. Udało mu się przeżyć pobyt w obozie Auschwitz-Birkenau. Wizytę w rodzinnym Krakowie zapamiętał jako „chyba mój najgorszy dzień w życiu. Po raz pierwszy widziałem to całe nieszczęście. Mój Kraków, gdzie w każdym domu miałem znajomego, rodzinę, koleżankę [...]. A tu nie ma nikogo. Ani jednej znajomej twarzy” (Grynberg, 2012, s. 33).

Także Canin, mimo że w większości odwiedzonych miejsc nie spotykał przedstawicieli żydowskiej społeczności, widział i czuł ich obecność w pol-

skich domach, sklepach i na ulicach. „Jadąc pociągiem, widziałem chłopki w bluzkach uszytych z żydowskich tałesów. Na krakowskim rynku widziałem wyłożone na straganie zasłony z tałesów [...]” (Canin, 2018, s. 490).

Zrujnowany obraz powtarzał się w każdym odwiedzonym przez Canina miejscu. Sam jednak miał nadzieję, że znajdzie miejsce „ocalone”, że nie wszędzie doszczętnie zniszczono żydowskie życie. Cisza była jednak wszechobecna.

„Drugie życie” żydowskich nagrobków

Caninem wstrząsnęła nie tylko cisza. Ogromny smutek wywołał w nim widok doszczętnie zniszczonego mienia żydowskiego – zrujnowanych synagog czy żydowskich nagrobków, tak dobrze widocznych w przestrzeni miejskiej. Macewy stały się niejako milczącymi świadkami powojennej polskiej rzeczywistości. Pojawiają się one w wielu relacjach Canina. Umiejscowione nie na cmentarzach żydowskich, a w przestrzeni publicznej. Po macewach chodzą teraz mieszkańcy miasteczek. Gorzko skomentował to Canin, odwiedzając Siedlce: „ulicom potrzebny jest bruk. Wybrukowano je więc żydowskimi macewami. Bo czyż Siedlce są gorsze od innych miast w Polsce – od Pińczowa, Przemyśla, Zamościa i Chełma, żeby brukować ulice zwykłymi kamieniami?” (Canin, s. 191).

W Międzyrzeczu macewy służyły także jako chodniki. „Wyłożono je tam ludziom pod nogi, żeby było wygodniej stąpać po bożym świecie” (Canin, 2018, s. 180). W Tykocinie „macewy zużyto do budowy schodów i fundamentów pod chłopskie domy” (Canin, 2018, s. 274). Cmentarze niszczone, zabierano z nich macewy, zostawały pustymi miejscami lub zmieniano ich przeznaczenie na pastwiska (jak w Białymstoku, gdzie – jak pisze Canin – „na cmentarzu w getcie zobaczyłem pasące się kozy i świnie łażące po grobach naszych bohaterów i męczenników” (Canin, s. 258)), na boiska dla miejscowej młodzieży – jak w Białej Podlaskiej, albo na pastwiska, jak w Radomiu.

Równie smutny obraz pozostałości po biłgorajskim cmentarzu żydowskim opisuje przywoływany już Mordechaj Rapaport: „cmentarz wyglądał jak pusty plac, drzewa ścięte, macewy powyrywane, otaczający mur rozebrany. [...] Ulice wybrukowane były nagrobkami z żydowskimi inskrypcjami, co już samo w sobie napawało przerażeniem, i wszystko wyglądało jak rozległy cmentarz” (Kronenberg, 2009, s. 108).

Czasami, poza zwykłym przekształceniem cmentarza żydowskiego w miejsce „użyteczności publicznej”, dochodziło także do celowej dewastacji takich miejsc. Przypadek taki wydarzył się m.in. w Radomiu, gdzie zgodnie

z relacją Anny Hendel „jedyny pomnik postawiony na grobie jednej z ofiar – Ludwika Gutsztadta został następnego dnia po postawieniu sprofanowany i uszkodzony” (Krzyżanowski, 2016, s. 161). Także w Miechowie miejscowa ludność nie oszczędziła kirkutu. Z relacji Canina dowiadujemy się, że „Ci sami „junacy” mordercy zdewastowali i zbezczeszili cmentarz, macewy porozbijali do fundamentów, rozkopali groby, a kamienie z ogrodzenia wynieśli” (Canin, 2018, s. 356).

Nie masz, już nie masz w Polsce żydowskich miasteczek

Odwiedzane przez Canina miejsca to najczęściej w całości polskie miasteczka, bez mniejszości narodowych czy religijnych. Jednak mienie po żydowskich sąsiadach pozostało. Nie wszystko zostało zniszczone i zabrane przez Niemców. Jak wskazuje m.in. Łukasz Krzyżanowski, „Zagłada stworzyła sytuację umożliwiającą wielu Polakom nieżydowskiego pochodzenia zasiedlenie tych miejsc w tkance społecznej, które wcześniej zajmowali Żydzi” (Krzyżanowski, 2016, s. 41). Dla etnicznych Polaków była to nadzieja na rozpoczęcie lepszego życia, wyjścia z powojennej biedy. Porzucone rzeczy i domy były żydowskie, czyli „niczyje”. Czasami fakt, że mienie żydowskie zostało oficjalnie przejęte przez Niemców, powodował, że traktowano je jako „poniemieckie”, choć doskonale zdawano sobie sprawę, kto był ich właścicielem. Niezależnie jednak od tego, jak bardzo polskie społeczeństwo ucierpiało i z jak wielką biedą musiało się zmierzyć, przejmowanie własności żydowskiej pozostaje nadal tematem do przepracowania bądź zapomnienia. Jak słusznie pisze o tym Andrzej Leder: „To, czego nie udało się wywieźć Niemcom – a więc przede wszystkim nieruchomości – wcześniej czy później przejęli Polacy. Nawet gdyby nie było badań historyków opisujących ten proces, nie można by mu zaprzeczyć. Można tylko o nim nie pamiętać” (Leder, 2016, s. 81).

Canin notował te przypadki z wielką goryczą i smutkiem. Pisze nie tylko o grabieży pozostałych nieruchomości i wyposażenia, ale i grzebaniu wśród zmarłych i poszukiwaniu kosztowności. Z tego wszystkiego wyłania się bardzo przygnębiający i smutny obraz zarówno Polski, jak i Polaków. Z obserwacji Canina wynika, że to „zniknięcie” ogromnej liczby żydowskich sąsiadów jest zamkniętym rozdziałem dla Polaków. Polacy w większości nie oplakują Żydów. Ich ponownej obecności praktycznie nikt nie pragnie. W Kutnie dwukrotnie zniszczono pomnik upamiętniający zgładzoną społeczność żydowską (Canin, 2018, s. 156). Z kolei napotkana kobieta w Mordach nie potrafiła podać, kiedy dokonana się Zagłada. Canin wspomina: „W jej pamięci nie wrył się dzień zniszczenia żydowskiej gminy w Mordach [...] Dla niej nie jest to

takie ważne. Ważne jest, że mieszka teraz w żydowskim domu i odziedziczyła żydowski sklep. I na pewno o żyjących Żydach myśli z lękiem. Bo co, jeśli ktoś się uratował i może kiedyś przyjdzie odebrać domek i sklep?” (Canin, 2018, s. 216).

Brak współczucia dla powracających Żydów potwierdzają nie tylko relacje Canina. Krzyżanowski pisze: „Radość z wyzwolenia i nadzieja ocalałych na odnalezienie bliskich oraz odbudowę życia w miejscu, w którym zostało ono przerwane przez wojnę, zderzały się ze ścianą ludzkiej obojętności, niechęci, a często także wrogości. [...] Rozczarowanie szybko ustąpiło miejsca strachowi. Niechęć i wrogość, z jaką nierzadko spotykali się ocalali Żydzi ze strony polskich sąsiadów, nie były jedynie ograniczone do nieprzyjemnych spojrzeń i słownych docinków. Niekiedy znajdowały także dużo bardziej niebezpieczną manifestację w aktach przemocy wymierzonych przeciwko ocalałym” (Krzyżanowski, 2016, s. 96).

Canin, we wspomnianej pracy, zdaje relację z podróży do Polski już po pogromie kieleckim. To oczywiście nie było jedyne tak tragiczne wydarzenie po wojnie, kiedy to z rąk polskiego społeczeństwa ginęli Żydzi, już po zakończeniu wojny i całkowitym odejściu wojsk niemieckich. O niebezpieczeństwie w swojej rodzinnej miejscowości pisał także Tomasz Toivi Blatt, uczestnik powstania w obozie zagłady w Sobiborze. Szczęśliwie udało mu się uciec z obozu, a po powrocie do rodzinnej Izbicy pozostał tam bardzo krótko. Choć uzyskał pomoc sąsiadów i zaczął pracę w piekarni, jego spokój nie trwał długo. Pewnej nocy piekarz Piasecki, u którego pracował Blatt powiedział do niego – „Tojwi, uciekaj stąd już teraz, bo potem będzie za późno”. Dalej Blatt tak relacjonuje rozmowę: „Powiedział, że w Izbicy nie ma innych Żydów. Ich dobytek przejęli obcy, którzy nie chcą powrotu dawnych właścicieli. [...] Byłem wstrząśnięty. Na wolności wciąż groziło mi niebezpieczeństwo” (Blatt, 2010, s. 259).

Niechęć do żydowskich współobywateli wynikała także z przeświadczenia, że każdy Żyd popiera ustrój, który zapanował w Polsce po wojnie. W Strykowie na pytanie Canina o strykowskich Żydów, usłyszał: „Żydzi w Strykowie? Żydzi nie mają czasu mieszkać w Strykowie. Oni, panie, są zajęci kierowaniem polskim państwem. [...] Tu, na tej ulicy, wszyscy mieszkali, wszyscy Żydzi! Nam, biednym Polakom zostawili swoje podziurawione domy. [...] A mnie zostawili dziurawy... Deszcz pada do środka... Dziurawy żydowski dach ...” (Canin, 2018, s. 161). Podkreślał to także Krzyżanowski: „Zestawienie Żydów i komunistów [...] okazywało się użyteczne dla propagandy podziemia. Z każdego Żyda czyniło bowiem komunistę, a z każdego komunisty – Żyda, czyli obcego, wroga, nie-Polaka, niepatriotę” (Krzyżanowski, 2016, s. 139).

Poobozowe narracje

W swojej podróży Canin dotarł także do byłych obozów zagłady. Jak napisała we wstępie tłumaczka książki, było to dość nietypowe dla zagranicznych dziennikarzy odwiedzających powojenną Polskę, aby w trakcie swoich wizyt dotrzeć nie tylko do Oświęcimia, ale także do Sobiboru czy Trebłinki. Opisuje to, co przez wiele lat było rzeczywistością w miejscach pamięci założonych w byłych obozach. Chodzi tu mianowicie o narrację o ofiarach tych miejsc. To także napawa Canina smutkiem i budzi jego rozgoryczenie. W relacji z wizyty w Oświęcimiu można przeczytać: „W Oświęcimiu, a dokładniej w Birkenau, mordowano głównie Żydów. Ale nie dowiesz się tego w oświęcimskim muzeum. Żydowski pawilon stworzono na odczepnego: trochę fotografii, kilka tałesów, jakaś mapa – to wszystko” (Canin, 2018, s. 473).

Narracja stworzona przez powstałe tam muzeum bardzo długo jeszcze nie akcentowała, że największą liczebnie grupą ofiar była właśnie społeczność żydowska. Żydowskie ofiary były wykorzystywane instrumentalnie do pokazania okrucieństwa zbrodni niemieckich. Odślonięty 16 kwietnia 1967 roku Międzynarodowy Pomnik Ofiar Faszyzmu tak ocenia Marek Kucia: „Szczególny charakter posiadał centralny motyw Pomnika: kwadratowa płyta z czarnego marmuru, dzieląca się na cztery części, tworząc zarys krzyża z trójkątem więziarskim w środku. Motyw ten wskazywał na męczeństwo i śmierć zarejestrowanych więźniów KL Auschwitz, szczególnie więźniów politycznych. [...] jednocześnie wyłączając liczniejszą grupę ofiar nigdy niezarejestrowanych jako więźniowie; grupę, którą stanowili prawie wyłącznie Żydzi” (Kucia, 2005, s. 193).

Nie inaczej było w przypadku muzeum powstałego na terenie byłego obozu na Majdanku, który – choć został utworzony jako obóz koncentracyjny – pełnił także funkcję obozu zagłady dla społeczności żydowskiej. Relacja Canina z wizyty w tym miejscu także napawa smutkiem. Pisał on bowiem: „próbuję się teraz na różne sposoby «zbadać» i «udowodnić» przy pomocy «świadków», że na Majdanku zginęło mniej Żydów niż nie-Żydów, co jest zwyczajnym fałszowaniem historii” (Canin, 2018, s. 479). Co więcej, jak dowodzi Robert Kuwałek, po wojnie próbowano także udowodnić, że w miejscach masowej zagłady Żydów ginęli także Polacy. Kuwałek pisze: „Te próby „polonizowania” miejsc masowych zbrodni popełnianych na Żydach mogą świadczyć o tym, że już we wczesnym okresie powojennym starano się nadać tym miejscom charakter pasujący do wizji „męczeństwa Narodu Polskiego” (Kuwałek, 2013, s. 279).

Choć ten fragment znalazł się w relacji z wizyty na Majdanku, można uznać, że odnosi się do wszystkich odwiedzanych przez Canina miejsc zagłady społeczności żydowskiej. „Manipuluje się naszymi ofiarami, naszymi świętymi męczennikami, bo popioły nie mogą już mówić [...] Kiedy widzi się te fałszywe dane przedstawiane teraz w oficjalnych dokumentach, chce się wykrzyknąć: skoro zginęło tak niewiele, to gdzie się podziało sześć milionów europejskich Żydów? Skoro zginęło tak niewiele Żydów, to dlaczego we wszystkich żydowskich miasteczkach mieszkają teraz nie-Żydzi?” (Canin, 2018, s. 479).

Zamiast podsumowania.

Czy możliwe jest „przepracowanie tematu”?

Czytając pracę Canina, wydaje się, że dla autora nie jest najgorsze to, że zburzono synagogi, zniszczono żydowskie cmentarze, przejęto żydowskie domy i wszystko, co w nich pozostało. Najbardziej bolało to, że Polacy bardzo szybko zapomnieli o swoich żydowskich sąsiadach i ich możliwym powrocie i chęci odbudowania żydowskiego życia, które przez stulecia trwało w ich miastach i miasteczkach. Nie padły słowa, na które być może liczył Canin: „Weźcie, Żydzi swoje rzeczy, które uratowaliśmy z rąk naszego wspólnego wroga. Niemcy was mordowali, a nas zniewolili, pomagaliśmy, jak mogliśmy, wszystko, co zostało z waszego dobytku, weźcie z powrotem. Wracajcie do waszych domów, zabierzcie się do swojej pracy i budujmy razem życie, tak, jak robiliśmy to przez wiele pokoleń” (Canin, 2018, s. 487). Zabrakło chęci „budowy od nowa”.

Zdaniem Canina Polacy próbowali wymazać z pamięci obecność Żydów w ich sąsiedztwie. Wyjeżdżając z Polski, spotkał się on jeszcze dodatkowo z negatywnym nastawieniem działaczy Centralnego Komitetu Żydów w Polsce. Według relacji Canina zarzucano mu pisanie rzeczy, których nie należy upubliczniać. Zdaniem autora *Przez ruiny i zgliszcza*, przedstawiciele CKŻ nie chcieli upublicznienia informacji na temat zaangażowania Polaków w Zagładę. Dla Canina pominięcie tego faktu jest natomiast niedopuszczalne. „Nie przekonacie mnie, żebym pisał inaczej o przestępczym polskim elemencie, który współpracował z Niemcami i Ukraińcami w mordowaniu Żydów, w rabowaniu ich dobytku [...]. Ten, kto zabrania o tym pisać, ten, kto chroni taki przestępczy element, jest najgorszym wrogiem Polski, bo to rzuca cień podejrzania na cały naród. A to na pewno byłoby przestępstwem” (Canin, 2018, s. 497).

Wątek ten doskonale wpisuje się w poprzednio przywołane słowa Canina mówiące o postawie polskiego społeczeństwa w czasie Zagłady. Debata

i badania nad tym zagadnieniem trwają do dziś. Polskie tłumaczenie pracy Canina jest niewątpliwie ważnym głosem w tym procesie. Jednocześnie pokazuje, jak ta debata jest trudna. I mimo że napisano już wiele poruszających i mądrych książek poświęconych temu zagadnieniu temat ten wciąż nie został „przepracowany”. Być może dla żadnej ze stron nigdy nie nastąpi „zadowolające rozwiązanie” tej kwestii. Być może to, co pisał Jan Błoński we wstępie do jednej ze swoich prac, dobrze oddaje zawilość tych relacji i prowadzonej debaty. Błoński twierdził mianowicie: „Może to dziś niejednemu dziwnie zabrzmieć. Ale to przecież prawda, że w swoim kraju Polacy najdłużej – i w jakimś sensie najbliżej – współżyli z Żydami. Ale także czuli się od tych Żydów bardzo ... może najbardziej? – odlegli. W Polsce także – chociaż nie za polską sprawą² – dokonał się los europejskiego żydostwa. Dlatego też to wszystko, co działo się między tymi społecznościami, zachowuje wciąż wielkie znaczenie, także dla ludzi, dla których Żyd jest postacią najzupełniej bajkową, odmianą żelaznego wilka. Żyd to Inny, inny *par excellence*, i dlatego polsko-żydowskie porozumienia i nieporozumienia skupiają w sobie mnóstwo problemów religijnych, moralnych, psychologicznych, prawnych i społecznych i w końcu także politycznych” (Błoński, 2008, s. 5).

Bibliografia

- Bauman, Z. (2009). *Nowoczesność i Zagłada*. przeł. T. Kunz. Warszawa: Wydawnictwo Literackie.
- Blatt, T. (2010). *Ucieczka z Sobiboru*. przeł. M. Szubert. Warszawa: Świat Książki.
- Błoński, J. (2008). *Biedni Polacy patrzą na getto*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Canin, M. (2018). *Przez ruiny i zgliszcza. Podróż po stu zgładzonych gminach żydowskich w Polsce*. przeł. M. Adamczyk-Garbowska, Warszawa: Nisza.
- Grynberg, M. (2012). *Ocaleni z XX wieku*. Warszawa: Wydawnictwo Literackie.

²Choć być może to podważenie kwestii braku współdziałania w Zagładzie jest obecnie najbardziej dyskutowanym tematem. Niewątpliwie nie chodzi tutaj o prowadzenie polityki eksterminacyjnej polskich Żydów, współpracę przy budowie obozów zagłady, deportacjach czy wsparcia podczas funkcjonowania obozów. Nie podważa się tego, że były to działania prowadzone przez państwo niemieckie bez zaangażowania władz polskich. Chodzi o przypadki mordowania bądź wydawania ukrywających się Żydów. O przypadkach tych mówiono już po wojnie, np. praca Szymona Datnera, *Walka i zagłada białostockiego getta*. Świadczyły o tym także relacje ocalałych. Polacy także mieli świadomość tego, że dochodziło do mordów na Żydach bądź wydawania ich Niemcom.

- Kronenberg, A. (2009). *Zagłada Biłgoraja. Księga pamięci*. przeł. M. Adamczyk-Garbowska, A. Trzciniński, M. Zawadowska, Gdańsk: słowo/obraz terytoria.
- Krzyżanowski, Ł. (2016). *Dom, którego nie było. Powroty ocalałych do powojennego miasta*. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.
- Kucia, M. (2005) *Auschwitz jako fakt społeczny: historia, współczesność i świadomość społeczna KL Auschwitz w Polsce*, Kraków: Universitas.
- Kuwałek, R. (2013). *Były obóz koncentracyjny na Majdanku i miejsca Zagłady na Lubelszczyźnie w prasie i świadomości mieszkańców (1944-1956)*. W: A. Bartuś (red.). *Słowa w służbie nienawiści*. Oświęcim: Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, Fundacja na rzecz MDSM.
- Leder, A. (2014). *Prześlona rewolucja. Ćwiczenia z logiki historycznej*. Warszawa: Krytyka Polityczna.

Correspondence concerning this paper should be addressed to Dr. Magdalena Kawa – Senior Lecturer in Political Science at The State School of Higher Education in Chełm (Poland).

E-mail: magdalena.kawa@gmail.com

Iwona Koza

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie

Edukacja i szkolenia – przegląd europejskich problemów

Abstrakt

W ostatnich latach zaczęto w krajach europejskich w większym stopniu zwracać uwagę na edukację, która poprzez kumulowanie kapitału ludzkiego przyczynia się do wzrostu gospodarczego. Proces kształcenia, rozwijania swoich umiejętności, niewątpliwie służy pomnażaniu siły każdego przedsiębiorstwa, regionu czy gospodarki. Prowadzone w konsekwencji badania naukowe i prace rozwojowe obejmują prace twórcze podejmowane systematycznie w celu zwiększenia zasobu wiedzy, w tym wiedzy o człowieku, kulturze i społeczeństwie oraz w celu wykorzystania tego zasobu wiedzy do opracowania nowych zastosowań. Zarówno edukacja, jak i prowadzone w jej następstwie badania naukowe z całą pewnością służą pomnażaniu kapitału ludzkiego.

Słowa kluczowe: *edukacja, wykształcenie, kapitał ludzki.*

Abstract

In recent years European countries increasingly pay attention to education, which through the accumulation of human capital contributes to economic growth. The process of education and development of skills, without doubt, contributes to strengthening every single enterprise, region or economy, in general. In consequence, carried out research studies and developmental works which were undertaken systematically in order to deepen knowledge (also including the knowledge of Man, culture, and local community) and take advantage of the intellectual potential to use it for new solutions. Both education and carried out in its wake research certainly could be used for the purpose of human capital multiplication.

Key words: *education, degrees, human capital.*

Wprowadzenie

Istnieje silny związek między kapitałem ludzkim i jego jakością a rozwojem gospodarczym. Kapitał ludzki to pojęcie ekonomiczne, oznaczające zawarty w każdym człowieku i społeczeństwie jako całości zasób fachowej wiedzy, umiejętności, doświadczenia, zdrowia i energii życiowej. Jest on wskaźnikiem możliwości adaptacyjnych i produkcyjnych oraz kreatywności. Kapitał ludzki nie jest wartością stałą, ale może się zmieniać w zależności od przebiegu procesu socjalizacji w społeczeństwie. Wartość kapitału ludzkiego można podnieść poprzez inwestowanie w rozwój człowieka. Kapitał ludzki jest quasi-częścią swojego posiadacza; jest trwale z nim połączony i jest zawsze obecny bez względu na to, jaki rodzaj pracy ta osoba podejmuje.

W ostatnich latach zaczęto w większym stopniu skupiać się na edukacji, która poprzez kumulowanie kapitału ludzkiego przyczynia się do wzrostu gospodarczego. Istotny jest zwłaszcza związany z edukacją potencjał innowacyjności. Proces kształcenia, rozwijania swoich umiejętności, niewątpliwie służy pomnażaniu siły każdego przedsiębiorstwa, regionu czy gospodarki. Prowadzone dzięki temu badania naukowe i prace rozwojowe to prace twórcze, podejmowane systematycznie w celu zwiększenia zasobu wiedzy, w tym wiedzy o człowieku, kulturze i społeczeństwie oraz w celu wykorzystania tego zasobu wiedzy do opracowania nowych zastosowań. Zarówno edukacja, jak i prowadzone w jej następstwie badania naukowe z całą pewnością służą pomnażaniu kapitału ludzkiego.

Edukacja, kształcenie zawodowe oraz uczenie się przez całe życie odgrywają istotną rolę w strategiach gospodarczych i społecznych Unii Europejskiej. Zasygnalizowane kwestie stanowią też będą tematykę poniższego artykułu. Jego treść odnosi się do danych dotyczących różnych poziomów systemu edukacyjnego, tj. udziału czteroletnich dzieci w systemie edukacji czy udziału młodych ludzi w kształceniu zawodowym. W pracy ujęte są także dane dotyczące osób przedwcześnie kończących edukację oraz osób z wykształceniem wyższym.

W 2016 roku w Unii Europejskiej było 109 milionów dzieci, uczniów i studentów, którzy byli włączeni na wszystkich poziomach edukacji, aż po studia podyplomowe. Powszechnie przyjmuje się, że podstawowy poziom edukacji jest pożądanym, aby każdy miał możliwość uczestniczenia w życiu gospodarczym i społecznym, co wiąże się ze zwiększeniem szansy na znalezienie zatrudnienia oraz zmniejszeniem ryzyka, zarówno popadania w ubóstwo, jak i wykluczenia społecznego. Chociaż edukacja i szkolenia mogą pomóc rozwojowi osobistym jednostek oraz zwiększeniu dobrobytu jednostki, z szerszego punktu widzenia, są

one również kluczowe dla napędzania postępu gospodarczego i społecznego. Dotyczy to zwłaszcza gospodarki globalnej i opartej na wiedzy, w której wysoko wykwalifikowany personel jest niezbędny do konkurowania pod względem wydajności, jakości i innowacyjności (*Education at...*).

Wczesna edukacja

Pierwsze lata kształcenia są często fundamentalne dla długofalowego rozwoju – edukacja podstawowa może odegrać kluczową rolę w rozwiązywaniu problemów życiowych poprzez zwalczanie nierówności i podnoszenie umiejętności w zakresie podstawowych kompetencji. Wczesna edukacja jest zazwyczaj zorientowana na wspieranie wczesnego rozwoju poznawczego dzieci, ich fizycznych, społecznych i emocjonalnych kompetencji. Programy kształcenia podstawowego są najczęściej przeznaczone do zapewnienia uczniom podstawowych umiejętności w zakresie języka polskiego i matematyki, innymi słowy w rozwijaniu umiejętności czytania, pisania i liczenia.

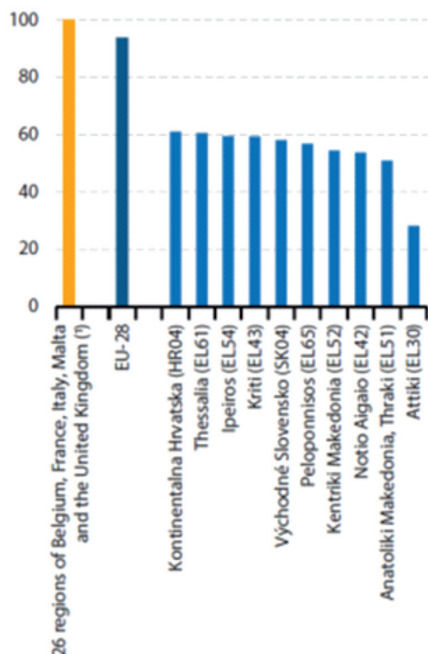
Ramy strategiczne w zakresie edukacji i szkoleń 2020 (ET 2020) (*Strategiczne ramy ...*) traktują o tym, że 95% dzieci w wieku od czterech lat do wieku rozpoczęcia obowiązkowej edukacji podstawowej powinno uczestniczyć we wczesnej edukacji w dzieciństwie. Udział ten w najbardziej rozwiniętych krajach Unii Europejskiej w 2016 roku już był na poziomie 95,5%, podczas gdy np. greckie miasto stołeczne Attiki było regionem, gdzie mniej niż połowa wszystkich czterolatków uczestniczyła we wczesnej edukacji w dzieciństwie.

Wykres 1 pokazuje informacje w odniesieniu do regionów na poziomie NUTS¹ 2 o najwyższym i najniższym uczestnictwie czterolatków we wczesnej edukacji. Należy zauważyć, że dane dla Niemiec i Zjednoczonego Królestwa są przedstawione dla regionów na poziomie NUTS 1. W 2015 r. zdecydowana większość (93,8%) czteroletnich dzieci w EU-28 została zarejestrowana w jakiejś formie edukacji; większość z nich brała udział w edukacji przedszkolnej; niektóre dzieci uczęszczały już na edukację podstawową w Irlandii, Francji i Wielkiej Brytanii w wieku czterech lat, chociaż nie było to obowiązkowe.

Udział czterolatków we wczesnej edukacji wynosił 100% w dwunastu regionach Francji, dziewięciu regionach angielskich w Zjednoczonym Królestwie (2015 danych), czterech regionach Belgii, trzech regionach południowych Włoch oraz na Malcie. Z drugiej strony, 8 z 10 najniższych regionalnych wskaźników udziału odnotowano w Grecji (2014 danych), ze zdecydowanie najniższą stawką w regionie stołecznym Attiki (28,3%). Dwa niegreckie re-

¹Nomenclature of Territorial Units for Statistics

giony, które uplasowały się w ostatniej dziesiątce to Wschodnie we wschodniej Słowenii oraz Kontynentalna Chorwacka.

Wykres 1: Regiony NUTS 2 Unii Europejskiej z najwyższym i najniższym udziałem czterolatków we wczesnej edukacji (w %).

Źródło: *Eurostat regional yearbook 2018*, <https://ec.europa.eu/eurostat/publications/statistical-books/regional-yearbook> [15.01.2019]

Międzynarodowa Standardowa Klasyfikacja edukacji (ISCED)

Jako że krajowe systemy edukacyjne różnią się pod względem struktury i treści programów nauczania, mogą być trudne do ustalenia przestrzenne lub czasowe porównania przy ocenie wydajności różnych systemów. W celu interpretacji nakładów, procesów i wyników systemów edukacyjnych z perspektywy globalnej, statystyki dotyczące edukacji są zestawiane według międzynarodowej standardowej klasyfikacji edukacji (ISCED²). Służy ona do zestawiania różnorodnych danych statystycznych dotyczących szerokiego zakresu

²International Standard Classification of Education

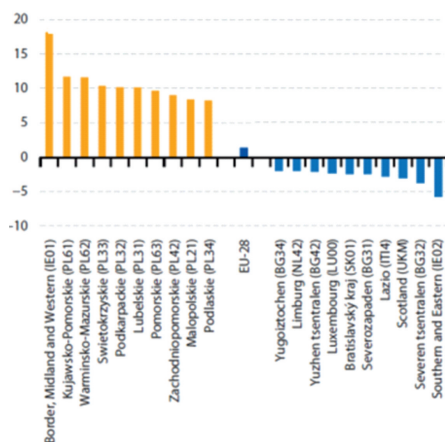
zagadnień edukacyjnych (w tym zapisów i frekwencji, inwestycji ludzkich lub finansowych w edukację) oraz wykształcenia.

ISCED jest klasyfikacją referencyjną dla organizowania programów edukacyjnych i związanych z nimi kwalifikacji poprzez poziomy i pola kształcenia w kategoriach uzgodnionych na szczeblu międzynarodowym. Ramy te są czasem aktualizowane w celu zdobycia nowych osiągnięć w systemach edukacji na całym świecie. Kategorie zostały dodane do klasyfikacji poziomów edukacji w uznaniu ekspansji wczesnej edukacji i restrukturyzacji szkolnictwa wyższego.

W ramach ISCED określono następujące poziomy:

- Wczesna Edukacja – poziom ISCED 0;
- Szkolnictwo podstawowe – poziom ISCED 1;
- Szkolnictwo średnie – poziom ISCED 2;
- Szkolnictwo średnie wyższe – ISCED 3;
- Po średnim szkolnictwie wyższym – ISCED 4;
- Szkolnictwo wyższe – ISCED Level 5;
- Stopień licencjata lub równoważny – poziom 6 ISCED;
- Poziom magisterski lub równoważny – poziom ISCED 7;
- Poziom doktorancki lub równorzędny – ISCED 8.

Szkolnictwo wyższe odnosi się do agregatu złożonego z poziomów ISCED 5-8.

Wykres 2: Najwyższy i najniższy średni wskaźnik wzrostu udziału czterolatków we wczesniej edukacji w ciągu roku.

Źródło: *Eurostat regional yearbook 2018*, <https://ec.europa.eu/eurostat/publications/statistical-books/regional-yearbook> [15.01.2019]

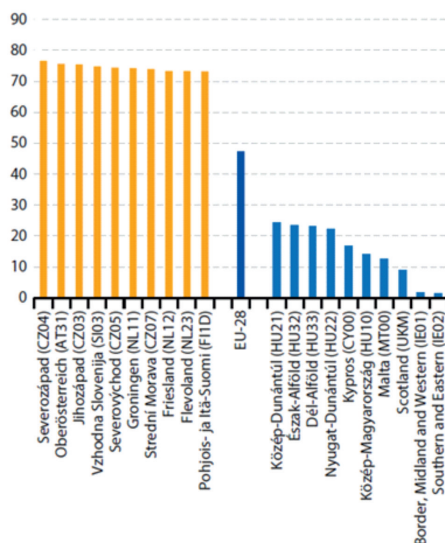
Wykres 2 pokazuje regiony charakteryzujące się najwyższym i najniższym średnim wskaźnikiem wzrostu, dotyczącym udziału czterolatków we wczesnej edukacji w okresie dzieciństwa w latach 2013-2016. Ilustruje on także wzrost w ostatnich latach uczestnictwa czterolatków w edukacji w całej Polsce; wśród 16 regionów na poziomie NUTS 2 w Polsce średnie stopy zmian oscylowały w granicach 4,9-11,7% rocznie, a tylko Cypr (jeden region na tym poziomie szczegółowości) oraz irlandzki region graniczny, Midland (2013-2015) uzyskały tak wysokie średnie zmiany (*Handbook ...*).

Programy zawodowe w zakresie szkolnictwa średniego i kształcenia zawodowego (VET)

Programy zawodowe w zakresie szkolnictwa średniego i kształcenia zawodowego (VET) to projekty, dzięki którym uczniowie nabywają wiedzę, umiejętności i kompetencje specyficzne dla danego zawodu lub handlu. Coraz większa liczba polityków wykazuje zainteresowanie edukacją zawodową, która umożliwia obniżenie stopy bezrobocia wśród młodzieży i ułatwia przejście młodzieży z edukacji do pracy/na rynek pracy, zwłaszcza jeśli takie programy uwzględniają nabycie konkretnych umiejętności wymaganych przez pracodawców.

Uczniowie kończą edukację na poziomie średnim w wielu 17 lub 18 lat. Programy kształcenia, przewidziane na ten etap edukacyjny są zwykle projektowane w ramach przygotowań do szkolnictwa wyższego i/lub do zapewnienia umiejętności istotnych dla zatrudnienia. W UE 28 uczestniczyło 10,3 mln uczniów, którzy brali udział w programach kształcenia zawodowego w 2015, co odpowiada 47,3% wszystkich uczniów szkół średnich; pozostała część uczestniczyła w ogólnych programach szkolnictwa wyższego.

Wykres 3 pokazuje, że średni udział uczniów szkół średnich uczestniczących w programach kształcenia zawodowego w 2016 r. znacznie przekroczyły regiony na poziomie NUTS 2. Niektóre z tych różnic mogą być uwarunkowane dostępnością i sposobem postrzegania dotyczącym kształcenia i szkolenia zawodowego: na przykład w Republice Czeskiej, Holandii i Austrii, kształcenie i szkolenie zawodowe jest powszechnie postrzegane jako skuteczny sposób ułatwienia przejścia na rynek pracy. W 2016 r. w UE istniały trzy regiony na poziomie NUTS 2, w których ponad trzy czwarte wszystkich uczniów szkół średnich uczestniczyło w kształceniu zawodowym: dwa z nich były w Republice Czeskiej – Severozapad (76,9%) i Jihozapad (75,5%) – podczas gdy druga Oberosterreich (75,7%) w zachodniej Austrii. Mniej niż 10% wszystkich uczniów uczestniczyło w programach kształcenia zawodowego w Irlandii i Szkocji.

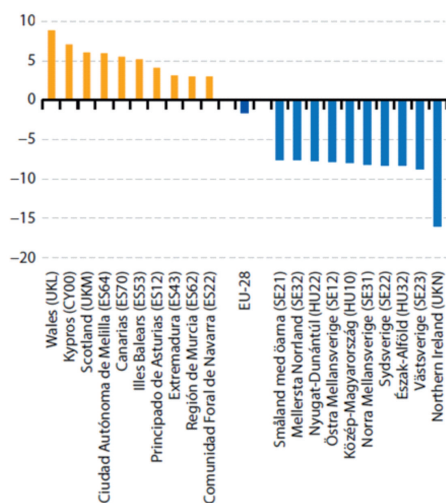
Wykres 3: Najwyższe i najniższe udziały w programach kształcenia zawodowego.

Źródło: *Eurostat regional yearbook 2018*, <https://ec.europa.eu/eurostat/publications/statistical-books/regional-yearbook> [15.01.2019]

Z drugiej strony program kształcenia zawodowego obejmował mniej niż jedną czwartą wszystkich uczniów szkół średnich w 10 różnych regionach UE. Zdecydowanie najniższy udział odnotowano w dwóch regionach irlandzkich – południowym i wschodnim (1,4%; 2013 danych) oraz w granicach Midland i Western (1,7%; 2013 danych) – podczas gdy region na poziomie NUTS 1 Szkocji (9,0%; 2015 danych) w Zjednoczonym Królestwie był jedynym regionem, który osiągnął udział poniżej 10%. Istniały trzy regiony na poziomie NUTS 2, w których udział studentów uczestniczących w programach zawodowych mieścił się w przedziale 10-20%: w regionach wyspiarskich Malty i Cypru, jak i Kozep-Magyarország (stolicy Region miasta Węgier). Ogólnie rzecz biorąc, na Węgrzech istniał relatywnie niski poziom kształcenia zawodowego, ponieważ programy te obejmowały mniej niż jedną czwartą wszystkich uczniów szkół średnich w czterech bardziej węgierskich regionach, natomiast udziały w pozostałych regionach Węgier osiągnęły co najwyżej 27,9%.

Wykres 4 pokazuje regiony charakteryzujące się najwyższym i najniższym średnim wskaźnikiem wzrostu w odniesieniu do udziału studentów, którzy uczestniczyli w szkolnictwie średnim w programach zawodowych w latach

2013-2016. Widoczny wzrost kształcenia zawodowego w dwóch regionach – na Cyprze i w Szkocji – chociaż udział uczniów w programach kształcenia zawodowego wzrósł w najszybszym tempie na poziomie NUTS 1 w Walii (do 9,3% rocznie; 2013-2015). Kolejne najwyższe stopy wzrostu odnotowano wyłącznie wśród regionów Hiszpanii (*Smarter, greener ...*).

Wykres 4: Regiony charakteryzujące się najwyższym i najniższym rocznym wskaźnikiem wzrostu.

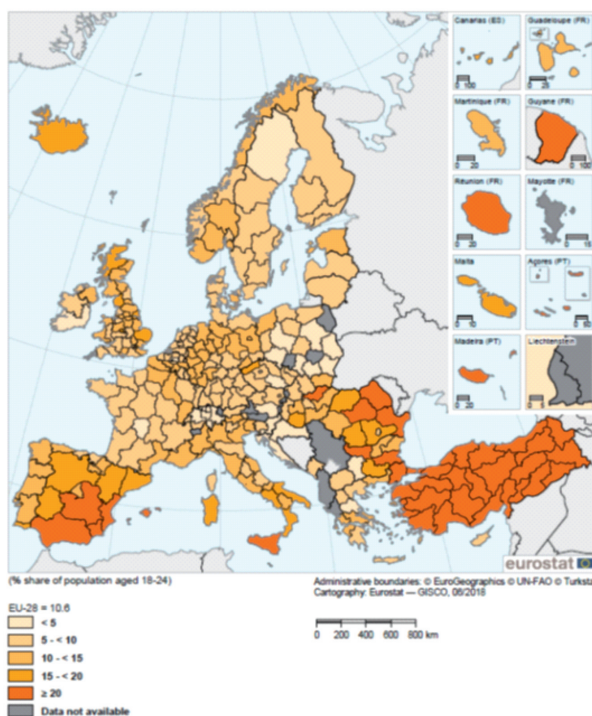
Źródło: *Eurostat regional yearbook 2018*, <https://ec.europa.eu/eurostat/publications/statistical-books/regional-yearbook> [15.01.2019]

Osoby przedwcześnie kończące edukację i kształcenie

Osoby przedwcześnie kończące naukę na różnych stopniach edukacji są definiowane jako odsetek ludzi w wieku 18-24, którzy mają co najwyżej niższy średni poziom wykształcenia (poziom ISCED 0-2) i którzy nie byli zaangażowani w dalsze kształcenia i szkolenia. W roku 2017 w EU 28 udział przedwcześnie kończących naukę wyniósł 10,6%; to było 0,1 punktów procentowych mniej niż rok wcześniej i potwierdziło stale spadające wartości w ciągu ostatniej dekady.

Jak pokazuje Wykres 5, istnieje duża liczba regionów stołecznych i obszarów miejskich o stosunkowo niskim odsetku uczniów przedwcześnie koń-

czących edukację i szkolenia. Może to być uwarunkowane szeregiem czynników, w tym większym wyborem programów edukacyjnych, szerszym zakresem możliwości edukacyjnych i rynku pracy, czy też wyższym poziomem wykształcenia wśród rodziców.

Wykres 5: Przedwcześnie kończący edukację i szkolenia, wg NUTS2, w 2017 roku (% populacji w wieku 18-24 lata).

Źródło: *Eurostat regional yearbook 2018*, <https://ec.europa.eu/eurostat/publications/statistical-books/regional-yearbook> [15.01.2019]

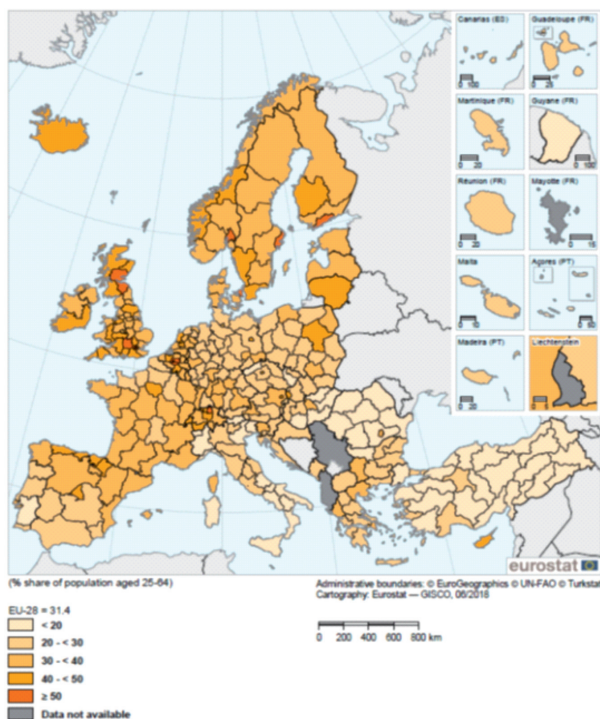
Odsetek osób przedwcześnie kończących kształcenie wynosił poniżej 10% w około połowie regionów na poziomie NUTS 2 (134 z 262), dla których dostępne są dane. Najniższy odsetek osób przedwcześnie kończących naukę występuje w Europie Wschodniej, a wśród 22 regionów o udziałach poniżej 5% można wskazać: siedem regionów z Polski; dwa regiony z Czech, w tym Region Stołeczny Praha (1,6%), który miał najniższy udział w UE; oba regiony Chorwacji; pojedyncze regiony Bułgarii i Słowenii. Pozostałe regiony, w których udział jest mniejszy niż 5%, to: dwa regiony greckie (2016 danych

dla Tesalia) i pojedyncze regiony z Belgii, Irlandii, Francji, Holandii, Austrii, Szwecji i Zjednoczonego Królestwa.

Regiony o najwyższym odsetku przedwcześnie kończących naukę występowały głównie na południu Hiszpanii, Bułgarii i Rumunii, chociaż były też stosunkowo wysokie wskaźniki odnotowane zostały na Wyspach (*Key figures ...*).

Wykształcenie wyższe

Wskaźnik wyższego wykształcenia opiera się na działaniach edukacyjnych w poszczególnych dziedzinach edukacji na wyższym poziomie. Jest ono oferowane przez uniwersytety, placówki zawodowe czy też rozmaite instytuty technologiczne.

Wykres 6: Udział ludności w wieku produkcyjnym (25-64 lata), mających wykształcenie wyższe (% populacji w wieku 25-64 lata).

Źródło: *Eurostat regional yearbook 2018*, <https://ec.europa.eu/eurostat/publications/statistical-books/regional-yearbook> [15.01.2019]

Istnieje szereg wyzwań politycznych związanych ze szkolnictwem wyższym, tj. zwiększenie udziału zwłaszcza wśród grup w niekorzystnej sytuacji, redukcja kosztów oraz czasu kształcenia, czy wzrost znaczenia dla rynku pracy. Wraz z rosnącym udziałem mieszkańców EU 28 posiadających wyższe wykształcenie, zostały wyrażone obawy, że niektóre regiony mają niedopasowane możliwości kształcenia, co skutkuje rosnącym udziałem niewykwalifikowanej siły roboczej.

Wskaźnik poziomu wykształcenia wyższego, zobrazowany na Wykresie 6, zawiera informacje na temat udziału ludności w wieku produkcyjnym, rozumianej tutaj jako osoby mające 25-64 lata, które ukończyły studia wyższe. Należy zauważyć, że w większości krajów studenci uzyskali wykształcenie wyższe przed ukończeniem 25 roku życia. W 2017 r. prawie jedna trzecia mieszkańców EU 28 (31,4%) w wieku produkcyjnym wykształcenie wyższe. Było to 7,9 punktów procentowych wyżej od dekady wcześniej i 0,7 punktów wyżej niż rok wcześniej.

Regiony stołeczne wydają się działać jako magnes dla wysoko wykształconych ludzi. Było to szczególnie ważne w kilku północnych i zachodnich państwach członkowskich UE, gdzie regiony kapitałowe wywierały znaczne „efekty ciągnięcia” poprzez zróżnicowane możliwości zatrudnienia, które mogą zaoferować absolwentom szkolnictwa wyższego; na przykład stolicą jest często główna siedziba dużych organizacji (zarówno w sektorze publicznym, jak i prywatnym), czy też dla przemysłu kreatywnego i dynamicznego. Specyfiką niektórych miast jest tworzenie nierównowagi na rynku pracy, ponieważ rosnący udział absolwentów w regionach stołecznych doprowadza do wyludnienia dawnych obszarów roboczych.

W 2017 roku na poziomie NUTS 2 było 11 regionów, w których większość populacji w wieku 25-64 lat uzyskała wyższe wykształcenie. Sześć z tych regionów znajdowało się w Zjednoczonym Królestwie: pięć z nich to regiony stołeczne (z których Zjednoczone Królestwo ma dwa na poziomie NUTS 2) lub regiony w bliskim sąsiedztwie stolicy, w tym region o najwyższym udziale, Inner London-West (71,7%), podczas gdy szósta była Wschodnia Szkocja. Poza Zjednoczonym Królestwem, pozostałe pięć regionów, w których ponad połowa ludności w wieku produkcyjnym posiadała wykształcenie wyższe, obejmowała regiony skandynawskiej stolicy Helsinki-Uusimaa, Sztokholm i Hovedstaden oraz dwa (Suburban) regiony belgijskiej stolicy, tj. prowincję Brabancja Wallon i Prowincję Vlaams-Brabant.

W przeciwieństwie do wyżej opisanych danych, w UE istniało kilka regionów, w których mniej niż jedna piąta osób w wieku produkcyjnym posiadała dyplom ukończenia studiów wyższych (co pokazuje najślabszy odcień

na wykresie). Były to często regiony wiejskie, charakteryzujące się lokalnymi gospodarkami skoncentrowanymi na rolnictwie, z ogólnie niskim popytem na pracę wysoko wykwalifikowanych pracowników.

Zwiększanie zatrudnienia młodych ludzi jest uważane za integralną część strategii ET 2020, której celem jest, aby kształcenie mogło być wykorzystywane do sprostania obecnym i przyszłym wyzwaniom rynku pracy. W 2012 roku ustalono punkt odniesienia dotyczący szans zatrudnienia absolwentów szkół wyższych i szkoleń, w ramach którego decydenci polityczni UE dążyli do zapewnienia, że 82% z ostatnich młodych absolwentów powinno być zatrudnionych przed rokiem 2020.

Wskaźnik zatrudnienia niedawnych absolwentów był równy 82% lub wyższy od tego wskaźnika w ponad połowie regionów (145 z 268) regionów NUTS 2. Najlepsze rezultaty koncentrowały się w Szwecji, Holandii, Niemczech, Czechach i Austrii.

Bardziej szczegółowa analiza pokazuje, że wskaźniki zatrudnienia niedawnych absolwentów wynosiły 100,0% w północno-wschodniej Szkocji i w Cumbrii (podobnie w Zjednoczonym Królestwie). Następne najwyższe wskaźniki zatrudnienia absolwentów charakteryzują czeski region Stredni (otaczający Region Stołeczny Praha), Trewir (Niemcy Zachodnie), Derbyshire i Nottingham; North Yorkshire; Wschodnia Szkocja (wszystkie w Wielkiej Brytanii). W sumie 57 regionów odnotowało co najmniej 90% w 2017 roku (co zostało pokazane najciemniejszym kolorem na Wykresie 6).

W 2017 roku ponad jedna dziesiąta (10,9%) EU 28 osób dorosłych wzięła udział w kształceniu i szkoleniu (w ciągu czterech tygodni poprzedzających badanie); oznaczało to niewielki wzrost w stosunku do poprzedniej dekady. Analiza wskaźników uczestnictwa w regionach 275 NUTS 2, dla których dostępne są dane, pokazuje, że większość regionów – 159 lub 58% ogółu – miała udziały, które były niższe niż średnia EU 28. Podział wskaźników uczestnictwa w poszczególnych państwach członkowskich UE był zasadniczo jednolity, prawdopodobnie odzwierciedlający organizację inicjatyw edukacyjnych i szkoleniowych na poziomie krajowym. Najwyższe wskaźniki uczestnictwa w kształceniu dorosłych odnotowano w państwach nordyckich, we Francji i w Holandii, podczas gdy najniższe wskaźniki odnotowano w Europie Wschodniej i w Grecji (*Sustainable development ...*).

Podsumowanie

Inwestycje w kapitał ludzki to dobrze wydane pieniądze. Dobre kształcenie i szkolenie przyczynia się do trwałego wzrostu gospodarczego, a także

do zrównoważonego rozwoju: napędza badania i rozwój, innowacje, wydajność i konkurencyjność. Państwa członkowskie Unii Europejskiej powinny dokonać niezbędnych inwestycji we wszystkie systemy kształcenia i szkolenia, aby zwiększać ich skuteczność i wydajność w podwyższaniu poziomu umiejętności i kompetencji siły roboczej. Pozwoli im to lepiej przewidywać szybko zmieniające się potrzeby dynamicznych rynków pracy w gospodarce, która jest w coraz większym stopniu objęta cyfryzacją, i w kontekście zmian technologicznych, środowiskowych i demograficznych, oraz lepiej dostosowywać się do tych zmieniających się potrzeb. Państwa członkowskie powinny ponadto podjąć wysiłki zmierzające do poprawy dostępu do wysokiej jakości uczenia się przez całe życie dla wszystkich oraz realizować strategię aktywnego starzenia się, aby umożliwić wydłużenie życia zawodowego. Kształcenie i szkolenie mają do odegrania ważną rolę, jeśli chodzi o zapewnianie ochrony wspólnych dla nas wartości ludzkich i obywatelskich i ich przekazywania przyszłym pokoleniom, a także wspieranie wolności myśli i słowa, włączenia społecznego i szacunku dla innych. Istotne jest również zapobieganie i zwalczanie dyskryminacji we wszelkich jej formach, wzmacnianie nauczania i akceptacji tych wspólnych podstawowych wartości oraz kładzenie fundamentów pod społeczeństwo bardziej sprzyjające integracji społecznej, poprzez edukację – począwszy od najmłodszych lat. Kształcenie i szkolenie może pomagać w zapobieganiu ubóstwu, wykluczeniu społecznemu i dyskryminacji, sprzyjać wzajemnemu szacunkowi i tworzeniu podwalin otwartego i demokratycznego społeczeństwa jako podstawy aktywnego obywatelstwa. Jednocześnie systemy kształcenia i szkolenia stają przed wyzwaniem polegającym na zapewnieniu równego dostępu do wysokiej jakości edukacji, w szczególności poprzez dotarcie do grup znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji i integrowanie osób z różnych środowisk, w tym odpowiednie integrowanie nowo przybyłych migrantów w środowisku edukacyjnym, a tym samym wspieranie wzrostowej konwergencji społecznej. Kształcenie i szkolenie dają poszczególnym osobom wiedzę, umiejętności i kompetencje, które umożliwiają im rozwijanie się i wpływanie na swoją sytuację, poprzez poszerzanie ich perspektyw, dobre wyposażenie ich na przyszłość, tworzenie podwalin aktywności obywatelskiej i wartości demokratycznych oraz promowanie włączenia społecznego, równości i równouprawnienia (*Education and Training*).

Tak więc można skonkludować, że europejskie kraje powinny przykładać większą uwagę do kreowania wydatków w omawianych aspektach, przyczyniając się tym samym do pomnażania potencjału kapitału ludzkiego.

Bibliografia

- Education and Training*, <http://ec.europa.eu/education/> [27.11.2018]
- Education at a Glance 2018*, <http://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/> [11.02.2019]
- Eurostat regional yearbook 2018*, <https://ec.europa.eu/eurostat/publications/statistical-books/regional-yearbook> [10.12.2018]
- Handbook on measuring equity in education*, <https://www.voced.edu.au/content/ngv%3A80374> [11.02.2019]
- Key figures on Europe 2018 – Statistics illustrated – 2018 edition*, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/KS-EI-18-001> [11.02.2019]
- Smarter, greener, more inclusive – indicators to support the Europe 2020 strategy*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Smarter,_greener,_more_inclusive_-_indicators_to_support_the_Europe_2020_strategy [11.02.2019]
- Strategiczne ramy europejskiej współpracy w dziedzinie kształcenia i szkolenia*, https://ec.europa.eu/education/policies/european-policy-cooperation/et2020-framework_pl [11.02.2019]
- Sustainable development in the European Union – Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context – 2018 edition*, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/KS-01-18-656> [11.02.2019]

Correspondence concerning this paper should be addressed to Dr. Iwona Koza – Senior Lecturer in Political Economy at The State School of Higher Education in Chełm (Poland).

E-mail: ikoza@pwszchelm.edu.pl

Александр Глотов

Государственная высшая профессиональная школа в Холме

Жизненные ценности в контексте литературного процесса

Абстракт

Общественный статус автора литературных произведений как некоей параллельной, вымышленной действительности является очевидным исключением в парадигме социальных ролей любого общества. Вне зависимости от времени и места литературного процесса сами произведения литературы служат пражде всего объектом для нравственных, психологических и эстетических рефлексий. Большинство существующих педагогических концепций рассматривает литературу именно как плацдарм для дидактической, пражде всего – воспитательной, работы. Вместе с тем доминантной идеей воспитания вцегда было достижение жизненного успеха. И здесь возникает вопиющее противоречие между дидактическим кредо «человека разумного» (*homo sapiens*) и фактическим положением «человека пишущего» (*ἀνθρωπος γραπτός*). Большинство писателей, с античных времен до современности, не были образцом моральности, не достигали материального успеха, более того – и не стремились к этому. Перечень драматических судеб Эзопа, Овидия, Байрона, Боккаччо, Вийнона, Вольтера, Верлена, Гофмана, Пушкина, Достоевского и многих других классиков мировой литературы вызывает мысль о том, что литераторы, творя этический и эстетический идеал, свою совственную биографию очевидным образом проживали вопреки написанному. Сопоставительный анализ историко-литературного материала подтверждает, что даже примеры относительно благополучных писательских жизнеописаний (Вергилий, Гораций, Гете) парадоксальным образом сопровождают идею того, что творческой личности, «человеку пишущему» житейское благополучие скорее противопоказано.

Ключевые слова: *literatura, автор, социальный статус.*

Abstrakt

Status społeczny autora dzieł literackich jako rodzaj równoległej, fikcyjnej rzeczywistości jest oczywistym wyjątkiem w paradygmacie społecznych ról każdego społeczeństwa. Niezależnie od czasu i miejsca procesu literackiego, same dzieła literackie służą przede wszystkim jako przedmiot refleksji moralnej, psychologicznej i estetycznej. Większość istniejących koncepcji pedagogicznych traktuje literaturę jako odskocznnię do pracy dydaktycznej. Jednak dominującą ideą edukacji zawsze było osiągnięcie sukcesu w życiu. I tu pojawia się jaskrawa sprzeczność między dydaktycznym credo „rozsądnej osoby” (homo sapiens) a faktyczną pozycją „osoby piszącej” (ἀνθρωπος γραπτῶς). Większość pisarzy, od czasów starożytnych po czasy współczesne, nie była modelem moralności, zresztą nie osiągnęła materialnego sukcesu – i nie dążyła do tego. Lista dramatycznych losów Ezopa, Owidiusza, Byrona, Boccaccia, Villona, Voltaire’a, Verlaine’a, Hoffmanna, Puszkina, Dostojewskiego i wielu innych klasyków literatury światowej przywołuje myśl, że pisarze, tworząc etyczny i estetyczny ideał, swoją własną biografię oczywiście żyli pomimo tego, co zostało napisane. Porównawcza analiza materiału historycznego i literackiego potwierdza, że nawet przykłady stosunkowo dobrze prosperujących biografii pisarza (Wergiliusz, Horacy, Goethe) paradoksalnie towarzyszą idei, że sukces życiowy dla osoby twórczej jest przeciwwskazany.

Słowa kluczowe: *literatura, autor, status społeczny.*

Abstract

The social status of an author of literary works as a kind of a parallel, fictional reality is the obvious exception in the paradigm of the social roles of any society. Regardless of the time and the place of the literary process, literary works themselves serve primarily as an object for moral, psychological, and aesthetic reflections. Most of the existing pedagogical concepts consider literature precisely as a springboard for didactic, and first of all educational, work. However, the dominant idea of education has always been the achievement of success in life. And here a glaring contradiction between the didactic credo of the "reasonable person" (homo sapiens) and the actual position of the "writing person" (ἀνθρωπος γραπτῶς) arises. Most of the writers, from ancient times to modern times, were not a model of morality, did not achieve financial success, and did not even strive for it. The list of the dramatic fates of Aesop, Ovid, Byron, Boccaccio, Villon, Voltaire, Verlaine, Hoffmann, Pushkin, Dostoevsky and many other classics of the world literature evokes the idea that the writers, creating an ethical and aesthetic ideal, lived their

own biography obviously contrary to what was written. A comparative analysis of the historical and literary material confirms that even the examples of relatively prosperous writers' biographies (Virgil, Horace, Goethe) paradoxically accompany the idea that "human well-being" is rather contraindicated for a creative person, a "writing person".

Key words: *literature, author, social status.*

Любое сообщество, от племени до государства, получает шанс на существование только в том случае, если члены этого сообщества имеют достаточно сильную мотивацию успешной реализации себя как индивида и как участника социума. Лучше быть здоровым и богатым, чем учителем средней школы. Никто из родителей не стремится к актуализации для своего отпрыска мечты о карьере креативного дворника в престижном районе с хорошо структурированной помойкой. И подавляющее большинство образовательных концепций построено, как правило, на формировании некоего позитивно мотивированного образа жизни, который в результате должен создать пример для наследования и подражания. На социально озабоченные науки и искусства, привлекаемые как инструментальный созидания общественных ценностей, возлагается время закрепления в ментальности сограждан именно того исторически неизбежного итога, ради которого «стоило жить и работать». Историки и психологи, поэты и режиссеры вяжут нужную этому геополитическому содружеству коллективную картину успешного образа жизни. Неважно, как он называется тут и теперь: американская мечта или повесть о настоящем человеке, общечеловеческие ценности или тысячелетний рейх. Главное, что член сообщества, боспринявший этот образ как свой, обеспечивается ощущением принадлежности к некоей социально весомой традиции, гарантирующей как уверенность в себе, так и признание окружающих. Понимание того, «что такое хорошо и что такое плохо» – это основа и начало любого социума, базирующегося хоть на Декалоге, хоть на Моральном кодексе строителя коммунизма.

И искусство под этим углом зрения становится именно тем каналом достоверной информации, которая создаёт космогонически и эсхатологически непротиворечивую картину мира в данный исторический период. Нам песня, как известно, строить и жить помога-

ет. И потому в любую эпоху доминирующей версией всегда было трактовать литературу как учебник жизни. «Могучее средства идейно-политического и нравственного воспитания народа в духе передовых общественных идеалов» – утверждали советские методисты (Кудряшов, 1981, с. 13). «Художественная литература является своеобразной летописью человеческого общества, могучим орудием человеческой культуры, великим средством воспитания молодого поколения» – вторят им нынешние молодые ученые (Балатукова, 2015, с. 661).

То есть, из этого надлежит сделать вывод о том, что вне зависимости от времени и места литературного процесса сами произведения литературы служат прежде всего объектом для нравственных, психологических и эстетических рефлексий. А большинство существующих педагогических концепций рассматривает литературу именно как плацдарм для дидактической, прежде всего – воспитательной, работы. Вместе с тем доминантной идеей воспитания всегда было достижение жизненного успеха.

И вот тут-то и возникает вопиющее противоречие между дидактическим кредо «человека разумного» (*ἀνθρώπου γραπτός*). Семейное и школьное воспитание во все времена целью своей работы видело достижение благополучия, гармонии, успеха. Произведения литературы в этом контексте служили примером как позитивных, так и негативных героев.

Однако общественный статус самого автора литературных произведений как некоей параллельной, вымышленной действительности является очевидным исключением в парадигме социальных ролей любого общества. Потому что большинство писателей, с античных времен до современности, не были образцом моральности, не достигали материального успеха, более того – и не стремились к этому.

Перечень драматических судеб многих классиков мировой литературы вызывает мысль о том, что литераторы, творя этический и эстетический идеал, свою собственную биографию очевидным образом проживали вопреки написанному. А сопоставительный анализ историко-литературного материала подтверждает, что даже примеры относительно благополучных писательских жизнеописаний парадоксальным образом сопровождают идею того, что творческой личности, «человеку пишущему» житейское благополучие скорее противопоказано.

Сократ (Древняя Греция, 470/469 до н.э. – 399 до н.э.) выпил цикуту по приговору самого демократического суда.

Аристотель (Древняя Греция, 384 до н.э. – 322 до н.э.), величайший ученый и литератор, учитель самого Македонского, умер в изгнании.

Джордж Байрон (Англия, 1788-1824), от матери, в девичестве – Гордон, получивший наследование от шотландского короля Якова, а от двоюродного дедушки – титул лорда, не нашел признания в своем отечестве и умер вдали от родины.

Крестьянский сын *Оноре Бальса* (Франция, 1799-1850) мечтал о высшем свете, потому стал де Бальзаком, женился на польской шляхтянке, вдове уездного предводителя дворянства, не вынес такого счастья и волею божией помре через пять месяцев после бракосочетания.

Шаловливая муза *Роберта Бёрнса* (Шотландия, 1759-1796), наплодившего массу законных и не очень детей, за неделю до смерти чуть было не приведшая поэта в долговую тюрьму, не спасла его от ревмокардита и дифтерии, спровоцированных тяжелым физическим трудом.

Наркоман и сифилик *Шарль Бодлер* (Франция, 1821-1867) был похоронен безмянным в могиле ненавистного отчима.

Автор «Декамерона» *Джованни Боккаччо* (Италия, 1313-1375) по зрелом размышлении отрёкся от прославившего его детища, мечтая о том, чтобы все о нем забыли.

Конечно, был ещё и *Марон Пудлий Вергилий* (Древний Рим, 70 до н.э. – 19 до н.э.), вовремя подсуетившийся около мецената по фамилии Меценат, за что получил и домик в деревне, и офис в столице. Но за это ему пришлось всю свою творческую жизнь прославлять верховного главнокомандующего, восхищаться лично товарищем Меценатом, сочинять (в плохом значении этого слова) историю своей страны, в которую так никто и не поверил. Украинцы потом из нее пародию сделали. Получилось не намного смешнее, чем у Вергилия.

Поль Верлен (Франция, 1844-1896) прожил как для поэта долгую жизнь, в которую успел вместить чуть ли не все возможные извращения, принятые в поэтическом кругу: хронический алкоголизм, бегство из семьи, наркотики. Особую прелесть, вознёсшую его на поэтический Олимп, познал он, изведав остроту и твёрдость естества молодого гения Артюра Рембо, ни в грош не ставящего

свою бородатую жену, за что Верлен стрелял в «инфернального супруга», получил за это два года тюрьмы и досуг для написания лучшей книги стихов. Кончил жизнь в нищете и болезнях. Рембо – тоже.

Франсуа Вийон (Франция, 1431-1463) положил начало «линейке» так называемых «проклятых» поэтов. Драка, убийства, кражи со взломом чередуются в его жизни с поэтическими турнирами и отсижками в тюрьме. Пока власти города Парижа не выпроводили творческую личность за пределы столицы.

Франсуа-Мари Вольтер (Франция, 1694-1778) за первое же произведение получил гонорар в виде года отсидки в Бастилии. После чего автора выгоняют из Франции, а когда он имел смелость вернуться, то его очередную книгу по решению парламента торжественно сжигают на площади. После такого горячего приёма Вольтер снова покидает родину, а после лет изгнания наконец возвращается, чтобы практически сразу умереть.

Нацизма в Германии 19 века еще не было, а беглецы от политического режима – уже были. В возрасте Иисуса Христа *Генрих Гейне* (Германия, 1797-1856) въезжает в Париж, чтобы уже никогда не вернуться на родину. Впрочем, жилось ему в прекрасном далеке не так уж сладко: последнее десятилетие жизни провёл парализованным «в матрацной могиле».

Случай *Джона Голсуорси* (Англия, 1867-1933) – крайне редкое исключение благополучной писательской судьбы. Зажиточная семья, единственный сын, эксклюзивная школа, Оксфорд, 20 романов, 27 пьес, всемирная слава, вишенка на торт – Нобелевская премия за год до смерти.

Эрнст Теодор Амадей Гофман (Германия, 1776-1822), родившись в Пруссии, практически всю жизнь проблуждал по территории распавшейся на фрагменты Польши, занимаясь то юриспруденцией, то музыкальным сочинительством, то дирижерством, лишь в возрасте Христа затеял писательскую карьеру. Насмотревшись в зале суда на всевозможные жизненные каверзы, сочинял такие жуткие сюжеты, от которых сам приходил в ужас. Умер, пребывая в жесточайшей опале.

Квинт Гораций Флакк (Древний Рим, 65 до н.э. – 8 до н.э.) открыто не любил своих читателей, брезговал ими, потому что основную часть произведений писал по заказу императора Августа и примкнувшего к нему олигарха Мецената, их же и воспевая

в одах, форму которых довёл до совершенства. О чём не преминул упомянуть в бессмертном творении «Памятник».

Виктор Мари Гюго (Франция, 1802-1885) – сын наполеоновского генерала, явно страдавший всю жизнь какой-то разновидностью эдипова комплекса, испробовал свои силы практически во всех родах и жанрах литературы (кроме юморесок). Не подающееся учёту количество раз менял политические взгляды и страны проживания. Родина его неоднократно награждала и изгоняла. В памяти потомков остался как повод для написания музыкального хита «Белль».

Данте (Дуранте) дельи Алигьери (Италия, 1265-1321) всю жизнь любил соседскую девушку Беатриче, написал об этой любви целую книгу, но женился на дочери политического врага. Начал было успешную политическую карьеру, но был изгнан победившими соперниками. На родину так и не вернулся, потому что условием возвращения было публичное унижение. Взбешённый крахом своих устремлений, написал политический памфлет, где всячески поиздевался над торжествующим врагом, который благодарные потомки прочли как космогоническую поэму – «Божественная комедия».

Даниель Дефо (Великобритания, 1660-1731) сын лавочника и сам лавочник, всю жизнь был вынужден приспособливаться, меняя многожды политические одежды, восхваляя в печати короля-оккупанта, подрабатывая агентом полиции. Стоял по приговору суда у позорного столба. Сидел в тюрьме. Умудрился на досуге сочинить более пятисот произведений, оставшись в памяти читателей автором «Робинзона Крузо». Удручённый семейными раздорами и финансовыми проблемами умер в чужом доме.

Чарльз Джон Хаффем Диккенс (Великобритания, 1812-1870) отказался от предложения королевы получить дворянское звание, однако с энтузиазмом принял звание национального писателя Англии. Триумфально объехал Америку с чтением своих книг, после чего обругал американцев за неправильный образ жизни. Считался моральным авторитетом, но бросил жену с десятью детьми, найдя утешение в женщине, на двадцать пять лет младшей. Был живым классиком, но почти сразу после смерти впал в скептическое забвение на родине.

Сэр Артур Игнейшус Конан Дойл (Великобритания, 1859-1930) – парадоксальным образом дипломированный медик, масон и религиозный спиритуалист в одном лице. Увлечённый феноменом одного знакомого уникама, на скорую руку написал цикл рассказов

зов о Шерлоке Холмсе. Потом всю оставшуюся жизнь стремился выбить из восприятия читателей этот, по его мнению, самый неудачный эпизод его творческой биографии. Писал фантастические и исторические романы, был рьяным публицистом и политическим деятелем. Несмотря на тома написанного остался автором приключений детектива-любителя и врача-графомана.

Теодор Герман Альберт Драйзер (США, 1871-1945) после публикации первого романа «Сестра Керри» был обвинен в безответственности, объявлен позором Америки и выброшен из литературного процесса. За это заимел на родину зуб, выждал, когда скандал утихнет, написал цикл романов, изобличающих американский образ жизни, вступил в американскую компартию и помер.

Александр Дюма-отец (Франция, 1802-1870) был одним из самых плодовитых писателей, зарабатывал бешеные по тем временам деньги, но из-за собственной безалаберности и ловкости шустрых друзей окончил жизнь в нищете.

Эмуль Золя (Франция, 1840-1902), задавшись целью шокировать и эпатировать читающую публику «эпохи безумия и позора» своими сугубо натуралистическими картинами жизни как буржуа, так и пролетариев, весьма в этом преуспел. Практически каждая его книга сопровождалась воплями протеста и требованиями прекратить разврат. За вмешательство в скандальное «дело Дрейфуса». Золя был приговорён к штрафу и тюремному заключению, чего дожидаться не стал – и покинул необлагодарную отчизну. Умер при невыясненных обстоятельствах, скорее всего – усилиями власти, изнемогшей от слишком шумного литератора.

Александр Николаевич Радищев (Россия, 1749-1802) дослужился до должности начальника Санкт-Петербургской таможни, имел шанс неплохой карьеры, но ... издал анонимно книгу «Путешествие из Петербурга в Москву», каковая удостоилась от Екатерины II рецензии – «автор – бунтовщик, хуже Пугачёва» и соответствующего гонорара: смертная казнь, милостиво заменённая десятилетней ссылкой в Илимский острог. По окончании ссылки получил шанс реабилитироваться, но сочинил конституционный проект, содержащий различные благоглупости (свобода печати, всеобщее равенство), на что ему было строго указано. Александр Николаевич не выдержал начальственного целомудрия, пошёл домой и помер.

Вряд ли у кого-то повернётся язык сказать, что день, когда *Александр Сергеевич Пушкин* стоял на Черной речке под

дулом пистолета Жоржа Дантеса – это апофеоз его жизненного пути.

И дуэль отставного майора Николая Мартынова с поручиком Тенгинского полка *Михаилом Юрьевичем Лермонтовым* – также трудно назвать идеалом успешной биографии.

И *Тарас Григорьевич Шевченко*, в сакраментальном возрасте 33-х лет добившийся от царя-батюшки ссылки в Отдельный Оренбургский корпус рядовым солдатом с запретом писать и рисовать, а от революционного демократа неистового *Виссариона Григорьевича Белинского* отзыва: «Мне не жаль его, будь я его судьей, я сделал бы не меньше», скорее всего не об этом мечтал в своем босом детстве.

Драматические, а зачастую и трагические судьбы *Овидия* и *Мольера*, *Свифта* и *Сервантеса*, *Оскара Уайльда* и *Эдгара По*, *Джека Лондона* и *Эрнеста Хемингуэя*, *Сергея Есенина* и *Владимира Маяковского* позволяют высказать предположение о том, что учителю литературы, как здравомыслящему участнику образовательного и воспитательного процесса, следовало бы поменьше уделять внимания на биографии писателя, восприняв как аксиому концепцию Ролана Барта, известную под названием «Смерть автора», согласно которой создатель текста и сам текст не имеют друг к другу никакого отношения.

Давно не секрет, что властители и судьи, творцы моральных кодексов сами никогда не следовали заветам, выбитым на скрижалях, предпочитая бдильничать за их исполнением и карать за непослушание. Так и творцы параллельных вселенных, инженеры человеческих душ, обучая отделение зёрен от плевел, сея разумное, доброе, вечное, никак не попадали в резонанс с собственными творениями.

Некая аномальность, отъединяющая «писателей» от «читателей», хищников от травоядных, флору от фауны вызывает побуждение определить «человека пишущего» в некий особый подкласс «человека разумного». «*Ἄνθρωπος γραπτός*» – не «тварь дрожащая», он «право имеет», в том числе – и на образ жизни, прямо противный здравому смыслу и инстинкту самосохранения. Читатели могут делать что угодно: варить сталь, варить борщ, курить бамбук, ... заниматься литературоведением. Писателям сложнее, они могут только писать.

Как это происходит – никто не знает. В том числе – и сами писатели. Видимо, это определено неким физиологическим дефектом.

Есть какой-то не выявленный до сих пор медициной орган, выделяющий некую эманацию, воздействующую в свою очередь на конкретную писательскую особь, которая начинает творить ... И преобразовать мир. Существующий в этой terra incognita поэт, входящий в состояние вдохновения, должен включать вот этот самый не ведомый науке орган, исторгающий высокую поэзию, а вовсе не память, в которой якобы хранятся сведения о законах создания литературного произведения. Нету таких законов, и не было никогда. О них знают только и исключительно литературоведы. А это уже информация для служебного пользования и разглашению, следовательно, не подлежит.

Библиография

- Кудряшов, Н. И. (1981). *Взаимосвязь методов обучения на уроках литературы: пособие для учителя*. Москва: Просвещение.
- Балатукова, З. И. (2015). „Роль художественной литературы в воспитании молодого поколения”. В: *Молодой ученый*, №15

*Correspondence concerning this paper should be addressed to Dr. Aleksandr Glotov, Associate Professor in Literature – a faculty member of the Slavic Department (The State School of Higher Education in Chetm, Poland).
E-mail: algall@ukr.net*

Polityka – Politics

Rafał Zygmunt

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie

Charakterystyka pryncypiów i głównych założeń myśli politycznej i prawnej Thomasa Jeffersona

Abstrakt

Autor analizuje kształtowanie i krzepnięcie myśli politycznej Thomasa Jeffersona. Nie będąc twórcą nowej, oryginalnej doktryny polityczno-prawnej, Jefferson był przede wszystkim wybitnym liderem politycznym. Dzięki umiejętnemu odczytywaniu oczekiwań społecznych, miał ożywczy wpływ na rozwój idei demokratycznych w społeczeństwie amerykańskim. Demokracja jeffersońska nie mogła też istnieć ani rozwijać się w przyszłości bez dwóch ważnych składników: powszechnego systemu edukacyjnego oraz niezależnej i samorządnej władzy lokalnej. Jefferson wierzył, że społeczeństwo jest zdolne rządzić się samodzielnie i podejmować właściwe decyzje, dlatego też był optymistą, jeśli idzie o przyszłość instytucji demokratycznych w USA.

Słowa kluczowe: *Thomas Jefferson, myśl polityczna, demokracja jeffersońska, społeczeństwo amerykańskie, demokracja amerykańska, umowa społeczna, instytucje demokratyczne, credo polityczne.*

Abstract

This article analyzes the shaping and solidification of Thomas Jefferson's political thought. Without being the creator of a new, original political and legal doctrine, Jefferson was above all an outstanding political leader. Thanks to skillful reading of social expectations, Jefferson had a refreshing effect on the development of democratic ideas in American society. The Jeffersonian democracy could not exist or develop in the future without two important components: a universal educational system and independent and self-governing local authority. Jefferson

believed that society was able to govern itself and make the right decisions, which is why he was optimistic about the future of democratic institutions in the US.

Key words: *Thomas Jefferson, political thought, Jeffersonian democracy, American society, US democracy, social contract, democratic institutions, political credo.*

Wstęp

Dogłębne studia w dziedzinie prawa, starożytnych cywilizacji, nauk przyrodniczych oraz ścisłych spowodowały, że Thomas Jefferson był człowiekiem o szerokiej palecie zainteresowań, choć nie zostawił po sobie dzieła systematyzującego jego poglądy. Dlatego też polityczno-prawna myśl Jeffersona rozproszona jest w tysiącach listów, które napisał w trakcie swej długiej służby publicznej jako rewolucjonista, twórca Deklaracji Niepodległości, gubernator Wirginii, dyplomata czy prezydent oraz jako emerytowany mąż stanu. Do pozostałych istotnych źródeł myśli jeffersońskiej zaliczają się jego jedyna książka *Notes on the State Virginia* i wczesny pamflet *A Summary View*. Jeffersońskie podejście do zgłębiania wiedzy i wypływające stąd wnioski miały czysto amerykański charakter, a więc opierały się na podejściu możliwie najbardziej praktycznym i użytecznym dla spraw amerykańskich. Alexis de Tocqueville (1981) uważał, że Jefferson był najskuteczniejszym zwolennikiem i obrońcą, jakiego tylko mogła mieć demokracja. Ze względu na swoją nieustępliwość, upór i oddanie sprawie amerykańskiej, śmiało można by nazwać go Thomas Jefferson – *Homo Americanus*.

Jefferson lekcewał metafizykę, nie był też specjalnym miłośnikiem idei Platona; za to uważał, że empirycy tacy jak Bacon, Newton czy Locke byli najwybitniejszymi myślicielami w dziejach ludzkości. Jeśli chodzi o kosmologię Jeffersona, to postrzegał Boga jako „Wielkiego Kreatora”, którego największym osiągnięciem było stworzenie człowieka i natury oraz brak ingerencji w bieg wydarzeń. Tego typu deistyczne poglądy nie były oryginalnym wytworem myśli Jeffersona, jako że nie odbiegały specjalnie od osiągnięć europejskiej XVIII-wiecznej myśli oświeceniowej, z którą Jefferson miał możliwość się zapoznać podczas swej służby dyplomatycznej we Francji. Natomiast jeśli chodzi o epistemologię Jeffersona, to akceptował jedynie poznanie zmysłowe. Według niego natura boskiego planu, co do istnienia świata i człowieka, mogła się objawić jedynie poprzez fakty i rzeczy widzialne gołym okiem, a więc istniejące realnie (Beitzinger, 1972, s. 268).

Jefferson postrzegał człowieka w czysto naturalistyczny sposób. Wierzył, że od strony biologicznej umysł jest zwykłą funkcją mózgu, która u człowieka jest na tyle rozbudowana, że daje mu prymat w świecie zwierząt, stawiając człowieka w centrum boskiej kreacji. Jeśli chodzi o ich zdolności umysłowe, ludzie nie zawsze są sobie równi, co nie zmienia faktu, że powinni mieć równe prawa i pod tym względem być sobie równi. Wrodzona człowiekowi zdolność uczenia się i wyciągania wniosków daje możliwość poprawy jego poziomu intelektualnego, a co za tym idzie nie blokuje mu możliwości rozwoju, który zaciera nierówności między ludźmi. Różnica poziomu intelektualnego wśród ludzi może być też źródłem różnicy poglądów, do czego według Jeffersona należy podchodzić z tolerancją. Natomiast w wypadku kwestii związanych z moralnością, to wierząc w biologicznie zdeterminowane (możliwe do pokonania) różnice w poziomie intelektualnym wśród ludzi, Jefferson zakładał, że obiektywizm poglądów i wypracowanie wspólnego standardu działania umożliwią podejmowanie decyzji moralnie trafnych. Odrzucał też postrzeganie moralności w kategoriach ustanowionej prawdy czy zmieniających się gustów, twierdząc, że drogowskazem powinno być naturalne wyczucie człowieka, co jest dobre, a co złe dla niego i dla innych (Beitzinger, 1972, s. 269). Celem nadrzędnym ludzkości było dążenie do szczęścia zawartego zarówno w powodzeniu materialnym, jak i w rozwijaniu cnoty rozumianej tutaj jako osiąganie zadowolenia z czynienia dobra innym. Takie właśnie postępowanie wedle Jeffersona prowadzi wprost ku wolności.

Dla Jeffersona esencją religii jest moralność lub działanie. Odmiennie postrzega to teologia, którą pogardliwie nazywał „opinią”. Dogmaty i objawienia są według niego wyłącznie produktem umysłu ludzkiego i jeżeli nie mają pozytywnego wpływu na moralność powinny się stać społecznie zbędne. Tylko te religie mają jakąś wartość, które wprowadzają w czyn idee uczciwego życia, w przeciwieństwie do tych, które optują za dogmatami i hierarchią.

Zarys myśli politycznej i prawnej Jeffersona

Jefferson wyróżniał trzy typy społeczeństw istniejących na świecie. Po pierwsze, społeczeństwa istniejące bez zinstytucjonalizowanej władzy takie jak Indianie amerykańscy. Po drugie, społeczeństwa, w których każdy obywatel ma równe prawa i równy wpływ na władze. Przykładem częściowej realizacji tej idei byłaby Anglia, a przykładem całościowej jej realizacji – Stany Zjednoczone Ameryki. Po trzecie, społeczeństwa, w których władza opiera się wyłącznie na sile i wpływach uprzywilejowanych grup rządzących.

Tutaj właściwymi przykładami byłyby wszystkie monarchie z wyjątkiem angielskiej oraz większość państw o ustroju republikańskim. Jefferson uważał, że gdyby nie rozległe terytorium i stosunkowo duża liczba ludności w przypadku Stanów Zjednoczonych, to pierwszy typ organizacji społeczeństwa mógłby być najlepszy (Beitzinger, 1972, s. 273). Pogląd ten brał się stąd, że Jefferson był przeciwnikiem onnipotentnej władzy, a zwolennikiem rządów opartych na zwyczajach, ustanawianych normach społecznych, opinii publicznej oraz moralności. Wierząc, że człowiek jest zwierzęciem społecznym, nie uważał jednak, że człowiek jest również zwierzęciem politycznym. Nieosiągalnym ideałem dla Jeffersona było społeczeństwo naturalne, funkcjonujące sprawnie i rozwijające się bez zinstytucjonalizowanej władzy.

Jeśli chodzi o sposób sprawowania rządów, Jefferson dzielił narody europejskie na dwie klasy, to jest: „wilki” i „owce”. Jakkolwiek nie twierdził, że dziewięciu na dziesięciu polityków to podstępni kłamcy i oszuści, to zwracał też uwagę na fakt, że Ameryka może nie uniknąć sytuacji znanych z Europy. A wynika to stąd, że korupcja, zawiść i dążenie do dominacji czy tyranii są uniwersalne i nie stanowią wyłącznie *casus europaeus*. Władza dla Jeffersona była złem koniecznym i dlatego jej zakres powinien zostać zredukowany do zabezpieczania podstawowych praw obywatelskich. W przeciwieństwie do Hamiltona i Wilsona, Jefferson nie optował za koncepcją *energetic government*, żywiąc obawy, że władza o tak szerokim zakresie kompetencji może tyranizować społeczeństwo. Aby do takiej sytuacji nie dopuścić, Jefferson proponował oprzeć funkcjonowanie państwa na zasadzie suwerenności narodu i republikanizmie. Stawiał on też na konsensus społeczny jako niezbędny instrument powołania legitymizowanej władzy (Beitzinger, 1972, s. 274). Nie wynikało to z faktu, że ludzie są mądrzy i dobrzy, lecz z przekonania, że tylko obywatele mogą efektywnie kontrolować tych, którzy ograniczają ich wolność, czyli rządzących.

Jefferson wierzył w możliwość ustanowienia w Ameryce oddolnego demokratycznego systemu, gdzie uprawnienia władzy centralnej przejęte są przez małą samorządną społeczność. Taki stan wedle Jeffersona najbliższy byłby naturalnej wolności człowieka. W tej koncepcji podstawową jednostką administracyjną byłby *ward* o powierzchni sześciu mil kwadratowych, którą można by opisać jako małą republikę, gdzie wszyscy obywatele biorą czynny udział w rządzeniu. W każdej takiej *ward* istniałaby szkoła, sąd, policja, opieka społeczna oraz dokonywano by wyboru członków ławy przysięgłych oraz urzędników lokalnych (Beitzinger, 1972, s. 275).

Ponieważ Jefferson uważał, że tylko ludzie wyedukowani mogą być bezpiecznymi depozytariuszami władzy, stawiał na edukację. Dlatego też plano-

wał stworzenie publicznego systemu edukacji dla wszystkich białych mężczyzn. Był on też założycielem *The University of Virginia*, co było odzwierciedleniem jeffersońskich poglądów, że tylko edukacja w publicznych szkołach świeckich jest trwałym fundamentem demokracji (Beitzinger, 1972, s. 277). Edukacja wśród pryncypiów Jeffersona nie była tylko wymogiem stworzenia dobrej władzy, lecz przede wszystkim warunkiem *sine qua non* osiągnięcia szczęścia ludzkości.

Jefferson akcentował wolność sumienia i tolerancję religijną przy jednoczesnym oddzieleniu kościoła od państwa. Z kolei w sprawach funkcjonowania państwa i organizmów politycznych nie widać u niego tak silnej awersji do partii i partyjniactwa jak u autorów *The Federalist*. Wiąże się to z faktem, że Jefferson nie potępiał partii i innych ewentualnych organizacji politycznych, uznając ich istnienie za nieuniknione.

Zapewne słusznie uważa się Jeffersona za propagatora i obrońcę wolności wyboru i swobody wypowiedzi. Wierzył on, że to nie tylko dyktat praw naturalnych, ale przede wszystkim postępowe społeczeństwo pozwala ludziom na posiadanie odrębnych opinii. Cenzura czy jakakolwiek forma ingerencji w swobodę wypowiedzi winna być zakazana.

Jefferson uważał Konstytucję za uregulowanie ustrojowe, które wymaga zmian i dostosowań do zmieniającej się sytuacji, średnio co generacje. Stąd jego silne poparcie dla procedur umożliwiających dokonywanie poprawek Konstytucji. Poprawki do Konstytucji (*amendments*) były warunkiem koniecznym do zachowania wolności. Będąc zwolennikiem idei równości, Jefferson popierał utworzenie jak największej liczby okręgów wyborczych oraz rozszerzenie prawa wyborczego na wszystkich białych mężczyzn posiadających trwałe majątek, płacących podatki oraz pełniących funkcje użyteczne dla kraju (np. służba w milicji stanowej). Dlatego też, aby rozszerzyć prawa wyborcze, Jefferson w projekcie Konstytucji Wirginii z 1776 roku proponował darowanie 50 akrów ziemi każdemu uczciwemu białemu mężczyźnie. Ważną kwestią dla Jeffersona była też powszechność wyboru jak największej liczby stanowisk publicznych. Na szczeblu stanowym postulował on, aby członkowie legislatury, gubernatorzy i sędziowie pochodzili z publicznego wyboru na z góry określoną kadencję. Jefferson optował za rozwiązaniem konstytucyjnym, w którym *the Bill of Rights* byłby integralną częścią Konstytucji oraz konstytucji stanowych. W roku 1787 Jefferson zdecydowanie promował koncepcję, wedle której w federalnej Konstytucji w wyniku dokonania poprawek miałyby się znaleźć takie zapisy, jak gwarancje wolności religijnej, wolności słowa, zakaz ustanawiania monopolu oraz gwarancje zachowania prawa precedensowego wraz z procesem przed ławą przysięgłych (Beitzinger, 1972, s. 280).

Jefferson uważał, że jego wybór na prezydenta Stanów Zjednoczonych Ameryki był odrzuceniem polityki *federalistów* i zwycięstwem demokratycznego republikanizmu. Jednak uważał on swoje zwycięstwo za niepełne, ponieważ nie udało mu się doprowadzić do zmiany sposobu powoływania członków władzy sądowniczej oraz zmiany dożywotności sprawowania urzędu sędziego na kadencyjność tegoż urzędu. Jefferson proponował „naprawienie” nieusuwalności sędziów poprzez poddanie stanowisk sędziowskich zasadzie powszechnego wyboru i określenie kadencji sędziego. W projekcie jego autorstwa *Kentucky Resolutions* z 1798 r. uwidoczniła się koncepcja, według której prawo stanowe winno mieć prymat nad prawem federalnym. Jefferson argumentował, że rząd federalny, którego egzystencja jest wynikiem zgodnych decyzji stanów nie może być sędzią w swojej własnej sprawie (Beitzinger, 1972, s. 273). Innymi słowy uważał on, że każdy stan posiada naturalne prawo do orzekania tego, czy konkretna decyzja (regulacja) władzy federalnej nie jest sprzeczna z jego prawem.

Ponad wszelką wątpliwość konstytucyjny konflikt, dotyczący natury Unii i widoczny w rozbieżnych stanowiskach Prezesa Sądu Najwyższego Marshalla (sprawa *McCulloch* przeciw *Maryland*) oraz Jeffersona (*Kentucky Resolutions*), był odzwierciedleniem silnego podziału pomiędzy *Federalistami* a *Republikanami* co do interpretacji Konstytucji federalnej. W późniejszym okresie Jefferson nieco zmienił swoje stanowisko w sprawach konstytucyjnych twierdząc, że w wypadku konfliktu między stanami a Unią ostatecznym arbitrem powinni być obywatele Stanów Zjednoczonych Ameryki reprezentowani przez swych deputowanych do Konwencji zwołanej na żądanie Kongresów z 2/3 stanów Unii. Należy podkreślić, że według Jeffersona rozpad Unii byłby wielką tragedią dla Amerykanów, nie większą jednak niż dopuszczenie do utworzenia państwa z władzą absolutną tyranizującą obywateli.

Charakterystyka źródeł demokracji jeffersońskiej

Jefferson w pełni ufał demokracji i był przekonany o ostatecznym triumfie systemu demokratycznego w świecie. Był jednak na tyle ważnym obserwatorem różnych systemów politycznych, aby nie wierzyć bezkrytycznie, że wszystkie kraje i narody świata z chęcią zaadoptują Amerykański ustrój polityczny i związany z nim system wartości. Wierzył on, że teoria z praktyką nie zawsze idą w parze, zwłaszcza że zasady i zwyczaje rządzonych w dużej mierze determinują formę rządów jaka przyjmie się w praktyce w danym kraju.

Łatwiej można zrozumieć źródła demokratycznych poglądów Jeffersona po analizie jego fascynacji intelektualnych. Pomimo znajomości filozofii

platońskiej i pism Arystotelesa, Jefferson nie uważał, aby to właśnie dziedzictwo intelektualne posiadało większą wartość praktyczną dla demokracji amerykańskiej. Jefferson uważnie czytał i komentował francuskich myślicieli oświeceniowych, zwłaszcza Rousseau i Monteskiusza, i z tego powodu był często uważany za bezkrytycznego zwolennika proponowanych przez nich rozwiązań ustrojowych. W związku z tym, a także jego długim pobytem we Francji był przez niektórych Amerykanów nazywany „Francuzem”. Jak się jednak okazuje, francuscy myśliciele mieli na Jeffersona znacznie mniejszy wpływ niż by to się wydawało. Otóż nie miał on zbyt wielkiego szacunku dla Monteskiusza twierdząc, że jego analizy Monarchii Angielskiej są absolutnie nietrafne. Natomiast filozofia Rousseau wydawała mu się poślednia i niezbyt warta polecenia w stosunku do wcześniejszych dokonań Locke’a. Jedynym francuskim dziełem cytowanym z entuzjazmem przez Jeffersona było *Commentaire sur l’Esprit des Lois* autorstwa Destutt de Tracy, które zresztą zostało przez niego przetłumaczone w roku 1811. Jefferson uważał to dzieło za najtrafniejszą analizę pryncypiów władzy, jaka została opublikowana (Merriam, 1969, s. 167).

Jeśli zaś chodzi o autorów angielskich, zwłaszcza siedemnastowiecznych, poprzedzających zarówno Rousseau, jak i Monteskiusza, mających zdecydowany wpływ na Jeffersona, należy tu wymienić przede wszystkim Johna Locke’a. Polityczno-prawna myśl Jeffersona była kontynuacją koncepcji w prostej linii wywodzących się z tradycji Rewolucji Angielskiej siedemnastego wieku, której pryncypia obecne były w pismach Sydneya, Milтона oraz Locke’a. Ich koncepcje zostały przejęte i zaadoptowane na potrzeby kolonistów amerykańskich w Ameryce Północnej na długo wcześniej zanim teorie Rousseau ukazały się drukiem. Dla Jeffersona najlepszym przykładem literatury politycznej były pisma Locke’a czy Sydneya. Nie można też zapomnieć, że przyjacielem i sojusznikiem politycznym Jeffersona był Thomas Paine, autor pamfletu *The Common Sense*. W liście do Paine’a Jefferson zapewnia go, że Amerykanie powinni być stali w swej akceptacji demokratycznej i republikańskiej formy rządów, czego dowodem powinno być szerokie zainteresowanie, z jakim spotyka się twórczość i działalność polityczna adresata listu (Merriam, 1969, s. 170).

Jeśli chodzi o Locke’a, który wywarł tak istotny wpływ na myśl polityczno-prawną Jeffersona, to różnica między nimi była taka, że Jefferson był znacznie bardziej radykalny we wprowadzaniu demokratycznej formy rządów. Pomiędzy programem Jeffersona a zasadami zawartymi w *Fundamental Constitutions* była zasadnicza różnica. Stosunek Locke’a do systemu władzy był całkowicie arystokratyczny, natomiast podejście Jeffersona – zdecydowa-

nie demokratyczne. Z kolei podstawowym podobieństwem między Lockiem a Jeffersonem była ich silna opozycja w stosunku do absolutystycznych form rządów.

Koncepcje praw naturalnych oraz koncepcje społeczeństwa u Jeffersona

Przyglądając się bliżej myśli Jeffersona dotyczącej praw naturalnych, widać wyraźnie, że protestował on przeciw koncepcji mówiącej o tym, że człowiek, stając się częścią składową społeczeństwa i państwa, dobrowolnie „zawiesza” korzystanie ze swych praw naturalnych. Uważał on, że państwo i społeczeństwo powinno zapewnić obywatelowi korzystanie ze swych praw w sposób możliwie najpełniejszy, zamiast je ograniczać. Podążając tym tokiem rozumowania, Jefferson wnioskował, że nie tylko państwo i społeczeństwo, ale też poszczególni ludzie nie mają prawa ograniczać naturalnych praw innych jednostek. Natomiast rolą państwa i wymiaru sprawiedliwości powinno być zarówno stanie na straży praw poszczególnych obywateli, jak też pilnowanie, aby działania poszczególnych jednostek pozostawały w korelacji z interesem społeczeństwa. Zgodnie ze starą rzymską zasadą, Jefferson uważał, że nikt nie może być sędzią w swojej własnej sprawie, dlatego też „sędzią” winno być prawo, a nie obywatel (Merriam, 1969, s. 167). Stąd można wnioskować, że nikt nie powinien utracić swych praw naturalnych w wyniku działania władzy, lecz wręcz przeciwnie, powinien uzyskać pewniejszą ich gwarancję.

Jefferson podzielił prawa naturalne na trzy zasadnicze kategorie:

- (1) prawa podstawowe takie, jak wolność sumienia, wyznawanej religii oraz prawo do samostanowienia,
- (2) prawa związane z podejmowanym działaniem takie, jak: swoboda podróżowania, zmiany miejsca zamieszkania, wolny handel i swobodne czerpanie zeń korzyści,
- (3) pozostałe prawa obejmujące równość wobec prawa, ochronę własności, prawo do wypowiedzenia posłuszeństwa władzy, prawo do procesu przed sądem przysięgłych oraz prawo większości do podejmowania decyzji konstytutywnych dla ogółu.

Dla Jeffersona każde z wyżej wymienionych praw naturalnych ma swoją genezę w podstawowych, naturalnych potrzebach jednostki ludzkiej. Zatem próba ograniczenia bądź zniesienia tych praw jest działaniem nie tylko sprzecznym z ideą demokracji jeffersońskiej, ale przede wszystkim sprzecznym z naturą (Beitzinger, 1972, s. 270).

W przypadku jeffersońskiej koncepcji społeczeństwa już w Deklaracji Niepodległości umieścił on zapis mówiący o tym, że każdy człowiek rodzi się równy i wolny. W późniejszym okresie Jefferson stwierdził, że człowiek jest jedynym zwierzęciem zdolnym do świadomego szkodenia innym ludziom, jak i do samozagłady. Stąd wziął się jeffersoński podział ludzi na „wilki” i „owce”. Twierdził on dalej, że wolni ludzie posiadają idiosynkratyczne umysły, mają tendencje do różnicowania opinii czy skłonności do agresji względem innych. Z drugiej strony Jefferson uważał, że każdy człowiek świadomy swej roli społecznej nie ma prawa uchylać się od swoich powinności względem społeczeństwa. Według niego istnienie społeczeństwa jest jedną z naturalnych potrzeb człowieka. Jefferson wierzył, że prawdziwe społeczeństwo jest „zdrowe” w biologicznym sensie (Beitzinger, 1972, s. 271). Chodziło mu o fakt, że to z praw rządzących naturą bierze się geneza wszelkich społeczności i że to natura tworzy model funkcjonowania społeczeństwa. To natura właśnie wyposaża społeczeństwo w jego naturalną arystokrację opartą na cnocie i naturalnych zdolnościach poszczególnych ludzi. Jefferson uważał taką naturalną arystokrację za najcenniejszy dar natury, dzięki któremu możliwe jest stworzenie wolnego i demokratycznego społeczeństwa.

Według Jeffersona, skoro rolnictwo jest najbliżej związane z naturą ci, którzy uprawiają ziemię, są najwartościowszymi spośród obywateli. Dzieje się tak dlatego, że są oni najbardziej niezależni i żywotni oraz najbardziej cnotliwi spośród ludzi. Tego typu czynnik biologiczny został u Jeffersona połączony z koncepcją zmian społecznych wynikających z upływu czasu i związanej z tym nieuniknionej wymiany generacji. Wnioskował stąd, że każda następna generacja jest jedynie luźno związana tradycją, obyczajami i trybem życia z generacjami poprzednimi. Dlatego też nie wierzył, że możliwe jest stworzenie trwałej konstytucji czy wiecznych niezmiennych praw, jako że ziemia zawsze należeć będzie do nowych generacji. Obecne generacje stanowiące fundament społeczeństwa traktują prawo natury jako sprawiedliwe prawo absolutnej większości. Jak zauważył Jefferson, aby prawo większości było sprawiedliwe, musi ono być zgodne z prawami naturalnymi. W ten sposób Jefferson, inaczej niż Boucher, Winthrop czy Penn, zdefiniował „sprawiedliwą wolność” jako suwerenne działanie jednostki zgodnie z jej wolą, które jest jednak ograniczone przez równe prawa innych jednostek.

Sposoby wypełniania umowy społecznej: droga rewolucyjna a poprawki do Konstytucji

Ponad wszelką wątpliwość Jefferson wychodził z założenia, iż władza jest tworzona i opiera się na zgodzie rządzonych. Powstaje więc kwestia, jaka jest natura tej zgody i w jaki sposób przy wciąż zmieniających się warunkach egzystencji społeczeństwa władza ma być efektywna. Jefferson, inaczej niż Hobbes, nie skłaniał się ku wierze w jeden niezmienny i wieczny *consensus* pomiędzy rządzącymi a rządzonymi, stanowiący fundament nowoczesnego państwa. Uważał on, że tego typu porozumienie winno być zawarte na okres historycznie i logicznie uzasadniony z możliwością dokonywania koniecznych zmian. Stąd zaproponował on dwa sposoby modyfikacji umowy społecznej – poprzez rewolucję lub poprzez dokonywanie poprawek do Konstytucji (Merriam, 1969, 148).

Jefferson nie obawiał się dokonywania zmian w drodze rewolucji twierdząc, że władza w swej naturze nie jest przecież święta, aby miała pozostawać poza zasięgiem ludzkiej krytyki. Stąd też władza jawiła mu się jako instytucja powołana przez rządzonych i dla rządzonych. A zatem, jeśli władza nie zdaje egzaminu, to ci, co ją powołali, winni mieć prawo ją obalić. Możliwość dokonania rewolucji nie powinna być zakazana, gdyż rewolucja stanowi idealne lekarstwo na autorytarne skłonności lub nieudolność każdej władzy. Dlatego też wydarzenia w rodzaju *Shay's Rebellion* w Massachusetts uważał Jefferson do pewnego stopnia za uzasadnione. Twierdził on, że rzeczą naturalną winno być czynne wyrażanie swego nieposłuszeństwa wobec nieudolnej czy nieuczciwej władzy, nawet gdyby miało to się dziać regularnie, co 20 lat. Dlatego Jefferson nie dziwił się specjalnie, że po jedenastu latach niepodległości na terenie państwa obejmującego trzynaście stanów doszło raptem do jednej rebelii. Wierzył on, że wolności nie da się zachować w kraju, w którym rządzący od czasu do czasu nie otrzymują ostrzeżenia od rządzonych.

Z kolei idea związana z zastosowaniem zasady umowy społecznej jako fundamentu pod budowanie państwowości, w wypadku Jeffersona znajduje swoje zastosowanie w koncepcji okresowych poprawek do konstytucji. Rebelia czy rewolucja co prawda chroni obywateli przed marazmem w stosunku do niesprawiedliwych działań władzy państwowej, jednak tego typu działanie ociera się o nielegalność w stosunku do obowiązującego systemu prawnego. Dlatego też drugą i w pełni legalną drogą do dokonywania zmian w ustroju państwa wydają się dla Jeffersona okresowe nowelizacje konstytucji. Tak oto specjalna Konwencja Konstytucyjna mogłaby, poprzez dokonywanie odpowiednich poprawek do Konstytucji oraz zmian w obowiązującym systemie

prawnym, dokonywać redefinicji umowy społecznej leżącej u podstaw istnienia państwa. Jefferson argumentował, iż każda generacja powinna mieć możliwość ustanawiania swoich własnych praw i zasad. Stąd przekonanie Jeffersona, że żadna generacja nie jest w stanie ustanowić nowych trwałych praw ani zmienić też praw obowiązujących w sposób na tyle uniwersalny, żeby następna generacja nie mogła dokonać kolejnych zmian. Podążając tym tokiem rozumowania, Jefferson starał się ustalić, na jak długo ustanowione prawa czy konstytucje mogą odzwierciedlać wolę społeczeństwa. Będąc też zapalonym miłośnikiem nauk ścisłych, Jefferson, przy użyciu tablic matematycznych i wyliczeń, doszedł do wniosku, że w danym społeczeństwie połowa tych, którzy przekroczyli dwudziesty pierwszy rok życia umrze w ciągu dziewiętnastu lat i ośmiu miesięcy. Wedle Jeffersona, żadne społeczeństwo nie jest w stanie ustanowić konstytucji czy prawa o mocy wiążącej na dłużej niż dziewiętnaście lat (Merriam, 1969, s. 151-152). A zatem, jeśli dane społeczeństwo zamierza rządzić się według sprawiedliwych i aktualnych praw, to co dziewiętnaście lat powinno dojść do odpowiednich zmian ustrojowych. Możliwość dokonywania tego typu okresowych zmian ustrojowych była wedle Jeffersona jedynym praktycznym i sensownym sposobem na zachowanie wolności społeczeństwa i integralności suwerennej władzy.

Polityczne credo i krystalizowanie się systemu demokracji jeffersońskiej

Polityczne *credo* Thomasa Jeffersona najpełniej uwidocznia się w jego pismach politycznych i korespondencji z Johnem Adamsem. Jeśli chodzi o Adamsa, to był on zwolennikiem równoważenia kompetencji organów władzy federalnej i stanowej, czemu miał służyć skomplikowany system *hamulców* (Małajny, 2001, s. 324-335). Był też Adams za prawnym usankcjonowaniem istnienia klasy arystokratycznej oraz nie wierzył w zdolność ludzi do tworzenia samorządnej władzy na szczeblu lokalnym. Tego typu poglądom przeciwstawiał Jefferson swoje koncepcje polityczne. Dzielił on społeczeństwo na dwie grupy – tych, którzy boją się i nie dowierzają rządzącym oraz tych, którzy identyfikują się ze swoimi przedstawicielami i mają do nich pełne zaufanie. Według Jeffersona przedstawiciele pierwszej grupy nie są zdolni do rządzenia samodzielnego i dlatego powinni podlegać władzy i zdawać się na jej decyzje, niezależnie od własnej woli. Natomiast druga grupa jest zdolna do świadomego, samorządnego stanowienia o swoich sprawach i posiada wrodzone poczucie tego, co jest sprawiedliwe, a co nie jest (Merriam, 1969, s. 162-163). Dlatego też w tym wypadku żadna kontrola odgórna nie jest ko-

nieczna, jako że ta grupa społeczna zdolna jest do wybrania swoich własnych przedstawicieli i rozliczenia ich ze sprawowanych funkcji.

A zatem, za kwintesencję demokracji jeffersońskiej należałoby uznać wiarę w umiejętność ustanowienia i sprawowania samorządnej władzy przez dużą część społeczeństwa. Ta opinia czyniła z Jeffersona pełnego amerykańskiego demokratę, podczas gdy jej przeciwnika Adamsa można by nazwać arystokratą. Innymi słowy tam, gdzie Jefferson miał pełne zaufanie do społeczeństwa, tam brakło tego zaufania Adamsowi. mimo że obaj byli zwolennikami systemu wzajemnego równoważenia się organów władzy federalnej i stanowej, zupełnie inaczej widzieli cele takiego systemu. Adams uważał, że celem tej równowagi jest zabezpieczenie władzy przed nieodpowiedzialnymi działaniami i zachowaniem obywateli, podczas gdy Jefferson twierdził, że taki system ma na celu zabezpieczenie obywateli przed zakusami władzy. Widać tu zatem wyraźnie, że zaufanie w stosunku do obywateli było główną cechą charakterystyczną poglądów Jeffersona.

Jefferson definiował republikę jako formę rządów, w której władza wybrana przez obywateli działa bezpośrednio według reguł ustanowionych przez większość. Rządy są republikańskie w takim stopniu, w jakim obywatele mają wpływ na ich działanie. Taki ustrój wymaga stworzenia systemu pryncypiów, które by go określały, a do tego były zgodne z prawem naturalnym. Demokracja jeffersońska nie mogła też istnieć ani rozwijać się w przyszłości bez dwóch ważnych składników: powszechnego systemu edukacyjnego oraz niezależnej i samorządnej władzy lokalnej. Dla Jeffersona edukacja mas ludzkich była priorytetem, stąd wierzył, że władza powinna opierać się na świadomej i kształtowanej przez edukację opinii publicznej. Bez edukacji i bez solidnej wiedzy na temat świata zewnętrznego, społeczeństwo staje się niezdolne do stworzenia suwerennej władzy. Dlatego też, stając przed hipotetycznym wyborem, władza bez prasy czy prasa bez władzy, Jefferson bez zastanowienia skłonny był wybrać to drugie rozwiązanie (przy założeniu, że wszyscy potrafią czytać, pisać i rozumieją to, co przeczytają). W kwestii edukacji Jefferson nie ograniczał się li tylko do rozważań teoretycznych, lecz w sferze praktycznej był twórcą *University of Virginia* w Monticello.

Natomiast jeśli chodzi o drugi istotny składnik czy filar demokracji jeffersońskiej związany z samorządnością lokalną, to najistotniejsza tutaj była omawiana wcześniej koncepcja nazywana *wards*. Jefferson był przekonany, że wolność powinna być zabezpieczona nie tylko poprzez trójpodział władzy, ale również przez całą gamę niezależnych wspólnot i organizacji zaczynających się na poziomie *wards*, a kończących się na poziomie narodu. Natomiast władza lokalna powinna działać pod kontrolą systemu *checks and balances*, co

według Jeffersona uczyniłoby ustanowienie władzy despotycznej praktycznie niemożliwym (Merriam, 1969, s. 160).

Kolejną cechą demokratycznego programu Jeffersona było dążenie do podporządkowania lokalnych milicji władzy cywilnej. Sprzeciwiał się powołaniu silnej, stałej armii, widząc w tym możliwy element nacisku władz wojskowych na władze cywilne, a także postrzegając siły zbrojne jako ewentualny instrument opresji w stosunku do społeczeństwa. Pogląd ten wywodził Jefferson z przekonania, że podczas gdy władza absolutna opiera się na sile, to suwerenna demokratyczna władza winna opierać się na zaufaniu i dobrej wierze swoich obywateli (Merriam, 1969, s. 160). Dlatego też wojsko powinno służyć wyłącznie do obrony państwa przed agresją z zewnątrz, a utrzymywanie przesadnie rozbudowanej armii nie jest w interesie demokratycznej władzy.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że pomimo głębokiego przekonania do swych racji, Jefferson nie był przesadnym optymistą, jeśli chodzi o wiarę w natychmiastowy triumf zasad demokratycznych i ich uniwersalne zastosowanie. W związku ze swymi doświadczeniami związanymi ze służbą dyplomatyczną w Francji, nie był wcale pewny, że zastosowanie pryncypiów demokracji amerykańskiej w Europie byłoby skuteczne. Głównym powodem dla nieskuteczności recepcji demokracji amerykańskiej w Europie upatrywał w tym, że miejski i małomiasteczkowy motłoch europejski na skutek biedy, zacofania i niskiej świadomości społecznej nie byłby w stanie podjąć żadnego racjonalnego działania. Z kolei, analizując warunki panujące na terenie Ameryki Północnej, doszedł do wniosku, że hiszpańskojęzyczne czy frankofońskie obszary nie są przygotowane na adoptowanie amerykańskiej formy rządów, gdyż ich mieszkańcy nie posiadają żadnego doświadczenia w kultywowaniu i rozwijaniu własnych praw i norm ustrojowych. Jako przykład Jefferson podawał tutaj Luizjanę. Zwracał on też uwagę na fakt, że jednym z ważnych czynników promujących demokrację jest też sytuacja ekonomiczna na terenie Stanów Zjednoczonych. Dzieje się tak, ponieważ każdy, kto jest wolnym człowiekiem i właścicielem, posiada witalny interes w zachowaniu prawa i porządku. Amerykanie, według Jeffersona, utrzymają swoją demokratyczną formę rządów, dopóty nie zerwą swoich związków z ziemią i rolnictwem. Natomiast jeśli skoncentrują swoją aktywność wyłącznie na życiu w aglomeracjach miejskich, tak, jak to stało się w Europie, to skorumpują się oni i zdemoralizują do tego stopnia, że demokracja amerykańska upadnie (Merriam, 1969, s. 165-166).

Dokonując próby podsumowania doktryny demokracji jeffersońskiej, należy zwrócić uwagę na fakt, że duża część politycznych i prawnych kon-

cepcji Jeffersona nie była jego oryginalnym wkładem do światowej myśli polityczno-prawnej. Były to głównie analizy i interpretacje poglądów Arystotelesa, Locke'a czy Rousseau. Pewien problem nastęcza też próbazaliczenia Jeffersona w poczet wielkich myślicieli politycznych. Wiąże się to z faktem, że nie stworzył żadnego syntetycznego dzieła dającego pełną wykładnię swoich poglądów. Jego koncepcje polityczne rozrzucone są pośród całego szeregu pomniejszych tekstów, wśród których poczesne miejsce zajmują listy do politycznych przyjaciół bądź oponentów. Oprócz wspomnianych wcześniej *Notes on the State Virginia* i *Summary View*, niezwykle pomocnymi przy analizie poglądów Jeffersona mogą okazać się dwie pozycje. Pierwsza to książka wydana przez Bernarda Mayo zatytułowana *Jefferson Himself* (Mayo, 1988), będąca zbiorem tekstów autobiograficznych Jeffersona, natomiast druga to zbiór zasad postępowania i praktyczne porady dla parlamentarzystów autorstwa Jeffersona, znane pod nazwą *A Manual of Parliamentary Practice* (Jefferson, 1993).

Nie będąc twórcą nowej, oryginalnej doktryny polityczno-prawnej, Jefferson był przede wszystkim wybitnym liderem politycznym. Dzięki umiejętnemu odczytywaniu oczekiwań społecznych, Jefferson miał ożywczy wpływ na rozwój idei demokratycznych w społeczeństwie amerykańskim. Ale przede wszystkim żywił duże zaufanie do społeczeństwa. Jefferson wierzył, że społeczeństwo jest zdolne rządzić się samo i podejmować właściwe decyzje, dlatego też był optymistą, jeśli idzie o przyszłość instytucji demokratycznych w USA. Innymi słowy można by nazwać Jeffersona obrońcą *ludu* przed zakusami *monarchistów* i *arystokratów*. Był zwolennikiem rozszerzenia prawa wyborczego i zmian w Konstytucji dokonywanych okresowo. Jefferson popierał wolność religijną i podporządkowanie władz wojskowych administracji cywilnej, lecz przede wszystkim był za utrzymaniem silnej pozycji władz lokalnych, traktowanych jako przeciwwaga dla ewentualnych tendencji w kierunku centralizacji państwa. Tak właśnie wyglądał system polityczny Thomasa Jeffersona, którego sednem była głęboka wiara jego twórcy w umiejętność sprawowania samorządnej i suwerennej władzy przez obywateli Stanów Zjednoczonych Ameryki.

Bibliografia

- Beitzinger, A. J. (1972). *A History of American Political Thought*. New York. item]] Jefferson, Th. (1993). *A Manual of Parliamentary Practice*. Washington D.C.
- Jefferson, Th. (1993). *A Manual of Parliamentary Practice: For the Use of the Senate of the United States*. Washington D.C.

- Małajny, R.M. (2001). *Trzy teorie podzielonej władzy*. Warszawa.
- Mayo, B. (1988). *Jefferson Himself*. Charlottesville.
- Mayo, B. (red.) (1988). *Jefferson Himself: The personal Narrative of a Many-Sided American*. Charlottesville.
- Merriam, Ch. E. (1969). *A History of American Political Theories*. New York.
- Tocqueville, A. de. (1981). *Democracy in America*. New York.

*Correspondence concerning this paper should be addressed to Rafał Zygmunt – a holder of M.A. in Law (LLM), from Maria Curie-Skłodowska University (Lublin), and M.A. in American Studies from Warsaw University; at present, a faculty member of the Institute of Modern Philology at The State School of Higher Education, Chełm (Poland).
E-mail: rafmag27@gmail.com*

Dorota Górnik

State School of Higher Education, Chełm

A Blithe Spirit' in Hard Times – Hugh Gibson's Role in the Establishment of Diplomatic Relations between Poland and America

Abstract

Across one hundred years of bilateral diplomatic relations between Poland and the United States, America has posted 31 ambassadors to Poland (Jones, 2011, p. 153). In this context it is worth emphasizing the rich contribution of the first American Minister to Poland, appointed in 1919, Hugh Gibson. Amid inauspicious circumstances of the interwar period, Gibson managed to give full assistance to the new Polish government and forge a successful cooperation between allied countries. Gibson's accomplishments and recognition, however, would not have been as effective without his great supporters and collaborators: Ignacy Paderewski and Herbert Hoover. The present thesis aims to provide a historical context of Polish-American relations prior to the first, official diplomatic assignment as well as Gibson's prominent role in shaping Poland's security and credibility in the international arena.

Key words: *Hugh Gibson, bilateral diplomatic relations, Ignacy Paderewski, Herbert Hoover, American Relief Administration, January Insurrection.*

Abstrakt

W ciągu stu lat dwustronnych stosunków dyplomatycznych pomiędzy Polską a Stanami Zjednoczonymi Ameryki Północnej, wysłano do Polski 31 ambasadorów (Jones, 2011, p. 153). W kontekście tym warto podkreślić ogromny wpływ pierwszego amerykańskiego ministra w Polsce, nominowanego w 1919 r. Hugh Gibsona. W niesprzyjających okolicznościach okresu międzywojennego Gibsonowi udało się

w pełni wesprzeć nowy polski rząd oraz nawiązać udaną współpracę pomiędzy sprzymierzonymi krajami. Jednakże dokonania i uznanie Gibsona nie byłyby tak skuteczne, gdyby nie pomoc jego zwolenników oraz współpracowników: Ignacego Paderewskiego i Herberta Hoovera. Celem niniejszej pracy jest ukazanie historycznego kontekstu stosunków polsko-amerykańskich przed pierwszym oficjalnym przydzieleniem zadań dyplomatycznych jak również wybitnej roli Gibsona w kształtowaniu bezpieczeństwa i wiarygodności Polski na arenie międzynarodowej.

Słowa kluczowe: *Hugh Gibson, Ignacy Paderewski, Herbert Hoover, Amerykańska Administracja Pomocy, Powstanie Styczniowe.*

In 2019, Poland and the USA mark the centennial of diplomatic relations. There are many reasons that contributed to the long-term maintenance of mutual cooperation in the field of diplomacy, but several major ones stand out: enacting the world's second oldest constitution in 1791 that was 'founded principally on those, of England and the United States of America' (Kasperek-Obst, 1980, p. 42), and the names of Tadeusz Kosciuszko and Kazimierz Pulawski, who fought for liberty in America (Storożynski, 2009, p. xi). Despite its failure, Poland's November Uprising also enhanced the credibility of Poland in the eyes of American authorities. They acknowledged Poland's fight for independence and personal courage to preserve cultural identity. The ethos of patriotic heroism of Poles was also reinforced by American newspapers, which portrayed Poles as 'gallant' and 'heroic' whereas Russians were 'brutal' and 'evil' (Lerski, 1958, p. 26, 27).

Of importance were the poetic tributes to Poland denouncing Russian treatment. The most famous ones were poems entitled: 'Freedom! Freedom! Hear the Shout!' and 'Rise, White Eagle, Rise', written by pro-Polish groups (Wandycz, 1997). In response to the spreading spirit of liberty and independence, a number of young Americans offered their military services to fight for Polish issues (Lerski, 1958, p. 27). They included Edgar Allan Poe who 'wrote a letter to his commanding officer to join the Polish Army should it be created in France' (Lerski, 1958, p. 27). On March 10, 1831, Poe wrote to Colonel Sylvanus Thayer, his commanding officer, "I intend to the first opportunity to proceed to Paris with the view of obtaining, thro' the interest of the Marquis de La Fayette, an appointment (if possible) in the Polish Army" (Vallela, 2009).

As far as the American response to the Polish Insurrection of November 1830 is concerned, it is necessary to underline the significant role of American

writer James Fenimore Cooper. Being a close friend to Adam Mickiewicz, Cooper tried to keep the attention of friendly Americans and obtain their support on Polish issues, especially in terms of financial aid. On July 1831 in Paris, Cooper formed the American Polish Committee. Its main purpose was to collect funds 'for the Polish cause'. According to Samuel F. B. Morse, 'twenty thousand francs were collected and conveyed to Polish refugees in Prussia' (Morse, 1914, p. 430). Moreover Cooper also composed, on behalf of the American Polish Committee, a letter of appeal to the United States. It motivated a national collection for Poland in American cities. "When Poland was overcome", he wrote, 'the fifth Power of Christendom was trodden upon ... The crime of Poland was too much liberty; her independent existence, in the vicinity of those who had reared their thrones on arbitrary will, was not to be endured" (Beard, 1960, p. 124-125).

In light of the growing threats and unpredictability after the collapse of the November Uprising, many of Poland's political elites were forced to flee their country and struggled to find safety in America. Fortunately, 'Secretary of State Louis McLane declared there was no federal law prohibiting the Poles from seeking asylum in the United States'(Willey, 2010, p. 1) and 'on November 22, 1833, 235 Polish exiles and number of convicts' were sent to New York (Willey, 2010, p. 1). Thanks to President Andrew Jackson 'Congress passed a bill granting the Poles land in Illinois or Michigan Territory' (Willey, 2010, p. 6). According to a historian, Eric Willey the Poles received a warm reception from Illinoisans. For example, 'at a meeting chaired by Illinois Supreme Court Justice Theophilus W. Smith in Vandalia on May 23, 1834, supporters of the Poles stressed their patriotic daring and immense sacrifice and passed a resolution to create a committee in every county of Illinois to collect money on behalf of the Poles' (Willey, 2010, p. 6).

Another turning point in Polish-American relations came in the 1860s when 'the formation of the Confederacy occurred simultaneously with a new series of revolutionary episodes in Poland that would lead to the 1863 January insurrection' (Bielski, 2014, p. 37). Although Lincoln maintained that 'the Polish question was an internal affair of the Russian Empire' (Stasik, 2002, p. vii), the Polish fight for freedom acquired a new dimension. Polish idealism and heroism became inextricably linked with the Civil War. As Ralph Wroblewski aptly notices 'The Poles who were fighting in the Union and Confederate armies were men of high ideals and their military experience was of much value since most were commissioned officers as well as veterans of wars for freedom of past decades' (Wroblewski, 2002, p. 102). The contributions to the Civil War effort on the part of such famous vo-

lunteers as Vladimir Krzyzanowski and Joseph Karze need to be stressed here. The former was commander of the Union's Polish Legion and 'widely respected for his bravery' (Wroblewski, 2002, p.102), the latter 'was considered one of the best cavalry officers, and became a general in the Union Army' (Wroblewski, 2002, p. 102).

During World War I, Polish-American issues were once again brought into the international limelight. In November 1918, Poles regained their sovereignty and marshal Jozef Pilsudski became the Chief of State (Smogorzewski, 2019). Prior to this, on January 8, 1918, his speech to Congress and the American President Woodrow Wilson made a declaration that became a landmark event in forging the friendship between the Polish and the American Nation. In his speech, known as the Fourteen Points, President Wilson issued his principles for peace that became 'the basis for a truce signed on November 11, 1918 in Compiegne' (Golik, 2018).

In the context of Polish-American affairs the most important was point XIII, which manifested Woodrow Wilson's conspicuous assertion of Poland's right to independence (Pease, 1986, p. 4). It stated: 'An independent Polish state should be erected, which should include the territories inhabited by indisputably Polish populations, which should be assured a free and secure access to the sea, and whose political and economic independence and territorial integrity should be guaranteed by international covenant' (Link, 1984, p. 536).

There is no doubt that the political manoeuvrings of Americans affected Poland to a large extent. The fact that America was the first country to recognise Poland's renewed sovereignty resulted not only in strengthening of Polish aspirations but also changed the perception of this country in the international arena (Motta, 2017, p. 141). Confronted by inauspicious circumstances such as the Bolshevik peril and German imperialism, the Poles embarked upon developing financial ties with the United States in order to foster the economic revival of their country from the ravages of war (Pease, 1986, p. 4). Fortunately, 'American officials encouraged the extension of loans and war credits to the country, and the U.S. Liquidation Board provided quantities of military supplies to the Poles' (Pease, 1986, p. 7). In the context of material help, it is necessary to underline Herbert Hoover's American Relief Administration engagement in aid (Pease, 1986, p. 8) 'Beginning in 1919, the ARA dispensed victuals, medicine, and advice to Poland for three years (Pease, 1986, p. 8).

Among the proponents of the strengthening relations between the two countries was Ignacy Jan Paderewski, who operated as Poland's spokesman

in the diplomatic arena. His political prestige was enhanced owing to fruitful cooperation with President Wilson and Herbert Hoover. They managed to raise 'millions of dollars in aid for Poland' (Siekierski, 2018). Moreover, it was Paderewski who drafted the 13th of Wilson's Fourteen points, calling for sovereignty of Poland (Siekierski, 2018). On November 11th, 1918, General Józef Piłsudski became the first Chief of State of the newly independent Poland and appointed Paderewski the Prime Minister of Poland and Minister of Foreign Affairs (Siekierski, 2018).

On June 28th, 1919, Paderewski signed the Treaty of Versailles in Paris. In the context of new world order and American involvement in European political affairs, the presence of this country in the Polish domestic scene seemed to be indispensable. 'Since the beginning of its existence, the Polish Ministry of Foreign Affairs anticipated that the American republic would take an important part in European political affairs and would exert her influence on behalf of republican Poland and against Germany and Bolshevik Russia' (Pease, 1986, p. 5). In accordance with mutual political favours, in the spring of 1919, 'a protege of Hoover, Hugh Gibson, assumed the post as U.S. Minister Plenipotentiary in newly restored Poland' (Pease, 1986, p. 8). In view of the highly volatile situation in Central Europe, the American diplomat's main task was to send accurate reports on conditions in Poland and in neighbouring Russia (Parafianowicz, 2014, p. 171).

Despite a difficult situation and many obstacles H Gibson proved himself to be a highly skilled diplomat. Among many traits and actions that contributed to his considerable notoriety in the field of diplomacy there were few worth underlining. One of Gibson's most distinctive character traits was his abiding interest and passion for the craft of diplomacy. From the very beginning of his service Gibson manifested a genuine interest in Polish affairs. 'He was thrilled and challenged by the perspective of the forthcoming service in Poland' (Parafianowicz, 2014, p. 161) Obviously, he was satisfied with the new diplomatic post because he wrote in his diaries: 'I am still a good deal surprised and a little incredulous about the appointment. I had thought there was some chance of my going to Prague at least temporarily. But as Poland is probably the most important legation we now have in view of its relation to Russia and Germany to say nothing of its own special problems, I had thought the President would want to send somebody whom he knew well and in whom he had complete confidence. I look forward to it as a great opportunity to do constructive and helpful work' (Gibson, 2015). Many times he engaged in animated discourse over Polish issues with Ignacy Paderewski, who became his lifelong friend. On April 1919 at a dinner orga-

nized in honour of Paderewski, Hoover mentioned that Gibson 'talked about the Polish problems that have been explained over and over the months' (Gibson, 2015). Jay Pierrepont Moffat, an American diplomat who spent two years in Warsaw, seemed to confirm this assumption about Gibson's commitment to Polish affairs. In one of his *Journals*, Moffat remarked that upon his arrival in Warsaw Gibson took him to one of the fancier restaurants: 'We sat late into the night before an open fire, sipping the Tokay, while Hugh Gibson talked to us about Poland. He wove a veritable tapestry with pictures of war and famine and plague slowly fading into the task of reconstruction. Two central figures dominated this theme: Pilsudski and Paderewski'(Hooker, 1956, p. 1-2).

Had it not been for his professionalism and effectiveness combined with a sense of humour, Gibson would not have become such an efficient player in the political arena. As Donald J. Lisio aptly notices, 'Gibson was slightly built, with sharp facial features, and a quiet natural dignity. His good judgment and sense of humour, combined with a strong professional work ethic, had propelled him into the front rank of the State Department's promising negotiators' (Lisio, 2014, p. 128) In the words of Huntington Wilson, Assistant Secretary of State, for whom Gibson worked in 1911, Gibson was, 'a blithe spirit who radiated a whimsical humour that was just what the department, too dour in its application of business, needed' (Wilson, 1945, p. 235). On another occasion, Joseph Grew, American diplomat and Gibson's close friend and companion recalled that at the State Department in 1911 he saw 'Gibson playing chimes on all the bell buttons which called all of the chiefs of bureaus to the Secretary of State's room, and then fleeing down the corridor of that sedate old Department like an Apache on the war trail' (Grew, 1952, p. 76). His legendary sense of humour is also illustrated by the ode he wrote on the night of his assignment to Warsaw: 'Ode to Colonel House/Wholly unquotable/Always ungoatable/Secretly notable/Silence's spouse./Darkly inscrutable/Quite irrefutable/Nobly immutable/Edward M. House' (Reed, 2018, p. 25). 'Also, there is no doubt that envoy's robust sense of self-deprecating humour' (Reed, 2018, p. 25) enabled him to adapt to hard conditions of his new post in Warsaw. For instance, with reference to the difficulty with pronouncing Polish names, he admitted: 'The names of these people are our despair. I have only met a few at a time so I grip each name firmly and pray for strength to remember it until I meet him next time. If, on the second meeting I can call him by name I feel I am safe but dread the thought of a big reception where I meet two or three hundred people. I shall never catch up after that' (Reed, 2018, p. 26).

Nevertheless, his whimsical sense of humour never obscured his professionalism. During his stay in Warsaw he kept sending reports to the U.S. 'informing regularly about the political and financial situation in Poland, its border problems with neighbours and perspectives for the further, mostly commercial, cooperation with the U.S.' (Parafianowicz, 2014, p. 171). His input into the bilateral relations between Poland and America was highly valued and the officials in the Department of State remarked that Hugh Gibson was 'a great expert on Poland' (Parafianowicz, 2014, p. 171) Another American diplomat, Jay Pierrepont Moffat confirmed that opinion when he acknowledged: 'Many times he (Gibson) had to tell his Polish friends some unpalatable truth, but the happy knack of wrapping it up with a quip or a jest enabled him to convey his message without leaving a sting. He quickly became a prime favourite with Polish society, and no gathering was complete without 'our dear Gibson' (Hoker, 1956, p. 10).

It seems that Gibson's personal connections with many politicians and diplomats served as another crucial component that enhanced his credibility in the field of diplomacy. For instance, his abilities were recognized by Herbert Hoover (the future President of the United States), who 'took a strong and abiding personal liking to Gibson' (Lisio, 2014, p. 128) and praised him as 'one of the best Americans living' (Lisio, 2014, p. 128). In 1919 Gibson was engaged in the preparation of C. Hoover's visit to Poland, which in the context of Polish-American diplomacy proved to be very fruitful. At that time Hoover was still the leader of American Relief Administration. During his visit 'the American visitor talked with Poles about the programs for the economic and financial reconstruction of the country and the prospects for the future assistance of the United States' (Parafianowicz, 2014, p. 58). Touched by a heart-breaking scene of barefoot children in Warsaw, Hoover arranged the delivery of clothes, shoes and food before the onset of winter (Jeansonne, 2016, p. 131). According to Reed, 'among Americans, Hoover's influence was second only to Woodrow Wilson in Poland's regaining independence due to his association with prominent Poles (...) and his efforts to relieve suffering in Poland' (Reed, 2018, p. 22).

Apparently, the lifelong friendship with Paderewski affected Gibson's positive approach towards Polish issues tremendously. On many occasions they engaged in discourse concerning 'internal Polish problems, various political frictions, and growing danger of governmental crisis' (Parafianowicz, 2014, p. 166). In her *Memoirs*, Helena Paderewska noticed, 'Another man for whom Mr. Paderewski had an immediate liking that soon developed into a strong friendship was Hugh Gibson. (...) Not only did he show himself

a man of exceptional experience, of unusual talent, of an enthusiasm rarely found in a diplomat and of a sane and sound judgment, but Warsaw quickly discovered in him a charm and attractiveness of personality that immediately made him popular with all who had anything to do with him, the foreigners as well as the Poles' (Siekierski, 2015, p. 296). Their friendship thrived amid inauspicious circumstances. Obviously this mutual affection stemmed from their genuine concern for the prosperity of their countries, the adherence to the concept of world peace and the fact that they were both ahead of their time (Reed, 2018, p. 530). When Paderewski signed his resignation of Prime Minister, 'Gibson missed a truly good friend, whom he admired and defended and who was also very supportive toward him' (Parafianowicz, 2014, p. 166).

There is no doubt that the omnipresent ethos of democracy, freedom and equality cherished by the American envoy's friends and collaborators had a profound impact on Gibson's endeavours. Even when he was called back to Washington during the Polish-Soviet war he still remained entangled in Polish issues and initiatives that were supposed to account for the popularisation of the Polish affairs. On one occasion, while talking to American officials about the unstable situation in Poland, he admitted, 'Poland is keeping me about as busy as though I were in Warsaw' (Parafianowicz, 2014, p. 168) Also, in the end of April 1920 'Gibson had a few meetings with Hoover and some Polonia's leaders. He talked to them about the situation and war with Soviet Russia and the loan to Poland' (Parafianowicz, 2014, p. 168). Moreover, Gibson's sympathy for Polish issues became so conspicuous in his correspondence to Washington that some of his American colleagues criticized him of 'being pro-Polish or Polonized' (Parafianowicz, 2014, p. 171). It is also worth underlining the fact that 'while in Washington in July 1920, Gibson turned down an offer to become undersecretary of state at the prime age of thirty-six, preferring to return to Warsaw, where, by his own account, he thought he could be more useful' (Reed, 2018, p. xiv).

Hugh Gibson served until 1924 as the US Ambassador to Poland (Reed, 2018, p. 527). Prior to his departure President Stanisław Wojciechowski hosted a farewell reception 'in honour of Gibson and recognition of his service and achievements in Poland. He was quite pleased by honours and dedications presented to him by grateful Poles for his service in Poland and for Poland' (Parafianowicz, 2014, p. 172) Apparently the Poles positively evaluated the envoy's crucial involvement with the reconstruction of their reborn country. Despite his departure, however, the envoy's involvement in 'humanitarian activity and dedication to the Poles' prevailed (Reed, 2018, p. 528)

and during the World War II Gibson accepted 'the role of director general for Europe of both the Commission for Polish Relief and the Commission for the Relief of Belgium' (Reed, 2018, p. 528). Moreover, in the spring of 1946 Gibson once again visited Poland with his former colleague Hoover in order to organize a famine relief program for victims of the war (Reed, 2018, p. 529).

In conclusion, it has to be admitted that Hugh Gibson distinguished himself by his effort on behalf of Polish-American diplomacy. His commitment, professionalism and a whimsical humour brought him recognition in the international arena. With reference to the Polish-American relations David Jones aptly noticed: 'In many respects, Poland's respect for the United States was earned as the product of individual hard efforts by the envoys these countries exchanged' (Jones and Waluk, 2011, p. 164). In this regard H. Gibson's contribution into diplomatic relations between these two countries was indisputably invaluable. As an advocate of both 'Hoover's pragmatism and Wilson's idealism', Hugh Gibson did his utmost to incorporate the ideas of democracy, liberty and equality into his diplomatic service (Reed, 2018, p. 37). There is no doubt that 'at this moment in history, his precepts are as apt as they were (...) one hundred years ago' (Reed, 2018, p. 530).

Bibliography

- Beard, J. (1960). *The Letters and Journals of James Fenimore Cooper*. Vol. 1. Cambridge: Harvard University Press.
- Bielski, M. (2014). *Divided Poles in a Divided Nation: Poles in the Union and Confederacy in the American Civil War*. Birmingham: University of Birmingham.
- Gibson, M. (2015). *Hugh Gibson Papers*. <https://digitalcollections.hoover.org/objects/61784/hoover-for-president-club?ctx=9336486b-f3cc-45e6-a6c6-601f2037e609&idx=0>, 12.02.2019
- Golik, W. (2018). *President Wilson's Fourteen Points*. <https://pacmissouri.org/news-2/usa/president-wilsons-fourteen-points>, 12.02.2019.
- Grew, C. (1952). *Turbulent Era: a Diplomatic Record of Forty Years 1904-1945*. Boston: Houghton Mifflin Co.
- Hooker, N. (1956). *The Moffat Papers. Selections from the Diplomatic Journals of Jay Pierrepont Moffat, 1919-1943*. Cambridge: Harvard University Press.
- Jeansonne, G. (2016). *Herbert Hoover: A Life*. New York: New American Library.

- Jones, D., Waluk, J. (2011). *Polish and American Diplomatic Relations since 1939 as Reflected in Bilateral Ambassadorial Policies, vol. 5*, Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Kasperek-Obst, J. (1980). *The constitutions of Poland and of the United States: kinship and genealogy*. Miami: American Institute of Polish Culture.
- Lerski, J. (1958). *A Polish Chapter in Jacksonian America: The United States and the Polish Exiles of 1831*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Link, A. (1984). *The Papers of Woodrow Wilson*. <https://usa.usembassy.de/etexts/democrac/51.htm>, 14.02.2019.
- Lisio, J. (2014). *British Naval Supremacy and Anglo-American Antagonisms, 1914-1930*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Morse, E. (1914). *His Letters and Journals*. Vol. 1. Boston and New York: Houghlon Mifflin Company.
- Motta, G. (2017). *The Great War Against European Jewry, 1914-1920*. Newcastle Upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Parafianowicz, H., Hugh, S. (2014). *Gibson's diplomatic service in Poland after the First World War*. Białystok: Białostockie Teki Historyczne.
- Pease, N. (1986). *Poland, the United States, and the Stabilization of Europe, 1919-1933*. New York: Oxford University Press.
- Reed, V. (2018). *An American in Warsaw*. Rochester: University of Rochester Press.
- Siekierski, M. (2015). *Helena Paderewska: Memoirs, 1910-1920*. Stanford: Hoover Institution Press.
- Siekierski, N. (2018). *American Relief and Poland's Independence*. <https://warsawinstitute.org/american-relief-polands-independence>, 13.02.2019.
- Smogorzewski, K. (2019). *Józef Piłsudski Polish Revolutionary and Statesman*. <https://www.britannica.com/biography/Jozef-Pilsudski>, 10.02.2019.
- Stasik, F. (2002). *Polish Political Emigres in the United States of America, 1831-1864*. New York: Columbia University Press.
- Storożynski, A. (2009). *The Peasant Prince: Thaddeus Kosciuszko and the Age of Revolution*. New York: St. Martin's Press.
- Vallela, R. (2009). *Poe and the Polish*. <http://poecalendar.blogspot.com/2009/03/poe-and-polish.html>, 07.02.2019.
- Wandycz, P. (1997). *Polish American Relations*. https://www.videofact.com/polska/polish_amer_relation.htm, 15.02.2019.

Wilson, H. (1945). *Memoirs of an Ex-Diplomat*. Toronto: The Ryerson Press.

Wróblewski, R., Boberg, A. (2002). *Polish Immigration to the United States*.
<http://clevelandmemory.org/ebooks/Polish/table.html>, 12.02.2019.

Correspondence concerning this paper should be addressed to Dorota Górnik, M.A. in English Philology – a faculty member of the English and American Studies Department at The State School of Higher Education in Chełm (Poland). E-mail: dorotagornik@wp.pl

Andrzej Gil

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie

Od radzieckiego imperium do chińskiej strefy wpływów. Azja Środkowa po 1991 roku

Abstrakt

Artykuł ukazuje zmianę sytuacji Azji Środkowej w przeciągu ostatnich trzech dekad. Region ten do początku lat 90. XX wieku wchodził w skład Związku Radzieckiego. W 1991 roku dawne azjatyckie republiki radzieckie przekształciły się w pięć nowych państw: Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan i Uzbekistan. Z uwagi na swoje strategiczne położenie, a przede wszystkim ze względu na występujące na ich terenie surowce mineralne, region ten stał się polem rywalizacji globalnych potęg: Stanów Zjednoczonych, Federacji Rosyjskiej i Chińskiej Republiki Ludowej. Obecnie można stwierdzić, że zwycięsko z tej rywalizacji wyszły Chiny, z wolna stając się głównym partnerem politycznym i gospodarczym państw Azji Środkowej.

Słowa kluczowe: *Azja Środkowa, Chińska Republika Ludowa, Federacja Rosyjska, polityczny wpływ.*

Abstract

The article shows the change in the Central Asian situation over the last three decades. This region was part of the Soviet Union until the early 1990s. In 1991, the former Asian Soviet republics were transformed into five new states: Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan. Due to its strategic location, and above all due to the mineral resources occurring in their area, this region has become a field of rivalry between global powers: the United States, the Russian Federation and the People's Republic of China. At present, it can be said that China has emerged victorious from this rivalry, slowly becoming the main political and economic partner of the countries of Central Asia.

Key words: *Central Asia, People's Republic of China, Russian Federation, political influence.*

Azja Środkowa (Centralna) to region, który w ciągu ostatnich prawie trzech dekad przeszedł złożoną i skomplikowaną drogę od stanowienia części państwa radzieckiego (jako jego pięć republik związkowych o statusie porównywalnym z półkolonialnym) poprzez próby ustanowienia różnorodnych związków z Zachodem (Stany Zjednoczone i Unia Europejska) oraz innymi potęgami regionalnymi (Iran, Turcja) do stawania się elementem budowy chińskiego zaplecza politycznego i gospodarczego w opozycji do malejącej roli Rosji (Maj, 2009, s. 129-144). Procesy zachodzące w tej części Azji po rozpadzie Związku Radzieckiego i zakończeniu zimnej wojny są odzwierciedleniem szerszych zjawisk globalnych, przede wszystkim umniejszania roli Federacji Rosyjskiej i wzrostu znaczenia Chińskiej Republiki Ludowej, a także ograniczania wpływów Stanów Zjednoczonych, zwłaszcza jako odniesienia cywilizacyjnego (szczególnie w sferze kultury politycznej i stosunków społecznych). Właściwa azjatyckim państwom poradzieckim tradycja odrzuciła proponowany przez USA model rozwoju (demokrację liberalną) jako nieatrakcyjny i z gruntu obcy lokalnym zwyczajom i praktykom, wywodzącym się jeszcze z czasów niezależnych, przedrewolucyjnych chanatów.

Polityczne i kulturowe elity środkowoazjatyckie nie były w żaden sposób przygotowane do faktycznej niepodległości zarządzanych przez siebie republik. Było to wynikiem przede wszystkim ich kolonialnego usytuowania w strukturze i hierarchii radzieckiego państwa, w którym odgrywały drugo-, a nawet trzeciorzędne role. Zupełnie nie dostrzegły one przy tym przygotowań podjętych w drugiej połowie lat 80. XX wieku przez moskiewskie centrum na rzecz odciążenia się od obciążających wspólną ekonomikę peryferii (Kaukaz, Azja Średnia), podjętych po kryzysie gospodarczym, jaki ogarnął Związek Radziecki po śmierci Leonida Breżniewa i krótkich rządach najpierw Jurija Andropowa, a później Konstantina Czernienki. Oplakany stan ówczesnej radzieckiej gospodarki uzmysłowił środowisku, które opowiedziało się za osobą Michaiła Gorbaczowa jako reformatora dotychczasowego systemu, konieczność pozbycia się balastu, jakim były przede wszystkim republiki środkowoazjatyckie (a w mniejszym stopniu kaukaskie i nadbałtyckie).

W okresie zainicjowanej przez nowego Sekretarza Generalnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego polityki „гласности” i „перестройки”, na obszarze sowieckiej Azji widoczne było pewne niezadowolenie społeczne wśród jej autochtonicznej ludności, silnie majoryzowanej przez sło-

wiańskich (rosyjskich, ukraińskich i białoruskich) osiedleńców. Znajdowało ono niekiedy swe ujście w manifestacjach oraz – w skrajnych przypadkach – w starciach etnicznych. Były to jednak tylko spontaniczne zrywy, kontestujące ówczesną rzeczywistość nie w kategoriach politycznych, a w ramach buntów społecznych niektórych skrajnie zdeterminowanych środowisk. Dlatego też nie wykrystalizowały one konkretnego programu niepodległościowego, bowiem nie było wśród protestujących i niezadowolonych sił zdolnych do podjęcia starań na rzecz uzyskania własnej państwowości opartej na zasadach etnicznych, a nie społecznych. Takiej roli nie odgrywała inteligencja, włączona w rytm życia radzieckiego (typowy przykład takiej sowiecko-narodowej dychotomii stanowił kirgiski pisarz Czingiz Ajtmatow, będący jednocześnie rzecznikiem prawa do posiadania własnej kultury przez tureckie narody ZSRR i wysokiej rangi radzieckim działaczem polityczno-społecznym) (Акматалиев, 2013, s. 10-65), taki nie był też spacyfikowany, zeświecczony i zdeintegrowany islam, spleciony w różnoraki sposób w ateistyczny z natury system. Niepodległość pięciu republik Centralnej Azji była niewątpliwie wynikiem decyzji politycznej sowieckiego centrum, cedującego – z nadzieją na jej odzyskanie w niedalekiej perspektywie – władzę na rzecz miejscowych elit partyjnych, które – wobec przyzwolenia płynącego z Moskwy – stosunkowo płynnie przejęły ster rządów w nowo powstałych państwach (Capisani, 2004, s. 31-34, s. 127-130, s. 191-193, s. 235-237, s. 305-306; Czerwononaja, 2013, s. 422-427).

Pięć byłych radzieckich republik Azji Środkowej: Kazachstan, Kirgistan, Turkmenistan, Tadżykistan i Uzbekistan, ogłosiło swą niepodległość w sierpniu-wrześniu 1991 roku. Formalnie wszystkie one stały się państwami o deklarowanym ustroju demokratycznym, ale w rzeczywistości cechowała je niekiedy skrajnie niedemokratyczna forma rządów, nawiązująca nie tylko do praktyk z okresu sowieckiego, ale i do okresu wcześniejszych, despotycznych form władzy. Pewien wyjątek stanowił tu początkowo Kirgistan, który postrzegany był w latach 90. XX wieku jako lider przemian demokratycznych w regionie, ale i w nim wkrótce zwyciężyły tendencje do ograniczania swobód obywatelskich i wprowadzania rządów „silnej ręki”. To właśnie państwo stało się też miejscem jedynej w regionie tzw. „kolorowej” rewolucji (tulipanowej), mającej miejsce w marcu 2005 roku, a odsuwającej od władzy prezydenta Askara Akajew (Miarka, 2017, s. 43-59). Jego następcę, Kurmanbek Bakijew, został z kolei obalony w 2010 roku. Z kolei prezydent Ałmazbek Atambajew, rządzący po sprawującej epizodycznie swój urząd w latach 2010-2011 Rozie Otunbajewej, wpisywał się w demokratyczne ramy działania, jednakże sytuacja w państwie, faktycznie podzielonym na dwie części – północ

z centrum w Biszkeku i bardziej fundamentalistyczne południe z głównym ośrodkiem w mieście Osz – była bardzo niestabilna, co wywołało szereg różnorodnych problemów, zwłaszcza w relacjach z Uzbekistanem (Szukuraliewa, 2012, s. 255-256). Były premier, a obecny prezydent, Sooronbaj Dżeenbekow (wybrany na ten urząd w 2017 roku), zachowuje pozory demokracji, chociaż w praktyce swych rządów korzysta przede wszystkim z wzorca rosyjskiego i dąży do osiągnięcia pełni władzy z osłabieniem bądź całkowitym pominięciem miejscowych organów konstytucyjnych.

Próby zmiany sytuacji miały miejsce także w Uzbekistanie. W maju 2005 roku w mieście Andżan doszło do krwawo stłumionego buntu przeciwko reżimowi prezydenta Islama Karimowa (zmarł w 2016 roku). Wydarzenie to miało jednakże bardziej złożone przyczyny, niż tylko sprzeciw wobec prezydenckiego despotyzmu, i wynikało przede wszystkim z przesłanek religijnych, charakterystycznych dla Kotliny Fergany, będącej zresztą ciągłym źródłem napięć dla całego regionu. Paradoksalnie, ale okazało się wkrótce, że bunt andżkański raczej umocnił władzę Islama Karimowa, prowadzącego zresztą wówczas dosyć skuteczną politykę lawirowania pomiędzy Rosją, Chinami i Stanami Zjednoczonymi (Avioutskii, 2007, s. 177-183; Kuryłowicz, 2011, s. 313-323; Brażkiewicz, Śliwa, 2011, s. 107-120).

Azja Środkowa stanowi bardzo atrakcyjny region dla globalizującej się gospodarki, na jej obszarze bowiem występuje szereg bogactw naturalnych, a zwłaszcza węglowodory (przede wszystkim gaz ziemny i ropa naftowa) oraz metale rzadkie (Kozłowski, 2015, s. 79-83; Kochanek, 2017, s. 100-124). Jednakże, z racji na uwarunkowania polityczne (Kaczmarski, Kardaś, 2012, s. 123-177; Wierzbiński, 2014, s. 258-268), nie wszyscy potencjalni zainteresowani pozyskaniem miejscowych zasobów mogą zrealizować swoje zamierzenia. Deficyty demokracji w państwach tej części Azji powodują, że ich naturalnymi partnerami gospodarczymi jawią się przede wszystkim Rosja i Chiny. Natomiast Stany Zjednoczone, z uwagi na deklarowane na poziomie polityczno-społecznym wartości (mające prowadzić do przyjęcia zasad demokracji liberalnej), okazały się niezdolne do podjęcia rzeczywistej i trwałej rywalizacji z Moskwą i Pekinem o wpływy w tym regionie (Олкотт, 2005, s. 224-240).

Inną rzeczą jest, że ich stopień zależności od dawnego moskiewskiego centrum jest coraz mniejszy. Wbrew nadziejom, towarzyszącym decyzjom Kremla wobec Azji Środkowej u schyłku istnienia Związku Radzieckiego, na szybki powrót Rosji jako głównego czynnika decydującego o sytuacji w tym regionie, jej wpływy tamże (może poza Tadżykistanem i Kirgistanem) (Kaszuba, 2017, s. 92-96) stają się z wolna coraz bardziej iluzoryczne (Nixey, 2012, s. 8-14).

Prezydent Władimir Putin usiłował, po kryzysie z końca XX wieku, dać relacjom z poradzieckimi państwami Azji nowy impuls poprzez zintensyfikowanie wzajemnych, także bilateralnych kontaktów w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw. Katalizatorem była tu początkowo polityka amerykańska po 11 września 2001 roku, kiedy to, w związku z operacją militarną w Afganistanie, wzrosła w sposób niepomierny geostrategiczna rola tej części Azji. Moskwa chciała powrotu do sytuacji jednobiegunowej, w której jej były kolonie nie miałyby żadnej alternatywy dla zbytu swych surowców, a jednocześnie same stałyby się rynkiem chłonącym wyroby rosyjskiego przemysłu, w tym przede wszystkim zbrojeniowego, jako najbardziej dochodowego i perspektywicznego. Władze rosyjskie chciały też rozciągnąć swego rodzaju „parasol ochronny” nad Azją Środkową. Widoczne to było przede wszystkim w czasie wojny domowej w Tadżykistanie, na terytorium którego stacjonowało 25-30 tys. rosyjskich żołnierzy, strzegących zwłaszcza jego granicy z Afganistanem, ale i zwalczających islamski terroryzm.

Środkowoazjatyckie elity początkowo były skłonne do tego, by akceptować takie podejście. Jednakże rosyjsko-gruzińska wojna sierpniowa z 2008 roku ukazała wszystkim zainteresowanym imperialne i militarystyczne podejście Moskwy do całej przestrzeni poradzieckiej, którego skutkiem miało być jej całkowite uzależnienie od Kremla. Dlatego też wpływy rosyjskie, zwłaszcza wojskowe, zaczęły być postrzegane jako ciężar, kładący się cieniem na przyszłości całego regionu. Stąd u schyłku prezydentury Dmitrija Miedwediewa zaobserwować można było zjawisko powolnego odcinania się dawnych środkowoazjatyckich republik radzieckich od silniejszych związków z byłą metropolią (Лузянин, 2007, s. 188-267; Tarnawski, 2011, s. 121-124; Kozłowski, 2011a, s. 245-250).

Nie oznacza to wszakże całkowitego zaniku możliwości oddziaływania Federacji Rosyjskiej na region Azji Centralnej. Jednym z głównych narzędzi wpływu jest tu kontrolowanie imigracji zarobkowej z państw tej części kontynentu do Rosji. Dochody z tej praktyki są bardzo poważną częścią ich realnego budżetu. Ograniczenie napływu milionów nielegalnych i legalnych sezonowych robotników (których liczba jest koncesjonowana i stanowi rezultat porozumień na poziomie Wspólnoty Niepodległych Państw) odbiłoby się bardzo negatywnie na ekonomice tego regionu, zwłaszcza na poziomie budżetu ich rodzin, dla których jest to w zasadzie podstawa egzystencji (Гусейнов, Савкин, 2010, s. 121-137). Kreml ma jednak świadomość, że z przyczyn politycznych jest to jednak narzędzie ostateczne, a wobec niedoboru rąk do pracy w niektórych sektorach gospodarki rosyjskiej, może stać się bronią obosieczną, skutkującą negatywnymi zjawiskami.

Świadoma braku realnych możliwości szerszego oddziaływania w regionie Azji Środkowej, zwłaszcza wobec rosnącej międzynarodowej pozycji Chin, Moskwa podjęła próbę współdziałania z Pekinem, wykorzystując jako jego podstawę zagrożenie terroryzmem islamskim (Pietrasiak, 2011, s. 501-515; Gacek, 2010, s. 20-40). Inicjatywa ta wpisywała się w szerszy plan powołania tzw. trójkąta Rosja-Chiny-Indie, mającego być przeciwwagą dla rosnących wpływów amerykańskich i nieśmiały prób aktywności Unii Europejskiej w regionie Azji Centralnej (Bryc, 2009, s. 188-194; Arcipowska, 2010, s. 79-89; Olędzki, 2014, s. 39-54). Jednakże pozycja Kremla w tej części kontynentu azjatyckiego jest z każdym rokiem wątlejsza i nic nie wskazuje na to, by w relacjach rosyjsko-środkowoazjatyckich pojawiła się jakaś nowa idea, zdolna do zasadniczej zmiany tej sytuacji. Rosja staje się bowiem za słaba, w wielu zresztą wymiarach, by podjąć realną rywalizację z Chinami, które jako głównego globalnego partnera (i zarazem rywala) traktują Stany Zjednoczone (Селищев, Селищев, 2004, s. 216-233; Pacuła, 2011, s. 41-53).

Chińska Republika Ludowa poprzez swoją umiejętną politykę stopniowego i niezauważalnego w krótkiej perspektywie czasowej „wymywania” wpływów rosyjskich i budowania własnego instrumentarium nacisku na państwa Azji Środkowej osiągnęła dominującą pozycję w tym regionie (Karoń, 2007, s. 393-396). W wyniku takich działań Pekin z jednej strony stał się najpoważniejszym partnerem gospodarczym państw środkowoazjatyckich jako odbiorca ich surowców naturalnych, na które jest coraz większe zapotrzebowanie chińskiej gospodarki (Gacek, 2014, s. 195-198), z drugiej zaś uzależnia je przez udzielanie ogromnych, niekiedy wielomiliardowych kredytów na rozwój nie tylko poszczególnych przedsięwzięć, ale całych gałęzi przemysłu, zwłaszcza wydobywczego i przesyłowego. Chiny inwestują w szereg różnych przedsięwzięć, zwłaszcza w przetwórstwo, telekomunikację, transport oraz hydroenergetykę. Jednocześnie, zabezpieczając się przed ewentualną przyszłą konkurencją ze strony państw Centralnej Azji, władze chińskie unikają transferu do tego regionu wysokorozwiniętych technologii (Kozłowski, 2011c, s. 144-145; Gacek, 2013, s. 103-205).

Zauważmy też, że rynek środkowoazjatycki to kilkadziesiąt milionów konsumentów, nastawionych na kupno tanich, konkurencyjnych chińskich towarów, które nie są obciążone kosztami dalekiego transportu (jak w przypadku Rosji czy Europy Zachodniej). Wpływy ekonomiczne przekładają się z kolei na osiągnięcie uprzywilejowanego statusu politycznego dzisiejszych Chin. Ułatwia je podobieństwo ustrojowe partnerów, oparte na niedemokratycznych formach rządów (Peyrouse, 2007, s. 30-69; Zapaśnik, 2004, s. 55-72; Dwivedi, 2006, s. 139-159; Mierzejewski, 2008, s. 78-85; Zasztowt, 2010, s. 66-

72; Kozłowski, 2011a, s. 241-266; Kozłowski, 2011b, s. 83-103). Dzisiejszy układ geopolityczny Azji Centralnej jest rezultatem szeregu zjawisk i procesów, będących wynikiem zarówno dzisiejszych wyzwań i napięć, jak i silnie zakorzenionych w dziejach i tradycjach tego regionu. Ogromne zróżnicowanie etniczne, złożone dziedzictwo kulturowe i historyczne, a także napięcia i spory, wywołane sztucznymi granicami państwowymi (będącymi efektem stalinowskiej polityki narodowościowej i wyznaczonymi arbitralnie w latach 20. i 30. XX wieku), każą z dużym sceptycyzmem spoglądać na jego przyszłość w kontekście zachowania obecnego układu przestrzennego (Kłaczyński, Sadowska, 2013, *passim*).

Prawie trzydziestoletnie już funkcjonowanie niepodległych państw Azji Środkowej pokazuje, że w regionie tym doszło do wielu, częstokroć fundamentalnych zmian. Przede wszystkim powoli, ale skutecznie, ograniczane są – jak już wcześniej wspomniano – wpływy Rosji (poza Kirgistanem i częściowo Tadżykistanem) na rzecz zasadniczego zwiększenia roli Chin. Wydaje się, że jest to tendencja trwała, bowiem ani Stany Zjednoczone, ani Unia Europejska nie są w stanie w dłuższej perspektywie stworzyć instrumentarium skutecznego oddziaływania ani zaproponować korzystnych dla siebie rozwiązań. Nie oznacza to jednak, że tradycyjne dotąd uwarunkowania wewnętrzne państw środkowoazjatyckich, powiązane z ich złożoną sytuacją etniczną i religijną, straciły na znaczeniu. Wręcz przeciwnie, skala wynikłych na tym tle napięć jest bardzo wysoka. Ich struktura etniczna nie zmienia się w takim stopniu, by tzw. narody tytularne mogły zmajoryzować całość wielonarodowej populacji. Ponadto ich jedność wewnętrzna jest dosyć iluzoryczna, a podziały plemienne i klanowe (obecne w każdym tamtejszym państwie) skutecznie podkreślają zachodzące rzeczywiste różnice. Także jedność religijna jest pozorna, bowiem centralnoazjatycki islam jest podzielony, a największy wpływ na jego sytuację mają reżimy polityczne poszczególnych państw, traktujące religię w sposób bardzo utylitarny (Strachota, 2003, s. 7-11; Olcott, 2007, s. 28-35; Louw, 2007, s. 21-41). Do tego dodać należy te wpływy, które płyną z zewnątrz, na przykład z Afganistanu czy innych fundamentalistycznych ośrodków islamskich, usiłujących wykształcić inne, niż zwyczajowe, formy i zachowania religijne (Więclaw, 2009, s. 211-226).

Brak w pełni demokratycznych reguł życia publicznego, autokratyzacja systemu podejmowania decyzji, archaiczne i korupcjogenne zasady życia gospodarczego, a także rosnący wpływ czynników zewnętrznych, są tymi elementami, które mogą z kolei zagrozić podstawom reżimów politycznych państw Centralnej Azji. Poza tym nie ma obecnie jakiegokolwiek ponadregionalnej myśli spajającej społeczność tych państw (jaką był kiedyś pantura-

nizm) i nie można raczej przypuszczać, by idea taka mogła się w najbliższej przyszłości pojawić. Zbyt wiele bowiem narosło w społeczeństwach regionu wzajemnych sprzeczności i uprzedzeń. Środkowoazjatyckie reżimy potrzebują etnicznej mobilizacji dla legitymizacji swoich rządów. Nacjonalizm staje się więc istotnym narzędziem do realizacji różnorodnych celów poszczególnych państw nie tylko w skali regionu, ale i szerzej, w stosunku do niektórych sąsiadów. Przykładem jest tu polityka Astany względem autochtonicznych i napływowych Kazachów w obwodzie astrachańskim Federacji Rosyjskiej (Gil, 2014, s. 75-76). Mimo szybkiego tempa zachodzących w Azji Centralnej przemian, wywołanych tak polityczną rywalizacją mocarstw, jak i ich walką o miejscowe surowce, kwestie etniczne i religijne pozostaną na długo tymi czynnikami, które w zasadniczy sposób będą wpływać na bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne regionu.

Czynnikiem zasadniczym, wpływającym w sposób bezpośredni na przyszłość Azji Środkowej jest niewątpliwie Chińska Republika Ludowa. Za zaplecze dla jej działań na tym kierunku służy Sinkiang (dawny Chiński/Wschodni Turkiestan), którego skład etniczny i konfesyjny do niedawna odpowiadał strukturze narodowościowej i wyznaniowej Azji Centralnej. Jednakże w ciągu ostatnich kilku lat zmieniła się polityka rządu w Pekinie wobec Sinkiangu, którego modernizacja została oparta nie tylko na rozwoju ekonomicznym, ale i na zasadniczych zmianach etnicznych, mających doprowadzić do jego stopniowej sinizacji (Kuna, 2013, s. 293-296; Gil, 2016, s. 291-313).

Praktyka ta może być stosowana także wobec państw środkowoazjatyckich, graniczących z Chinami. Działania takie podejmowane są zwłaszcza wobec Tadżykistanu, poddawanego silnemu naciskowi ze strony Pekinu z racji na jego strategiczne położenie. Wyrazem takiej polityki nacisku była przeprowadzona w styczniu 2011 roku korekta granicy, w wyniku której Tadżykistan przekazał Chinom około 1000 km² swego dotychczasowego terytorium. W początkach 2019 roku z kolei ujawniono chińską bazę wojskową w tadżyckim Badachszenie, zdolną do prowadzenia ograniczonej aktywności militarnej nastawionej na zwalczanie przerzutu narkotyków i aktywności terrorystycznej (Zashtovt, 2012, s. 44). Ponadto Chiny odwołały się do stosowania „soft power”, zwłaszcza w sferze edukacji (Алимов, 2013, s. 254-265).

Z perspektywy Chin region Azji Centralnej z prawie 4 milionami km² powierzchni i 60 milionami ludności to stosunkowo bliska zagranica, coraz silniej wiązana różnymi formalnymi i nieformalnymi więzami z pekińskim centrum (Jarosiewicz, Strachota, Wołowska, Matusiak, 2013, s. 74-76; Kozłowski, 2012, s. 87-101). Dlatego też Pekin nastawia się na gospodarczą, militarną i polityczną ekspansję w tym regionie, przy jednoczesnej świadomo-

mości starań Rosji o zachowanie tamże swoich tradycyjnych wpływów (Trzaskowski, 2008, s. 95-96; Zasztowt, 2012, s. 46-48; Kozłowski, 2017, s. 164-167). Władze chińskie nie dążą zatem do wytworzenia atmosfery konfliktu z Moskwą, lecz drogą faktów dokonanych, przy formalnym zachowaniu pozycji Rosji, zdobywają kolejne przyczółki w Azji Środkowej (Gacek, 2013, s. 63-101). Biorąc pod uwagę różnicę potencjału Chińskiej Republiki Ludowej i Federacji Rosyjskiej we wszystkich praktycznie dziedzinach, mających obecnie znaczenie na globalnym teatrze działań, należy spodziewać się, że Azja Środkowa w ciągu najbliższego dziesięciolecia stanie się praktycznie zamkniętą dla innych podmiotów chińską strefą wpływów.

Bibliografia

- Arcipowska, M. (2010). Strategiczne interesy Rosji oraz Unii Europejskiej w regionie Azji Centralnej – geopolityczna rywalizacja czy partnerstwo? W: A. Dudek, R. Mazur (red.). *Rosja między imperium a mocarstwem nowoczesnym*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Avioutskii, V. (2007). *Aksamitne rewolucje*. przeł. A. Czarnacka. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Brażkiewicz, D., Śliwa, Z. (2011). *Azja – konflikty i zagrożenia bezpieczeństwa*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej.
- Bryc, A. (2009). *Rosja w XXI wieku. Gracz światowy czy koniec gry?* Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Capisani, G. R. (2004). *Nowe państwa Azji Środkowej*. przeł. M. Czekański, A. i M. Falkowscy, L. Włodek, K. Ptasiński. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Czerwonnaja, S. (2013). Nowe niezależne państwa Azji Środkowej: rozróżnienia polityczne i jedyny typ systemu postradzieckiego (analiza porównawcza sytuacji lat 1990-2000). W: J. Marszałek-Kawa, S. Gardocki (red.). *Azjatyckie strategie polityki międzynarodowej i regionalnej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Dwivedi, R. (2006). „China’s Central Asia Policy in Recent Times”. W: *China and Eurasia Forum Quarterly*, vol. 4, no. 4. Washington D. C.: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.
- Gacek, Ł. (2010). Chiny – Rosja: strategiczne partnerstwo czy nieunikniony konflikt? Wybrane aspekty kształtowania się relacji wzajemnych. W: J. Marszałek-Kawa (red.). *Chińska polityka zagraniczna i jej uwarunkowania*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Gacek, Ł. (2013). *Azja Centralna w polityce energetycznej Chin*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

- Gacek, Ł. (2014). „Strategia energetyczna Chin wobec Azji Centralnej – konsekwencje dla Europy”. W: *Teka Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych*, T. 9. Ł. (red.). *Bezpieczeństwo energetyczne w Europie*. Lublin: Oddział Lubelski Polskiej Akademii Nauk.
- Gil, A. (2014). „Polityka migracyjna Federacji Rosyjskiej w regionie kaspijskim na przykładzie obwodu astrachańskiego”. W: *Roczniki Nauk Społecznych*, t. 6, nr 3. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II – Wydział Nauk Społecznych KUL.
- Gil, A. (2016). Kwestia ujgurska w Chinach. W: A. Szabaciuk, D. Wybranowski, R. Zenderowski (red.). *Religia w konfliktach etnicznych we współczesnym świecie*. T. 2. Afryka i Azja. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Jarosiewicz, A., Strachota, K., Wołowska, A., Matusiak, M. (2013). „Chiny a Azja Centralna”. W: *Prace OSW*, nr 45. *Dorobek dwudziestolecia*. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich.
- Kaczmarski, M., Kardaś, Sz. (2012). *Z prądem rzeki. Międzynarodowe spory wodno-energetyczne na przykładzie Azji Centralnej*. Warszawa: Wydawnictwo Rambler.
- Karoń, B. (2007). „Nowa Wielka Gra’ o przyszłość Azji Centralnej”. W: *Wschodnioznawstwo*, nr 1. Wrocław: Zakład Badań Wschodnich, Instytut Studiów Międzynarodowych, Uniwersytet Wrocławski.
- Kaszuba, M. (2017). *W uścisku Moskwy. Obszar poradziecki*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm.
- Kłaczyński, R., Sadowska, E. (2013). *Postradzieckie państwa Azji Centralnej. Historia, polityka, gospodarka, społeczeństwo*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Kochanek, E. (2017). „Azja Centralna – rosnący w siłę dostawca surowców energetycznych”. W: *Zeszyty Naukowe Akademii Sztuki Wojennej*, nr 4. Warszawa: Akademia Sztuki Wojennej.
- Kozłowski, K. (2011a). „Polityka zagraniczna Państwa Środka na przykładzie Poradzieckiej Azji Centralnej”. W: *Nowa Polityka Wschodnia*, nr 1. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kozłowski, K. (2011b). *Państwo Środka a Nowy Jedwabny Szlak. Poradziecka Azja Centralna i Xinjiang w polityce CHRL*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kozłowski, K. (2011c). Polityka zagraniczna ChRL wobec państw Azji Centralnej. W: P. Ostaszewski (red.). *Chińska Republika Ludowa we współczesnych stosunkach międzynarodowych*. Warszawa: Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej.

- Kozłowski, K. (2012). Polityka Chińskiej Republiki Ludowej wobec regionu Azji Centralnej. W: T. Stępniewski (red.). *Nowa Wielka Gra w regionie Azji Centralnej*. Lublin-Warszawa: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej.
- Kozłowski, K. (2015). „Geopolityczne znaczenie poradzieckiej Azji Centralnej w kontekście przemian na rynkach gazu ziemnego”. W: *Roczniki Nauk Społecznych*, t. 7, nr 1. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II – Wydział Nauk Społecznych KUL.
- Kozłowski, K. (2017). „Stabilność i zmiana w polityce państw poradzieckiej Azji Centralnej”. W: *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, nr 3. Lublin: Towarzystwo Nauki i Kultury „Libra”.
- Kuna, M. W. (2013). W spirali „dylematu niepewności”. Strategia polityki chińskiej w ujgurskim regionie autonomicznym Xinjiang. W: J. Marszałek-Kawa, S. Gardocki (red.). *Azjatyckie strategie polityki międzynarodowej i regionalnej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kuryłowicz, M. (2011). Uzbekistan, czyli dokąd zmierza poradziecka satrapia. W: M. Smoleń, M. Łubina (red.). *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata, cz. 2*, Wspólnota Niepodległych Państw. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Louw, M. E. (2007). *Everyday Islam in Post-Soviet Central Asia*, London-New York: Routledge.
- Maj, Cz. (2009). Subregion Azji Centralnej. W: I. Topolski, H. Dumala, A. Dumala (red.). *Regiony w stosunkach międzynarodowych*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Miarka, A. (2017). „'Tulipanowa rewolucja' w Kirgistanie – wybrane aspekty”. W: *Nowa Polityka Wschodnia*, nr 4. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Mierzejewski, D. (2008). Polityka Chińskiej Republiki Ludowej wobec wybranych państw obszaru Wspólnoty Niepodległych Państw. W: A. Legucka, K. Malak (red.). *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm.
- Nixey, J. (2012). „The Long Goodbye: Waning Russian Influence in the South Caucasus and Central Asia”. W: *Briefing Paper*. June. London: Chatham House.
- Olcott, M. B. (2007). „Roots of Radical Islam in Central Asia”. W: *Carnegie Papers*, January, no. 77. Washington D. C.: Carnegie Endowment for International Peace.

- Olędzki, J. A. (2014). „Zaangażowanie Unii Europejskiej w rozwój gospodarczy i społeczny Azji Centralnej. Stan i perspektywy”. W: *Studia Europejskie*, nr 2. Warszawa: Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego.
- Pacula, P. (2011). „Duopol 2020? Stan relacji amerykańsko-chińskich i perspektywy ich rozwoju”. W: *Bezpieczeństwo Narodowe*, nr 20. Warszawa: Biuro Bezpieczeństwa Narodowego.
- Peyrouse, S. (2007). „The Economic Aspects of the Chinese-Central Asia Rapprochement”. W: *Silk Road Paper*. September. Washington D. C.: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.
- Pietrasiak, M. (2011). Chiny-Rosja. Determinanty stosunków wzajemnych po rozpadzie ZSRR. W: J. Diec (red.). *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata. Cz. 3. Kontekst międzynarodowy*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Strachota, K. (2003). „Islam w Azji Centralnej. Wprowadzenie”. W: *Islam na obszarze poradzieckim*. Prace OSW, 7. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich.
- Szukurialiewa, N. (2012). Rywalizacja symboliczna a ograniczony pluralizm w Kirgistanie w latach 2005-2010. W: I. Massaka (red.). *Symbol w polityce*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Tarnawski, M. (2011). Rosja wobec państw WNP – odbudowa imperium?. W: T. Kapuśniak (red.). *Federacja Rosyjska – Wspólnota Niepodległych Państw*. T. 2. Lublin-Warszawa: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Trzaskowski, P. (2008). „Chińska strategia powrotu do Azji Centralnej – Jedwabny Szlak XXI wieku”. W: *Forum Politologiczne*, t. 8. Olsztyn: Instytut Nauk Politycznych Uniwersytet Warmińsko-Mazurski.
- Wierzbicki, A. (2014). *Etniczność i narody w Europie i Azji Centralnej. Perspektywa teoretyczna i egzemplifikacyjna*. Warszawa: Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW.
- Więclaw, D. (2009). Problemy bezpieczeństwa w Azji Środkowej. W: A. Legucka, K. Malak (red.). *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm.
- Zapaśnik, S. (2004). Stosunki Chin z republikami byłej radzieckiej Azji Centralnej. W: K. Gawlikowski, M. Łamacz (red.). *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. T. 2. Stosunki międzynarodowe i gospodarcze*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.

- Zasztowt, K. (2010). „Polityka Chin w regionie Azji Środkowej”. W: *Bezpieczeństwo Narodowe*, nr 13. Warszawa: Biuro Bezpieczeństwa Narodowego.
- Zasztowt, K. (2012). „Szanghajska Organizacja Współpracy i polityka Chin w Azji Środkowej”. W: *Nowy Prometeusz*, nr 3. Warszawa: Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego.
- Акматалиев, А. (2013). *Чингуз Айтматов: человек и вселенная*. Бишкек: Илим.
- Алимов, Р. К. (2013). „К вопросу о таджикско-китайском сотрудничестве в сфере образования”. W *Китай в мировой и региональной политике. История и современность* Вып. 18 Москва: Институт Дальнего Востока Российской академии наук.
- Гусейнов, В., Савкин, Н. (2010). Россия и государства ЦАР. W: А. Свечников, С. Чаплинский (ред.) *Центральная Азия. Геополитика и экономика региона*. Москва: Институт стратегических оценок и анализа.
- Лузыннин, С. Г. (2007). *Восточная политика Владимира Путина. Возвращение России на «Большой Восток» (2004-2008 гг.)*. Москва: Восток-Запад.
- Олкотт, М. Б. (2005). *Второй шанс Центральной Азии*. Москва-Вашингтон: Московский Центр Карнеги.
- Селищев, А. С., Целищев, Н. А. (2004). *Китайская экономика в XXI веке*. Санкт-Петербург: Издательство Питер.

*Correspondence concerning this paper should be addressed to Dr. habil. Andrzej Gil – Professor at John Paul II Catholic University of Lublin and The State School of Higher Education in Chełm (Poland).
E-mail: andrzej.gil.2015@gmail.com*

Andrzej Wawryniuk

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie

Przynależność polityczna Chełmszczyzny. Fakty i mity

Abstrakt

Tereny nadgraniczne zawsze prowadziły do sporów o ich przynależność. Nasze wschodnie tereny nadbużańskie od najdalszych lat należały do Polski, co nie powinno dziś budzić żadnych wątpliwości. W artykule wskazuję na źródła potwierdzające ich miejsce w Europie od pradziejów do czasów współczesnych. Powołuję się przy tym na źródła zarówno ruskie (Latopis Nestora), jak i na teksty kronikarzy zachodnich. Ważnym przywołanym przeze mnie dokumentem jest kronika sporządzona przez Mieszka I, w której opisuje on granice swojego państwa, sięgające na wschodzie do Bugu. Ważne jest także to, że w Drohiczynie w 1253 r. odbyła się koronacja Daniela Halickiego, której w imieniu papieża dokonał jego legat biskup Opizon, w obecności wielu hierarchów rzymskokatolickich, w tym również ordynariusza krakowskiego. To także jest dowód na przynależność Podlasia do państwa polskiego, nad którym jurysdykcję kościelną, podobnie jak nad Chełmszczyzną, sprawowało biskupstwo krakowskie. Dodać też należy, że uważany przez Ukraińców Daniel Halicki, jako ich pierwszy król, to wnuk Agnieszki, księżnej polskiej, córki Bolesława Krzywoustego. Był więc i Daniel księciem – przynajmniej w części z rodu Piastów – chętnie przyjmowanym na dworze Leszka Białego, księcia na ziemi krakowskiej.

Oczekiwania Ukraińców dotyczące przyjęcia Chełmszczyzny i Podlasia po 9 lutym 1918 r. uznają za polityczny gest bez wyobraźni, co w późniejszym okresie zaważyło na braku możliwości uzyskania przez nich suwerenności, która stała się faktem dopiero w 1991 r.

Słowa kluczowe: *Chełmszczyzna, pogranicze, Ukraina, Polska, niepodległość.*

Abstract

The border areas always constituted a point of dispute as to their affiliation. Our eastern Bug River areas belonged to Poland ever since, and there is no do-

ubt as to it today. In this article, I indicate the sources confirming their place in Europe, starting from prehistory to modern times. I am referring thereby to both Russian (Latopis Nestor's) and Western chroniclers' writings. A document of great significance I am referring here is the chronicle by Mieszko I, in which he outlines the borders of his country that in the east reached the Bug River. It should also not be overlooked that in 1253 in Drohiczyn, the coronation of Daniel Halicki took place in the presence of many Roman Catholic hierarchs, including the Ordinary of Kraków, and it was done in the name of the Pope by his legate – the bishop of Opizon. This is also a proof of Podlasie's affiliation to the Polish state, over which, as in the case of the Chełm Land, church jurisdiction was held by the Cracow bishopric. It should also be noted that Daniel Halicki who was proclaimed the first king of Ukraine, was the grandson of Agnieszka, the Polish duchess, daughter of Bolesław Krzywousty. So Daniel was a prince – at least partially from the Piast dynasty, and he was readily hosted at the court of Leszek the White, the prince of the Cracow land.

The expectations of Ukrainians about the takeover of Chełmszczyzna and Podlasie after February 9, 1918, I regard as an unimaginative act, the fact that in the longer perspective made it impossible for them to regain sovereignty by 1991.

Key words: *Chełmszczyzna, borderland, Ukraine, Poland, independence.*

Wstęp

Na przestrzeni dziejów nadgraniczna ziemia chełmska bezspornie przynależała politycznie do Polski. Pierwotnie to tutaj mieszkali Burzanie oraz Łędzianie. Opisy zdarzeń z tamtego okresu poświadczają, że obszar na wschód od Bugu był wielokrotnie podbijany przez Ruś – po raz pierwszy fakt ten odnotowywany został w 981 r. – i przemiennie zmieniała się jego przynależność państwowa. Ostatecznie w 1376 r. król Władysław Jagiełło na stałe przyłączył ją do państwa polskiego. Tak było aż do rozbiorów Rzeczypospolitej w XVIII w.

Tematyka przynależności politycznej terenów, które zaczęto nazywać Chełmszczyzna, powróciła w XX wieku. Najpierw rościli pretensje do tych ziem Rosjanie przy okazji tworzenia guberni chełmskiej, twierdząc, że od zawsze należały one do Rosji. Następnie, po pokoju brzeskim z 1918 r., tzw. Ukraińska Republika Ludowa, państwo bez terytorium i granic, uważała, że Chełmszczyzna należy do nich. Stało się tak wyłącznie na podstawie bezpraw-

nej decyzji państw czwórprzymierza: Niemiec, Turcji (Persji), Austro-Węgier i Bułgarii, które zawarły pierwsze porozumienie w sprawie pokoju po I wojnie światowej z państwem [!], które nie brało w niej udziału. Mieliśmy więc do czynienia ze swoistym paradoksem zarówno prawnym, jak i historycznym.

Realizację tematu podjęto w związku ze 105 rocznicą wybuchu I wojny światowej, w wyniku której nastąpił nowy podział polityczny Europy, w tym również granic Rzeczypospolitej. Zmiany terytorialne miały też miejsce w Azji. Decyzja o wyborze tematu artykułu wydaje się więc oczywista, tym bardziej, że co najmniej od 100 lat kwestionowana jest przynależność Chełmszczyzny do Polski. Problem ten podnoszą przede wszystkim historycy ukraińscy, którzy również współcześnie kwestionują prawo Rzeczypospolitej do tej części Polski. W mojej ocenie należy przy każdej sposobności przypominać prawdziwą historię tych ziem, by czytelnicy – niezależnie od wieku – mogli poznać historię terenów, które zamieszkują, nawet jeśli nie jest ona dokładnie udokumentowana (zbadana). Jest więc oczywistym, że tam, gdzie są możliwości różnych interpretacji, może dojść do nadużyć, nawet w sensie politycznym. Sprawą więc historyków jest przedstawiać treści zgodne z posiadaną przez nich wiedzą, a w moim przypadku jest to równoznaczne z dokumentowaniem polskiej racji stanu.

Przynależnością polityczną Chełmszczyzny w ujęciu chronologicznym zajmowali się m.in.: August Sokołowski, Wacław Nałkowski, Władysław Kurkiewicz, Adam Tatomir, Wiesław Żurawski, Aleksander Janowski, Stanisław Cercha, Leon Płochocki, Henryk Wiercieński, Nie sposób nie wymienić Latopisu Nestora, kronik polskich wielu autorów czy artykułów naukowych opublikowanych w latach powojennych.

Pradzieje ziem nadbużańskich

Jeden z najstarszych kronikarzy Europy – Nestor, w swoim latopisie opisuje dzieje ludzkości począwszy od potopu. Według niego pierwszy podział świata dokonany przez trzech synów Noego obejmował następujące terytoria: Semowi przypadły tereny wschodnie, spośród których wymienione zostały znane do dziś: Persja, Syria, tereny nad Neufratem, Babilon, Mezopotamia, Indie czy Fenicja. Drugi syn – Chaim otrzymał Egipt, Etiopię, Libię, Syrt, wyspy Sycylię, Kretę, Cypr, i rzekę Gibon „przezywaną” Nilem. Jafetowi przypadły kraje północne i zachodnie: Medyna, Albania, Armenia, Bosfor, Scyta, Słowianie oraz wyspy: Brytania, Sycylia, Rodos ... (Nestor, 1864, s. 550-551).

Można oczywiście podchodzić do tych informacji z dużą rezerwą, traktując je jako literacką wizję prastarego świata, którego przecież Nestor nie mógł

znać. Z uwagi jednak na bardzo częste przywoływanie *Latopisu* jako źródła wiedzy, szczególnie przez historyków wschodnich, warto przytoczyć dalszy opis terenów i zamieszkujących je ludów, dodając za Nestorem: „I pomieszał Bóg języki, i rozdzielił na 72 narody, rozpraszając ich po wszelkiej ziemi. (...) Od tych siedemdziesięciu i dwu narodów był naród słowiański, z Jafatowego plemienia, Norycy, którzy są Słowianami” (Nestor, 1864, s. 552).

Interesujący jest dalszy wywód Nestora, który opisuje znacznie bliższe nam czasy. Wspomina on o Słowianach osiadłych nad Dunajem, o terenach węgierskich i bułgarskich, skąd plemiona przemieszczały się i osiedlały na nowych ziemiach, przyjmując nieznane dotychczas określenia dla swoich tożsamości. Przykładowo Słowianie osiadli nad Morawą nazwali się Morawianami, inni – Czechami, Chorwatami czy Serbami. Właśnie z tej grupy ludności Nestor wyprowadza plemiona, które mieszkali nad Wisłą i nazwali się Lechami, a następnie od nich swoje nazwy wzięły plemiona: Polan, Mazowszan, Pomorzan ... Inni osiedli nad Dnieprem i nazwali się Polanami [!]. Kronikarz wymienia także Drewlan, Dregowicz, Połczan. Nestor przekonująco opisuje najprawdopodobniej pierwszych Polan, stwierdzając:

„Gdy Polanie z osobna żyjąc, władali swymi rodami (bowiem aż do tych braci byli tu Polanie i żyli każdy ze swoim rodem i w swoich siedliskach, władając swymi rodami) było trzech braci, jednemu na imię Kij, drugiemu Szczek, a trzeciemu Choryw; siostra ich zwała się Łybed. Kij osiadł na górze, gdzie dziś wąwóz Boryczew, a Szczek osiadł na górze, którą dziś zowią Szczekowica, a Choryw na trzeciej górze, nazwanej Chorynica. I założył gród na cześć swojego najstarszego brata i nazwał go Kijowem. Był las wokół grodu, bór wielki i łowieniem zwierząt zajmowano się, byli tu mężowie mądrzy i zmyślni, nazwali się Polanie, od nich to są Polanie w Kijowie po dziś dzień. (...) A po tych braciach poczęli panować u Polan książęta z ich rodu, Drewlanie mieli książąt swoich, a Słowianie swoich w Nowogrodzie, i znowu innych na Połociu mieli Połoczanie. Za nimi są Krywicze, którzy siedzą u wierzchowiny Wołgi, i wierzchowiny Dźwiny i u wierzchowiny Dniepru, a grodem ich jest Smoleńsk, tędy bowiem siedzą Krzywicze. Koło nich Siewierzanie. Za nimi na Białym Jeziorze siedzą Wesy, a na rostowskim jeziorze Meranie i takież Meranie na jeziorze kleszczyńskim. Nad rzeką Oką, gdzie ta do Wołgi wpada, Muromcy naród osobny, a Czeremisy takież osobny, osobny też i Moradwini. Bowiem te są tylko słowiańskie narody w Rusi: Polanie, Drewlanie, Nowogrodzianie, Połoczanie, Dregowiczanie,

Siewierzanie, Bużanie siedzący nad Bugiem, a w końcu Wołynianie. A te są narody obce, które płaca dan dla Rusi: Czudowie, Wesy, Meranie, Muromcy, Czeremisy, Mordwini, Permianie, Peczerscy, Jamianie, Litwini, Zimigołcy, Kuronowie, Norowianie, Liwonce. Ci mają swój język, są plemionami Jofatego, a żyją w stronach północnych” (Nestor, 1864, s. 555-557).

Z perspektywy lat można krytykować, a nawet podważać przekaz Nestora. Jeżeli jednak zważymy, że autor kroniki to mnich (wstąpił do zakonu w 1073 r. (Leleweł, 1885b, s. 2)), zapewne bardzo dobrze wykształcony, a jego opisy dotyczące historii pierwszych plemion oraz ziem, na których się osiedli, był zgodny z ówczesną wiedzą, wówczas przekazy te stają się bardzo prawdopodobne.

W związku z tym nasuwa się pytanie: do kogo należały tereny nadbużne? Jeżeli Nestor twierdził, że ziemie te były własnością Słowian, to należy przyjąć, że tak rzeczywiście mogło być. W tej sytuacji sprawa dzisiejszej Chełmszczyzny rysuje się zgoła inaczej niż chcieliby tego, przykładowo, historycy ukraińscy. Oczywiście można wszystko odwrócić i tworzyć dowolne hipotezy. Zwracam jednak uwagę, że powyżej był cytowany Nestor, najstarszy dziejopisarz Rusi.

Ponadto należy podkreślić, że Nestor opisywał fakty współcześnie mu znane, a także korzystał z przekazów zakonnika Jana, który zmarł w 1106 r., mając 90 lat, co pozwalało mu utrwać zasłyszane od współbrata zakonnego znane fakty z początków XI w. Badacze dziejopisarstwa Nestora wskazują także, że powoływał się on na traktaty, jakie Ruś zawierała z Carogrodem od 907 do 945 r., a także na greckich i bizantyjskich pisarzy (Leleweł, 1885b, s. 18).

Prezentowany przez Nestora opis dziejów ma zarówno wielu zwolenników, jak i oponentów. Problem dotyczy nie tyle samych faktów, które są z perspektywy wielu setek lat trudne do uchwycenia, lecz ich dowolnej interpretacji. Nikt przecież nie wątpi, że np. w X wieku istniała Ruś Czerwona. Nikt też nie wyraża poglądu, by również w tym okresie nie było Chełmszczyzny. Różnorodność powyższa jest oczywista i nie powinna być powodem zbędnych, często sztucznych nadinterpretacji.

Dowody manipulacji powyższymi faktami można znaleźć w wielu tekstach. Przykładowo w jednym z opracowań rosyjskojęzycznych napisano:

„Może nie wszyscy wiedzą, że nasza [wydawcą książki była warszawska społeczność związana bezpośrednio z Cerkwią prawosławną] Ruś Chełmska była od najdawniejszych czasów, tak samo jak sąsiednia Halicz, czysto ziemią ruską, a i na niej żył

taki sam naród ruski, jak i w Haliczu, mówił takim samym językiem jak ruski naród galicyjski, śpiewa takie same pieśni ruskie, a i cała historia chełmskiej ziemi ruskiej taka sama, jak i halicko-ruska. I tak przed tysiącem lat Ruś Chełmska [!] należała do wielkiego królestwa ruskiego kniazia św. Włodzimierza Wielkiego, który wprowadził na ziemi ruskiej chrześcijaństwo. 800 lat temu [książka wydana w 1905 r.] na chełmskiej ziemi panował nasz sławny kniaź ruski Włodzimierz Monomach; 700 lat temu władał tą Rusią nasz kniaź ruski Roman Mścislawicz, a po nim syn jego król Daniel. Głównym miastem Rusi Chełmskiej jest stare miasto Chełm, które zostało założone przez świętego równego apostołom kniazia Włodzimierza Wielkiego” (*Як ополячилася*, 1905, s. 1-2).

W ocenie autora tekstu powyższe twierdzenia są przykładem współczesnych manipulacji faktami historycznymi. Pomijane są istotne z punktu widzenia zdarzenia, niewygodne dla historiografii, np. Ukrainy, by udowodnić wymaginowaną „rzeczywistość” o minionych czasach, budując na nich „jedynie słuszną prawdę”. Przecież nie ulega wątpliwości, że w X i na początku XI w. granica naszego państwa znajdowała się na Bugu. Pisze o tym między innymi Michał Baliński: „Czermno, wieś blisko rzeki Huczwy, pół mili na północ od Tyszowiec. *Na tym miejscu wzniósł się przed wiekami słowiański gród Czerwieńsk, zdobyty [w] r. 981 przez Włodzimierza Wielkiego, księcia kijowskiego, od którego to zamku Ruś Czerwona otrzymała nazwę* (Baliński, 1845, s. 1187). Podobny zapis można odnaleźć w opracowaniu Wojciecha Kętrzyńskiego (Kętrzyński, 1892, s. 11), który przytacza jeden z wielu w jego opracowaniu cytatów z dzieła Nestora: „Lata 6538 Jarosław Bełz wziął, a pod r. 6539: Jarosław i Mścislaw zebrali mnogie wojsko, szli na Lachy i zajęli na powrót grody czerwieńskie i spustoszyli lacka ziemię i mnóstwo jeńców lackich przywiedli i rozdzielili ich i osadził Jarosław swoich nad Roszą i są po dziś dzień. Stąd wynika, że Nestor Bełz do grodów czerwieńskich nie liczył” (Kętrzyński, 1892, s. 12-13). Nie ma więc żadnych wątpliwości, że granice ówczesnej Polski sięgały przynajmniej po Bug.

Tego samego zdania jest także Adolf Sokołowski, który twierdził: „Nad Bugiem, który stanowił wtedy granicę pomiędzy Polską a Rusią, przyszło do stanowczej rozprawy. Jarosław, pobity na głowę, samoczwart uciekł do Nowogrodu, otwierając wojskom polskim drogę do Kijowa” (Sokołowski, 1903, s. 24). Z powyższych wywodów można wyciągnąć bardzo istotny wniosek. To nie Czerwień leżał od wszechczasów na Rusi Czerwonej, ale po jego zdobyciu w 981 r. Ruś przyjęła nazwę Rusi Czerwonej.

Pozostaje jeszcze do wyjaśnienia sprawa Podlasia. Wacław Nałkowski dokonał analizy historycznojęzykowej, na podstawie której słusznie podaje, że było ono częścią Mazowsza, a tym samym północnym obszarem Małopolski (Nałkowski, 1918, s. 1).

Zygmunt Gloger dodał, że Podlasie na całej długości granicy wschodniej sąsiadowało z Rusią Grodzieńską i Brzeską. Istotne z punktu widzenia dzisiejszej oceny wszelkich zdarzeń związanych z roszczeniami terytorialnymi do tego obszaru jest wywód Glogera, który twierdził, że „przyleganie Podlasia na całej długości do pogranicza wschodniego Lechitów, czyli Lachów, przemawia bardzo za tym, że nazwa Podlasia nie powstała od lasów (...), ale od Lachów, przy granicy których ciągnęło się Podlasie. Było to zatem „pod-lasze”, wymawiane w gwarze miejscowego ludu, nieznanego brzmienia sz: „podlasie” (Gloger, 1918, s. 7-8).

Tezę, sformułowaną przez Glogera można oczywiście podważyć. Należy jednak podkreślić, że jej autor to wybitny historyk polski, a także archeolog, etnograf i krajoznawca (*Z dziełnic*, 1911, s. 3). Jest bardzo prawdopodobne, że bardziej kompetentnego znawcy pogranicza polskiego z tego okresu nie ma.

Podbój ziem polskich przez wojska Rusi

Pierwsze informacje pisane dotyczące ziem zamieszkałych przez Polan pochodzą z około 844 r. Zostały one przedstawione w opracowaniu geograficznym *Opis grodów i ziem z północnej strony Dunaju* (tzw. *Geograf bawarski*). W powyższym źródle wymienionych zostało 56 plemion słowiańskich. W drugiej połowie IX wieku mówi się o Polanach, do których należały tereny pomiędzy Odrą i Bugiem. Na przełomie X i XI wieku kształtowała się narodowość polska, a wraz z nią nazwa państwa Polska, występująca wówczas jako Polonia (Kurkiewicz, Tatomir, Żurawski, 1980, s. 11-12).

Nazwa państwa polskiego pojawia się dopiero około roku 1000 i została zapisana przez kronikarza saskiego Widukinda z klasztoru benedyktyńskiego w Nowej Korbei (obecnie Północna Nadrenia-Westwalia). Jest to zapis nie-datowany, opisujący dramatyczne dla polskiego władcy wydarzenia z około 963 r., a więc trzy lata przed przyjęciem chrztu (Jasiński, 2007, s. 8).

W *Geografie bawarskim* wymieniono także i inne plemiona, np.: Przyczan, Wolinian, Prusów, Ślęzan, Dziadoszan, Opolan, Gołęzyców, Wislan i Lędzian (Konarski, 1981, s. 8). Jest też opisane plemię Bużan (Bug-jane), które, jak można sądzić, wskazują na mieszkańców okolic nad Bugiem (Łuczynski, 2016, s. 73).

Kilkadziesiąt lat później jest już mowa o przynależności do państwa polskiego ziemi chełmskiej, której granice historycznie stwierdzić można już za Mieszka I, gdy granica państwa przekraczała Bug i obejmowała grody czerwieńskie. Zdobycie tych grodów w r. 981 przez Ruś nie dotyczyło obszaru między Wieprzem a Bugiem, który utrzymał się przy Polsce nieprzerwanie do XIII wieku. Związek tych ziem z państwem Piastów był nie tylko polityczny, ale również plemienny; najstarsze osadnictwo było polskie, o czym świadczą nazwy wsi, np. Sobibór pod Włodawą daje się wiązać z Sobiborem, bratem św. Wojciecha, Wojsławice leżące na południe od Chełma otrzymały nazwę od Wojsława, słynnego stolnika Władysława Hermana, Raciborowice – od rycerza Racibara. Są też nazwy miejscowości o brzmieniu czysto polskim, np. Częstobrodowice, Chomęciska, Kawęczyn. Polskie klasztory utrzymały tu uposażenia; po Bug sięgała granica krakowskiej diecezji. Są to więc kolejne dowody, że Chełmszczyzna to ziemia odwiecznie polska, a Bug to granica polityczna, kościelna i plemienna narodu polskiego (K. W., 1918, s. 5).

Lubomir Dymśa twierdzi:

„Ziemia chełmska była częścią składową Chrobacji, ciągnącej się od obecnego Śląska na zachód, do rzeki Bugu i Wieprza w stronę północno-wschodnią. Mieszkańcy tej połaci kraju, Chrobatów lub Chorwatów od dawna znali Bizancjum. Wspominają o nich kronikarze już w IX w. Konstanty Poryfrogenes nazywa Halicz ich miastem. (...) Na czele Chrobacji Czerwonej stało wówczas (u schyłku IX w. i na początku X w.) miasto Czerwień, nad rzeką Huczwą, w okolicy dzisiejszego Hrubieszowa. W całym swym kompleksie weszła Chrobacja do utworzonego w X w. państwa lechickiego, tworząc część dzierżaw Mieszka I. Tak więc, grody czerwieńskie znajdowały się podówczas pod władzą Lachów na równi z plemionami Mazowszan, Polan, Pomorzan i in. Związek grodów czerwieńskich był związkiem Lechickim” (Dymśa, 1911, s. 6).

Ważne informacje przekazał w jednym ze swoich dzieł Joachim Lelewel, opisując tereny i zamieszkujące je narody:

„Gdy zatrzymamy się koło Wisły, tu postrzegamy narody Lachów, czyli Lechitów. Od wschodu Mazowszanów, czyli Mazurów, od południa Łęczycanów, a po środku Polanów, czyli Polaków: wszystko to narody Lechickie, równie jak: Kaszuby, Kujawianie, Sieradzanie i inni, a nawet Krakowianie, o których już się mówiło. (...) U Polanów, czyli Polaków były miasta Poznań, Gniezno, Kruszwica, w których panowali Leszkowie i Popielowie. (...) Taka była

Słowiańszczyzna w wieku IX i X i tak poczęło się państwo polskie i władanie w nim familii Piastów” (Lelewel, 1830a, s. 34-35).

Wspomniani powyżej Mazurzy zamieszkiwali wówczas nie tylko okolice Wisły, ale rozciągali się nad brzegami Bugu, Styru aż do Kijowa. Byli to późniejsi Polanie mający już w sobie resztki Celtów, a o których on jako o *ślachcie i bojarach wspomina* (Lervestam, 1841, s. 60).

Nestor (1056-1116) podał, że już w 981 r. „Poszedł Włodzimierz ku Lachom i zajął grody ich: Przemyśl, Czerwień i inne grody, które do dnia są pod Rusią. Tegoż roku i Wiatyczów zwyciężył i nałożył na nich dań od pługa, jaką i ojciec jego brał” (*Повесть Временных*, 2014, s. 113).

O kolejnej wyprawie na wschód informuje opracowanie rosyjskie z 1914 r., wydane z okazji utworzenia guberni chełmskiej, w którym pod rokiem 985 zapisano o kolejnej wyprawie księcia Włodzimierza na – jak to odnotowano – króla polskiego Mieczysława, a celem wyprawy był Przemyśl, Czerwień i inne miasta (*Хронология къ истории*, 1914, s. 3).

Informację z tego samego źródła (*Хронология къ истории*, 1914, s. 3), że w 992 r. utworzona została prawosławna diecezja między innymi we Włodzimierzu Wołyńskim należy przyjąć jako zamierzoną dezinformację. Wiadomo przecież, że jeszcze kilkadziesiąt lat istniał wspólny powszechny Kościół chrześcijański, bez żadnych podziałów na Kościół katolicki i prawosławny.

Przyjmując za podstawę powyższy opis, można stwierdzić, że „nie było to żadne odzyskiwanie przez Ruś ziem dawniej przez Piastów zabranych, ale pierwsze historycznie stwierdzone wtargnięcie książąt ruskich na terytorium polskie” (Maleczyński, Mańkowski, Podhorecki, Turowicz, 1938, s. 2).

Ważne dla rozstrzygnięcia przynależności terytorialnej ziem nadbużańskich zawarł w swoim dziele Paweł Józef Szafarzyk, który powołując się na Nestora pisze, że Bużanie należeli do narodów słowiańskich, mieszkali nad Bugiem i „które się Rusom opłacały”. Według przywołanego autora do Bużan, należało 231 miast (Szafarzyk, 1844, s. 160, 161). Wydaje się jednak, że do takiej sytuacji mogło dojść dopiero po zajęciu ziem nadbużańskich przez Ruś, o czym pisze Nestor w swojej kronice.

Mamy więc kolejne dowody poświadczające przynależność tych ziem w X w. do istniejącego już państwa Piastów. Takie przypuszczenia potwierdzają badania archeologiczne prowadzone przez naukowców polskich. W jednym z opracowań zapisano:

„W Przemyślu – domniemanym centrum plemiennym Lędzian, (...) ośrodek piastowski powstał pod koniec X w. na wzgórzu Zamkowym. Gdzie znajdował się starszy gród plemienny – dotąd nie roz-

strzygnięto. Badania sondażowe przeprowadzone ostatnio na Wzgórzu Trzech Krzyży dostarczają zaledwie pośrednich przesłanek na rzecz możliwej lokalizacji tam plemiennych (?) resztek walu. (...) Ale to właśnie Przemyśl stać się miał, w zamierzeniu Piastów, symbolem obecności piastowskiej na południowo-wschodniej rubieży kraju. Nieprzypadkowo zatem w miejscu tym, podobnie jak w sercu państwa gnieźnieńskiego, wyrosły wkrótce monumentalne obiekty: rotunda i palatium (...)" (Buko, 1999b, s. 38).

Henryk Dominiczak, znawca problematyki granicznej, potwierdza powyższą informację, powołując się przy tym na dokument *Dagome iudex*, sporządzony przez Mieszka I, który przekazał państwo polskie „pod opiekę papieżowi”. Książę opisał w nim terytorium ówczesnej Polski, a także wydarzenia z 981 roku, w tym zajęcie Grodów Czerwieńskich wraz z ziemią chełmską przez księcia ruskiego Włodzimierza. Według Dominiczaka przywołane źródło przechowywane jest do dzisiaj w archiwum papieskim (Dominiczak, 1997, s. 34).

maile armanenti. 7 maiet ei libille sic legit vrb; caraf armanu
lactariculis palati. Ita in alio tomulo sub iohē. xv. pp. dagome iudex
& ore senatrix. 7 filii eoz: milicia 7 labr' nescio cui' gentis homines
putauit factos fuisse. qm ipsi. a. m. i. i. u. d. i. c. i. b. ; r. e. g. u. n. t. . l. e. g. u. n. t. . b. e. a. p. .

enulile una curia ē. in untegro. que uoc' schynelghe, cu' oib; ſi potueris. infra
hō affinet. l'icuti incip' aptoluit longū mare. fuit bruzze. usq; in lodū q' dē
rulle. & finit rulle extendente usq; in craccoa. & ab ip'a craccoa usq; ad flumē
odde. recte ilocū qd' aleuure. & ab ip'a aleuura usq; in rā milze. rē
te imp' odde. 7 q' in deducente iuxta flumē odde. usq; in p'dictā curia
tate schynel ghe. Itē in alio tomulo legitur locata fuisse ap' ximo

Źródło: *Dagome iudex*.

<http://polishfreedom.pl/en/document/dagome-iudex>, (13.12.2018).

Istnieje dziś prawie powszechna zgoda, że granica ta [wschodnia Polski] prowadzona od Rusi (w roku 981 zostały przez księcia kijowskiego Włodzimierza zajęte ziemie Łędzian, tworzące tzw. Grody Czerwieńskie) docierała do kraju „Craccoa” następnie do Moraw (Alemure) i dalej aż do rzeki Odry. Zarówno Ruś, jak i ziemia krakowska i Morawy, leżały w tym rozumieniu poza granicami „państwa gnieźnieńskiego” (Labuda, 2001, s. 23).

Najprawdopodobniej na powyższy dokument powoływali się wcześniejsi historycy. Przykładowo Marcin Bielski napisał: „Włodzimierz, wtargnąwszy do Polski, wziął był Mieczysławowi Przemyśl, Czerwone [Grody Czerwieńskie] i inne” (Bielski, 1856, s. 76).

Jest jeszcze kilka ważnych wydarzeń tamtych czasów. Najważniejszym z nich, po przyjęciu chrztu przez Mieszka I w 966 r., był w 1000 r. przyjazd do Gniezna cesarza niemieckiego Ottona Rudego III i pobyt w tym mieście. Oprócz powodów religijnych (Otton modlił się przy grobie zamordowanego w Prusach św. Wojciecha), istniał inny powód. Otóż cesarz uznał Bolesława Chrobrego za męża stanu, któremu należała się godność królewska. Kronikarz opisał to wydarzenie:

„Nie godzi się tak wielkiego męża, jakby jednego z książąt, dukiem albo hrabią nazywać, a słuszna owszem na tron królewski wyniesionego koroną ustroić. I zdjąwszy koronę cesarską ze skroni, włożył ją Bolesławowi na głowę na znak przyjaźni. I podarował mu jako znamię tryumfalne gwóźdź z krzyża Pańskiego i włócznię św. Maurycego; za co Bolesław nawzajem ręką św. Wojciecha go obdarzył jako drogocenną relikwią. I tak wielką spowinowacili się dnia onego miłością, że cesarz Bolesława ustanowił bratem i współrządcą cesarstwa i ludu rzymskiego przyjacielem i sprzymierzeńcem mianował” (Sochaniewicz, 1926, s. 35).

Było to więc bardzo ważne wydarzenie, w którego trakcie władca Polski został uznany za równego cesarzowi niemieckiemu. Ponadto fakt nałożenia korony Bolesławowi Chrobremu potwierdził siłę oraz dobrą organizację i zarządzanie państwa polskiego. Była więc Polska uznanym bytem politycznym, z którym liczyli się najważniejsi władcy ówczesnej Europy, a oprócz wymienionych czynników decydujących o jej pozycji był też potencjał militarny państwa, który pozwalał na odzyskiwanie i utrzymywanie w swoich granicach terenów utraconych.

W 1013 r. ziemie zajęte przez księcia Jarosława odzyskał Bolesław Chrobry (Jasienica, 2007, s. 55), który w 1018 r. uderzył na Polskę, chcąc powtórnie mieć w swoim posiadaniu ziemie położone po lewej stronie Bugu. Bolesław Chrobry, monarcha Polski, był przygotowany na atak i w bitwie stoczonej nad Bugiem, przy ujściu Huczwy, Jarosław poniósł dotkliwą klęskę (Jana Długosza, 1867, s. 188). Zostawił więc Chrobry swojemu następcy państwo sięgające na wschodzie od Bugu (Sokołowski, 1903, s. 25).

Gall Anonim, opisując pole po bitwie, przedstawiał tragiczny jego obraz: „Wielu, co po niej jakim przeciągu czasu przybyli z krain dalekich, wyszuki-

wać na pobojuwisku ciał przyjaciół swych lub krewnych, iż dla mnogości krwi tamże przelanej, nikt stąpić nie mógł po całej płaszczyźnie, bez zbrożenia stóp w posoce lub potracenia o zastygłe trupy; owszem, iż koryto Bugu zdawało się więcej krwią ludzką opływać, niżli swym wodnym strumieniem. Jakoż od owego czasu Ruś względem Polski na długo została danniczą” (*Kronika Marcina*, 1873, s. 45-46).

Podobnie opisuje bitwę nad Bugiem Wincenty Kadłubek (Gołębiowski, 1926, s. 2), dodając, że „wody rzeki nad którą stoczono bitwę, wezbrały od przyływu krwi” (Kadłubek, 1862, s. 77).

O stoczony bitwie nad Bugiem wspomina też inny kronikarz historii Polski, pisząc:

„Obydwa wojska strawiły[!] kilka dni nad brzegami Bugu [Według Kanimira Bug był granicą wschodnią państwa] na potyczkach i utarczkach poprzedzających zwykle walne bitwy: rzucając zrazu bryłami ziemi i łajając się wzajemnie, przeszło do bitwy kamieniami, pociskami i drągami, wreszcie zawrzała powszechna boya, której już stłumić nie można było. (...) Wszedł po tym król w głąb Rusi ze znakami zwycięstwa po nieprzyjacielu, znakomitsze okolice ogniem i mieczem niszczył. Zamki zdobywał albo poddające się zajmował: czym upokorzeni i znękanii Rusini musieli prosić króla o pokój i straciwszy zaufanie w orężu, siedzieli w domach spokojnie. Po tym pamiętnym zwycięstwie powrócił król do Polski z mnogim dobytkiem w ziemi nieprzyjacielskiej zagarnianym, rozmaitem obciążony zdobyczą. Wszystkie stany i wojsko przyjmowało go z radością wielką i honorami tryumfu” (Kagminir, 1825, s. 58, 130-131).

Jak twierdzi Kagminir, już w 1019 r. odniesione zwycięstwo nie wzbudzało w polskim księciu dumy czy zuchwałości, a na księstwo ruskie nałożył lekką (symboliczną) daninę i wszystkich jeńców bez okupu odesłał, czym zyskał przychylność Rusinów, którzy podkreślając waleczność i cnoty księcia Bolesława, w swoim języku nazwali go Chrobrym. Od tego czasu książę Rusi i bogaty oraz liczny lud jego wierni mu byli (Kanimir, 1825, s. 58, 133-134).

Zapowiadany przez Galla Anonima długi okres pokoju na tych ziemiach trwał zaledwie 13 lat, bo już po 1031 r. Nestor opisuje następujące wydarzenia: „Owego roku Jarosław i Mścisław zebrali mnogie woje, poszli na Lachy i owdądnęły grody czerwieńskie na powrót. I zawojowali lachską ziemię i uprowadzili mnogie Lachy i między siebie ich rozdzielili. A Jarosław osadził swoich” (*Повесть Временных*, 2014, s. 163).

Są również zapiski dotyczące przynależności Brześcia do Polski. Jeden ze starych latopisów mówi o tym, że „poide Światopolk w Bestie k Lacham” (1097). W nowogrodzkiej kronice w r. 6525 zanotowano: „Światopolk biegał w pogranicznyj polskij Gorod Brest”. Aleksander Janowski, powołując się na Włodzimierza Sołowiejewa, pisze: „Bug oddzielał władania polskie od ruskich”. Dodał też, że największy znawca ludów słowiańskich, czeski uczony Szafarzyk twierdził: „Za Bugiem nie ma Rusi, są tylko Rusini, wypadkowi osiedleńcy, tonący w masie tuziemców, odwiecznych gospodarzy tych ziem” (Janowski, 1918, s. 7).

Latopis kijowski opisuje jedną z kolejnych wypraw wojów ruskich na Polskę. Tym razem w 1120 r. Włodzimierz [Monomach] wysłał Andrzeja na Lachów i „złupił ich” (*Полное собрание русских летописей*, 1908, s. 198-199). W 1121 r. tereny leżące po zachodniej stronie Bugu próbował opanować Jarosław [Światopolkowicz]. Celem wyprawy był Czerwień należący do Lachów. I tym razem działania wojenne zakończyły się niepowodzeniem, a Czerwień w dalszym ciągu pozostawał we władaniu Polski (*Полное собрание русских летописей*, 1908, s. 198-199).

Julian Bartoszewicz, historyk pracujący w XIX w., dodaje za „latopisami słowiańskimi, że w 1163 r. Lachowie wojowali około Czerwienia”, co może dowodzić, że ówczesny książę Jarosław wcześniej musiał opanować te ziemie. Autor wskazuje też, że ze strony Polski walczył z nim książę sandomierski (Bartoszewicz, 1879, s. 265).

Wydaje się, że nawiązując do powyższych argumentów oraz aktualnych zdobyczy wiedzy, największy autorytet badań historii Chełma i ziemi chełmskiej – Andrzej Buko słusznie twierdzi, że niewiele wiadomo o historii pogranicza polsko-ruskiego. Pewne informacje pojawiają się pod koniec XII wieku, które mówiły o księstwie halicko-wołyńskiego, z centrum lokalizowanym na ziemi chełmskiej, identyfikowanym także z trzonem obszaru Grodów Czerwieńskich. Buko jednocześnie stawia pytanie:

„czy przed powstaniem państwa polskiego dominował tu element ruski, czy też, jak to wykazały badania językoznawcze Tadeusza Nalepy, w przypadku ziemi przemyskiej nałożył się on wtórnie na starszy substrat prapolski (zachodniosłowiański). Nowsze wyniki prac tego autora zmierzają w kierunku tej drugiej możliwości. Argumentu w tej mierze dostarcza m.in. nazwa Chełma, która w ujęciu J. Nalepy ma wyraźnie zachodniosłowiański charakter, przede wszystkim dlatego, że w średniowieczu występuje wielokrotnie na Połabiu, Pomorzu, Kujawach i w Wielkopolsce, podczas gdy w międzyrzeczu Bugu i Dniepru jest jej brak” (Buko, 2008a, s. 191).

Tak więc wyjaśnia się – przynajmniej na tym etapie badań – również nazwa Chełma, która w nawiązaniu do wyżej przedstawionej argumentacji ma niewiele wspólnego z cywilizacją wschodnią, w tym z jakąkolwiek przeszłością Ukrainy. Jest oczywiście faktem, że Daniel (również z Piastów) rozbudował to miasto. Jeżeli tak, nie ulega wątpliwości, że na obecnym lub pobliskim terenie znajdowała się osada, której nazwę przyjęła późniejsza stolica księstwa Daniela.

Andrzej Trzcíński, opierając się na opracowaniu Szymona Milnera z 1902 r. dotyczącego osadnictwa żydowskiego w grodzie, a być może osadzie nad Uherką, napisał, że najstarsza wzmianka o Żydach w Chełmie i Włodzimierzu Wołyńskim przypada na około 1120 r., kiedy to zostali oni wypędzeni z Kijowa i szukali nowego miejsca do zamieszkania. Trzcíński przywołał także rabina Chajjima, który prawdopodobnie żył w końcu piątego tysiąclecia, tj. przed 1240 r. (Trzcíński, 1999, s. 238).

Zdzisław Kazimierczuk, prawdopodobnie bazując na powyższym źródle, podając pełne brzmienie nazwiska rabina Chajjima – Chajjim Zeler Ben Icchak wyraził pogląd, że być może Żydzi mieszkali u podnóża Góry Chełmskiej i zaopatrywali mieszkających tam tubylców (Kazimierczuk, 2002, s. 78-79). Kazimierczuk z dużą dozą ostrożności dodaje, że Chełm był grodem wczesnośredniowiecznym, który mógł powstać nawet w X wieku (Kazimierczuk, 2002, s. 16).

Jest w tym jakaś część prawdy. Faktem jest, że w 1112 r. w Kijowie dokonano pogromu Żydów, a w 1124 r. ich dzielnica w tym mieście została spalona (Bałaban, 1931, 17). W innym źródle znajduje się zapis, że „w XII wieku musieli Żydzi już bardzo dokuczyć mieszkańcom Kijowa, gdyż w roku 1113, po śmierci Świętopełka II, «Kijowianie rzucili się na Żydów i złupili ich»” (Marylski, 1912, s. 28-29). Potwierdza to również Nestor, pisząc: „Kijanie idosza na żydy [!] i rozgrabisza ja” (Marylski, 1912, s. 29).

Fakt zamieszkiwania Żydów w Kijowie oraz ich ucieczkę ich na zachód potwierdza wielu autorów z XIX i XX w. Są to przykładowo: Tadeusz Czacki (Czacki, 1860), Bałaban Majer (Bałaban, 1931) czy Zenon Guldon (Guldon, 1992).

Jest więc przynajmniej teoretyczna przesłanka, by przyjąć, że grupy Izraelitów, uciekając przed ciemieżycielami, przemieszczały się na wschód i być może osiedlały się po przekroczeniu jednej z większych rzek na trasie swojej ucieczki – Bugu – właśnie w okolicach Góry Chełmskiej. Nie ma na to przekonujących dowodów, ale brak też istotnych uzasadnień, że tak właśnie być nie mogło. Dodać też należy, że w latopisie wołyńskim w roku 1213 znajduje się informacja, że „książę Daniło odebrał od Leszka Brześć,

Ugrowsk, Wereszczyn, Kumów i wszystką Ukrainę – oczywiście pogranicze nadbużańskie” (Rawita-Gawroński, 1922, s. 16).

Losy ziem nadbużańskich aż do w XV wieku były związane z ciągłymi walkami, a tym samym zmianą ich przynależności politycznej, z tym zastrzeżeniem, że pierwsze wzmianki pisane podają o ich przynależności do kraju Lachów.

Chełmszczyzna jako łup wojenny

Po traktacie ryskim z 9 lutego 1918 r. Chełmszczyzna była uważana przez Ukraińców za swoje terytorium. Przypomnieć należy, że to właśnie wówczas Niemcy, Turcja (w niektórych źródłach Persja), Austro-Węgry i Bułgaria, powołanemu kilka dni wcześniej rządowi bez państwa (mowa o tzw. Ukraińskiej Republice Ludowej), przydzieliła zagrabioną przez Niemców i Austriaków Chełmszczyznę oraz Podlasie. Pomijając fakt, że za otrzymane terytoria Ukraińcy zobowiązali się zapłacić milion ton zboża, 50 tys. ton mięsa wołowego i wiele innych artykułów spożywczych, należy podkreślić, że zaborcy po 1914 r. przekazywali terytoria obce, nigdy do nich nienależące, a Ukraińcy bez żadnych skrupułów z pełną świadomością przyjmowali łupy wojenne. Z prawnego punktu widzenia można w tym przypadku mówić nawet o paserstwie politycznym. Wyżej wymienione państwa czwórprzymierza nie miały prawa by dysponować obcym terytorium, a tym bardziej odstępować go innym, nawet iluzorycznym bytom politycznym, czego zabraniały już funkcjonujące normy prawa międzynarodowego.

Dodać też należy, że zawarty w Brześciu pokój z Ukraińską Republiką Ludową nigdy nie został ratyfikowany przez Austro-Węgry. Tym samym podpisany dokument jest tylko zbiorem planowanych, lecz nigdy niesfinalizowanych, zobowiązań Niemiec, Turcji, Austro-Węgier i Bułgarii. Z formalnego już punktu widzenia akt ten nie wywoływał i nie wywołuje żadnych skutków prawnych. Dodać też należy, że Ukraińska Republika Ludowa jako państwo teoretyczne istniała do kwietnia 1918 r. Były co prawda kolejne próby uzyskania tożsamości politycznej, ale jak powszechnie wiadomo, żadna z nich nie zakończyła się powodzeniem.

Jest jeszcze kolejny dowód potwierdzający istnienie w okresie międzywojennym samodzielnego państwa ukraińskiego. Chodzi tu o starania starania polityków ukraińskich przebywających na emigracji o przyjęcie Ukrainy do Ligi Narodów nigdy nie zostało załatwione pozytywnie. Jako przyczynę zawsze podawano brak takiego bytu politycznego w ówczesnej Europie.

Zakończenie

Artykuł jest odautorskim spojrzeniem na występujący od lat problem przynależności Chełmszczyzny, Podlasia, a nawet ziemi przemyskiej do Ukrainy. Nie było i nie jest moim zamiarem osądzanie narodu ukraińskiego o powodowanie zbędnych ognisk zapalnych związanych z podziałem politycznym Europy nawet po II wojnie światowej. Natomiast dostrzegam ugrupowania nacjonalistyczne, które dążą do konfrontacji. A przecież bardzo niebezpieczna dla państw kontynentu byłaby rewizja granic pojałtańskich. Teoretycznie można wskazać, iż przedwojenna Ukraina posiadała status samodzielnego bytu politycznego.

W interesie zarówno Rzeczypospolitej, jak i Ukrainy, uznanej przez Polskę w 1991 r. jako pierwszej na świecie, leżą dobrosąsiedzkie stosunki, zgodnie – tego jestem pewien – z wolą zdecydowanej większości obu narodów. Taki też wyrażam osobisty pogląd.

Na zakończenie należy postawić zasadnicze pytania. Czy zagrożenie, do którego dążą nacjonalistyczne siły Ukrainy, jest komukolwiek potrzebne? Czy Rzeczypospolita nie dostarcza konkretnych argumentów, w tym również materialnych, wojskowych, politycznych, społecznych? Czy nie są to gesty dobrej woli i pragnienie normalnego współistnienia z bliskim nam przecież narodem ukraińskim? Na te pytania muszą sobie odpowiedzieć polityczne elity naszego wschodniego sąsiada.

Bibliografia

- Baliński, M. (1845). *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, t. II. Warszawa: Wydawnictwo S. Orgelbrand.
- Bałaban, M. (1931). *Kiedy i skąd przybyli Żydzi do Polski*. Warszawa: Wydawnictwo Menora.
- Bartoszewicz, J. (1879). *Historia pierwotna Polski*, t. IV. Kraków: Wydawnictwo Skład Główny u Gebethnera i Wolffa.
- Bielski, M. (1856). *Kronika polska Marcina Bielskiego*. Sanok: Wydawca Karol Pollak.
- Buko, A. (2008a). „Na pograniczu kultur i ideologii: zespół wieżowy w Stołpiu na ziemi chełmskiej”. W: *Ruthenica*, t. VI. Olsztyn: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej/Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Buko, A. (1999b). „Początki państwa polskiego: pytania – problemy – hipotezy”. W: *Światowit* nr 1 (42)/Fasc. B. Warszawa: Wydawnictwo: Skład Główny w Księgarni E. Wendego i S-ki.

- Cercha, S. (1913). *Chełmszczyzna – ziemią „Grodów Czerwieńskich”*. Kraków: Wydawnictwo Skład Główny w Księgarni G. Gebethnera i Sp.
- Czacki, T. (1860). *Rozprawa o Żydach i Karaitach*, Kraków: Wydawca Kazimierz Józef Turowski.
- Dominiczak, H. (1997). *Granice państwa i ich ochrona na przestrzeni dziejów*. Warszawa: Wydawnictwo Bellona.
- Dymsha, L. (1911). *Sprawa chełmska*. Warszawa: Wydawnictwo Nakładem Geberthera i Wolffa.
- Gloger, Z. (1918). Opis historyczny Podlasia i ziemi chełmskiej. W: *W obronie ziemi*, Warszawa: Wydawnictwo: Skład główny w Biurze Pracy Społecznej.
- Gołębiowski, L. (1826). *O dziejopisach polskich ich duchu, zaletach i wadach*, Warszawa: Wydawca Księgarnia Zawadzkiego i Węckiego.
- Guldon, Z. (1992). „Żydzi wśród chrześcijan w miastach Małopolskich w XVI-XVIII wieku”. W: *Nasza Przeszłość*, t. 78. Kraków: Wydawnictwo: Instytut Wydawniczy Księży Misjonarzy.
- Jana Długosza kanonika krakowskiego dziejów polskich ksiąg dwanaście*. (1867). Kraków: Wydawca: Drukarni Czasu W. Kirchmayera.
- Janowski, A. (1918). *Chełmszczyzna*. Lublin: Wydawnictwo M. Arcta.
- Jasienica, P. (2007). *Polska Piastów*. Poznań: Wydawnictwo Prószyński i S-ka.
- Jasiński, T. (2007). „Początki państwa polskiego w nowym świetle”. W: *Nauka*, nr 4. Warszawa: Wydawnictwo Polska Akademia Nauk.
- K. W. (1918). „Nie damy się”. *Chełmszczyzna i Podlasie a traktat brzeski*. [s. l.]: Wydawca [s. n.].
- Kadłubek, W. (1862). *Kronika polska*. (z rękopisu eugeniuszowskiego), Kraków: Wydawca Aleksander Przeździecki.
- Kagnimir, (1825). *Kronika Kagnimira to jest dzieje czterech pierwszych królów chrześcijańskich w Polsce, w wieku XI pisane*, cz. I. Warszawa: Wydawca: H. Kownacki, nakładem F. Morawskiego.
- Kazimierzczuk, Z. (2002). *Chełm i okolice. Historia, zabytki, miejsca ciekawe*. Chełm: Wydawca: Chełmski Ośrodek Informacji Turystycznej.
- Kętrzyński, W. (1892). *Granice Polski w X wieku z mapą*. Kraków: Wydawca Akademia Umiejętności.
- Konarski, B. (1981). „Geograf Bawarski i wymienione przezeń plemiona bałtyckie”. W: *Jantarowe Szlaki*. Gdańsk: Wydawca Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze Oddział Gdańsk.
- Kronika Marcina Galla* (1873). Warszawa: Wydawca Drukarnia Józefa Sikorskiego.

- Kurkiewicz, W., Tatomir, A., Żurawski W., (1980). *Tysiąc lat dziejów Polski*. Warszawa: Wydawnictwo Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Labuda, G. (2001). *Akt Dogome iudex – pierwsza „konkordatowa” umowa między Polską a Stolicą Apostolską z czasów papieża Jana XV (985-996)*, Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej, z. 25, sygn. Cz21649. Kórnik: Wydawnictwo Biblioteka Kórnicka PAN.
- Lelewel, J. (1830a). *Dzieje Polski*. Warszawa: Wydawca Drukarnia J. Węckiego.
- Lelewel, J. (1855b). *Polska wieków średnich*. Poznań: Wydawca Poznań: Nakł. J. K. Żupańskiego.
- Lervestam, F. H. (1841). *Pierwotne dzieje Polski*. Warszawa: Wydawca Drukarnia J. Kaczanowskiego.
- Łuczyński, M. (2016). „Geograf Bawarski” – nowe odczytanie. W: „*Polonica*”, t. XXXVI.
- Małczyński, K., Mańkowski, T., Podhorecki, F., Turowicz, M., (1938). *Lwów i ziemia czerwieńska*. Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych we Lwowie.
- Marylski, A. (1912). *Dzieje sprawy żydowskiej w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Nakładem Geberthera i Wolffa.
- Nałkowski, W. (1918). Opis geograficzny Podlasia i Wyżyny Lubelskiej. W: *W obronie ziemi*, Warszawa: Wydawca Skład główny w Biurze Pracy Społecznej.
- Płochocki, L. (1912). *Chełmszczyzna i sprawa jej oderwania*. Kraków: Wydawca „Życie”.
- Radliński, T. (1918). *Chełmszczyzna i Podlasie*. Warszawa: Wydawnictwo Skład Główny: w red. „Drużyny”: Księgarnia Ludowa.
- Rawita-Gawroński, F. (1922). *Kozaczyzna ukraińska w Rzeczpospolitej polskiej do końca XVIII wieku. Zarys polityczno-historyczny*. Warszawa-Kraków-Lublin-Łódź-Poznań-Wilno-Zakopane: Wydawnictwo Nakładem Geberthera i Wolffa.
- Sochaniewicz, K. (1926). *Bolesław Chrobry*. Lwów-Warszawa-Kraków: Wydawnictwo: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Sokołowski, A. (1903). *Dzieje Polski ilustrowane*, t. I. Wiedeń: Wydawca: Maurycy Perles.
- Szafarzyk, P. J. (1844). *Starożytności słowiańskie*, t. II. Poznań: Wydawca Walenty Stefański.
- Trzciniński, A. (1999). „O „piętnastowiecznych” macewach z Chełma (weryfikacja ustaleń Szymona Milnera)”. W: *Rocznik Chełmski*, t. 5.

- Wiercieński, H. (1910). *W sprawie wydzielenia Chełmszczyzny*. Warszawa: Wydawca [s. n.].
- „Z dzielnic zakordonnych”, (1911). W: *Kurjer Lwowski*, nr 476. Lwów: Wydawca Franciszek Jaworski.
- Повесть Временных Лет*, (2014). Москва: Издательский дом „ОЛМА Медиа Групп”.
- Полное собрание русских летописей, Киевский летописный сводъ*, (1908), t. 2. Санкт-Петербургъ: Изданное по высочайшему повелению Археографическою комиссиею. В типографии Эдуарда Праца.
- Хронология къ истории Холмской Руси*. W: *Холмская Губернія 1914*, Холм: [s. n.].
- Як ополячилаця Холмская Русь*, (1905). Варшава: Варшавского Общества религиозно-правственного проѣсвишися въ духъ Православной Церкви.

Correspondence concerning this paper should be addressed to Dr. habil. Andrzej Wawryniuk – Professor of The State School of Higher Education in Chełm (Poland).

E-mail: anwaw@wp.pl

Agnieszka Magdalena Zaręba

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie

Efektywność polskiej demokracji bezpośredniej na poziomie lokalnym. Przypadek miasta Olsztyn¹

Abstrakt

Celem artykułu jest analiza efektywności demokracji bezpośredniej na poziomie lokalnym. Do analizy wybrano przypadek demokracji bezpośredniej referendum lokalnego przeprowadzonego w Olsztynie w sprawie odwołania prezydenta w 2008 roku. Wydawało się, iż sprawa uczestnictwa Czesława Małkowskiego w życiu publicznym została już zamknięta. Natomiast praktyka życia lokalnego napisała zupełnie inny scenariusz. Czesław Małkowski ponownie, tym razem bez większych sukcesów, ubiegał się o stanowisko prezydenta w wyborach samorządowych w 2010, w 2014 roku oraz 2018 roku. Wydaje się, iż warto ten przypadek potraktować jako szczególny ze względu na specyficzne połączenie demokracji bezpośredniej z pośrednią.

Słowa kluczowe: *demokracja bezpośrednia, referendum lokalne, demokracja pośrednia, Czesław Małkowski, Olsztyn.*

Abstract

The aim of the article is to analyze the effectiveness of direct democracy at the local level. The case of direct democracy of the local referendum held in Olsztyn regarding the recall of the mayor in 2008 was selected for the analysis. It seemed that the matter of Czesław Małkowski's participation in public life was already closed. However, the practice of local life wrote a completely different scenario.

¹Podobną tematykę zawiera praca *Referendum lokalne w sprawie odwołania Prezydenta Olsztyna* w pozycji pod redakcją Marii Marczewskiej-Rytko i Andrzeja K. Piaseckiego, *Demokracja bezpośrednia: wymiar globalny i lokalny* (Marczewska-Rytko, Piasecki, 2010).

Czesław Małkowski started in the local elections in 2010, in 2014 and 2018. It seems that the case is worth treating as special due to the specific combination of direct and indirect democracy.

Key words: *direct democracy, local referendum, indirect democracy, Czesław Małkowski, Olsztyn.*

Wprowadzenie

Specyfika polskiej demokracji w potocznym wyobrażeniu polskich obywateli koncentruje się bardziej wokół zagadnienia demokracji² pośredniej

²Warto w tym miejscu przytoczyć badania dotyczące potocznego wyobrażenia demokracji przeprowadzone przez Janusza Reykowskiego z Instytutu Psychologii Polskiej Akademii Nauk. Dodatkowym aspektem tych badań było poznanie potencjalnych schematów poznawczych polskich obywateli przydatnych w formule demokracji pośredniej, w szczególności przy potencjalnym formułowaniu oferty wyborczej. Ze względu na niereprezentatywność tych badań w stosunku do całej populacji społeczeństwa polskiego (pominięcie grupy rolników), można było wskazać jedynie pewne sposoby ujmowania i rozumienia samego ustroju demokratycznego. Wyróżniono cztery sposoby rozumienia demokracji: interpretację socjalną (ochrona interesów robotników emerytów i rencistów, opiekę lekarską dla wszystkich, rozwiązanie problemu mieszkań oraz dobre warunki życia); interpretację aksjologiczną (większość liczy się z mniejszością, Żydzi i Ukraińcy – polscy obywatele – mają takie same prawa jak Polacy, politycy, którzy wygrali liczą się z przegranymi, ci, którzy mają przewagę, nie mogą narzucać swego zdania, Sejm nie może naruszać praw jednostki, liberalnych wartości, które mają chronić prawa każdego obywatela); interpretację instytucjonalną (wolne wybory, jednakowe prawa wyborcze dla wszystkich, rozwój wolnego rynku, konsekwentne przestrzeganie prawa w państwie, niezależne sądy, swobodę tworzenia partii, instytucje polityczne niezbędne dla jej funkcjonowania) oraz interpretację ideologiczną (traktującą demokrację w kategorii systemu chroniącego i rozwijającego wartości chrześcijańskie oraz instytucje kościelne). Autor poddał analizie trzy pierwsze interpretacje demokracji, natomiast ostatnią interpretację przypisał osobom gorzej wykształconym i zamieszkującym na wsi. Z perspektywy czasu wydaje się, iż ta interpretacja powinna uwzględniać dodatkowo kategorię wieku. U kresu życia wzrasta zainteresowanie metafizyczną stroną życia, co w pewien sposób mogło się przełożyć na funkcjonowanie zmobilizowanego elektoratu, jakim jest elektorat Radia Maryja (głównie kobiety starsze, wdowy, pozbawione kontaktu z najbliższą rodziną wskutek utraty współmałżonka, odejścia własnych dzieci). Dodatkowo stwierdzono, iż wykształcenie było czynnikiem wpływającym na postrzeganie rzeczywistości politycznej. Janusz Reykowski prezentował badania w kategoriach zawodowych: robotnicy, nauczyciele, pracownicy banków i radni. Autor na postawie badań wyróżnił dwa potoczne ujęcia polskiej demokracji: jako standard opiekuńczy (interpretację socjalną i interpretację ideologiczną) oraz standard wolności (interpretację instytucjonalną i aksjologiczną). Pracownicy fizyczni posługiwali się standardem opiekuńczości, natomiast pracownicy umysłowi standardem wolności. W przypadku

aniżeli bezpośredniej. W literaturze politologicznej tematyka związana z demokracją pośrednią budzi większe zainteresowanie wśród badaczy aniżeli problematyka demokracji bezpośredniej. Demokracja bezpośrednia ze względu na coraz większe perspektywiczne znaczenie w kontekście demokracji elektronicznej będzie koncentrowała wokół siebie jako problem badawczy coraz większą grupę badaczy.

Jednym z zagadnień, które może zwracać uwagę odbiorcy badanego zagadnienia jest efektywność demokracji bezpośredniej. Warto postawić pytanie: w jaki sposób zmierzyć efektywność, a zarazem skuteczność demokracji bezpośredniej? Wydaje się, iż najlepiej oddaje efektywność demokracji bezpośredniej rezultat przedsięwziętych działań wynikających z określonych inicjatyw demokracji bezpośredniej. Na przykład, jeśli mamy referendum krajowe to głównymi czynnikami decydującymi o jego skutkach są frekwencja oraz poparcie lub odrzucenie określonej inicjatywy. Jeżeli frekwencja jest wystarczająca do zatwierdzenia wyniku referendum, wówczas demokracja bezpośrednia okazuje się efektywna.

Referendum lokalne jest jedną z podstawowych formuł demokracji bezpośredniej³. Samo jej zjawisko zapewnia zabezpieczenie i poszanowanie osobistych interesów i wolności obywateli, dzięki częstej możliwości przedstawiania swoich opinii. Ponadto opinie społeczeństwa zapewniają efektywność

pracowników fizycznych występował czynnik niskiego poczucia kontroli (wyższy stopień poczucia dezorientacji politycznej oraz niższym poziomem zaufania do środowiska społecznego) i postrzeganie sytuacji w kategoriach zagrożeń (poczuciem bezsilności i wyjaśniania rzeczywistości w kategoriach wpływu sił zewnętrznych). Natomiast w przypadku pracowników umysłowych występowało wyższe poczucie kontroli (wyższe poczucie politycznego sprawstwa oraz wyjaśnienie rzeczywistości w kategoriach jednostkowych możliwości i postrzeganie sytuacji w kategoriach szans (wyższym poczuciem politycznego sprawstwa oraz wyjaśnieniem rzeczywistości w kategoriach jednostkowych możliwości) (Reykowski, 1995, s. 19-66).

³W polskim systemie prawnym oprócz referendum lokalnego mamy referendum ogólnokrajowe. Inicjatywa w sprawie referendum, według ustawy o referendum z 29 czerwca 1995 roku, należała do Sejmu, Senatu, rządu, prezydenta oraz grupy obywateli (500 tysięcy obywateli). Referendum było ważne, jeśli wzięła w nim udział połowa uprawnionych do głosowania. Treść pytań oraz wariantów uchwalał Sejm w drodze uchwały o przeprowadzeniu referendum. Kolejne zapisy prawne dotyczące demokracji bezpośredniej zawarto w Konstytucji z 2 kwietnia 1997 roku. Warto zwrócić uwagę, iż kształt referendum lokalnego nie budził wątpliwości parlamentarzystów, natomiast forma referendum ogólnokrajowego wzbudzała powszechne zainteresowanie. Polska Konstytucja przewiduje następujące formy demokracji bezpośredniej – referendum i inicjatywę ludową (art. 125 Konstytucji) oraz inicjatywę referendum lokalnego (art. 170). Konstytucja przewiduje trzy główne modele referendum ogólnokrajowego: w sprawie przystąpienia do organizacji międzynarodowych, w kwestiach szczególnie ważnych dla państwa, w sprawie zatwierdzenia lub zmiany konstytucji (Podolak, 2010, s. 306-309).

podejmowanych przez władze decyzji, będących prawodawczą wolą większości (zachowana zostaje gwarancja dla dwóch stron, że ich głos jest wysłuchany i dla władz – że przestrzega się ich decyzji), a zasięganie opinii obywateli w kontrowersyjnych kwestiach polityki lokalnej pozwala na urzeczywistnienie się opozycji, mogącej w tej sytuacji działać demokratycznie i zgodnie z prawem, co zapobiega rozłamowi pomiędzy większością, która wybrała władze gminne, a mniejszością niemającego żadnego określonego ośrodka władzy (Komorowska, 1997, s. 49).

Celem niniejszego opracowania jest analiza efektywności demokracji bezpośredniej na poziomie lokalnym. Jako formę demokracji bezpośredniej wybrano referendum lokalne przeprowadzone w Olsztynie w sprawie odwołania prezydenta w 2008 roku. Choć wydawało się, iż sprawa uczestnictwa Czesława Małkowskiego w życiu publicznym została już zamknięta, praktyka życia lokalnego napisała zupełnie inny scenariusz działań byłego prezydenta miasta Olsztyna. Czesław Małkowski ponownie, tym razem bez większych sukcesów, ubiegał się o stanowisko prezydenta w wyborach samorządowych w 2010, w 2014 oraz 2018 roku (Czuma, 2018a; Kurs, 2018b). Wydaje się, iż warto ten przypadek potraktować jako szczególny ze względu na specyficzne połączenie demokracji bezpośredniej z pośrednią. Decyzję wyrażoną w formie demokracji bezpośredniej poddano ponownej weryfikacji demokracji pośredniej. Innymi słowy, poprzednia decyzja społeczności lokalnej miała być przez nią zmieniona.

W pierwszej części pracy zostanie przybliżona próba krótkiej syntezy definicji referendum oraz geneza rozwoju referendum lokalnego w Polsce. Druga część obejmuje analizę omawianego referendum lokalnego w kontekście prasy oraz materiałów telewizyjnych. Jako metodę badawczą wykorzystano analizę treści i zawartości prasy. Materiału badawczego dostarczyły „Gazeta Wyborcza” i „Rzeczpospolita”. Analiza referendum lokalnego obejmuje następujące etapy: przebieg referendum oraz wydarzenia go poprzedzające oraz w artykule dokonano analizy przebiegu wydarzeń w kontekście jednego z gatunków telewizyjnych – *soap opery*. Ostatni element, jako nieco odmienny w formie, będzie stanowiła rekonstrukcja i analiza wydarzeń związanych demokracją pośrednią na poziomie lokalnym, czyli w omawianym przypadku – wybory samorządowe Prezydenta Miasta Olsztyna w 2010 roku. Podobny schemat rywalizacji i polaryzacji wyborczej powtórzył się zarówno w 2014, jak i 2018 roku, uznano, iż lepiej przybliżyć pierwszą rywalizację wyborczą pomiędzy dwoma kandydatami.

Warto w tym miejscu wyjaśnić, dlaczego zdecydowano się na wybór tego referendum lokalnego. O wyborze przykładu do analizy zdecydował między

innymi fakt samych zarzutów stawianych prezydentowi, które mieściły się w sferze zachowań kryminalnych, moralnych i etycznych (chodziło o rzekomy gwałt na jednej z urzędniczek i molestowanie kilku pozostałych). Kolejny argument to duże zaangażowanie społeczności lokalnej oraz jej podział na dwa przeciwstawne obozy. Jeden obóz nie wierzył w winę Czesława Małkowskiego, natomiast drugi „nakłaniał” go do natychmiastowej rezygnacji z urzędu. Aktywizacja obywateli wyraziła się nie tylko w popieraniu działalności prezydenta, lecz również działaniu na jego niekorzyść. Warto przytoczyć opinię K. A. Piaseckiego, który twierdził, iż początkowo po wprowadzeniu ustawy o bezpośrednim wyborze wójtów, burmistrzów i prezydentów wśród komentatorów przeważały opinie, że nawet poważne instytucjonalne zarzuty nadużyć stawiane prezydentom nie będą w stanie zmobilizować wystarczająco dużej liczby elektoratu dla uzyskania ważności referendum (Piasecki, 2005, s. 104). Referendum w Olsztynie jest pierwszym, które zmieniło układ sił w radzie miasta wojewódzkiego, jak i otworzyło nowe pole badawcze dla interdyscyplinarnych analiz.

Inicjatywa referendum – próba syntezy

Podstawowe znaczenie określenia referendum odnosi się do mechanizmu umożliwiającego głosującym podjęcie decyzji co do alternatywnych rozwiązań sytuacji lub w jakiejś szczególnej sprawie. Wynik referendum może być wprowadzony w życie w określonym porządku ustrojowym państwa. Referendum może być obowiązkowe na przykład przed podpisaniem umów międzynarodowych, może pełnić funkcję ekwiwalentną do legislatywy, może mieć też charakter doradczy⁴. Zazwyczaj w ustawie jest zaznaczona ilość podpi-

⁴Referendum stwarza obywatelom możliwość bezpośredniego zadecydowania w konkretnej sprawie; działa to szczególnie mobilizująco społecznie oraz powoduje, iż wynik referendum może często nie pokrywać się z istniejącymi w społeczeństwie podziałami politycznymi czy środowiskowymi. Wynik wyborów parlamentarnych świadczy o preferencjach politycznych obywateli, nie dając pewności, iż decyzje parlamentu w konkretnych sprawach będą zawsze odpowiadać aspiracjom społecznym. Nieliczny pod względem osobowym organ przedstawicielski łatwiej bowiem może ulec wpływowi różnych instytucji, organizacji czy grup nacisku, w wyniku kularowych przetargów partyjnych przeforsować konkretne decyzje, bardziej odpowiadające tym grupom i interesom partyjnym niż oczekiwaniom społecznym. Warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden problem inicjatywy referendum. Organizacja referendum może odzwierciedlać niechęć elit rządzących przed podjęciem decyzji w kontrowersyjnych kwestiach lub do ukazania wewnętrznych podziałów wewnątrz sprawujących władzę, dlatego też odpowiedzialność decyzyjna zostaje wówczas przeniesiona na ogół obywateli. Natomiast same gremia obywateli, jak zauważa Maria Marczevska-Rytko – badaczka demokracji bezpośredniej, wydają się uchylać od odpo-

sów, koniecznych do poparcia określonej inicjatywy lokalnej. W zależności od ustaw w danym państwie zarządzanie referendum należy do głowy państwa lub legislatury. Na przykład w Wielkiej Brytanii jest zastrzeżone do podejmowania spraw najważniejszych, natomiast w Szwajcarii referendum jest jednym z podstawowych instrumentów prowadzenia polityki państwa (K.W., 2008, s. 488-489).

Historia instytucji referendum w Polsce nie jest długa (Marczewska-Rytko, 2001, s. 121). Należy zauważyć, iż ustawa zasadnicza w początkach III Rzeczypospolitej milczała na temat demokracji bezpośredniej na szczeblu lokalnym, natomiast regulowano je na poziomie ustawy (Piasecki, 2005, s. 81; Sękowska, 1996, s. 141-143).

Jednym z najczęstszych powodów przeprowadzania referendum gminnego, w pierwszych latach funkcjonowania tej instytucji, było odwołanie rady gminy. Zdaniem wielu badaczy demokracji bezpośredniej ta tendencja utrzymuje się do dnia dziś W I kadencji w postaci referendum zakończyło się 48 inicjatyw referendalnych w 30 województwach. Zarzuty stawiane radzie gminy miały zazwyczaj charakter ogólnikowy, np. *arogancja i hipokryzja władzy* (Bielawa – woj. Wałbrzyskie), *tlumienie inicjatywy, nieliczenie się radnych z wyborcami* (Ornet woj. Elbląskie) (Piasecki, 2002, s. 207).

Generalnie przedmiotem referendum lokalnego w Polsce w sprawie odwołania władz w połowie lat 90. były referenda motywowane politycznie, czyli obejmujące inicjatywy, które wynikały z zasadniczego niezadowolenia co do układu panującego w radzie (w 1994 r. w gminie Chorówka zbieranie podpisów pod wnioskiem o referendum zaczęto zaraz po czerwcowych wyborach). Referenda wynikające z konfliktu interesów między radnymi, przez co opozycja w radzie odwoływała się do poparcia mieszkańców gminy. Referenda wynikające z niskiej kultury prawnej mieszkańców gminy, czyli do takiego referendum prowadziło najczęściej niezrozumienie przez mieszkańców decyzji rady, np. dotyczącej podwyżek podatków oraz czynszów (Piasecki, 2002, s. 89).

Przy uchwalaniu ustawy o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta, dokonano również nowelizacji ustawy o referendum. Referendum w sprawie odwołania władz lokalnych mogło dotyczyć nie tylko rady, ale również wójta, burmistrza i prezydenta⁵.

wiedzialności związanej z podjęciem decyzji politycznej. Dalej autorka podkreśla, iż niezależnie od uwarunkowań sytuacja taka pozwala wyborcom na włączenie się do procesu podejmowania decyzji (Podolak, 2008, s. 443; Marczewska-Rytko, 2001, s. 120).

⁵W przypadku referendum wójta inicjatorem referendum mogła również wystąpić rada gminy. Rozpisanie referendum mogło nastąpić automatycznie w przypadku, gdy rada nie udzieliła wójtowi absolutorium lub z innego powodu. Wtedy do zgłoszenia takiego wnio-

Przybliżenie inicjatywy referendum, jak wolno sądzić, daje szerszy ogład zjawiska i pozwala w większym stopniu zrozumieć jego istotę. W Polsce – w kontekście ostatniej nowelizacji ustawy – referendum stało się, jak to zostało powyżej zaznaczone, jednym ze sposobów zmiany władz lokalnych. Należy podkreślić, iż w przypadku kryminalnych zachowań, niegospodarności włodarza miasta, mogło mu to zapewnić bezkarność przez długi okres. Takie umocnienie władzy na szczeblu lokalnym, gdzie transparentność działań polityków może być obniżona ze względu na koligacje rodzinne oraz nepotyzm może doprowadzić do znacznych nadużyć i demoralizacji w lokalnych mechanizmach władzy.

Referendum lokalne w Olsztynie

Celem wprowadzenia należy zwrócić uwagę na kilka aspektów referendum lokalnego w Olsztynie. Przede wszystkim było to pierwsze referendum w sprawie odwołania wysokiego urzędnika w jednostce samorządu terytorialnego powyżej 100 tys. mieszkańców. Dotychczas w praktyce mieliśmy do czynienia z przeprowadzaniem referendum w sprawie odwołania władz – na poziomie gminy. Na podstawie zebranego materiału faktograficznego i wstępnej jego analizy można – jak się wydaje – postawić tezę, iż wniosek o odwołanie prezydenta w referendum jest nie tylko wynikiem niezadowolenia mieszkańców z niewypełniania przez niego należycie obowiązków, lecz również wpływu określonych środowisk politycznych, którym zależy na realizacji własnych interesów politycznych (zdobycie władzy).

Casus referendum lokalnego w Olsztynie spróbowano ująć w formule chronologicznej – wydarzenie i jego opis.

Całą deskrypcję warto rozpocząć od prezentacji sylwetki głównego bohatera.

- Jerzy Cezary Małkowski (rocznik 1950), z zawodu nauczyciel historii, był kierownikiem Gminnego Ośrodka Propagandy i Wychowania w Wielbarku. Od 1981 roku był sekretarzem Komitetu Gminnego PZPR. Na początku 1986 roku został dyrektorem Okręgowego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Olsztynie. Po zlikwidowa-

sku potrzebne było uzasadnienie, poparcie 1/4 składu rady oraz opinia komisji rewizyjnej. Radni głosowali nad wnioskiem imienne, a do tego zaakceptowania potrzebna była większość 3/5 ustawowego składu rady. Ponadto sprecyzowano także problem udziału radnych i pracowników samorządu w kampanii referendalnej. Nowa ustawa prowadziła do wzmocnienia w systemie władzy lokalnej pozycji wójtów i burmistrzów, a także roli referendum, które było jedyną skuteczną metodą prowadzącą do zmian na tych stanowiskach (Piasecki, 2002, s. 103-104).

niu cenzury powrócił do wyuczonego zawodu nauczyciela historii oraz wiedzy o Polsce i świecie współczesnym. Początkowo był członkiem Socjaldemokracji Rzeczypospolitej Polskiej, następnie Sojuszu Lewicy Demokratycznej, w których był aktywnym, lokalnym działaczem. W 1998 roku został wybrany do Rady Miasta Olsztyna, a we wrześniu 1999 roku został przewodniczącym rady miejskiej. W tym samym roku został sekretarzem Rady Wojewódzkiej SLD. Od 10.10.2001 do 20.11.2008 pełnił funkcję prezydenta miasta Olsztyna z ramienia Sojuszu Lewicy. W 2005 roku wystąpił z SLD i nie związał się już z inną partią. W 2005 roku został uhonorowany przez ministra kultury odznaką – Zasłużony dla Kultury Polskiej. 12.11.2006 roku wygrał ponownie wybory na prezydenta Olsztyna, startując z komitetu „Po prostu Olsztyn”. Małkowski uzyskał poparcie 30 181 mieszkańców miasta, co stanowiło 51,72% głosujących. W wyniku orzeczenia przez sąd środka zapobiegawczego i zastosowania tymczasowego aresztowania wobec C. J. Małkowskiego, od 14.03.2008 roku obowiązki prezydenta Olsztyna objął Tomasz Głazewski – dotychczasowy zastępca prezydenta, członek Platformy Obywatelskiej (nawiasem mówiąc rekomendowany przez nią do pełnienia tej funkcji).

- „Rzeczpospolita” wysunęła jako pierwsza oskarżenia o molestowanie urzędniczek i gwałt na jednej z nich (styczeń 2008). Platforma Obywatelska zerwała koalicję z „Po prostu Olsztyn” (dotychczasową koalicją popierającą dotychczasowego prezydenta Małkowskiego).
- Śledztwo przekazano do białostockiej prokuratury kilka tygodni po wybuchu skandalu z udziałem C. J. Małkowskiego ze względu na możliwość pojawienia się ewentualnych zarzutów za brak bezstronności olsztyńskich prokuratorów. Rzeczpospolita informowała m.in., że urząd miasta w Olsztynie przekazał prokuraturze nieruchomość, w której mieści się obecnie Prokuratura Rejonowa dla Olsztyna Południe. Także żona jednego z prokuratorów pracowała w magistracie.
- W mediach zostały opublikowane zdjęcia z roznegliżowanego mężczyzny w gabinecie i wulgarne rozmowy telefoniczne, w których mężczyzna namawiał rozmówczynię do seksu. Według mediów bohaterem obu zdjęć był C. J. Małkowski. Prezydent zaprzeczał, nazwał fotografie i nagranie fotomontażem i manipulacją.
- Negatywny wymiar całej sprawie nadały wypowiedzi pracowników, np.: *Jest mi wstyd za takiego prezydenta. Nie godzi się, żeby pracodawca robił takie rzeczy. Małkowski wykorzystywał bezwzględnie swoją pozycję. Wystuchiwał pracowników i upatrywał sobie osoby, które są*

stabsze albo mają jakieś kłopoty. Pomagał i drobnymi krokami uzależniał od siebie, po to, żeby to potem wykorzystać. Pytał w pewnym momencie: „co ja z tego będę miał”? Składał jednoznaczne propozycje. Czesław Małkowski szukał kobiet, które mogą mu się poddać. To było dla niego ważniejsze niż sprawy urzędu, zarządzanie miastem.

- Pozytywny ton posiadały wypowiedzi elity. List w obronie Małkowskiego do radnych Olsztyna napisali działacze Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych w Olsztynie oraz Światowego Związku żołnierzy Armii Krajowej, a także olsztyńscy naukowcy i artyści.

W liście kombatanci wyrazili swoje oburzenie i protest: przeciwko sięganiu przez polityków w walce o władzę do spraw życia intymnego swych przeciwników, a tak jest w przypadku ataku na prezydenta Małkowskiego. Skłania to nas do zastanowienia się, czy naprawdę żyjemy w państwie prawa, w którym przy rozwiązaniu takich problemów powinna obowiązywać zasada domniemania niewinności – napisali kombatanci.

- C. J. Małkowski stosował również strategię obrony własnej: *Jestem człowiekiem, który bez zaplecza politycznego i towarzyskiego wygrał wybory. Nie zamierzam bez udowodnienia swojej niewinności (...) rezygnować z własnej obrony. (...) Służę miastu bez profitów, układów i tak zwanego podstołowego załatwiania spraw.*

- Od 14.03 do 26.09.2008 przebywał w areszcie.
- Podczas pobytu w areszcie śledczym miał problemy zdrowotne.
- Kampania przedreferendalna. Czesław Małkowski – w wypowiedzi dla „Gazety Olsztyńskiej” – zapewniał o własnej niewinności. Lokalni politycy z najważniejszych partii: Platformy Obywatelskiej oraz Prawa i Sprawiedliwości włożyli znaczący wysiłek, aby zachęcić mieszkańców do udziału w referendum. Do Olsztyna przyjeżdżali politycy z pierwszych stron gazet, emitowano reklamówki wyborcze, w których brali udział znani i lubiani. Platforma prowadziła kampanię pod hasłem: *Zwróć honor miastu*, natomiast Prawo i Sprawiedliwość: *Władza musi być uczciwa*.

Platforma w swojej ulotce wyliczała powody, dla których należy odwołać Małkowskiego – skompromitował miasto, miał zarzuty prokuratorские, był zawieszony w pełnieniu obowiązków służbowych, a pozostawienie go na stanowisku groziłoby paraliżem miasta. PiS w ulotce zestawilo sukcesy Olsztyna z nieudolnością prezydenta. Mieszkańcy dostali też od tej partii gazetę referendalną, w której zwolennicy odwołania Czesława Małkowskiego przedstawili argumenty, by głosować

przeciw prezydentowi, i dodatkowo otrzymali odezwę do mieszkańców. W mediach pojawiły się również klipy referendalne nawołujące do odwołania Czesława Małkowskiego. Platforma namówiła do wystąpienia w spotach radiowych znanego prezentera telewizyjnego Piotra Bałtroczyka i Krzysztofa Hołowczyca, kierowcę rajdowego i europarlamentarzystę.

Zupełnie inną strategię zastosował Sojusz Lewicy Demokratycznej, czyli dawna partia Czesława Małkowskiego. Jej młodzi działacze nawoływali, aby ludzie poszli do referendum i poparli prezydenta. Gdyby do tego doszło, odwołana zostałaby rada miasta i byłyby wybory nowych radnych. Także radni z klubu Ponad podziałami – choć byli wśród nich dawni bliscy współpracownicy Małkowskiego – opowiadali się za odwołaniem prezydenta.

- Referendum odbyło się 16 listopada 2008 roku. Za odwołaniem prezydenta opowiedziało się 24 843 osoby, przeciw było 18 348 wyborców. Wyborcy popierający Czesława Małkowskiego stanowili większość tylko w 21 obwodach spośród 94 komisji, które były w Olsztynie. Do urn poszło 43 600 olsztynian, a to co oznaczało, że frekwencja wyniosła 32,4 proc.
- W marcu 2009 roku nowo wybrany prezydent Olsztyna Piotr Grzymowicz, oficjalnie bezpartyjny, lecz w wyborach poparty przez Polskie Stronnictwo Ludowe, miał trudności z budowaniem poparcia po wyborach. Platforma pozostała w opozycji.
- 11 września 2009 r. warszawscy lekarze uznali, że Czesław Małkowski nie ma cech typowych dla gwałciciela. Biegli badający relację między byłym prezydentem a oskarżającą go o gwałt urzędniczką stwierdzili, że para była w erotycznym związku. Pokrzywdzona była podobno zazdrosna o Czesława Małkowskiego.
- Prokurator poprosił o kolejne przebadanie Czesława Małkowskiego.
- 30 marca 2010 roku Czesław Jerzy Małkowski został uniewinniony nieprawomocnym wyrokiem sądu w sprawie o przestępstwa urzędnicze oraz działanie na szkodę interesu publicznego. Natomiast w przypadku oskarżenia o molestowanie urzędniczek prokuratura wystąpiła o ponowne wystawienie ekspertyzy w tej sprawie. (Kowalewski, 2008a, Kurs, Wojciechowski 2008; gaw, 2008; Kowalewski, 2008b; Grejcun, Belza, 2008, s. 4; Wojciechowska, 2004, s. 3; RED, 2008a, s. 2; Grejcun, Szydłowski, Szatkowski, Maścianica, Dżus, Szmit, 2008, s. 2; WG, 2008, s. 5; Kurs, 2008b, s. 3; Kurs, 2008a, s. 2, Kurs, Wojciechowski, 2008, s. 1; Grejcun, 2009, s. 1).

Warto zwrócić uwagę na kilka elementów tego zestawienia. Całą „afere” związaną z prezydentem Czesławem Małkowskim zainicjowała „Rzeczpospolita” – dziennik ogólnopolski, nieposiadający dodatków lokalnych dla właściwego miasta. Natomiast „Gazeta Wyborcza” głównie relacjonowała wydarzenia w olsztyńskim dodatku lokalnym. Dodatkowym źródłem informacji był regionalny oddział telewizji publicznej, który regularnie informował mieszkańców o rozwoju wydarzeń. Kolejną kwestią jest to, iż zarzuty stawiane prezydentowi na samym początku afery mają inny wydźwięk po dwóch latach od jej rozpoczęcia. Innymi słowy, oskarżenia o niegospodarność stały się bezpodstawne, oskarżenia o molestowanie seksualne nabrały innego wymiaru w świetle orzeczeń psychologów i dodatkowych analiz faktograficznych. Gdyby budować swego rodzaju teorię spisku, można by wysnuć przypuszczenie, iż Czesław Małkowski, jak bohater kafkowski⁶, walczy z systemem. Dalsze wydarzenia pokażą, nie będzie on stał i czekał z przysłowiowymi „założonymi rękoma” na rozwój wydarzeń, lecz podejmie próbę przeciwstawienia się, z jego perspektywy oczywiście, niesłusznym oskarżeniom. Jest to jedna z wielu możliwych interpretacji przyszłych wydarzeń związanych z wyborami samorządowymi w 2010 roku.

Kolejna odsłona wydarzeń w Olsztynie dotyczy analizy przeprowadzonej przez Radosława Sierockiego w kontekście potraktowania informacji jako opery mydlanej. Autor wskazał na kilka analogii pomiędzy „afere” a operą mydlaną. Po pierwsze Sierocki wyróżnił kilkoro stałych bohaterów, chociaż z czasem główni bohaterowie schodzą na dalszy plan, szczególnie w trakcie ujawniania kolejnych zarzutów niezwiązanych bezpośrednio z oskarżeniami o molestowanie seksualne. Na „zanikanie” głównych bohaterów ma z jednej strony wpływ fakt, iż główna bohaterka od samego początku nie ujawniła twarzy, jedynie słychać było jej zniekształcony głos oraz ujęcia filmowe dotyczące aresztowania głównego bohatera – Czesława Jerzego Małkowskiego. Po drugie podczas emisji serwisu lokalnego od stycznia do września w Olsztynie miało miejsce kilka zwrotów akcji: wypłynięcie informacji o molestowaniu i gwałcie pod koniec stycznia, aresztowanie i zwolnienie z aresztu, ponowne aresztowanie, przedłużenie aresztu, kolejne głosy partii politycznych o przeprowadzeniu referendum i w ostateczności przegłosowanie przez Radę Miasta uchwały o referendum. Jak zauważa Radosław Sierocki, wszystkich odcinków było w sumie 56, co dawało wynik średnio siedem odcinków miesięcznie w ciągu ośmiu miesięcy rozgrywania się „akcji” lokalnej opery mydlanej. Duża część z tych odcinków została

⁶Wydaje się, iż jest to zbyt literackie porównanie, ponieważ stanowisko prezydenta miasta należy do systemu lokalnych instytucji państwa.

pozbawiona istotnych czy choćby nowych informacji. Takie działanie, bez tworzenia spiskowej teorii dziejów, mogło służyć podtrzymaniu zainteresowania danym tematem oraz mogło żywotności skandalu (Sierocki, 2009, s. 278-279).

Należy zwrócić uwagę, iż taka koncepcja podsycańca przez dłuższy czas medialnego zainteresowania danym tematem mogła wpływać na kształtowanie określonych opinii, poglądów i postaw badanej społeczności lokalnej. Szereg informacji został wyemitowany od stycznia do września 2008 roku. Był to czas przed referendum i zbliżającą się kampanią referendalną. Nie należy przeceniać wpływu regionalnych środków masowego przekazu na kształtowanie opinii społeczności lokalnej, aczkolwiek można przypuszczać, iż w tamtym czasie zainteresowanie aferą mogło podnieść oglądalność lokalnej telewizji publicznej⁷.

Kolejnym elementem odsłony przebiegu wydarzeń z Olsztyna – na najczęściej powtarzające się ujęcia, ponieważ one dodawały wizualizacji całości tzw. wypadków olsztyńskich. Standardowe ujęcia były następujące:

- Prezydent wyszedł ze swego gabinetu na konferencję prasową, która została zwołana w celu zdementowania informacji podanych przez „Rzeczpospolitą”, Szedł pewnym krokiem, charakteryzującym osobę sprawującą najwyższy urząd w mieście.
- Prezydent podczas konferencji prasowej zwołanej w celu zdementowania informacji zawartych w artykule z dziennika ogólnopolskiego. Główny bohater zarzucał autorowi artykułu kłamstwo i manipulacje. Ponadto padły ostre słowa: iż jest to „akt (...) obrzydliwej zemsty pewnych osób (...)” których nazwiska, nie zostały ujawnione, dalej mówił, że był człowiekiem uczciwym, nieugiętym w pewnych sprawach i nie dającym się wmanipulować w żadne fałszerstwa, korupcje i inne tego typu sprawy.
- Jako gość programu „Opinie” tłumaczył swoją niewinność, wyjaśniał również powody swojego zniknięcia.
- W radiu przed mikrofonem zapewniał po kilkakroć, że jest niewinny, jest ofiarą nagonki, zapewniał, że będzie walczyć o swoje dobre imię i o swoją rodzinę.
- Ujęcia w korytarzu ratusza, w którym wydawał się czuć pewnie.
- Ujęcia w gabinecie, kiedy siedział nad stertą przeglądanych bądź podpisywanych dokumentów.

⁷Niestety trudno jest się odwołać do badań z zakresu medioznawstwa i zainteresowania lokalnymi serwisami informacyjnymi, ponieważ takie badania prowadzone są najczęściej na poziomie ogólnokrajowym, rzadko – na poziomie lokalnym.

- Ujęcie w areszcie, w którym był z wizytą oprowadzony przez strażnika bądź jakiegoś innego funkcjonariusza (Sierocki, 2009, s. 284).

Nietrudno zauważyć, iż pojawiły się ujęcia, w których dominował element eksponowania własnej niewinności przez oskarżonego prezydenta Czesława Małkowskiego. Mówiąc innymi słowy, nieustanne tłumaczenie się ze swojego zachowania nie musiało dodawać wiarygodności prezydentowi, według powszechnej zasady: *tylko winny się tłumaczy*. Ponadto z punktu widzenia komunikowania politycznego lepszym rozwiązaniem wydaje się wskazanie potencjalnego kozła ofiarnego i odwrócenie uwagi od własnego działania. Prezydent próbował to zrobić, wskazując na zemstę określonego środowiska, jednakże i takie działanie okazało się mało skuteczne. Na licznych forach internetowych dostępnych w polskiej sieci można było odnaleźć wiele stanowisk zwolenników oraz przeciwników prezydenta Małkowskiego. Nie uszły uwadze wnikliwego czytelnika cytaty dotyczące jego bardzo dobrych relacji z płcią żeńską. Mogły być one autorstwa zarówno zwolenników, jak i przeciwników Małkowskiego. Warto zauważyć, iż na polskiej scenie politycznej dotychczas istniało przyzwolenie na rozluźnione relacje damsko-męskie. Dopiero, jak wolno sądzić, przypadek Samoobrony i jej przewodniczącego oraz kilku posłów zmienił społeczne nastawienie do tego zjawiska.

W tym miejscu warto zwrócić uwagę na ujęcia, które stawiały prezydenta zarówno w pozytywnym, jak i negatywnym świetle. Do ujęć stawiających prezydenta w pozytywnym świetle (aczkolwiek według Radosława Sierockiego jest to bardzo ryzykowne stwierdzenie) zaliczyć można niektóre ujęcia z sądu w Białymstoku, w których prezydent oświadcza np.: *lincz został wykonany, wyrok wydany przez wielu. Dziękuję bardzo*. Sposób pokazania prezydenta nie pozwala jednoznacznie powiedzieć, iż został przedstawiony w niekorzystnym świetle, więcej: można zaryzykować twierdzenie, że został zaprezentowany (w tym przez samego siebie) jako ofiara (Sierocki, 2009, s. 284). Wbrew pozorom to ujęcie jest bardzo ważne, wnikliwy obserwator mógł dostrzec człowieka niewinnie oskarżonego. Sama formuła: *wyrok wydany przez wielu* ma liczne symboliczne i literackie konotacje.

Do ujęć stawiających prezydenta w negatywnym świetle należą między innymi:

- Wyprowadzenie z gabinetu przez policję – został wyprowadzony w pośpiechu, jak pospolity przestępca (po drodze został przewrócony jeden z dziennikarzy), z głową trzymaną przez jednego funkcjonariuszy pod pachą, następnie „wrzucony” do samochodu. Siedział pomiędzy dwoma policjantami, kamera zdążyła pokazać jego twarz przez szybę samochodu. Samochód odjechał z piskiem opon (materiał pokazywany we

fragmentach). Prezydent został tu przedstawiony w poniżający sposób. Fragmenty tej relacji pokazywane były w różnych relacjach oraz kontekstach.

- Prezydent w sądzie w Białymstoku po nakazie aresztowania udzielił krótkiej wypowiedzi do kamery, po czym próbował wyjść z budynku, ale okazało się, że drzwi są niewłaściwe. Próba wyjścia innymi drzwiami również nie powiodła się. Jego obrońca wychodzi za nim, cofa prezydenta i pokazuje właściwe wyjście. Prezydent został pokazany jako zestresowany, roztrzęsiony i rozkojarzony. Wszystko odbywało się pod czujnym okiem kamery oraz fotoreporterów, rejestrujących każdy błędny krok oskarżonego. Kamery, które były wcześniej sprzymierzeńcem prezydenta dbającego o swój właściwy wizerunek medialny, stały się jego największym wrogiem (Sierocki, 2009, s. 284).

Oba ujęcia pokazywały prezydenta w bardzo złym świetle. Szczególnie to pierwsze działało na zasadzie prostego schematu poznawczego: jeśli był wyprowadzany jak najgorszy przestępca kryminalny, na pewno jest nim i jest winny wszystkich oskarżeń. Nie wydaje się, aby było to adekwatne użycie siły do zatrzymania osoby publicznej. Poza tym drugie ujęcie to już obraz człowieka zagubionego w systemie, który zaczął działać przeciwko niemu. Było to bardzo upokarzające ujęcie, w szczególności biorąc pod uwagę wcześniejszą medialną pozycję Czesława Małkowskiego.

Podsumowując, w tzw. *operze mydlanej* – nie licząc prezydenta Małkowskiego i kobiety oskarżającej go o gwałt – wzięły udział 64 wypowiadające się osoby, przy czym najczęściej byli to przedstawiciele lokalnych działaczy: liderzy partii politycznych, członkowie rady miasta. Wypowiedzi stawiających prezydenta Małkowskiego w pozytywnym świetle było nieco mniej niż tych stawiających go w świetle negatywnym. Wypowiedzi o charakterze zdecydowanej i umiarkowanej obrony to wypowiedzi przede wszystkim przechodniów, którzy wyrażali swój szacunek dla prezydenta, poparcie lub dezaprobatę dla całego zamieszania bądź dla *tych kobiet, które są nie w porządku*. Politycy wypowiadający się o prezydencie Małkowskim stanowili zdecydowaną mniejszość (Sierocki, 2009, s. 285).

Od demokracji bezpośredniej do demokracji pośredniej

Kolejna odsłona wydarzeń w Olsztynie to przejście od demokracji bezpośredniej do demokracji pośredniej. Trudno w tym miejscu nie poczynić komentarza na temat zaskoczenia lub zdziwienia społeczności lokalnej ponownym kandydowaniem Czesława Małkowskiego na urząd prezydenta miasta.

Dla lepszej analizy ponownie materiał badawczy został ujęty w formę chronologicznie powiązanych ze sobą punktów:

- 4 października 2010 roku Czesław Małkowski ogłasza powołanie Komitetu Wyborczego Czesława Małkowskiego. Były prezydent ogłosił start w wyborach samorządowych na Prezydenta Miasta Olsztyna oraz ubieganie się o mandat radnego miasta.
- Czesław Małkowski w trakcie kampanii brał udział w debatach radiowych, udzielał merytorycznych odpowiedzi⁸.
- Czesław Małkowski wygrał I turę wyborów prezydenckich różnicą 1.5 tys. głosów nad Piotrem Grzymowiczem (ówczesnym prezydentem bezpartyjnym, „popieranym przez PSL”). W I turze na Czesława Małkowskiego zagłosowało 38,66 proc. mieszkańców Olsztyna, natomiast na Piotra Grzymowicza oddano 36,32 proc. głosów.
- Dopiero kampania wyborcza w II turze nabrała nieco tempa. Początkowo skoncentrowano się wokół debat, dopiero w czwartek przed wyborami Piotr Grzymowicz zdecydował się na wręczenie Małkowskiemu *Elementarza etycznego* Karola Wojtyły. Jednak Małkowski odmówił przyjęcia lektury. Kobieta skrzywdzona przez Czesława Małkowskiego nawoływała do niegłosowania na niego. Podobną postawę przyjęły niektóre media, ludzie kultury oraz stowarzyszenia. Jedno ze stowarzyszeń wysłało list otwarty do Małkowskiego, w którym nawoływało go do rezygnacji z mandatu radnego. Listem zainteresowała się policja. Małkowski złożył w prokuraturze zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa (okazało się, że policja umorzyła śledztwo w tej sprawie).
- Podczas kampanii przed II turą Czesław Małkowski starał się unikać dziennikarzy i kłopotliwych pytań dotyczących powodów jego kandydowania, skoro ciężą na nim prokuratorskie zarzuty. Dociekania jednego z dziennikarzy ze stacji telewizyjnej TVN24 określił jako „napaść”. Przekonywał, że medialne doniesienia na temat tzw. seksafery zostały oparte na fałszywych dokumentach, a zarzuty w tej sprawie nadal były podtrzymywane przez dziennikarzy, a nie prokuraturę. Jego argumentem na rzecz startu w wyborach była jego niewinność, mówił iż: „nie miałby odwagi stanąć do wyborów, gdyby był winny”.
- W spocie wyborczym ówczesnego prezydenta – dra Piotra Grzymowicza – wziął udział Aleksander Kwaśniewski. Swoją list wystosował również znany konferansjer Piotr Bałtroczyk.
- List otwarty do Czesława Małkowskiego, który został rozesłany do 35 tysięcy mieszkańców, miał między innymi taką formułę: „Prezentu-

⁸Dotychczasowe doświadczenie w zarządzaniu miastem dało swoje rezultaty.

je się pan jako rozdający różańce żarliwy katolicki neofita, występujący w reklamówce wyborczej z wizerunkiem Jana Pawła II. Cóż zatem stało na przeszkodzie, aby w imię tych wartości, w imię cnoty umiaru i troski o dobro wspólne, zachować powściągliwość i powstrzymać się od startu w wyborach, przynajmniej do czasu orzeczenia prawomocnego wyroku? Aby nie stawiać w kłopotliwej sytuacji wyborców i nie odgrzewać sporów przynoszących naszemu miastu wątpliwy rozgłos. Pański udział w wyborach, choćby najbardziej pomyślny, z niczego przecież pana nie rozgrzesza i niczego nie dowodzi. Przenosi natomiast do Ratusza spory i podziały, które nie ułatwiają rozwoju naszego miasta i rozwiązywania naszych wspólnych problemów”.

- Starający się o reelekcję prezydent Olsztyna Piotr Grzymowicz z wynikiem 53,28% wygrał w II turze. Wyprzedził byłego prezydenta, Czesława Małkowskiego, na którego zagłosowało 46,72% obywateli miasta. Liczbowo wynik jest nie mniej imponujący – około 42 000 głosujących Olsztyna poparło obecnego prezydenta, natomiast Czesław Małkowski zyskał niemalże poparcie 38 000 głosów, ponadto Małkowskiemu udało się zdobyć mandat radnego oraz wprowadzić oprócz siebie czterech radnych⁹. (rik, 2010; *Małkowski*, 2010; Adamski, 2010a; Adamski, 2010b; RED, 2010b; Kurs, Wojciechowski, 2010; *Były prezydent*, 2010).

Jak to powyżej zostało zaznaczone, podobny schemat powtórzył się w przypadku demokracji pośredniej na poziomie lokalnym w wyborach samorządowych w 2014 roku. Czesław Małkowski wygrał z Piotrem Grzymowiczem w I turze, uzyskał 23 864 głosy (39%), natomiast Piotr Grzymowicz – 15 336 (25%) (Kalsztyn, 2014). W II turze nastąpiła taka polaryzacja poparcia, iż były momenty, w których różnicę stanowiły tylko dwa głosy pomiędzy dwoma kandydatami. Ostatecznie prezydentem Olsztyna został P. Grzymowicz, różnicą około 500 głosów. Na Grzymowicza głosowało 28 732 osób, a na Cz. Małkowskiego – 28 204 (kf, kzybyt, pszl, 2014). Wybory samorządowe w 2018 roku ponownie potwierdzają ten sam schemat. Czesław Małkowski, kandydat KWW Czesława Jerzego Małkowskiego w I turze wyborów otrzymał 30,66% głosów poparcia, natomiast ówczesny prezydent Olsztyna – 33,78%. W drugiej turze wygrał Piotr Grzymowicz, zdobywając 54,47% głosów. Tym razem w walce wyborczej nie liczył się każdy pojedynczy głos, tak jak to było w poprzednich wyborach (uz, 2018).

Najprawdopodobniej sukces Czesława Małkowskiego w wyborach lokalnych polega na tym, iż okres, w którym sprawował on urząd prezydenta,

⁹Jego klub był drugim co do wielkości klubem w Radzie Miasta Olsztyna, bez żadnego reprezentanta we władzach rady.

kojarzy się obywatelom miasta, jako okres prosperity i rozwoju gospodarczego oraz inwestycji. Kreował on również pozytywny wizerunek gospodarza, który troszczy się o swoje miasto. Oczywiście zdania są podzielone co do celowości inwestycji, ich rozmiaru i trafności (Kurs, 2018a), ale dodatkowo na korzyść Małkowskiego przemawia fakt, iż został on oczyszczony z zarzutów, co świadczy o jego niewinności. (am, 2018).

Warto w tym miejscu poczynić kilka refleksji na temat formuły demokracji bezpośredniej i pośredniej. Referendum lokalne z 2008 roku oraz wybory samorządowe z 2010, 2014 i 2018 roku po raz kolejny potwierdziły duże społeczne poparcie oraz zaufanie w stosunku do Czesława Małkowskiego. Najprawdopodobniej negatywna kampania przyczyniła się do takiego wyniku wyborczego. Niewiele brakowało, aby efektywność demokracji bezpośredniej (w badanym przypadku odwołanie z urzędu niechcianego lokalnego polityka) została zniwelowana przez formułę demokracji pośredniej.

Podsumowanie

Reasumując te krótkie rozważania na temat efektywności demokracji bezpośredniej w Olsztynie i połączenia jej związków z demokracją pośrednią, warto zwrócić uwagę na kilka podstawowych kwestii. Zaczniemy od spraw dotyczących samego referendum lokalnego. Po pierwsze było to pierwsze referendum w sprawie odwołania władz w mieście wojewódzkim zakończone odwołaniem prezydenta. Dotychczas, jak to było wspomniane wcześniej, zazwyczaj referenda tego rodzaju miały miejsce w gminach. Po drugie, poparcie udzielone prezydentowi, oraz jego oponentom było stosunkowo wysokie. Doprowadziło niemalże do podziału społeczności lokalnej na dwa przeciwstawne obozy. Po trzecie, osiągnięto właściwy poziom frekwencji wyborczej, co spowodowało, iż referendum było wiążące. Te dwa wymienione powyżej punkty mogą wynikać z dużego zainteresowania obywateli daną sprawą – jej formuła obyczajowościowa, atmosfera skandalu, czysto ludzka chęć obrony lub ukarania za przewinienia głównego bohatera wydarzeń. Po czwarte, zastanawiające i nieco zadziwiające wydaje się ujawnienie całej „afery” w kontekście dalszych wyroków sądowych, analizy śledczej oraz badan psychologicznych i psychiatrycznych Małkowskiego, które potwierdziły, iż nie jest on potencjalnym przestępcą seksualnym. Po piąte, warto postawić pytanie: dlaczego to akurat „Rzeczpospolita” zainteresowała się tym tematem, a nie np. „Gazeta Wyborcza”, która miała już doświadczenie w tej materii oraz dodatki lokalne (odpowiedź na to pytanie wymagałaby dodatkowej analizy, wykraczającej poza ramy niniejszego

opracowania). Po szóste, zostały zniszczone reputacja i wizerunek Czesława Jerzego Małkowskiego.

Na początku rozważań dotyczących samej analizy przebiegu wydarzeń z referendum lokalnego postawiono tezy. Falsyfikacja jednej z nich nie powiodła się. Wniosek o odwołanie prezydenta miasta zależy nie tylko od niezadowolenia mieszkańców z działań prowadzonych przez prezydenta, ale i sił zainteresowanych realizacją własnych interesów politycznych. Dodatkowego wymiaru nabiera ten ostatni argument, jeśli dodamy, iż Platforma Obywatelska w ówczesnej radzie w 2006 roku posiadała 10 mandatów na 25 w radzie. Ponadto pozostałe ugrupowania posiadały następującą liczbę mandatów PiS – 6 mandatów, „Po prostu Olsztyn” – mandatów i Lewica i Demokraci – 4 mandaty¹⁰. Wydaje się, iż na podstawie analizy indukcyjnej warto ostatni element rozszerzyć o czynniki emocjonalne (zazdrość, zawiść ludzka), czynniki relacji międzyludzkich (romans). Druga teza o efektywności demokracji bezpośredniej została zweryfikowana pozytywnie, aczkolwiek gdyby wynik wyborczy Czesława Małkowskiego w II turze wyborów lokalnych był inny, wówczas efektywność demokracji bezpośredniej byłaby w tej formule zachwiana.

Dalszych uwag dostarcza nam zestawienie demokracji bezpośredniej z pośrednią. Po pierwsze, po upływie 2 lat Czesław Małkowski wrócił do życia publicznego i realizowana zadań radnego miasta Olsztyna (zadania te realizuje po dziś). Okazało się, iż nie jest łatwo usunąć jednostkę z życia publicznego. Oskarżenia natury obyczajowości nie przekładają się bezpośrednio na zaufanie społeczne czy reputację danej jednostki w określonej społeczności lokalnej. Udzielone mu poparcie w wyborach, zarówno liczba oddanych głosów, jak i liczba mandatów radnych, tworzy stabilne poparcie w radzie. Przed rokiem 2008 koalicja „Po prostu Olsztyn” liczyła 5 radnych, w 2010 roku zwolennicy Małkowskiego mieli tyle samo mandatów radnych, natomiast po wyborach samorządowych w 2014 oraz 2018 roku zmniejszyła się liczba mandatów radnych do 4.

Niniejsza analiza *case study* dostarczyła, jak wolno sądzić, więcej pytań niż odpowiedzi. Zawiera faktografię określającą przyczyny, przebieg oraz konsekwencje (wybór nowych władz) referendum w Olsztynie w sprawie odwołania prezydenta miasta oraz wyborów lokalnych prezydenta miasta. Analiza była prowadzona przez osobę spoza środowiska olsztyńskiego, co pozwoliło na zachowanie dystansu emocjonalnego do badanego zjawiska. Połączenie obu formuł demokracji zarówno bezpośredniej, jak i pośredniej, wydaje się unikatowym zjawiskiem. Potrzeba, jednak pogłębionych analiz zarówno politologicznych, jak i psychologicznych nad specyfiką zachowań grup lokalnych i radzenia sobie przez nie z określonymi problemami.

¹⁰W roku 2002 w Olsztynie wygrał Sojusz Lewicy Demokratycznej.

Bibliografia

- Adamski, Ł. (2010a). *Policja w Olsztynie sprawdza, która drukarnia wydrukowała list przeciwko Małkowskiemu. Rysuje Zawistowski*. <https://wpolityce.pl/polityka/107975-policja-w-olsztynie-sprawdza-ktora-drukarnia-wydrukowala-list-przeciwko-malkowskiemu-rysuje-zawistowski>, 03.12.2010.
- Adamski, Ł. (2010b). *To nie tylko pijar czyli echa sukcesu Czesława Małkowskiego*. <http://www.opcjanaprawo.pl/index.php/aktualny-numer/archiwum/2011/item/3655-to-nie-tylko-pijar-czyli-echa-sukcesu-czes-%C5%82awa-ma%C5%82kowskiego>, 31.12.2010.
- Am, (2018). *Uniewinniony Czesław Jerzy Małkowski: Prawda mnie obroniła*. <http://gazetaolsztynska.pl/558548,Uniewinniony-Czeslaw-Jerzy-Mal-kowski-Prawda-mnie-obronila-ZDJECIA-VIDEO.html>, 15.04.2019.
- Były prezydent Olsztyna wystartuje w wyborach*. „Gazeta Wyborcza”, 04.10.2010.
- Czuma, B. (2018). *Prawica i lewica zgodnie apelują ws. Czesława Małkowskiego: „Nie oddajcie mu swojego głosu”*. <https://wiadomosci.wp.pl/prawica-i-lewica-zgodnie-apeluja-ws-czeslaw-malkowskiego-nie-oddajcie-mu-swojego-glosu-6312647198115969a>, 15.04.2019.
- gaw, (2008). *PiS szykuje kampanię przeciw Małkowskiemu*. „Rzeczpospolita”, 17.02.2008.
- Grejcun, W. (2009). *Prezydent szuka zaplecza*. „Gazeta Wyborcza”, 03.03.2009.
- Grejcun, W., Bełza, M. (2008). *Siedem lat z Czesławem Małkowskim*. „Gazeta Wyborcza”, 18.11.2008.
- Grejcun, W., Szydłowski, G., Szatkowski, S., Maścianica, J., Dżus, B., Szmit, J. (2008). *Olsztyn po zatrzymaniu prezydenta Małkowskiego*. „Gazeta Wyborcza”, 29.02.2008.
- K.W., (2008). Referendum. W: B. Walicka (red.). *Słownik politologii*, PWN: Warszawa.
- Kalsztyn, P. (2014). *Wyniki wyborów 2014. Małkowski i Grzymowicz w drugiej turze*. <http://olsztyn.naszemiasto.pl/arttykul/wyniki-wyborow-2014-malkowski-i-grzymowicz-w-drugiej-turze,2482859,artgal,t,id,tm.html>, 15.04.2019.
- kf, kzybt, pszl, (2014). *Olsztyn: Grzymowicz o włos przed Małkowskim*. <https://www.tvp.info/17874177/olsztyn-grzymowicz-o-wlos-przed-malkowskim>, 15.04.2019.
- Komorowska, E. M. (red.). (1997). *Integracja samorządowa w drodze do Europy*. Warszawa: Wyd. Cibet.

- Kowalewski, M. (2008a). *Małkowski znika i idzie na urlop*. „Rzeczpospolita”, 24.01.2008.
- Kowalewski, M. (2008b). *Seksafera w Olsztynie*. „Rzeczpospolita”, 25.01.2008.
- Kurs, T. (2008a). *Olsztyn bez Małkowskiego*. „Gazeta Wyborcza”, 13.11.2008.
- Kurs, T. (2008b). *Referendum: walka o frekwencję*. „Gazeta Wyborcza”, 07.10.2008.
- Kurs, T. (2018a). *Czesław Małkowski uniewinniony. Wyrok nieprawomocny*. <http://olsztyn.wyborcza.pl/olsztyn/7,48726,24314362,czeslaw-malkowski-uznany.html>, 15.04.2019.
- Kurs, T. (2018b). *„Złota” epoka Małkowskiego? Prawda jest inna*. <http://olsztyn.wyborcza.pl/olsztyn/7,48726,24111699,zlota-epoka-malkowskiego-a-jaka-byla-prawda.html>, 15.04.2019.
- Kurs, T., Wojciechowski, M. (2008a). *Bez Małkowskiego*. „Gazeta Wyborcza”, 18.11.2008.
- Kurs, T., Wojciechowski, M. (2008b). *Małkowski na prezydenta*. „Gazeta Wyborcza”, 04.10.2010.
- Małkowski po seksaferze nie porządzi Olsztynem*, <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/malkowski-po-seksaferze-nie-porzadzi-olsztynem,154731.html>, 12.06.2010.
- Marczewska-Rytko, M. (2001). *Demokracja bezpośrednia w teorii i praktyce*. Lublin: Wyd. UMCS.
- Marczewska-Rytko, M., Piasecki, A. K. (red.). (2010). *Demokracja bezpośrednia: wymiar globalny i lokalny*. Lublin: Wyd. UMCS.
- Piasecki, A. K. (2002). *Władza w samorządzie terytorialnym III RP*. Zielona Góra: Wyd. Tęcza.
- Piasecki, A. K. (2005). *Referenda w III RP*. Warszawa: PWN.
- Podolak, M. (2008). Referendum lokalne w państwach Europy Środkowej. W: S. Michałowski, K. Kuć-Czajkowska (red.). *Przywódstwo lokalne a kształtowanie demokracji partycypacyjnej*. Lublin: Wyd. UMCS.
- Podolak, M. (2010). Rozwój form demokracji bezpośredniej w Polsce. W: R. Glajcar (red.). *Transformacja systemowa w Polsce 1989-2009. Próba bilansu*. Sosnowiec: Wyd. Remar.
- RED, (2008a). *Seksafera: losy prezydenta w rękach wyborców*. „Gazeta Wyborcza”, 09.02.2008.
- RED, (2010b). *Szok! Małkowski wygrał. O ponad 1,5 tys. głosów*. „Gazeta Wyborcza”, 22.11.2010.
- Reykowski, J. (1995), Subiektywne znaczenia pojęcia „demokracja a ujmowanie rzeczywistości politycznej”. W: J. Reykowski (red.). *Potocz-*

- ne wyobrażenia o demokracji. Psychologiczne uwarunkowania i konsekwencje.* Warszawa: Wyd. IP PAN.
- rik, (2010). *Olsztyn. Grzymowicz wygrywa II turę. Małkowski jednak przegrał.* „Gazeta Wyborcza”, 12.06.2010.
- Sękowska, E. (1996), Referendum gminne – uregulowania i praktyka. W: M. T. Staszewski, D. Waniek (red.). *Referendum w Polsce i w Europie Wschodniej.* Warszawa: Wyd. ISP PAN.
- Sierocki, R. (2008). Nie ja jestem twórcą tego spektaklu. „Relacjonowanie” olsztyńskiej afery ratuszowej w mediach na przykładzie telewizji lokalnej. W: M. Sokołowski (red.). *Za kulisami spektaklu. Medialne wizjerunki polityki.* Toruń: Wyd. Adam Marszałek.
- uz, (2018). *Wyniki wyborów samorządowych 2018. Olsztyn nie dla Czesława Małkowskiego. Piotr Grzymowicz wygrywa.* <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114884,24128949,wyniki-wyborow-samorzadowych-2018-olsztyn-nie-dla-czeslaw.html>, 15.04.2019.
- WG, (2008). *PiS: Oceńcie Małkowskiego.* „Gazeta Wyborcza”, 12.09.2008.
- Wojciechowska, J. (2004). *Rachunek dla władzy.* „Gazeta Wyborcza”, 26.11.2004.

Correspondence concerning this paper should be addressed to Dr. Agnieszka Magdalena Zaręba – John Paul II Catholic University of Lublin and – Senior Lecturer in Political Science at The State School of Higher Education in Chełm (Poland).

E-mail: amzareba@vp.pl

Marianna Gladysz

Ivan Franko National University of Lviv

Baltic-Black Sea Region in the European Security System – Ukraine’s and Russia’s Interests

Abstract

The article reflects on the issue of the modernization of the European system of security in the context of contemporary geopolitical challenges, especially the aggressive policy of the Russian Federation. The formation of the system of European security, taking into account the multi-dimensionality and the functionality of the system, is analysed in the article and the factors of threats and challenges that determine its modern functioning are indicated. The author draws attention to the inefficiency of the European security system, its problems and possible avenues of reform.

The place and role of Ukraine in the geopolitical architecture of Europe, particularly in the Baltic-Black Sea region, are also examined. The ideas of Ukrainian and foreign scientists and political leaders on creating the Baltic-Black Sea region are analysed as well as the existing experience of cooperation nowadays. The interests in the Region of the Russian Federation connected with its desire to strengthen its military presence on eastern and eastern-southern borders to confront NATO and the EU are highlighted.

Key words: *European security system, Baltic-Black Sea region, NATO, the European Union, Ukraine, Russian Federation.*

Abstrakt

Artykuł skupia się na kwestii modernizacji europejskiego systemu bezpieczeństwa w kontekście aktualnych zmian geopolitycznych, w szczególności ze względu na agresywną politykę Federacji Rosyjskiej. Układ europejskiego systemu bezpieczeń-

stwa, biorąc pod uwagę jego wieloaspektowość i funkcjonalność, jest poddany w artykule analizie oraz wskazane są czynniki zagrożeń a także wyzwania związane z jego nowoczesnym działaniem. Autorka skupia uwagę na nieefektywności europejskiego systemu bezpieczeństwa, jego niedoskonałościach i możliwych sposobach reformowania.

Badane jest także miejsce i rola Ukrainy w geopolitycznej strukturze Europy, w szczególności w regionie Morza Czarnego. Ponadto, analizowane są pomysły ukraińskich i międzynarodowych badaczy oraz liderów politycznych dotyczące stworzenia regionu Morza Czarnego w kontekście doświadczeń wyniesionych ze współpracy. Położony jest akcent na kwestię zainteresowania Regionem przez Federację Rosyjską z racji jej dążenia do wzmocnienia militarnej obecności na granicach wschodnich i południowo-wschodnich, celem konfrontacji z NATO i Unią Europejską.

Słowa kluczowe: *europejski system bezpieczeństwa, region Morza Bałtyckiego i Morza Czarnego, NATO, Unia Europejska, Ukraina, Federacja Rosyjska.*

Introduction

Nowadays global geopolitical structure is undergoing significant changes. The escalation of permanent political, diplomatic, cultural, ideological, economic and military confrontation on the European continent is linked directly with the Russian-Ukrainian conflict, which started in 2014 with the illegal armed seizure of the territory of Ukraine (the Crimea) and its accession to Russia and later expanded with the hybrid Russian aggression against Ukraine in the Donetsk and Lugansk regions. These actions have led the European security system and the system of international relations as a whole to a sharp exacerbation of a latent crisis.

Confrontation between the most powerful geopolitical players – the United States, NATO and the EU on the one hand and the Russian Federation on the other – for the first time since the end of the "cold war" has revealed unsolved problems and failures in the politics of "Western democracies." Russian military aggression against Ukraine has become the biggest challenge to the European security system and affected fundamental issues of European and global security.

Besides the Ukrainian-Russian conflict, Europe now faces the menace of terrorism, extremism and flows of immigrants from Islamic states. These problems have shown that the current system of international security is barely able to respond to these challenges. Assistance to the countries in

the fight against terrorism and extremism is largely in bilateral or block formats. The opportunities of the international security system to respond to challenges in the economic, information, and resource humanitarian security of individual countries seem to be insufficient and limited.

Russia's actions against Ukraine undermined regional stability in countries from the Baltic to the Black Sea basin, creating a challenge for NATO as a key element of European security. After the Russian invasion in Ukraine, the fears of most countries of Central and Eastern Europe have found justification. Consequently, they each requested an increase in the protection of the Eastern flank of the EU and most importantly to increase the NATO presence. Nowadays the process of strengthening eastern borders is underway, which demonstrates that NATO is fully committed to its obligations.

Taking into account current geopolitical challenges the following question arise: 1) is the existing European security system effective and if not in what ways may it be reformed?; 2) how did the Ukrainian-Russian conflict affect the European security system?; 3) how can regional and sub-regional alliances like Baltic-Black sea region strengthen it and can Russia's destructive and aggressive action ruin this union?; 4) what is the role of Ukraine in the new geopolitical alliance – Intermarium with or without Ukraine?

The place of the key institutions in the European security system

Security was and is one of the most important aspects in the functioning of international relations. In order to ensure and strengthen the external security of member states in the international community, a system of international security based on a system of obligations, guarantees and opportunities for its subjects has been created.

Among various systems of international security, the following may be singled out:

- Global (an example of such a system was a bipolar world with a system of deterrence and confrontations that existed between the Soviet Union and the United States);
- Regional, based on specific institutions in a particular region (they are the three institutions in Europe – the EU, the OSCE, NATO);
- Sub-regional, the priority of which is not military security, but the development of economic relations (such as, the Visegrad Group, the Black Sea Economic Cooperation, etc.);
- Bilateral agreements, which cover military-political and economic issues and are the lower basic level of the security system in Europe.

In general, the structure of the European security system includes: the United Nations (UN); NATO; The Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE); The European Union (EU); The Council of Europe.

However, despite the relatively multidivisional structure of the European security system, it should be noted that the actual security tasks in Europe belong to three organizations – 1) NATO (including EU member-states, and also states outside it), 2) the European Union itself (closely cooperates with NATO on defence issues), 3) OSCE (includes European, Asian and North American countries).

NATO's role in the new conditions or threats to international and European security is greatly increasing and it has become the foundation of European security architecture. The most important and enduring purpose of NATO, set out in the Washington Treaty, is to defend the freedom and security of all its members through political and military means. The Alliance commits to ensure a lasting peaceful order in Europe; however, achieving that goal may be at risk due to the crises and conflicts that arise inside and outside the Euro-Atlantic area. Today, Alliance members, particularly Poland and the Baltic States remain concerned about the possibility that regional disputes or attempts at political intimidation could undermine security along its borders. The illegal annexation of Crimea by the Russian Federation and turning the peninsula into military centrepiece forced NATO to take steps to strengthen security on its eastern flank. In particular, this was one of the leading themes of the NATO summit in Wales in September 2014, where the allies placed collective defence back as the *primus inter pares* among NATO's three core tasks (the other two being crisis management and cooperative security) and it was decided to strengthen the military presence of the US and NATO, particularly in Lithuania, Latvia, Estonia and Poland. At the Warsaw summit (June, 2016) the Alliance agreed to deploy up to four thousand soldiers in the Baltic countries and Poland and enhance the measures of operational and combat training of NATO Allied Command Transformation (ACT) in the region (Shlapak, Johnson, 2016, p. 8). The Black Sea region as the south-eastern flank of the Alliance is of great concern and importance as well. In light of the regional realities and security challenges, NATO has strengthened air and maritime presence in the region.

Among the measures announced, the following have already been developed:

- The multinational brigade in Craiova, for which Romania is a framework nation, forms the land component of the forward presence. Cur-

rently ten Allies – Bulgaria, Canada, Germany, Spain, Hungary, Italy, Luxembourg, the Netherlands, Poland and Portugal – have committed to it, contributing to the brigade headquarters and coordinating enhanced training.

- In the air domain, Canada and Italy are reinforcing the efforts of Romania and Bulgaria for air policing.
- In the maritime domain, standing NATO maritime forces are present with more ships and more naval exercises. A Black Sea functional centre has been established within the NATO Maritime Command, which focuses on the regional specific security issues and maintains tight links with the regional navies (Anastasov, 2018).

This shows that NATO is fully committed to its obligations towards its member-states and now can be considered as the main instrument to ensure Europe's security and stability. As NATO and the European Union share key security challenges it is vital nowadays to increase practical cooperation in different areas that would lead to more favourable outcomes for both. The Russian-Ukrainian conflict may become a powerful incentive to spread the influence of NATO on the global stage. The Alliance may find the role of its military remains in Europe, resorting to the functions of deterrence of war in Europe. This will mean an increased need for reorientation of its military power to perform the complex tasks of defence and increase readiness to deal with broad strategic confrontation. It is especially necessary for the defence of Central and Eastern Europe. All this requires substantial rethinking. NATO needs to reconsider collective defence in its current form, yet in a different setting, and find the answer to new geopolitical realities and challenges. Possible ways of meeting these challenges are a combination of the foundations of collective, cooperative security and crises management. That is why it is important not only to implement the programme adopted at the 2014 Wales Summit, but also preserve its internal unity and the ability of the Member-States to meet their obligations.

Organisation for Security and Cooperation in Europe (OSCE) (before 1994 – Conference on Security and Cooperation in Europe) is also one of the most important elements in the European security architecture. It has to act in the following directions: political (including security aspects), economic (market economy, social justice), ecological (environmental protection) and "human" (human rights and development of democratic institutions) on the basis of generally accepted principles. The political dimension of the OSCE activities concentrates not only on the general principles of the relations development among the countries, but also includes more spe-

cific areas such as strengthening trust among member-states, arms control, prevention and resolution of conflicts and combating transnational threats. The need for strengthening the trust among European states was clearly understood by politicians taking into account ambiguous processes during the "Cold War," which included permanent crisis in relations between two warring military-political blocs, a constantly growing arms race and armed conflicts in various regions of the world. The high level of international tension could only have been removed through dialogue and the implementation of effective measures of confidence.

After 1990, the OSCE acquired more well-established organizational forms, sent observer missions to different elections and held field operations (for instance, Kosovo, Georgia, Ukraine) in Europe to monitor the situation and the possibilities of peaceful settlement in these conflicts. The OSCE has accumulated some experience in such activities as early crisis prevention, crisis management and post-conflict rehabilitation. The main OSCE achievement was coordination of the adoption of the Treaty on Reduction of Conventional Armed Forces in Europe, which established quantitative restrictions for European countries on the main types of conventional weapons. OSCE also tried to carry out mediation or monitoring in the conflict zones in the territories of the new independent states of the CIS – in Transnistria, Abkhazia, Nagorno Karabakh and Chechnya.

However, the results of the OSCE performance are not always effective. For example, OSCE failed to resolve the problems in Kosovo, where the organization was involved prior to the NATO action in 1999.

The activity of the OSCE mission in Ukraine today is rather controversial. On the one hand, by assessing the actions of international organizations in terms of Russian aggression in eastern Ukraine, some analysts highlight the positive effects of the OSCE activity. Mainly due to the participation of Russian experts in the OSCE, these assessments are questioned, however.

After the change of power in February 2014 and the annexation of Crimea, the role of OSCE significantly increased with regard to easing tensions between Ukraine and Russia and the promotion of a peaceful settlement of the conflict in eastern Ukraine. On March 21, 2014, the OSCE Permanent Council at the request of the Ukrainian government decided to establish the Special Monitoring Mission (SMM) in Ukraine, the mandate of which extends throughout the state. The purpose of the OSCE mission in Ukraine is to maintain dialogue and reduce tension in the country. However, many analysts are rather sceptical today about the activities of the OSCE mission, emphasizing the limitations of its activities. However, it should be under-

od that the OSCE is not a peacekeeping force, and its SMM representatives are unable to control the situation along the entire length of the border of the conflict zone.

Therefore, the purpose of the OSCE activity is different from that of NATO. First and foremost, it is conflict prevention, crisis management, compliance with the rights of people, refugees, arms control, economic development, political reforms, etc. Thus, the OSCE is not an organization that guarantees safety, rather the one that helps to create the conditions for security. Instead, NATO has the real tools of force impact and coercion to peace. To continue to play a useful role in resolving this issue and in easing tensions between Russia and the West, the OSCE needs to adjust its way of working and strengthen its toolbox.

The Russian-Ukrainian conflict has also become a new springboard for competition of the EU and the Russian Federation for spheres of influence. A desire to restore its sphere of influence on the European continent has become important to the Russian Federation. A period of "political and economic domination" and control over "zones of exceptional geopolitical interests" began in relations between the EU and Russia. The European Union began to noticeably tend to the Euro-Atlantic vector of development and the possible creation of Transatlantic Trade and Investment Partnership with the United States.

This also led to underestimation by the USA and the EU of the situation of the former Soviet Union states, including Ukraine, and Russia's imperial ambitions. They obtained the status of relatively affluent buffer areas with prospects of democratic development. The USA and Western European countries actually "gave" Russia the territories of its traditional geopolitical influence (except the Baltic states).

Only because of the tragedy of the "Boeing 777" in July, 2014 over the Donetsk region and the entry of regular units of the Russian Federation Armed Forces into the territory of Ukraine, the EU Council took the decision to impose system sanctions (the so-called sanctions of the "third wave"). They waited to impose these sanctions due to continued hopes for appeasement of the aggressor by means of diplomacy. Subsequently, Federica Mogherini, the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, announced the termination of the partnership relation of the EU with Russia.

The EU with its traditional paradigm to address transition, modernisation and steady integration into a shared European space to approach Russia became obsolete. The Global Strategy for the European Union's Fo-

reign and Security Policy adopted in June 2016 perfectly reflects this change when it states that 'managing the relationship with Russia represents a key strategic challenge'. Nevertheless, as a reflection of the deep divisions among European member states concerning Russia, Brussels is still willing to 'engage Russia to discuss disagreements and cooperate if and when our interests overlap'. In other words, the EU is committed to a dual approach that intends to consolidate a strong position (deterrence) with open channels for meaningful dialogue (diplomacy) (*Facing Russia's strategic ...*, p. 4).

Baltic-Black Sea region – perspectives for cooperation

There is no clear and generally accepted geographic and political definition of the Baltic-Black Sea region. Ukrainian and foreign researchers often include in this concept all Black Sea and Baltic countries (Turkey, Bulgaria, Romania, Norway, Sweden, etc.) adding to them Slovakia, the Czech Republic, Hungary and Austria. This understanding has affected European and American scientific thought, which considers the Baltic-Black Sea region in a broader sense. Also the space between the Baltic Sea and the Black Sea is often called "Intermarium", but the ambiguity of this geographical definition defines the existence of the geopolitical concept of Joseph Pilsudski with similar term "Międzymorza" (from Polish "Intermarium").

An important basis for cooperation in the field of security between the countries of the Baltic-Black Sea region is deep historical traditions of successful coexistence starting from the times of Kyiv Rus and the Byzantine Empire (through the ancient trade routes connecting the Baltic and Black Seas).

Ukrainian historian and first President of Ukraine (1917-1918) Mykhailo Hrushevsky emphasized the importance of the establishment of closer cooperation between the countries of the Baltic-Black Sea region that would be beneficial for both Ukraine and the region. In the section "Orientation on the Black Sea" of his work "On the threshold of a new Ukraine" Hrushevsky substantiated the "Black Sea prospects" of Ukraine by its historical past.

The founder of Ukrainian political geography Stepan Rudnytsky in his works ("Ukraine from the political and geographical position" (1916), "Ukraine and Great Powers" (1920)) saw the guarantees of the future of Ukrainian state and the region in the close cooperation of the Baltic-Black sea countries. The scientist proved the "historical gravitation" of the Ukrainian people to the peoples of the Black Sea and Baltic Sea regions.

One of the main ideologues in the formation of Baltic-Black Sea region was Polish politician Joseph Pilsudski who created two concepts: already

mentioned "Eastern European Inter-Sea Federation" (in Polish Międzymorze) and the complementary project of the idea of the federation – Prometheism (in Polish Prometeizm).

There are three approaches towards geopolitical concepts of the Baltic-Black Sea region: 1) the first one can be formulated as a conceptual one of the mapping of Europe, the idea of which was proposed by S. Rokkan in the article "Modelling of Europe in the logic of Rokkan" as Vienna – Moscow-Istanbul Triangle (Larsen, 1995, p. 40); 2) the second approach is based on the logic of the "Cold War" and conflict interaction between political actors. The basis of the approach lies in an agnostic interpretation that focuses on military-strategic aspects; 3) and the third approach can be defined as structural, treating changes as a geopolitical redistribution of territories

Analyzing theoretical approaches to the security problems of Baltic-Black Sea region four visions that are often synthesized with each other and somewhat modified can be underlined – historical, global, regional and Russian ones. It should be noted that depending on the approach, the geographic scope of the region is changing.

Historical approach considers the Baltic-Black Sea region as a region between Russia and Western Europe. When in different periods it fulfilled different functions, one of them was to preserve the independence of states and counteract the "imperial" ambitions of Russia. It was actually in the period between the First and Second World Wars when the region was seen as a "sanitary frontier," which separated Russia from the Western Europe. In the first years after the collapse of the USSR, the idea gained a new impulse – for the post-Soviet countries the Baltic-Black Sea region became a neutral "bridge" between Europe and Russia. The geographic scope of the region varied depending on political and historical conjuncture and included the territories of Ukraine, Belarus, Lithuania, Latvia, Estonia, Poland, Moldova, Hungary, Czech Republic, Slovakia, Romania and Finland. The relevance of this approach was lost with the formation of the EU as an independent geopolitical actor and with integration of Poland, Lithuania, Latvia, Estonia, Bulgaria, Hungary and Romania into the Euro-Atlantic security structures

Global approach or "Wide Baltic-Black Sea Region" geographically includes all coastal countries of the Baltic and Black Seas and often extends to the Baltic-Black-Caspian Sea region. It is considered by the scientists through the prism of contemporary global threats and from the point of view of the EU policy towards its neighbours.

The regional approach considers the region in terms of Copenhagen School of International Relations and Functionalism. The region, first of all, is interesting from the point of view of the recompilation of the post-Soviet space and is most appropriate for a future non-conflict development of the Baltic-Black Sea region.

The Russian approach considers the Baltic-Black Sea region through the prism of "special interests" of the Russian Federation. The main thesis of this approach is that "Russia as a country, which has access to the Baltic Sea and the Black Sea, should be involved in all forms of the Baltic-Black Sea cooperation". Its origin comes from the doctrine of "close neighbourhood". In the 2000's, it was grounded and developed by Russian philosophers and political scientists such as V. Tsimbursky and M. Ilyin (Tsimburski, 2006, p. 8; Ilyin, 2008, p.103).

The main challenge for the Baltic-Black Sea region is that it is a potential zone of the struggle between "Western Democracies" and Russia. The main problem of the countries in the region is that Russia will always struggle for this space as an important centerplate, while the loss of control on it would make them vulnerable. Belarusian official and scientist V. Konobeyev actualizes the role of Baltic-Black Sea region as follows: "Geopolitical importance" of the Baltic-Black Sea isthmus "is that possession of it (or control over it) by Russia (previously by the USSR) provided it an advantage as "overhang" of the Eurasian "heavy" monolith over fragmented and "lighter" Western Europe. Such position was after 1812 and then after 1945. Owning of the "Baltic-Black Sea isthmus" by Western Europe with its integration balances this geopolitical situation"(Konobeyev, 2008, p. 68). The perseverance of such rhetoric is supported by military defence strategies, where Belarus is considered as "the door to Moscow", "air shield of Russia," etc.

The advantage of the western integration vector in the region in the late 1990s and the first half of 2000s did not stimulate domestic, regional, and Euro-Atlantic discourse around the Baltic-Black Sea concepts. NATO enlargement took place within the framework of the European strategic concept of the regions. The lack of a clear understanding of the realities of post-Soviet space did not allow its developers to include Baltic-Black Sea region countries into one strategic zone. As a result, the Baltic States were allocated to the north strategic district, and the countries of the Visegrad group, Ukraine and Moldova – in central.

Russia was deeply concerned about NATO's expansion to east, which meant its gradual loss of control over its "near abroad" and worked more actively in this direction. The consequence of this move was the prevalence

of Russian position on general security regional discourse and de facto agreement with it in Western Europe. However, attempts to justify at least some of the points of Russia's security order (Putin's Munich speech, reform of the OSCE, etc.) failed.

NATO enlargement and the implementation of the EU Program "Eastern Partnership" put under question favourable for Russia balance of powers. On the one hand, Russia's geopolitical potential allows it to influence only neighbouring countries, which means that Russia for the first time during the last three centuries freed itself from responsibility for the fate of the Baltic-Black Sea territories, and responsibility for their safety and economic development, ideally, should lie on the Euro-Atlantic community. On the other hand, Russia will never agree with such position that shows its inability to present itself as a leader in a big global game that, in turn, makes it impossible to reintegrate the post-Soviet space again.

From the abovementioned we can conclude that the existence of self-sufficient states, which would act as independent subjects of international relation even at the regional level contradict geopolitical aspirations of the Russian Federation in the Baltic-Black Sea region. This forces the countries of the region to search for allies beyond the region excluding Russia and it can also be a precondition of the temporal partnership between the countries of the region.

The emergence of the Baltic-Black Sea region may prove to be a beneficial factor both for the EU and NATO, because there will be a desirable "buffer organization/alliance/union" at their borders that will separate Western Europe from the countries of Central Asia – sources of illegal migration and drug trafficking. Regional cooperation also allows closer cooperation in the struggle against corruption and contributes to counteracting mild security threats and regulation of frozen conflicts, in accordance with European principles, "by removing them from "Post-Soviet" paradigm," as well as interacting in the information sphere. Therefore, part of the military tasks of NATO and the EU will be fulfilled by the state of the Baltic-Black Sea region.

At the end of the 20th century, the idea of creating the Baltic-Black Sea region/alliance was raised several times. For the first time after the disintegration of the USSR, the activation of Baltic – Black Sea cooperation at state level was initiated by the President of Lithuania, A. Brazauskas at the Summit in Vilnius in 1997. The idea was supported and even practically developed on the initiative of the President of Ukraine, Leonid Kuchma, to hold a meeting of all interested states in the Crimea in Yalta, in September 1999. In 1999, at the conference in Klaipeda, the Presidents of Lithuania,

Ukraine and Poland discussed joint projects to create optimal transit routes which have important geo-economic significance in relations between the Baltic and Black Seas.

Ukraine was particularly interested in accelerating this process – in 1993, the Ukrainian Institute of Society Transformation began to study potential features and advantages of a Baltic-Black Sea partnership. During the second half of the 1990s, the Institute developed a model of functioning of the partnership in the economic sphere. A strong transit and transport system that connects the Baltic and Black Sea" was offered as the basis of economic partnership. In fact, it was a kind of restoration of the trade route "from the Varangians to the Greeks."

On 10th-11th September, 1999, in Yalta a summit was held under the title "Baltic-Black Sea Cooperation: Towards Integrated Europe of the 21st Century without Division Lines." The representatives of 22 countries of the world in a joint statement expressed their desire to make joint efforts to resolve and prevent conflicts, and maintain security, stability and economic cooperation in the Baltic-Black Sea area through participation in joint projects in spheres of energy, transport, communications and ecology.

It was agreed to exchange information between the two regional organisations – the Baltic Sea States Council and the Organisation of the Black Sea Economic Cooperation. This should lead to the identification of priority cooperation areas. Some of them are: political dialogue on security, regional and European integration issues; sub-regional economic cooperation; the development of transport and energy infrastructure; third pillar issues – combating organised crime, illegal migration, drug-trafficking, increasing the efficiency of border controls (Rassoha, 2006, p.4).

It was natural to expect attempts to expand the geographical status of the region from the Baltic and Black Seas to the Caspian. Ukraine's President Viktor Yushchenko and Georgian President Mikhail Saakashvili, at a joint Press Conference on 12th August, 2005, in Borjomi, initiated the organisation in Ukraine of a summit with the leaders of the Baltic-Black Sea-Caspian region, Russia and the United States. Later, this initiative was supported by Latvia and Romania. On 2nd of December, 2005, a constituent meeting of the Community of Democratic Choice was conducted. The meeting was attended by the presidents of Ukraine, Georgia, Lithuania, Estonia, Latvia, Romania, Slovenia, Moldova and the Republic of Macedonia, as well as by representatives of Poland, Bulgaria and Azerbaijan. That same day, they adopted a Declaration of the CDC, signed by nine states, including 3 Baltic states (Lithuania, Estonia, Latvia), 4 states from the Black Sea region (Ukra-

ine, Georgia, Romania and Moldova), as well as two Balkan ones (Slovenia and Macedonia). Azerbaijan, Bulgaria, Czech Republic, Hungary, Poland, United States, European Union and the OSCE have observer status at the CDC.

The next step in promoting further cooperation was the international conference "Common vision of common neighbourhood," held in Vilnius on 2nd- 5th May, 2006, dedicated to the problems of Baltic-Black Sea cooperation. During the summit, organised by the presidents of Lithuania and Poland, Valdas Adamkus and Lech Kaczyński, the heads of States and Governments of the new EU members and NATO (Latvia, Lithuania, Estonia, Bulgaria, Poland and Romania), and the heads of the states from so-called "new democracies" (Ukraine, Georgia, Moldova) in the presence of the NATO Deputy Secretary General, the EU High Representative for Foreign and Security Policy, Javier Solana, discussed the prospects and methods for deepening interregional cooperation and exchange of experience in the sphere of democracy and Euro-Atlantic integration.

On 31st October, 2008, in Riga, as a reaction to the Georgia-Russia war, the Baltic to Black Sea Alliance was founded. The BBSA is an International NGO Alliance for Regional Security and Democracy. The initiative group for forming the Alliance included Ms. Elina Lange (Latvia), Mr. Martins Murnieks (Latvia), Mr. Koki Ionatamishvili (Georgia) and Mr. Oleksandr Omelchuk (Ukraine). There are over 40 founding members, representing all three aforementioned countries.

The main areas of regional cooperation in the Baltic-Black Sea Alliance are as follows:

- Democratic Leadership Development – to bring together leadership groups in business, government, and non-governmental organisations with a special emphasis on youth, to promote the rule of law, transparency, accountability, and enhance the role of civil society;
- Economic and Trade Development – to identify and promote competitive opportunities in areas such as regional branding, tourism, wine exports and lowering cross-border trade barriers;
- Crisis Management – to promote effective regional responses to crises such as natural disasters or cyber wars;
- Conflict Prevention and Resolution – to promote civil society dialogue and open media discourse to identify confidence-building measures in resolving conflicts;
- Energy Security – to identify and promote reliable, efficient, and affordable energy strategies based on a diversification of supply sources and transportation.

To create a Baltic-Black Sea Economic Alliance (BCHEA), extensive coordination mechanisms of the national markets of the states of this region are required. They should operate in the following directions: eliminating restrictions on trade in goods and services; elimination of obstacles to free movement of people; formation of a common market of capital, its free import and export; joint ventures; formation of a common labour market; formation of joint commercial and investment banks, insurance companies and pension funds; formation of free trade zones; adherence to common migration policy; development of joint production infrastructure (roads, communications, telecommunications); cooperation in tourism; convergence of national civil codes; organisation of visa-free travel, etc.

Conclusions

One of the ways to strengthen the European security system is to support regional initiatives. The Baltic-Black sea region could become one of them as it belongs, in geographic and geopolitical terms, not only to the sphere of world geostrategic interests, but also is influenced by them. Countries belonging to this region have a very favourable economic and geographical position which is important both from an economic, political and security perspective. The idea of creating a Baltic-Black Sea region was reflected in many academic works by European and Ukrainian researchers and in the declarations of famous politicians. In 2015, the idea of the Baltic-Black Sea alliance gained new meaning after the newly elected President of Poland Andrzej Duda repeatedly stated that he intends to invite the heads of the Central and Eastern European countries to create a "partnership alliance of states" from the Baltic to the Black and Adriatic Seas. The creation of such an Alliance is now very important from different perspectives: 1) transit location of the Baltic-Black Sea region is in the geopolitical interests of the great powers and geo-economic blocs. Most initiators of the creation of the region see it as a regional project which has economical and transit importance. However, it is clear that the economy can function properly only in a prosperous security environment. In a broad interpretation the Baltic-Black Sea region includes political and strategic components – defence, economic development and communicative facilities. This alliance must be a counterweight to the common external enemy – the Russian Federation, which is a real military threat in the region; 2) if the Baltic-Black Sea union (alliance or confederation) appears on the political map of Europe, it has a favourable background for economic cooperation, which can

be expressed in the common economic space, common energy, logistics and infrastructure projects that promote economic development. Restoration of transit transport, economic, energy, financial, trade and social cooperation between the Baltic and the Black Sea region will allow them to increase their economic potential and defence; 3) cooperation in the security and military spheres can become a good basis for the creation of a zone of stability between the EU and Russian Federation. The countries belonging to the Baltic-Black Sea basin can create on their borders impregnable fortification against the looming threat from the East. Maybe that threat will help the countries to reject any misunderstandings and overcome the existing obstacles that now prevent them from uniting in a new defence, economic and political union within the EU and NATO structure.

Undoubtedly, such a union will make the EU stronger and improve the operational capabilities of NATO to protect its eastern borders. However, there are some obstacles for the creation of the Baltic-Black Sea region and they include differences in the interpretation of some historical events and ethnocentric vision of the future of the region. Only mutual understanding and possible benefits for all of the countries participants of this project can make it a reality and not only a declaration in the near future.

Bibliography

- Anastasov, P. (2018). *The Black Sea region: a critical intersection*, <https://www.nato.int/docu/review/2018/Also-in-2018/the-black-sea-region-a-critical-intersection-nato-security/EN/index.html>, 15.04.2019
- Facing Russia's strategic challenge: Security developments from the Baltic to the Black Sea*, [http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/133503/Facing % 20Russia % 20strategic%20challenge,%20Security % 20developments%20from%20the%20Baltic%20Sea%20to% 20the% 20Black % 20Sea.pdf](http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/133503/Facing%20Russia%20strategic%20challenge,%20Security%20developments%20from%20the%20Baltic%20Sea%20to%20the%20Black%20Sea.pdf), 17.04.2019
- Ilyin, M. (2008). "Baltic-Black Sea system as a factor of formation of the states in Eastern Europe". In: *Political science*, No. 1.
- Konobeev, V. (2008). "On the Line of the Rift". In: *Belaruska Dumka*, No. 6.
- Larsen, S. (1995). "Modelling of Europe in the logic of Rokkan". In: *Polis. Political Research Journal*, Vol. 1.
- Rassoha, L. (2006). "Baltic-Black Sea Partnership". In: *Ukraine and the world today*, No. 9 (359).
- Shlapak, D., Johnson, M. (2016). *Reinforcing deterrence on NATO's Eastern Flank*, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf, 23.04.2019

Tsimburski, V. (2006). *The island of Russia. Geopolitical and Chronological Researches*. Moscow: ROSSPEN.

Correspondence concerning this paper should be addressed to Dr. Marianna Gladysz – Associate Professor of the Department of International Relations and Diplomatic Service, Faculty of International Relations at The Ivan Franko National University of Lviv.

E-mail: mgladysh@ukr.net

Nataliya Antonyuk

Ivan Franko National University of Lviv

Oksana Krayevska

Ivan Franko National University of Lviv

Regional Policy of Ukraine in the Framework of the EU-Ukraine Cooperation

Abstract

The challenges of the implementation of the provisions of the EU Regional policy in Ukraine are determined in this article. The history of cooperation between Ukraine and the EU in the framework of the EU-Ukraine Association Agreement and Association Agenda are investigated here. The main features of the cross-border cooperation and perspectives of further development of regional policy in Ukraine are described in the article.

Key words: *Ukraine, EU, regional policy, cooperation, European integration, EU-Ukraine cooperation, Association Agreement between Ukraine and the EU, Association Agenda, cross-border cooperation.*

Abstrakt

W artykule omawiane są wyzwania związane z wdrażaniem postanowień polityki regionalnej UE na Ukrainie. Szczególną uwagę poświęcono historii współpracy między Ukrainą a UE w ramach układu o stowarzyszeniu. Wyszczególnione zostały najważniejsze cechy współpracy transgranicznej i perspektywy dalszego rozwoju polityki regionalnej Ukrainy.

Słowa kluczowe: *Ukraina, UE, polityka regionalna, współpraca, integracja europejska, współpraca UE-Ukraina, układ o stowarzyszeniu między Ukrainą a UE, program stowarzyszeniowy, współpraca transgraniczna.*

Introduction

Ukraine's integration into the EU is a key priority in Ukraine's development, especially now, when the country, the European region and the entire world watch the situation in Ukraine and wait for a solution. The strategy for European integration of Ukraine is dominant in internal and external policy of Ukraine. Its roots are in the history of our people, their desire to live in a democratic, economically developed and socially oriented country. The aim is to meet the conditions for joining the EU, a community of highly-developed countries, through large-scale internal changes. This choice is supported both by the majority of political parties in Ukraine and the Ukrainian people.

Ukraine is facing its most serious crisis since independence in 1991. Ukraine is now facing its most serious crisis since independence in 1991. In March 2014, a false referendum was held, resulting in the occupation of Crimea by the Russian Federation. Two eastern regions, Luhansk and Donetsk, are under serious threat of separation. As a result, Ukraine is now in the process of building a completely new state with a more pro-European orientation and renewed perspectives for peace and stability within the country and in Europe.

The European Union is also in the process of major changes including the rethinking of its policy of enlargement. This stage is very important for Ukraine, too. Ukraine gained new possibilities and met challenges in 2013 and 2014, opening up new strategy perspectives and additional opportunities for the deepening of European integration policy. This political situation in EU-Ukrainian relations is mostly determined by the character of these relations and the perspectives of Ukraine's future development. Therefore, it is in the core interest of the EU to have an independent, politically stable and economically strong Ukraine as a neighbour. This is a key condition for lasting peace and stability in Europe.

The article will be dedicated to the investigation of the development of EU-Ukraine relations, challenges for the improvement of such cooperation and regional development of Ukraine on the basis of the European best practices. It will open access to understanding the possibilities of using Structural Funds and project approach to the implementation of reforms and regional development in Ukraine.

History of cooperation

After gaining independence in 1991, with the desire to give more responsibility to local and regional governments, Ukraine pursued a policy of wrecking the heavily centralized command economy of the Soviet years. Ukraine has shown the desire to tighten the relationship with the European Union and the EU recognizes this movement. It shows this recognition by including the participation of Ukraine in a number of cross-border corporation programs. Apart from this, the country is directly involved in the forthcoming Black Sea Synergy and Danube Strategy Programs.

Willing to be closer to the European Union and end the wide disparities between the isolated northern and eastern provinces and the wealthier western provinces, Ukraine has also begun a regional development policy. In order to set up a dialogue on the regional policy and cooperation, a Memorandum of Understanding was signed by the European Commission and the Ministry of Regional Development and Construction of Ukraine on 22 July 2009 (*EU-Ukraine-Regional ...*).

The accumulated endogenous problems of regional development of the economy of Ukraine since 2013-2014 have been supplemented with the effect of geopolitical factors. The fact that Ukraine took practical steps concerning the European integration and most notably that prepared to sign the Association Agreement of Ukraine and the EU became the grounds for activating business cooperation with the EU countries and for deeper entrance into the "gravisphere" of the European economy (*New Regional Policy ...*, p. 7).

At the same time, denying the fact that Ukraine chose the European way, the Russian Federation performed a series of complex of aggressive actions. They started by squeezing Ukrainian companies from Russian markets followed shortly by introducing a number of trade barriers that escalated into the "trade war". The latter led to the significant downfall of the flow of exports from Ukraine to the RF and to a reduction of industrial cooperation in this area.

Today Ukraine has an acute need for creating an effective regional development strategy capable of mobilizing decentralized resources for regional development. Recovery of local communities' capability can take on the role of reintegration throughout the country, but only if they can overcome the division of approaches, solutions and partial reform initiatives (*New Regional Policy ...*, p. 7).

The challenges of regional policy in Ukraine are neither unique nor solely caused by internal signs of crisis. In fact, these problems are global and

have motivated the introduction of new models of regional policy and local development on pragmatic grounds. Nowadays Ukraine needs more pragmatic approaches to create a new regional policy in the process of its social and economic renovation.

New regional policy for a new Ukraine must combine European approaches and Ukrainian strategies that correspond to the requirements of the modern world. It should rationally combine the powers of communities with present and potential resources. Schemes of government support should have a stimulating effect. Integrity, cohesion and inclusiveness can become the ground principles of development, coexistence and cooperation of communities, regions and the country (*New Regional Policy ...*, p. 7).

The significant disproportion in development of the regions of Ukraine is indicative of the fact that the existing model of national economy is non-inclusive. Excessively disproportionate levels of allocated tangible equity (investments) and gross output are combined with a very moderate differentiation of income levels. This is indicative of the existence of a significant gap between the economic results of regions and quality of life for regional communities. An extremely high share of Kyiv city upon each indicator shows the harmful level of centralization of economy. High regional disproportion logically leads to the breach of the single integrated economic space of Ukraine.

The EU-Ukraine Association Agreement

The signing of the Association Agreement of Ukraine with the EU in 2014 in combination with the unilateral implementation of trade preferences for Ukraine and full-fledge implementation of the free-trade zone since 2016 became very positive factors for the revival of mutual trade. Such factors backed changes in the goods structure and in the regional pattern of Ukrainian exports after being removed from the Russian markets. Based on the results of 2016, the volume of exports of goods from Ukraine to the EU increased by 3.7%, even though the general trend of decrease in the volume of exports was still active in this period, amounting to 4.6% (*New Regional Policy ...*, p. 14).

The Association Agreement aims to renew the EU-Ukrainian common institutional framework, facilitating the deepening of their relations in all areas and strengthening political association and economic integration between Ukraine and the European Union by means of mutual rights and obligations. It should provide a solid basis for further convergence between Ukraine and the EU on foreign policy and security issues, including pro-

moting respect for independence, sovereignty, territorial integrity and inviolability of borders. The EU and Ukraine shall address in a timely manner the challenges to these principles at all appropriate levels of the political dialogue, including ministerial level. The establishment of a deep and comprehensive free trade area with the large-scale regulatory approximation of Ukraine to the EU standards will contribute to the gradual integration of Ukraine to the EU Internal Market. The Association Agreement should also enhance cooperation on a broad range of aspects of justice, liberty and security, including migration issues.

Institutional factors related to the implementation of the potential Association Agreement allowed the unweight the regional proximity factor, which traditionally defined the focus on trade with the EU from the eastern regions of Ukraine. Provisions of the Association Agreement should be the legal basis for the intensification of cooperation between Ukraine and the EU concerning the noted issues (*New Regional Policy ...*, p. 16).

Particularly Chapter 446 of the Agreement envisages mutual actions concerning the development of cross-border cooperation and support in adopting regional policies in Ukraine with special attention on the development of underdeveloped territories.

Promotion of large involvement from local and regional government bodies in cross-border and regional cooperation as well as the strengthening of cross-border and regional economic relations and business partnerships is envisaged in Chapter 447 of the Agreement.

Among the top-priorities of such cooperation Chapter 448 recognizes the transport sector, power industry, public utilities, culture, education, tourism and healthcare.

TITLE V Economic and Sector Cooperation Chapter 27 Cross-Border and Regional Cooperation Article 446: The Parties shall promote mutual understanding and bilateral cooperation in the field of regional policy, on methods of formulation and implementation of regional policies, including multi-level governance and partnership, with special emphasis on the development of disadvantaged areas and territorial cooperation, hereby establishing channels of communication and enhancing exchange of information between national, regional and local authorities, socio-economic actors and civil society (*Угода про асоціацію ...*).

Article 447: The Parties shall support and strengthen the involvement of local and regional-level authorities in cross-border and regional cooperation and the related management structures, to enhance cooperation through the establishment of an enabling legislative framework, to sustain and

develop capacity-building measures and to promote the strengthening of cross-border and regional economic and business networks.

Chapter 17 Agriculture and Rural Development Article 403 The Parties shall cooperate to promote agricultural and rural development, in particular through gradual approximation of policies and legislation (*Угода про асоціацію ...*).

Article 404: Cooperation between the Parties in the field of agriculture and rural development shall cover, inter alia, the following areas: (a) facilitating mutual understanding of agricultural and rural development policies; (b) enhancing administrative capacities at central and local levels for the planning, evaluation and implementation of policies; (c) promoting modern and sustainable agricultural production, respectful of the environment and of animal welfare, including extension of the use of organic production methods and the use of biotechnologies, inter alia through the implementation of best practices in those fields; (d) sharing knowledge and best practices of rural development policies to promote economic well-being for rural communities; (e) improving the competitiveness of the agricultural sector and the efficiency and transparency of the markets as well as conditions for investment; (f) disseminating knowledge through training and information events; (g) favouring innovation through research and promoting extension services to agricultural producers; (h) enhancing harmonisation of issues addressed within the framework of international organisations; (i) exchanging best practices on support mechanisms for agricultural policies and rural areas; (j) promoting the policy of quality of agricultural products in the areas of product standards, production requirements and quality schemes.

Article 405: In pursuing the above cooperation, without prejudice to Title IV (Trade and Trade-related Matters) of this Agreement, the Parties shall support gradual approximation to the relevant EU law and regulatory standards, in particular those as listed in Annex XXXVIII to this Agreement.

Article 406: A regular dialogue will take place on the issues covered by Chapter 17 of Title V (Economic and Sector Co-operation) of this Agreement (*Угода про асоціацію ...*).

AA implementation (*New Regional Policy for Renewed ...*, p. 14):

- The growth of trade cooperation is accompanied by the increasing number of European investments.
- Cross-border cooperation has its results as well.
- Continuation of readapting of the national economy to change its geopolitical factors requires improvement of the corresponding economic, law and institutional framework.

The Association Agenda

The Association Agenda, approved by the Association Council between Ukraine and the EU in March 2015, is a common practical tool for preparing and promoting the full implementation of the Association Agreement (*EU-Ukraine Association Agenda ...*). This document is the main mechanism for monitoring and evaluating Ukraine's progress in the implementation of the Association Agreement. The EU provides Ukraine with support, including financial, in meeting its goals and priorities as outlined in the document.

The Association Agenda establishes the following priorities of Ukraine-EU cooperation in the field of regional development (paragraph 7.24):

- Implementation of the Memorandum of Understanding for launching a dialogue on regional policy and development of regional cooperation;
- Implementation of the State Strategy for Regional Development for the period up to 2020 adopted in 2014;
- defining the framework for regional development by adopting the Law on the Principles of State Regional Policy or amending the legislation on regional development;
- An effective coordination mechanism on the ground, including a structured consultation process with stakeholders of regional development (at the national and regional levels, including civil society);
- Full transparency and control of budget allocations for regional development, including the State Fund for Regional Development and subventions.

The Association Agenda also defines the tasks for cooperation between the Parties on agriculture and rural development (paragraph 7.12).

It is envisaged that the Parties will cooperate to prepare for the implementation of the *acquis communautaire* provided for in the relevant annexes to the Association Agreement, as well as support Ukraine through enhanced work on the initiated dialogue in the field of agriculture.

In the border regions there are many common goals whose achievement requires the transboundary cooperation of neighboring countries. They must adopt a unified approach and coordinate joint actions, in particular for the development and operation of transport and energy infrastructure, environmental protection and security.

It is also necessary to jointly resolve individual problems arising from the financial and economic crisis. In particular, they must overcome economic inequality and unemployment, balance labor and post-conflict migration, increase the level of business activity and employment of the population

of the border regions. There is also a need to address environmental problems, including support for biological diversity, protection and preservation of a common cultural heritage.

Approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine, the National Strategy of modernization "Ukraine 2020" claims that the state regional policy has the aim to prevent the growth of disparities, since they hinder the development of specific regions. The policy is also aimed to provide people with a comfortable and safe living environment, that is not dependent on the place of residence. This reduce of disparities would be reached by the augmentation of a concordance of policies facilitating the development of "growth points", as well as the support of areas that are economically less developed.

Therefore, there is a need for a differentiated approach to the implementation of regional state policies based on the difference in regional development in Ukraine. This implies, first, the enhancement of the autonomy of the regions in defining the strategy for socio-economic development and choosing the means of its implementation. Second, it requires the involvement of local communities, business, and organizations to the solutions of the regional development problems. Also by the reduction of public resources that have been prescribed to the development of regions, the emphasis could be changed from exogenous development of problem areas to the improvement of their endogenous potential (Simkiv, 2015).

Internal problems of sustainable development in Ukraine:

- Lack of adequate national regional policy
- Lack of regional development funding
- Significant economic, social, cultural and other differences between the regions in Ukraine
- Low ecological culture of the citizen of Ukraine

The Strategy for Sustainable Development of Ukraine until 2020 determines goals and indicators of their achievement, as well as directions and priorities of state development. The purpose of these reforms are to achieve the European standards of life and create a decent place in the world for Ukraine. The Strategy includes 62 reforms. 8 reforms and 2 programs are the top priorities among them. The Strategy also defines 25 key indicators of successful state development (*Ukraine 2020 ...*).

The top priorities are: reform of the national security and defense system, renewal of authorities and anti-corruption reform, judicial and law enforcement reform, decentralization and public administration reform, deregulation and development of entrepreneurship, healthcare reform and tax reform.

Other top-priorities include two programs – energy independence and the popularization of Ukraine in the world. This includes the promotion of state interests in the global information space. Peculiarities in the regional development of Ukraine only reaffirm the unreasonableness of rejection with regards to compensatory politics and the confrontation between its goals and the competitive politics of government regulation.

The compensatory regional politics aims at the internalization of positive external effects through the financial instruments and measures of the competitive one is aimed at the intensification of entrepreneurial activity and innovative processes in the regions, forming competition in the national and global environment regional economies. This approach allows for the reduction of inter-regional disparity by activating the mechanisms of a spatial resonance distribution of development. It also reduces the gap between "growth points" and peripheral areas in the macro-regional scale (*EU-Ukraine-Regional Policy ...*).

The supreme importance during the reformation of decentralization in management is related to the increase of autonomy in the regions of Ukraine. Regional authorities will be able to amplify their capacities to solve problems with regional development after gaining significantly more financial resources and powers, while public authorities will have the ability to focus initially on creating the necessary general conditions. All of the above would mean the reduced role of the selective component of regional politics and the increase of system – wide components.

The question about who and what the state should support – underdeveloped regions or regions – leaders – disappears altogether with the decentralization of power, empowerment and economic independence in regions. From this process, the high regions will benefit more, compared to when they received centralized help from the state. On other equal terms of self-managing, the economic and financial capacities will allow the region to assure the high – quality economic growth beyond the support from the government. However, the underdeveloped regions cannot refuse governmental assistance, as they do not have the corresponding economic potential and passable financial resources. Therefore, ensuring the free development of leading regions and helping the backward areas is the role of the government (Simkiv, 2015).

According to the Report on the New Regional Policy for a Renewed Ukraine conducted by the Institute of Social and Economic Research in 2017, regional policy will become one of the key aspects for the institutional renovation of Ukraine, its territorial and social reintegration and the formation

of the basis for the dynamic and sustainable development of economy and society. Implementation of the modern model of regional policy in Ukraine will require the following top eight priority steps to be taken (*New Regional Policy ...*, 2017, p. 35-37).

I. New Strategy

1. The law of Ukraine "On the principles of state regional policy" and the State strategy of regional development until 2020 is to be amended to the compliance with the requirements and instruments of the European cohesion policy.
2. The Council of regional development under the President of Ukraine should be working on the program-based and systematic principles as an instrument of monitoring of regional measurement of reforms and both horizontal (region-region) and vertical (community-region-state) coordination of their implementation.

II. Internal Unity and External Partnership

3. "Road map" of deoccupation of parts of Donetsk and Luhansk regions must be formed based on the open dialogue and presented to the wide audience, this "road map" should include the key objectives regarding the stabilization of economy, protection of human rights, realization of peace. Plan of recovery of economies of Donetsk and Luhansk regions shall be formed and implemented, it has to ensure cross-sectoral and interregional interaction with aim of resumption of sustainable work of economies of these regions on the principles of structural modernization and overcoming of the crisis of the old industrial sectors.
4. Strategy of development of the South of Ukraine should be created and be aimed at extension of cooperation of the corresponding regions on the basis of development of maritime culture, tourist and recreational complexes, facilities working with alternative energy sources, solving of ecological problems, reformation of the transport logistics etc.
5. Renewed organizational and legal mechanics of operation of Ukrainian parts of European regions and cross-border cooperation in general shall be developed and implemented based on the modern European norms and practices.

III. New Powers and Resources

6. Barriers of the voluntary amalgamation of local communities shall be dropped, first ever election to the local government bodies shall be performed within such territorial communities.

7. From focusing on decentralization and changing the administrative territorial system by means of local reforms accents should be proceeded to increasing capabilities of communities regarding the implementation of efficient practices of encouraging and stimulating economic activities and attraction of investments.
8. Development of agencies of regional development should be encouraged as the unprofitable and unbudgeted institutions that will help local government to implement the regional strategy of development on the principles of public-private partnership.

Cross-Border Cooperation

The development of cross-border cooperation is a priority of the EU neighborhood policy. Today cross-border cooperation is carried out both at the interstate level, and at the level of territorial communities, their representative bodies, and local executive authorities. Such cooperation contributes to the social and economic convergence of the border regions and the creation of new opportunities for their development, including the development of economic, social, scientific and technical, environmental, cultural and other relations, and the exchange of experience (*Державна програма розвитку ...*).

Ukraine has a border with seven states, 19 of the 27 administrative-territorial units are frontier. In the territory of such border areas as Vinnytsia, Volyn, Zakarpattia, Ivano-Frankivsk, Lviv, Lugansk, Odessa, Sumy, Kharkiv, Chernivetska, Chernihiv, Donetsk, nine Euroregions were created – Bug, Upper Prut, Dniester, Dnipro, Carpathian, Lower Danube, Slobozhanschina, Donbass and Yaroslavna, five Euroregions were created with the EU member states (Poland, Slovakia, Romania, Hungary). Within the framework of Euroregions, cross-border cooperation has been carried out since 1993.

Over the past 10 years, considerable attention has been paid to Ukraine and political support has been given for the development of cross-border cooperation. The legal and contractual framework for such cooperation has been established along with legal mechanisms for the preparation and implementation of cross-border cooperation projects with the EU member states, including the procedure for competitive selection of projects (programs) of cross-border cooperation that may be included in this Program. During this period, two state programs for the development of transfrontier co-operation were adopted – the State Program for the Development of Cross-Border Cooperation for 2007-2010, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 27, 2006 No. 1819, and the State Program for the Develop-

ment of Cross-Border Cooperation for 2011-2015, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 1, 2010 No. 1088.

The purpose of these programs was to intensify the socio-economic, scientific and technical, ecological, and cultural development of subjects of cross-border cooperation. Also selected on a competitive basis, projects for implementation of which state financial support was envisaged in accordance with the Law of Ukraine "On Transboundary Cooperation". However, the required amount of funds for the implementation of these projects in the state budget was not provided. The sources of funding for cross-border cooperation projects have mainly been the resources of local budgets and international technical assistance, in particular the European Neighborhood and Partnership Instrument's 2007-2013 frontier cooperation programs, as well as state budget funds intended to co-finance large-scale infrastructure projects approved under the State Development Program cross-border cooperation for 2011-2015.

As a result of this underfunding, the tasks and measures of the above-mentioned state programs have not been fully implemented, in particular, outstanding problems and unfulfilled measures of the State Program for the Development of Cross-Border Cooperation for 2011-2015, which included:

- creation of automated points of measurement of surface water quality indicators in transboundary water bodies of Transcarpathian, Volyn and Chernivtsi regions, as well as air quality and control over the level of transboundary air pollution over long distances;
- implementation of joint Ukrainian-Moldovan and Ukrainian-Romanian projects on urban development of the regions.

Consequently, the main problems of cross-border cooperation, as in previous years, are insufficient rates of social and economic development in the border regions of Ukraine and the lack of tools for supporting its implementation. A new challenge has been the conflict in eastern Ukraine, until the full resolution of which the implementation of cross-border cooperation projects with the Russian Federation by border regions is impossible.

Conclusions and perspectives of further development

Thus, the establishment and further intensification of interregional and transborder cooperation as the main component of the regional policy of Ukraine and the western regions, in practice, requires in practice:

- Creation of the appropriate legal and regulatory framework that does not contradict the norms of the legislation of the European Union;

- The need for the establishment and legislative justification of interregional systems, such as interregional and cross-border clusters and clusters of enterprises;
- Creation of effective institutions for regulation and coordination of interregional and transfrontier co-operation should take place not only at the state level and level of local self-government bodies, but also at the level of public associations. Citizens' activities should be heated and directed towards effective action through forums, roundtables, as well as multi-level dialogue between central, local authorities, business structures and civic organizations;
- Monitoring and ongoing liaison between interregional co-operation actors will take place only with sufficient information support, which should become the main source for statistical analyzes and create the investment attractiveness of the respective regions. Consequently, there is a direct need for the creation of a nationwide information resource, such as a website, for interregional cooperation, which will include not only cognitive information, but also statistical analysis and data;
- Establishment of internal social and cultural contacts and exchange of experience in various spheres of activity.

The same is true for cross-border cooperation, with only one difference in cooperation at the border. On the basis of work for the Euroregions, create a structure for the development of interregional and cross-border cooperation for local self-government bodies. With decentralization, this is a leading trend. It is necessary to develop by the Cabinet of Ministers of Ukraine a, "Program for the development of interregional cooperation with local self-government bodies", which will create a prospect for cooperation and development on the ground. It is also necessary to develop a Standard Provision for a department or sector on issues of interregional cooperation for this program. But first of all, it is necessary to ensure regulatory regulation in this area. This regulation means to register the value of interregional cooperation, in order to protect against ambiguity.

As we know the common regional policy by means of the Structural Funds aims to help the poorer regions of the European Union to face the increased trade and competition from the more developed regions imposed by the single market. Such a union, implying abandonment of the use of exchange rate adjustment as a means of balance of the national economy, would be to the detriment of the poorer Member States without an efficient common regional policy revolving around sufficient capital transfers from the richer to

the poorer regions of the EU. The common regional policy aims, therefore, at the economic and social cohesion of the Union.

The common regional policy's main objective is based on the diminution of the existing imbalances and the prevention of further regional incongruity in the EU. It is supposed to be reached by transferring European resources to problem regions with the help of the Structural Funds – financial instruments of the European Union.

The common regional policy of the European Union does not want to supplant the national regional policies. The problems in the regions have to be first of all solved by the Member States, respectively to the principle of subsidiarity. Through their own regional policies, they have to promote infrastructures and financially support job – creation investments.

In order to avoid competition for regional aid between Member States, the common regional policy coordinates national regional policy by enunciating guidelines and establishing fixed principles. To give "regional dimensions" and more impact on the regions most in need of care, the policy also coordinates the various policies and financial instruments of the European Union (*EU regional development ...*).

Uneven development of the regions, urban maturation, restructuring of rural areas, as well as the rehabilitation of affected areas from natural disasters are the similar challenges that both Ukraine and the European Union are facing now. The key asset dealing with these challenges is based on the regional policy, the support of social and economic development, and on building up administrative capacity at local and regional levels.

Bibliography

- EU-Ukraine-Regional Policy – European Commission.* https://ec.europa.eu/regional_policy/pl/policy/cooperation/international/ukraine/, 11.05.2019.
- EU Cohesion Policy: The key elements of the reform (p. 35) from Investing in regions: The reformed EU Cohesion Policy 2014-2020, Investing in regions.* http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2014/presentation_final_en.ppt, 11.05.2019.
- EU regional development policy.* http://www.europedia.moussis.eu/books/Book_2/5/12/?all=1 , 11.05.2019.
- European Regional Policy, an Aspiration for Countries outside the EU & Applying the principles, sharing the lessons, exchanging experience (2009).* Luxembourg: EU-EC.

- EU-Ukraine Association Agenda*. http://eeas.europa.eu/archives/docs/ukraine/docs/st06978_15_en.pdf, 11.05.2019.
- EU-Ukraine Dialogue on Regional Policy Memorandum of Understanding for the Establishment of a Dialogue on Regional Policy and Development of Regional Cooperation Between the Ministry of Regional Development and Construction of Ukraine and the European Commission*, 2009. http://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/memoranda-of-understanding/2009/memorandum-of-understanding-for-establishing-a-dialogue-on-regional-policy-and-development-of-regional-cooperation-between-the-european-commission-and-the-ministry-of-regional-development-and-construction-of-ukraine, 11.05.2019.
- New Regional Policy for Renewed Ukraine/Institute of Social and Economic Research*, 22 March, 2017. <http://iser.org.ua/en/proekti/doslidzhen-nia/new-regional-policy-for-renewed-ukraine>, 11.05.2019.
- Regarding the efficiency of agencies and funds of regional development in implementation of potential of development of regions of Ukraine. Analytical note.- National institute for strategic studies*. <http://www.niss.gov.ua/articles/710/>, 11.05.2019.
- Simkiv, L. Ye. (2015). "Regional development policies in Ukraine: realities and prospects". In: *Economic Processes Management: International Scientific Ejournal*, nr 2.
- Ukraine 2020. Stratehiia natsionalnoi modernizatsii. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy [Ukraine 2020. The strategy of national modernization. Order of The Cabinet of Ministers of Ukraine]*. (n.d.). http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/consult/old/show_full_bill/956, 11.05.2019.
- Бабанська, О. В. (2017). „Транскордонне співробітництва в ЄС: механізм функціонування та етапи становлення”. In: *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, вип. 11.
- Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. №554*. <https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/249264044>, 11.05.2019.
- Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Мадрид, 21 травня 1980 р.)*. http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_106/print1424004849515928, 11.05.2019.

- Європейський досвід транскордонного співробітництва: існуючі проблеми та шляхи їх вирішення*. <http://pfirs.org/publikatsiji/item/250-1297.html>, 11.05.2019.
- Європегіон як основна форма транскордонного співробітництва*. http://pidruchniki.com/2015101166721/ekonomika/yevroregion_ osnovna_forma_transkordonnogo_spivrobotnitstva, 11.05.2019.
- Інституційне забезпечення державної регіональної політики (досвід країн ЄС)*. <http://old.niss.gov.ua/monitor/mart2009/31.htm>, 11.05.2019.
- Кіш, Є. (2006). „Проблеми транскордонного співробітництва України і Євросоюзу”. In: *Політичний менеджмент*, №5 (20).
- Мікула, Н. А. (2011). *Транскордонне співробітництва* Київ: Крамар.
- Мікула, Н. (2004). *Міжмериторіальне та транскордонне співробітництво*. Львів: ІРД НАН України.
- Мікула, Н. (2014). *Транскордонне співробітництво України в контексті звроінтеграції*. Київ: НІСД.
- Нова державна регіональна політика в Україні – можливості для регіонів*. <https://www.youtube.com/watch?v=RIQeSqfDN00>, 11.05.2019.
- Писаренко, С. М. (2014). „Євроінтеграційні засади транскордонного співробітництва України”. In: *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*, вип. 2.
- „Регіональна політика та Угода про асоціацію між Україною та ЄС” (2017). In: Черніков, Р. Хорольський, О. Синьоокий (ed.). *Лабораторія законодавчих ініціатив*. Київ.
- Регіональна політика в контексті Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС*. <https://www.youtube.com/watch?v=PwWBOmYd3qo>, 11.05.2019.
- Ренькас, Т. І. (2017). *Перспективи розвитку міжрегіонального та транскордонного співробітництва західних областей України*. [http://eesa-journal.com/2017/04/06/perspektivi-rozvitku-mizhregionalnogo-ta-transkordonnogo-spivrobotnictva-zaxidnix-oblastej-ukra %D1%97ni/](http://eesa-journal.com/2017/04/06/perspektivi-rozvitku-mizhregionalnogo-ta-transkordonnogo-spivrobotnictva-zaxidnix-oblastej-ukra%D1%97ni/), 06.04.2017.
- Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні*. <http://ird.gov.ua/irdp/p20150101a.pdf>, 06.04.2017.
- Трофимчук, А. (2012). „Особливості розвитку транскордонної співпраці України з Європейським Союзом”, In: *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*, вип. 30.

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011, 11.05.2019.

Correspondence concerning this paper should be addressed to Dr. hab. Nataliya Antonyuk – Professor and Head of the Department of Regional Studies and International Tourism, Faculty of International Relations, The Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine).

E-mail: nantonyk@yahoo.com

and

Dr. Oksana Kravetska – Associate Professor of the Department of Regional Studies and International Tourism, Faculty of International relations, The Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine).

E-mail: okraj@ukr.net

Jurij Hajduk

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie

Instrumentalizacja ukraińskiego dyskursu dookoła pamięci historycznej

Abstrakt

Ukraiński dyskurs dokonał tożsamości narodowej i jest w dużym stopniu naczynony interesem politycznym czy ideologicznym jego aktorów i nie zawsze oparty jest na racjonalnych/obiektywnych argumentach. Motywowany jest też dążeniem jego aktorów do uzyskania przewagi w czasie kampanii wyborczej, interesem państw sąsiadujących. Postawiona w artykule hipoteza jest realizowana poprzez analizę tak zwanej polityki historycznej państwa ukraińskiego.

Słowa kluczowe: *dyskurs, rozum komunikacyjny, opinia publiczna, naród, tożsamość narodowa, polityka historyczna, Ukraina.*

Abstract

To a considerable extent, the Ukrainian discourse can be associated with the national character by putting a stress on either political or ideological interests of discourse participants. Hence, the participants' motivation is driven at gaining advantage over opponents during an election campaign. So, the presented in the article hypothesis is to be verified through the analysis of the so-called historical politics of the Ukrainian State.

Key words: *discourse, communicative rationality, nation, national identity, historical policy, Ukraine.*

Świadomość odpowiedzialności za zbudowanie własnego państwa stanowi niezbędny element jego sprawnego funkcjonowania. To właśnie obywatele, jak mówi Karl Jaspers to właśnie naród, ponoszą odpowiedzialność za swoje państwo (Jaspers, 2008, s. 55-75). Odpowiedzialność ta znajduje swoje odzwierciedlenie również w dyskursie publicznym prowadzonym przez przedstawicieli elit intelektualnych i polityków. Dyskursie dotyczącym ważnych przesłanek konstytuujących państwo: instytucji politycznych, wartości politycznych czy tożsamości narodowej, która bez wątpienia stanowi jeden z podstawowych elementów współczesnych państw narodowych.

Dyskurs dookoła narodu jako ducha znajdującego swoje odzwierciedlenie w konkretnym rzeczywistym świecie, który istnieje i trwa w jego religii, w jego obrządkach i zwyczajach, w jego ustroju państwowym i politycznym (Hegel, 1958, s. 95-96), miałby stanowić obiektywną, opartą na argumentach dyskusję o jego, narodu, stanowiących elementach. Historia narodu, jego kultura i tradycje stanowiące zestaw przekonań, postaw i emocji, znajdujących się w granicach środków (kapitału) historii – kultury, języka i tradycji udzielającego odpowiedzi na pytania „skąd jesteśmy” i „kim jesteśmy” (Guibernau, 1996, s. 79) miałyby być dyskutowane w oparciu o marność i racjonalne argumenty, inaczej mówiąc o rozum komunikacyjny (Habermas, 2005, s. 398). Rozum ten, pełniący według Jurgena Habermasa funkcje mowy jednoczącego pozbawionej przymusu, powinien prowadzić do racjonalnie umotywowanego konsensusu w postaci opinii publicznej. Ta z kolei, będąc nieodłącznym elementem sfery publicznej – przestrzeni komunikacji, posiadając potencjał wpływu politycznego, który może być wykorzystany do wpływania na władzę polityczną (Habermas, 2005, s. 383), tworzy podstawę do wspomnianej tożsamości narodowej, co w sposób oczywisty wpływa na kondycje porządku politycznego czy prawa.

Racjonalnie umotywowany i moralny dyskurs wokół tożsamości narodowej wydaje się niezmiernie ważny dla państw dążących od odbudowania własnego państwa narodowego bądź zbudowania tegoż państwa. Do grona takich państw możemy zaliczyć również i Ukrainę, młode państwo, ze społeczeństwem, które posiada poniekąd różniące się doświadczenia historyczne, językowe czy kulturowe¹. Społeczeństwem z wartościami i tradycjami powstałymi w granicach Austro-Węgier, Polski, Rumunii czy carskiej Rosji, na kondycję którego wpłyną również zdemoralizowany reżim komunistyczny. Społeczeństwem, które gloryfikuje różne postacie historyczne, nieraz budzące

¹W tym przypadku należy się odwołać do pojęcia pamięci historycznej, którą według rosyjskich badaczy Sawieliewej i Poltajewa, trzeba rozumieć jako „wiedzę masową o minionej rzeczywistości społecznej” (Савальева, Полатаев, 2008, s. 490).

dość spore kontrowersje, co wyraża się brakiem akceptacji przez większą lub mniejszą jego część. W sposób oczywisty odbija się to na dyskusjach intelektualistów, ich treści i kierunkach oraz wywiera wpływ na politykę państwa dotyczącą sposobów interpretacji doświadczenia/pamięci historycznej.

Taki dyskurs w dużym stopniu naznaczony jest interesem politycznym czy ideologicznym jego aktorów i nie zawsze oparty jest na racjonalnych/obiektywnych argumentach. Motywowany jest dążeniem jego aktorów do uzyskania przewagi w czasie kampanii wyborczej, interesem państw sąsiadujących bądź dążeniem – często wbrew potwierdzonym faktom – do budowania ukraińskiej tożsamości w opozycji do innych tożsamości.

W celu potwierdzenia zaproponowanej tezy proponuję spojrzeć na kierunki polityki historycznej państwa ukraińskiego, zaczynając od prezydentury Leonida Krawczuka i kończąc na ukazaniu współczesnych jej tendencji.

Wraz z uzyskaniem niepodległości w 1991 r. i z początkiem tworzenia własnych instytucji państwowych, można zaobserwować zjawisko wszechogarniającego upublicznienia tak zwanych białych palm historii (Hałajda, 2013, s. 125). Opublikowano wiele prac historycznych poświęconych tematom pomijanym/zakazanym przez historiografię radziecką. Dokonano społecznego odkrycia faktu Głodu i represji stalinowskich. Podkreślić należy, że władze państwa w tym zakresie pozostawały całkowicie neutralne. Wydaje się, iż Leonid Krawczuk dość dobrze zdawał sobie sprawę, że jest to naturalny skutek tak długiego ukrywania i przekręcania ważnych faktów historycznych, które stały się ważnym odkryciem dla wielkiej części społeczeństwa ukraińskiego (Olszański, 2013, s. 20).

W 1994 r., wraz z dojściem do władzy Leonida Kuczmy, możemy zaobserwować odejście od tak zwanych akcentów antyrosyjskich. Kuczma starał się zrównoważyć dwie obowiązujące tradycje historyczne: zdawał sobie sprawę ze znaczenia pamięci o wojnie i okresie powojennym, ale także uważał za potrzebne ukazanie znaczenia tradycji niepodległościowych. To właśnie Kuczma, co podkreśla Tadeusz Olszański, inicjował proces historycznej rehabilitacji Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA) (Olszański, 2013, s. 21). W tym samym czasie Rosja nie była przez Kucznię traktowana jako kolonizatorka ziem ukraińskich. Podkreślano, że Ukraina jest pełnoprawną częścią metropolii, a nie skolonizowaną jej częścią. Należy także wspomnieć o tym, że w 1998 r. Kuczma zapoczątkował obchody dnia pamięci ofiar Wielkiego Głodu, nie nadając temu jednak odpowiedniego rangi i znaczenia. Podobną politykę administracja Leonida Kuczmy prowadziła również w stosunku do Polski. Polsko-ukraińskie porozumienie, podpisane przez Aleksandra Kwaśniewskiego i Leonida Kucznię w 1997 z okazji obchodów rocznicy Akcji

Wisła, w efekcie doprowadziło do tego, że w świadomości ukraińskich elit powstało wrażenie, iż Polska przyjęła na siebie odpowiedzialność za wszystkie konflikty historyczne, co nie tylko utrudniło dyskusję dotyczącą na przykład zbrodni UPA, ale też stanowiło przeszkodę do oficjalnego otwarcia Polskiego Wojskowego Memoriału na Cmentarzu Łyczakowskim.

Próby balansowania pomiędzy dwoma, często odmiennymi, sposobami postrzegania historii i jej znaczenia dla państwa ukraińskiego, były uzależnione od gospodarczych czy politycznych interesów ówczesnego ukraińskiego establishmentu. Pragnienie utrzymania dobrych stosunków z Rosją motywowało władzę do właściwej oceny wydarzeń historycznych i postaci zgodnych z rosyjskiemu sposobem interpretacji historii. Sprawy związane z Wielkim Głodem, represjami stalinowskimi, zdawały się pełnić funkcję zaspokojenia oczekiwań kręgów historyków i społeczeństwa o postawie niepodległościowej. Podobną rolę odgrywała także sprawa związana z interpretacją znaczenia UPA dla ukraińskiej historii i państwa. Stawiano bowiem za cel zaspokojenie oczekiwań grup nacjonalistycznych oraz części społeczeństwa, którzy uważali żołnierzy UPA za wojowników ukraińskiej niepodległości.

Sytuacja wokół gloryfikacji określonych etapów historii zmieniła się wraz z dojściem do władzy Wiktora Juszczenki. Głód – najbardziej potworna katastrofa narodu ukraińskiego – i pamięć o tym zdarzeniu, stały się jednym z podstawowych kierunków polityki ówczesnego prezydenta. Kolejnym priorytetem była próba tak zwanego pojednania, co miało nastąpić poprzez pojednanie weteranów Armii Czerwonej i UPA, którzy, jak mówił Juszczenko, wspólnie walczyli o niepodległą Ukrainę. Ważnym wydarzeniem były obchody stulecia urodzin Romana Szuchewycza oraz jubileuszu Jarosława i Jarosławy Stetsko. I na koniec należy wspomnieć także o tym, że właśnie Juszczenko nadał tytuł bohatera narodowego wspomnianemu już Szechowiczowi oraz Stepanie Bandarze, co odbiło się szerokim echem zarówno w państwach sąsiednich, jak i w samej Ukrainie (Olszański, 2013, s. 24-27). Można by powiedzieć, iż jednym z głównych zadań prezydenta Juszczenki było wskazanie znaczenia tych kart ukraińskiej historii, które ukazywałyby walkę narodu ukraińskiego o niepodległość oraz uwypuklenie wrogiej postawy Związku Radzieckiego wobec wszystkiego, co ukraińskie. Odpadła potrzeba adaptacji dyskursu historycznego, wobec rosyjskiego sposobu interpretacji historii, jak miało to miejsce za czasów Leonida Kuczmy. Uznanie za bohaterów narodowych Szuchewycza i Bandery doprowadziło do nieporozumień z Polską, która była uważana za adwokata ówczesnego proeuropejskiego kierunku ukraińskiej polityki zagranicznej.

Wiktorowi Janukowyczowi, kolejnemu ukraińskiemu prezydentowi, udało się zlikwidować powstałe napięcie, co stało się możliwe dzięki zmianie akcentów w poprzednim sposobie traktowania historii. Szczególnie zmieniono retorykę w kwestiach wspólnego z Rosją traktowania historii. W odróżnieniu od Juszczenki, Janukowycz w swoich przemówieniach określał Głód jak wspólną tragedię obu narodów, a nie Holocaustem narodu ukraińskiego, wspominając przy tym o potrzebie i znaczeniu pamięci o drugiej wojnie światowej, zwycięstwo w której jest ważne zarówno dla ukraińskiej tak i rosyjskiej historii i historiografii. Polityczne hasła Partii Regionów – matecznika politycznego Janukowycza, zawierały treści w których była mowa o potrzebie walki z neonazizmem i wzmocnienie kultu „Wielkiego zwycięstwa” (Гриценко, 2017, s. 865). Wychodząc naprzeciw rosyjskim oczekiwaniom oraz oczekiwaniom rosyjskojęzycznego elektoratu, parlament, w którym Partia Regionów posiadała większość, przyjął ustawę przewidującą wprowadzenie języka rosyjskiego jako języka urzędowego w regionach zwarcie zamieszkałych przez rosyjskojęzycznych obywateli.

Należy zaznaczyć także, że powstały za czasów prezydentury Wiktora Juszczenki Instytut Pamięci Narodowej, którego główne zadanie polegało na zwiększeniu zainteresowania społeczeństwa własną historia oraz na szerzeniu obiektywne wiedzy o niej (*Постанова...*), z dojściem do władzy Partii Regionów i Wiktora Janukowycza, stracił na znaczeniu. Z nową siłą Instytut wznowił swoją działalność po 2014 r. – po Euromajdanie i na początku wojny z Rosją. Od tego czasu tak zwana polityka historyczna koncentrowała się na symbolach, bohaterach i przykładach walki o niepodległość państwa ukraińskiego. Należy przy tym zaznaczyć, że proces ten, jak to miało miejsce dotychczas, nie jest realizowany z bezpośredniej inicjatywy administracji prezydenta czy samego prezydenta. Odbywa się on w opozycji do państwa – sąsiada i agresora – Rosji. Do dyskursu publicznego, zamiast określenia druga wojna ojczyźniana, powraca określenie druga wojna światowa. Pozytywnym przykładem walki o niepodległość staje się Ukraińska Powstańcza Armia, czemu brak jednak krytycznej dyskusji dookoła działań wspomnianej formacji wojskowej.

Druga wojna światowa, co podkreśla Instytut Pamięci Narodowej, rozpoczęła się dla ziem ukraińskich 1 września 1939 r., kiedy to samoloty niemieckich sił powietrznych zbombardowały Wołyń i Galicję i trwała do dnia kapitulacji Japonii – 2 września 1945 r. (*Україна в Другій ...*, 2015, s. 4). W tej wojnie Ukraińcy byli „mięsem armatnim od razu dla dwóch dyktatorów – Hitlera i Stalina [...] Stalin nie liczył się z żadnymi stratami, kierując się logiką «Baby jeszcze urodzą»” (*Україна в Другій ...*, 2015, s. 4). W pu-

blikacji opracowanej i wydanej w 2015 r. przez Instytut, jest mowa o tym, że większość Ukraińców walczyła po stronie Narodów Zjednoczonych. Walczyli nie tylko w szeregach Armii Czerwonej, ale także Wojska Polskiego czy Pierwszego Czechosłowackiego Korpusu Armijnego. Będąc częścią Armii Czerwonej, Ukraińcy uczestniczyli w pokonaniu Japonii, walczyli z Trzecią Rzeszą jako żołnierze Stanów Zjednoczonych, Imperium Brytyjskiego czy Francji (*Україна в Другій ...*, 2015, s. 6). Autorzy wspominają także i o tym, że część Ukraińców walczyła również i po stronie niemieckiej. Powodem czego była chęć „przetrwania w warunkach niemieckiej okupacji”. Niektórzy z nich „łączyli z Niemcami perspektywę uzyskania niezależności od ZSRR. Manipulując narodowymi odczuciami, niemieckie dowództwo na końcowym etapie wojny powołało ukraińskie jednostki wojskowe” (*Україна в Другій ...*, 2015, s. 6). Warto zaznaczyć, że w cytowanej publikacji problem kolaboracji nie był dość szeroko omawiany. Zaproponowana narracja, co podkreśla wspomniany już Tadeusz Olszański, twierdzi, że jej rozmiary, w porównaniu z masową kolaboracją Rosjan, były nieznaczące (Olszański, 2017, s. 27).

Przywołany dyskurs, w porównaniu z dotychczas obowiązującym, proponuje społeczeństwu nieco inny sposób interpretacji współdziałania w zwycięstwie w drugiej wojnie światowej. Podkreśla się fakt, że dla ziem ukraińskich jak i dla samych Ukraińców wojna zaczęła się dużo wcześniej niż dla Rosjan, którzy wyjątkowo przywłaszczyli sobie fakt zwycięstwa. W tej wojnie właśnie Ukraina straciła od 8 do 10 mln mieszkańców i zajęła trzecie miejsce (po Chinach i Rosji) pod względem ilości ofiar ludzkich. Tym samym można by powiedzieć, że Ukraina stara się zbudować opozycyjny punkt widzenia wobec stanowiska rosyjskiego/radzieckiego. Dla Instytutu ważne wydaje się wyodrębnienie z tak zwanych zasług radzieckiego wkładu narodu ukraińskiego, który walczył w różnych ugrupowaniach militarnych i armiach różnych państw².

Problem UPA w czasie konfliktu z Rosją, staje się kolejnym i nie mniej ważnym elementem dyskursu wokół historii i jej znaczenia dla tożsamości ukraińskiej. Poniekąd bierze na siebie funkcję pozytywnego przykładu walki historycznej narodu ukraińskiego przeciwko rosyjskim ciemnościom. Biorąc pod uwagę konflikt rosyjsko-ukraiński, przykład ten dość łatwo został zaak-

²Olszański na przykład mówi o tym, że Instytut Pamięci Narodowej, wprowadzając do obiegu określenie „drugiej wojny światowej” zamiast dotychczas obowiązującego „druga wojna? ojczyzniana”, kierował się potrzebą wyodrębnienia Ukrainy jako samodzielnego podmiotu, co z kolei miało zakończyć interpretację wojny z Niemcami jako wspólnej (ogólnoradzieckiej) wojny, w której Ukraińcy walczyli jednak w różnych formacjach wojskowych różnych państw (Olszański, 2017, s. 28).

ceptowany przez większą część społeczeństwa. Flaga czerwono-czarna stała się jednym z symboli walki o niepodległość. Jednoznaczne i proste hasła, jednym z których jest „Sława Ukraini. Herojam Slawa” stały się nieodłącznym elementem proukraińskiej retoryki. Nazwisko Bandery nabrało znaczenia symbolu walki o Ukrainę. Paradoksalne jest to, że jednym z twórców tegoż symbolu, stosując utrwalone klisze radzieckiej propagandy antyukraińskiej, są rosyjskie media (por. Szewczenko, 2017, s. 135, 139-142). Ukazując Euromajdan jako bandero-faszystowską juntę, przyczyniły się one właśnie do tego, że dotychczas stygmatyzowany obraz Bandery i banderyzmu stał się obrazem sprzeciwu wobec Rosji, która popiera rządy ciemiężące naród.

W tym kontekście należy wskazać na fakt, że ukraiński parlament, przyjmując w 2015 r. Ustawę o statusie prawnym i uhonorowaniu bojowników o niepodległość Ukrainy w XX w., uznał UPA za organizację, która walczyła o niepodległość Ukrainy³, nie wspominając o tym, że również dochodziło do kolaboracji UPA z faszystowskimi Niemcami. Autorzy i pomysłodawcy przyjęcia wymienionego aktu prawnego wskazywali na potrzebę uszanowania bojowników o ukraińską niepodległość, co „umożliwi Ukrainie zajęcie właściwego stanowiska. Czy aby Ukraina jest spadkobierczynią ZSRR czy jednak Ukraińskiej Republiki Ludowej i ruchu wyzwolenczego XX wieku...” (П’єцух, *Володимир В’ятрович*:...). Wołodymyr Wiatrowycz – dyrektor Instytutu Pamięci Narodowej, którego słowa są wyżej przetoczone, podkreśla, że dyskusje wokół problemu UPA czy heroizacji postaci Bandery, będą się toczyć, ale państwo tak czy inaczej uzna zasługi tej formacji i jej symbolu (Bandery). Wskazał tym samym na potrzebę – na tym etapie tworzenia ukraińskiej państwowości – utwierdzenia roli i znaczenia UPA, popierając to dokumentami historycznymi.

Od podobnych deklaracji nie odżegnuje się również duża część ukraińskich historyków, mówiąc o tym, że w warunkach agresji Rosji wobec Ukrainy „uczciwe rozliczenie się z przeszłością, ukazanie jej nieatrakcyjnych albo w ogóle haniebnych kart, wciąż czeka na naszą inteligencję i całe społeczeństwo” (Рябчук, *Світло від темряви* ...). Mykola Riabczuk – jeden z ukraińskich historyków – zauważa przy tym, że popularna wiedza formułowana jest przez środki masowego przekazu i kulturę masową, gdzie nowa wiedza odznacza się ograniczonym potencjałem wpływu „uzwyczajoną i niesproblematyzowaną przestrzenią działalności człowieka”. Pamięć narodu natomiast często jest wynikiem raczej politycznej i kulturowej mitotwórczo-

³Ustawa uznaje między innymi także Sojusz Wyzwolenia Ukrainy, USS, URL, Hetmanat, ZURL, partyzanckie i powstańcze ugrupowania Naddnieprza, Karpacką Sicz, OUN, Sejm Karpackiej Ukrainy, organizacjami które walczyły o niepodległość.

ści, a nie precyzyjnej wiedzy naukowej, która jest niedorzeczna i bezradna w stosunku do mitotwórczości. Oznacza to, że wiedza dysponuje określonym terytorium i ją, wiedzę, należy ostro chronić (Рябчук, *Світло від темряви* ...). W związku z powyższym można by dojść do wniosku, że historyk w sposób świadomy godzi się na gloryfikację Ukraińskiej Armii Powstańczej, ale jedynie tylko wtedy, gdy nie chodzi o wychwalanie autorytarnej i kryptofaszystowskiej ideologii tej organizacji albo jej wątpliwych bądź otwarcie haniebnych postępowań. W tym także w przypadku, gdy przykład UPA nie jest narzędziem do zdobycia poparcia wyborczego bądź w przypadku przenoszonych idei z zagranicy (Рябчук, *Світло від темряви* ...).

Zaproponowana próba ukazania znaczenia UPA ogólnie stwarza wrażenie, że jej autor, będąc częścią (twórcą) dyskursu historycznego, dokonuje jego instrumentalizacji. Czyni to świadomie, kierując się chęcią ograniczenia w nim udziału wpływów rosyjskich czy jakichkolwiek innych, co mogłoby przeszkodzić w próbie zbudowania własnej (ukraińskiej) pamięci narodowej. Pamięci, która, jak mówi sam Riabczuk, powstaje w pluralistycznej przestrzeni publicznej, gdzie zarówno są obecne głosy gloryfikujące UPA, jak i głosy „apologetyczne”⁴. Pamięci, która usprawiedliwiając się potrzebą czasu, nie chce przyjmować negatywnych kart gloryfikowanych formacji wojskowych. Uciekając od kompleksowej zrationalizowanej i niezinstrumentalizowanej dyskusji, czynią ją (pamięć) podatną na manipulację, w tym też tą płynącą z zewnątrz. Drugorzędne traktowanie znaczenia nauki, która powinna dążyć do obiektywizacji/racjonalizacji odbiera jej, używając terminu Habermasa, rozum komunikacyjny, który w swojej zasadzie, przypomnę, powinien prowadzić do racjonalno-umotywowanej zgody wyrażonej w opinii publicznej.

Koniunkturalny interes polityczny i gospodarczy ukraińskich elit politycznych, szczególnie kiedy na politykę państwa wpływają grupy oligarchiczne, stanowi dodatkową przeszkodę w osiągnięciu konsensusu w sprawie zbudowania wspólnej pamięci historycznej. Politykom, celem uzyskania poparcia elektoralnego, trudno powstrzymać się od niewykorzystywania różnych narracji historycznych, w tym także tych wywodzących się z radzieckiej przeszłości. Kwestia języka rosyjskiego jako urzędowego i klisze banderyzmu nieraz już były wykorzystywane przez polityków do zbudowania własnego kapitału politycznego, który z kolei pozwalał im oraz reprezentowanym przez nich ugrupowaniom polityczno-gospodarczym (oligarchom) na uzyskiwanie konkretnych profitów.

⁴Mówi o tym, że Ukraina to nie Rosja, gdzie wszystkie zarządzenia są realizowane w sposób scentralizowany i autorytarny (М. Рябчук, *Світло від темряви* ...).

W przypadku Ukrainy racjonalnie umotywowana zgoda mogłaby doprowadzić do zjednoczenia społeczeństwa i stworzenia wspólnej pamięci narodowej. Pamięci, która jest odporna na koniunkturalne interesy i nastroje elit politycznych, charakteryzująca się także dużą odpornością na ingerencję państw sąsiadujących z Ukrainą w politykę wewnętrzną czy zagraniczną. W konsekwencji wydaje się, że rosyjska polityka historyczna nie będzie jednym z narzędzi wpływu na władze ukraińskie czy społeczeństwo. Wewnętrzna wola (zgoda) na to, aby spróbować spojrzeć na własną historię nie tylko jak na taką, która jest przepełniona przykładami bohaterów walczących o niepodległość, ale także na taką, która nie jest pozbawiona i tych haniebnych kart, pozbawi bowiem przeciwników państwowości ukraińskiej argumentów wskazujących na zbrodnicze pochodzenie państwa ukraińskiego. Dzięki temu tragedia wołyńska przestanie być przeszkodą w stosunkach polsko-ukraińskich, a argument kolaboracji Ukraińców z Trzecią Rzeszą stanie się jedynie fragmentem historii, a nie elementem polityki. Tym samym przestanie to być jednym z argumentów wykorzystywanych do wpływania na realizację przez Ukrainę priorytetów polityki zagranicznej, a także sprawi, że w oczach części wspólnoty międzynarodowej Ukraina przestanie być państwem antysemitycznym. Ponadto ukraińscy politycy nie będą poddani pokusie wprowadzania do dyskursu publicznego różnych sposobów oceny faktów historycznych. Kwestia języka przestanie być tą, która w przededniu wyborów staje się przedmiotem ostrej dyskusji. Kierunki polityki gospodarczej państwa nie będą już tak uzależnione od różnego sposobu interpretowania historii, jak to miało miejsce za kadencji Leonida Kuczmy czy Wiktora Janukowycza.

Niewątpliwie wymaga to odwagi od wszystkich, a szczególnie od naukowców i polityków. Główną rolę muszą tu – jak się wydaje – odegrać naukowcy, którzy w swojej pracy muszą wyjść poza granice ograniczeń instytucjonalnych i spróbować zbudować racjonalny dyskurs naukowy, który w dalszej kolejności będzie tworzyć dyskurs społeczny.

Bibliografia

- Guibernau, M. (1996). *Nationalism: The National-State and Nationalism*. Cambridge.
- Habermas, J. (2005). *Faktyczność i obowiązywanie. Teoria dyskursu wobec zagadnień prawa i demokratycznego państwa prawnego*. Warszawa: Scholar.
- Hałajda, I. (2013). Wydarzenia XX wieku w pamięci Ukraińców i tak zwanej polityce historycznej współczesnej Ukrainy. W: E. Kizik (red.). *Pocynam historia*. Gdynia: Kancelaria Adwokacka Tomasz Kopoczyński.

- Hegel, G. W. F. (1958). *Wykłady z filozofii dziejów*, t. 1. Warszawa.
- Jaspers, K. (2008). Zróżnicowanie niemieckiej winy. W: J. Jabłońska, J. Żyliński (red.). *Kondycja Niemiec. Tożsamość niemiecka w debatach intelektualistów po 1945 roku*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Olszański, T. A. (2013). *Miejsce UPA w wielkiej wojnie ojczyźnianej*. Warszawa: Centrum Studiów Wschodnich im. M. Karpią.
- Olszański, T. A. (2017). *Wielka dekomunizacja. Ukraińska polityka historyczna czasu wojny*. Warszawa: Centrum Studiów Wschodnich im. M. Karpią.
- Shewchenko, O. (2017). Military and informational dimension of the Russo-Ukrainian war. *Dimension of Information War*. W: W. Baluk, M. Doroszenko (red.). *Hybrid War of Russia against Ukraine in 2014-2016*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Гриценко, О. (2017). *Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994-2014): підґрунтя, послання, реалізація, результати*. Київ.
- Дзюбак, В. (2008). „Порівняльна характеристика колаборації населення Росії і України в роки радянсько-німецької війни” W: *Сторінки воєнної історії*, вип. 11.
- П'єцух, М. *Володимир В'ятрович: Наше завдання – щоб совок не відтворився в майбутніх поколіннях*. <https://www.pravda.com.ua/articles/2015/04/10/7064423>, 15.12.2018.
- Постанова від 5 липня 2006 р. №927. Про затвердження Положення про Український інститут національної пам'яті*. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-2006-%D0%BF>, 20.12.2018.
- Рябчук, М. *Світло від темряви. Андреас Умланд, пам'ять про УПА і євроінтеграція України*, <http://www.istpravda.com.ua/columns/2017/01/14/149456>, 20.12.2018.
- Савельєва, И., Полатаєв А. (2008). *Теория исторического знания* Санкт-Петербург – Москва.
- Україна в Другій світовій війні* (2015). Київ: Український інститут національної пам'яті.

Correspondence concerning this paper should be addressed to Dr. Jurij Hajduk – Senior Lecturer in Political Science at The State School of Higher Education in Chełm (Poland).

E-mail: jehajduk@wp.pl

Светлана Матвиенкив

Прикарпатский национальный университет имени Василя Стефаника

Суть и проблемы формирования государственной информационной политики современной Украины

Абстракт

В статье рассматриваются вопросы, связанные с формированием информационного пространства Украины на современном этапе. Проанализированы существующие проблемы в действующем информационном законодательстве Украины в сфере создания, распространения и использования информации. Предложены возможные направления его совершенствования, в частности путем утверждения изменений в существующие законы, принятие новых законов, а также разработки Информационного кодекса Украины. Сделан вывод о том, что именно систематизация законодательной базы будет способствовать развитию информационного пространства современной Украины, что в свою очередь существенно повысит эффективность функционирования всех ветвей власти при управлении обществом и будет способствовать информационной безопасности.

Ключевые слова: *информационное пространство, информационное общество, государственная информационная политика, информационное законодательство.*

Abstrakt

Artykuł dotyczy zagadnień związanych z tworzeniem przestrzeni informacyjnej Ukrainy. Wskazano na istniejące problemy w obowiązującym prawie w dziedzinie tworzenia, rozpowszechniania i wykorzystywania informacji. Proponowane są rozwiązania na rzecz udoskonalenia obowiązujących przepisów, szczególnie poprzez zatwierdzenie zmian w istniejących przepisach, przyjęcie nowych przepisów,

a także opracowanie kodeksu informacyjnego Ukrainy. Stwierdzono, że usystematyzowanie ram prawnych przyczyni się do rozwoju usprawnienia funkcjonowania przestrzeni informacyjnej, co z kolei przyczyni się do bardziej skutecznego wykonywania obowiązków przez wszystkie organy władzy państwowej oraz bezpieczeństwa informacyjnego.

Słowa kluczowe: *przestrzeń informacyjna, społeczeństwo informacyjne, polityka informacyjna państwa, prawodawstwo informacyjne.*

Abstract

The article deals with questions related to the formation of the information space of Ukraine at the present stage. The existing problems in the current information legislation of Ukraine in the field of creation, dissemination and use of information are analyzed. Possible directions for its improvement are proposed, in particular by approving changes to existing laws, adopting new laws, as well as developing an information code of Ukraine. It is concluded that it is the systematization of the legislative framework that will contribute to the development of the information space of modern Ukraine, which in turn will significantly increase the efficiency of the functioning of all branches of government in the management of society and promote information security.

Key words: *information space, information society, state information policy, information legislation.*

Грядущую эпоху называют эрой информации или Информационным обществом, характеризующаяся доминирующей ролью информации и знаний, созданием глобального информационного пространства, в котором благодаря высокоразвитым информационно-коммуникативным сетям и технологиям обеспечивается устойчивый экономический и социальный рост, свободный доступ к мировым информационным ресурсам, что позволит людям в полной мере использовать свой потенциал и реализовывать собственные стремления. Основными признаками нового общества Даниэль Белл считает преобразования теоретических знаний на источник инноваций и определяющий фактор политики (Белл, 2004, с 944). Элвин Тоффлер отмечал, что рождающаяся цивилизация является одновременно и высокотехничной, и антииндустриальной. Информационное общество («Третья Волна») порождает новые институты, отношения и ценности (Тоффлер, 2001). Информационное общество есть

реальностью, с которой государство должно считаться тем больше, чем больше оно развивается. Как идеал, информационное общество есть надеждой на то, что быстрый доступ к информации позволит лучше управлять (Нестеряк, 2014, с. 26).

Методологическую основу исследований зарождения и развития информационного общества составили философские и политологические научные исследования, освещены в многочисленных научных трудах известных зарубежных исследователей: Ю. Хабермаса, Н. Лумана, Д. Лайона, К. Кросс, Р. Гакета, Д. Корню, П. Лазарфельда, Т. Парсонса и многих других.

Исследованию системы средств массовой коммуникации и механизмов государственной информационной политики в сфере СМК в Украине отведено значительное место во многих трудах известных украинских ученых и исследователей, в частности М. Бондаренко, В. Горбулина, И. Михайлина, А. Гриценко, А. Зернецкой, В. Иванова, С. Квита, А. Москаленка, А. Почепцова, Т. Приступенко, В. Резуна, И. Усенко, Ю. Финклера, И. Чижка, А. Чичановського, В. Шкляра, Ю. Нестеряка, В. Карпенка, Ю. Богдаря, А. Марушака и других. В своих работах они определили особенности становления и проблемы формирования информационного общества в Украине, определили главные задачи и направления государственной информационной политики.

Эта публикация имеет целью проанализировать суть, политические перспективы и проблемы формирования информационного пространства современной Украины, в частности в сфере законодательного аспекта. Информационное пространство государства рождается вместе с общением и коммуникацией. Это достаточно большой и сложный комплекс, объединяющий территорию страны (ее границы, акваторию и воздушное пространство) и субъекты национального информационного пространства: юридические лица (информационные агентства; органы государственной власти, учреждения, службы, центры, СМИ, издательства, творческие объединения граждан и др.) физические лица (граждане Украины и других стран, осуществляющих в соответствии с законодательством Украины профессиональную творческую деятельность в области информации индивидуально) (Москаленко, 1998, с. 45-46).

С развитием и распространением средств аккумулирования, хранения и передачи информационных ресурсов информационное пространство приобретает новые черты и важное значение в фор-

мировании общественного мнения, воспитании, наконец, лояльности или не поддержки действующего режима. Отсюда и следует его огромное значение, особенно в обществах переходного типа, к которым относится и Украина. Как считает Збигнев Бжезинский, информационно-структурная составляющая является одной из трех основ могущества современного государства (Бжезинский, 2000, с. 236). В связи с этим определилась и стратегическая цель информационной политики – это обеспечение перехода Украины к информационному обществу, к мировому цивилизованному развитию. Это требует эффективного управления всеми видами информационных ресурсов и элементами информационно-телекоммуникационной инфраструктуры, государственной поддержки информационного производства, рынка информационных технологий, средств, продуктов и услуг. Переходные страны в глобальной мировой системе, к которым относится и Украина, не имеют соответствующих возможностей для вхождения на равных в информационное общество. Для нашей страны в этом процессе главное если раньше было сохранение национально-государственной идентичности и культурной самобытности (Стратегія, 2002, с. 367), то на современном этапе – территориальная целостность и информационная безопасность. Информационное пространство является основной социально-экономического, политического развития и обеспечения безопасности и интеграции Украины. Поэтому важно обоснованное определение этого понятия. Так, Украинский центр экономических и политических исследований имени Александра Разумкова (УЦЭПИ) в проекте «Концепции (Основы государственной политики) информационной безопасности Украины» предлагается, что национальное информационное пространство Украины – сфера (объемное пространство), в которой осуществляются информационные процессы и на которую распространяется юрисдикция Украины (Концепція, 2001, с. 50-59). Современные украинские исследователи считают, что это совокупность информационных потоков как национального, так и иностранного происхождения, которые доступны на территории государства и которые формирует пресса, электронные СМИ и информационные сети (Литвиненко, Бинько, 1998, с. 6). В. Карпенко считает, что национальное информационное пространство – очень важное политическое понятие, которое в шкале социальных ценностей можно поставить на второе место после государственной независимости. Государство обязано обеспечить использование

своего информационного поля в интересах именно государства и его граждан. Если оно этого не сделает, то его информационное пространство будет использовано против него самого (Карпенко, 2006, с. 243). Авторы работы *«Единое информационное пространство Украины»*, предлагают направить государственную политику в области информатизации на создание единого информационного пространства (ЕИП) Украины и системы управления процессами в нем. ЕИП – это организованная и взаимосвязанная совокупность таких элементов, как информационная инфраструктура, информационное наполнение инфраструктуры, субъекты ЕИП, которые производят, получают и используют информацию, процессы, при которых накапливается, сохраняется, актуализируется, распределяется и используется информация (Дешко, Слівак, 2000, с. 14-18).

Исходя из определений, основными элементами информационного пространства Украины являются: информационные ресурсы, информационная инфраструктура, информационно-телекоммуникационные структуры, системы средств массовой информации, рынок информационных технологий, система взаимодействия информационного пространства Украины с мировыми открытыми сетями, система обеспечения информационной защиты (безопасности), система информационного законодательства.

Обобщая, под информационным пространством Украины понимают совокупность национальных информационных ресурсов и информационной инфраструктуры, позволяющие обеспечивать на основе единых принципов и общих правил информационное взаимодействие граждан, общества и государства с их равным правом доступа к открытым информационным ресурсам и максимально полным удовлетворением информационных потребностей субъектов государства на всей ее территории с соблюдением баланса интересов на вхождение в мировое информационное пространство и обеспечение информационной безопасности в соответствии с Конституцией и законодательством Украины и международных правовых норм. Эффективное информационное пространство обеспечивает построение информационного общества в стране и вхождения ее в мировое информационное сообщество. Отметим, что информационное пространство также считается эффективным, если оно будет открытым для общества. Это позволит реализовывать интересы граждан, общества и государства на комплексной и системной основе. Эффективное информационное пространство может быть созда-

но и развиваться на основе соответствующей государственной информационной политике, обеспечивающей поступательное движение страны к построению информационного общества. Такое движение должно опираться на новейшие информационные, компьютерные, телекоммуникационные технологии и технологии связи, развитие которых привело к появлению открытых информационных сетей, прежде всего Интернета. Это дает принципиально новые возможности международного информационного обмена и на его основе трансформации различных видов человеческой деятельности (Пелепей, 2005). Переход Украины к новому типу экономического развития и правового государства порождает огромную общественную потребность в информации, что и обуславливает особую роль СМИ в жизни общества. При этом в полной мере проявляются такие свойства СМИ, как массовость, тиражированность, периодичность, использование постоянно пополняемых информационных ресурсов, выполнение СМИ функций создания первичной информации, действующего средства информирования общества о деятельности власти и его реакции на действия власти. Эти особенности делают СМИ важнейшим социальным институтом, одним из составляющих информационного пространства Украины.

Надо отметить, что вхождение Украины в мировое информационное пространство будет иметь положительные последствия только при условии обеспечения информационного суверенитета и информационной безопасности, сохранения национальной самобытности. Поэтому трансформационные преобразования предстоит организовать таким образом, чтобы достичь максимальных результатов с наименьшими социальными и культурными потерями. Государственная информационная политика должна способствовать культурно-образовательному подъему, духовной и нравственной интеграции украинского общества. В этом контексте определяющую роль играют СМИ, независимые и плюралистические, что является важным инструментом информирования общества, его развития и социальной сплоченности. Для реализации культурного и политического потенциала информационного общества граждане должны пользоваться украиноязычными электронными и печатными СМИ, соответствующие особенностям национальной культуры. В медийной сфере важны цифровизация и внедрение других новейших технологий, применение жесткого антимонопольного контроля, создание предпосылок для развития общественного телерадиовещания.

Многие вопросы относительно национального информационного пространства Украины были и остаются неурегулированными, нерешенными. Основными из них являются: недостаточная правовая определенность взаимоотношений государства и СМИ, между государственными и частными СМИ, новыми средствами массовой информации (коммуникации) между собственниками и журналистскими коллективами; слабая обоснованность соответствующей защиты национального информационного пространства.

В современной Украине также не решено еще много проблем, связанных со свободным доступом к информации. Например, должны быть созданы такие организационные, правовые, экономические и технологические условия, при которых СМИ будут эффективно выполнять функцию объективного информирования населения, социальных институтов и государства. Под этим углом зрения следует рассматривать уже существующее и перспективное законодательство, другие нормативные акты и отдельные правовые нормы, касающиеся СМИ (Яременко, 2003, с. 70-73), ведь главным критерием государственной информационной политики в развитии Украины является законодательный. Государство должно исходить из принципа безусловного правового равенства всех участников в процессе информационного взаимодействия, независимо от их политического, социального и экономического статуса. Действующее в Украине информационное законодательство регулирует большую часть информационных отношений, позволяет развиваться информационному пространству. Но необходимые сегодня качественные и количественные параметры развития информационного пространства Украины в пределах европейского и международного сообщества требуют совершенствования и развития. Для этого необходимы не только политические условия, но и надлежащее правовое обеспечение развития информационного общества. Так, в 1998 году был принят Закон Украины «О Национальной программе информатизации», изменения и дополнения в который внесены в 2016 году. Этот Закон определил общие принципы формирования, исполнения и корректировки Национальной программы информатизации, а также стратегию решения проблемы обеспечения информационных потребностей и информационной поддержки социально-экономической, экологической, научно-технической, оборонной, национально-культурной и иной деятельности в сферах общегосударственного значения (*Про Національну ...*). В 2002 году Госкоминформом Укра-

ины разработан проект Концепции государственной информационной политики как «стратегический план развития украинской информационной сферы, что определяет основные направления, основы и принципы национальной информационной политики и механизмы ее реализации» (*Про Концепцію ...*). Целью проекта Концепции было создание условий для построения в Украине развитого информационного общества как органического сегмента глобального информационного сообщества, обеспечение развития информационного пространства.

Важным правовым шагом в развитии информационного общества стало постановление Верховной Рады Украины «О Рекомендациях парламентских слушаний по вопросам развития информационного общества», в котором было рекомендовано Кабинетом Министров Украины принять нормативно-правовые акты, касающиеся вопросов развития информационного общества (*Про Рекомендації ...*). Принято также Закон Украины «Об электронной цифровой подписи», «Об электронных документах и электронном документообороте», «О телекоммуникациях» и другие документы, составляющие комплекс взаимосвязанных задач (проектов) информатизации, направленных на реализацию приоритетов создания современной информационной инфраструктуры. Среди основных направлений развития информационного общества особое внимание уделяется электронному управлению. Разработан проект долгосрочной государственной программы «Электронная Украина» на 2005-2012 гг., направленная на развитие интернет-индустрии и создание на ее базе «электронного государства» (*Проект Закону ...*). Функционирует единый веб-портал органов исполнительной власти. Одним из главных приоритетов Украины в соответствии с положениями Закона Украины «Об основных принципах развития информационного общества в Украине на 2007-2015 года» является стремление построить ориентированное на интересы людей, открытое для всех и направленное на развитие информационное общество, в котором каждый мог бы создавать и накапливать информацию и знания, иметь к ним свободный доступ, пользоваться и обмениваться ими (*Про Основи ...*). Принятый в 2011 г. Закон Украины «О доступе к публичной информации» определил порядок осуществления и обеспечения права каждого на доступ к информации (*Про доступ ...*). В дальнейшем указы Президента Украины и постановления Кабинета Министров по различным аспектам

деятельности СМИ повлияли на развитие информационной сферы. Можем утверждать, что в Украине в основном сформировано информационное законодательство, направленное на регулирование, защиту и развитие информационного пространства государства и оно соответствует европейским нормам, однако отсутствует единая государственная информационная политика, ориентированная на развитие информационного общества. Несмотря на значительное количество принятых различных концепций, доктрин, программ, направленных на упорядочение информационной политики и обеспечение национальной безопасности Украины, она лишена целостной системы стратегического характера: принятые нормативные акты – это в основном тактические задачи, которые не учитывают современных объективных условий. Поэтому новым этапом усовершенствования украинского информационного законодательства должна стать его систематизация и кодификация – разработка и принятие Информационного кодекса Украины (*Проект принят ...*), который бы объединил Концепцию национальной информационной политики и измененный в соответствии с современными требованиями общественного развития Закон Украины «Об информации» (*Проблемы ...*).

Таким образом, реализация политики информатизации, внедрения электронного управления остаются в пределах отраслевых программ, которые недостаточно интегрированы между собой и отделены от государственной политики в сфере средств массовой информации. Прежде всего следует разработать национальную стратегию развития информационного общества в Украине и план действий по ее реализации; включить основные вопросы по развитию информационного общества в программы деятельности Кабинета Министров, проектов государственных программ экономического и социального развития страны; в дальнейшем обеспечивать компьютерную грамотность населения, прежде всего путем создания образовательной системы, ориентированной на использование новых информационно-коммуникационных технологий по формированию всесторонне развитой личности; создать национальную информационно-коммуникационную инфраструктуру и достичь интеграции ее с мировой инфраструктурой. Также необходимо усовершенствовать информационное законодательство в соответствии с международно-правовыми актами; разработать концепцию информационного законодательства (Кодекса Украины об информации), ко-

торая будет регулировать последовательность подготовки соответствующих нормативно-правовых актов, их состав и содержательные требования к этим документам, предложения о внесении изменений в гражданское, административное и уголовное законодательство, связанных с учетом особенностей развития информационного общества.

Бібліографія

- Белл, Д. (2004). *Грядущее постиндустриальное общество*. Москва: Akademia.
- Бжезінський, З. (2000). *Велика шахівниця*. Львів-Івано-Франківськ: Лілея-НВ.
- Дешко, А., Слівак, А. (2000). „Проблеми організації єдиного інформаційного простору України”. В: *Науково-технічна інформація*, №3.
- Карпенко, В. (2006). *Інформаційна політика та безпека*. Київ: НОРА-ДРУК.
- „Концепція (Основи державної політики) інформаційної безпеки України: Проект Концепції УЦЕПД ім О. Разумкова”. (2001). В: *Національна безпека і оборона*, №1.
- Литвиненко, О., Бінько, И., Потіха, В. (1998). *Інформаційний простір як чинник забезпечення національних інтересів України*. Київ: ІМВКУ ім. Т. Шевченка.
- Москаленко, А. (1998). *Теорія журналістики*. Київ: Експрес-об'ява.
- Нестеряк, Ю. (2014). *Державна інформаційна політика: теоретико-методологічні засади: монографія*. Київ: НАДУ.
- Про Національну програму інформатизації. Із змінами й доповненнями, внесеними Законом України №922-VIII від 25.12.2015*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр>, 28.03.2019.
- Про Концепцію національної інформаційної політики. Постанова Верховної Ради України від 3 квіт. 2003 р. №687-IV*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-15>, 28.03.2019.
- Пелепей, Н. (2005). „Формування інформаційного простору і державної інформаційної політики в Україні”. В: *Науковий вісник. Збірник наукових праць*, №1 (28).
- Про Рекомендації парламенцьких слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні. Постанова Верховної Ради України від 1 грудня 2005 року. №3175-IV*. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3175-15>, 29.03.2019.

- Проект Закону про Загальнодержавну програму „Електронна Україна на 2005-2012 роки №5414 від 15.04.2004.* http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5414&skl=5, 29.03.2019.
- Стратегії розвитку України: меорія і практика.* (2002). Київ: НІСД.
- Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки. Закон України від 9 січ. 2007 р. №537-V.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16>, 30.03.2019
- Проблеми інформаційного законодавства України в сфері створення, поширення та використання інформації та шляхи їх вирішення: аналітична записка.* <http://www.niss.gov.ua/articles/1189/>, 30.03.2019.
- „Про доступ до публічної інформації: Закон України” (2012). В: *Правове регулювання журналістської діяльності в Україні: матеріали тренінгу для журналістів.* Київ: Го „Ін-т розвитку регіон. преси”.
- Тоффлер, Е. (2000). *Третя Хвиля.* Київ: Вид дім „Всесвіт”.
- Яременко, О. (2001). „Вплив державни на формування в Україні інформаційного суспільства (організаційно-правовий аспект)” В: *Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні. Матеріали наук.-практ. конф.* Київ: Вид-во „УАДУ”.

Correspondence concerning this paper should be addressed to Dr Svitlana Matviienkiv – Associate Professor of the Department of Political Institutions and Processes at The Vasyl Stefanyk Precarpathian National University of Ivano-Frankivsk (Ukraine).

E-mail: smatvienkiv@gmail.com

Светлана Була

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Коммуникативное взаимодействие местной власти и общественности в г. Львове

Абстракт

Рассматриваются разнообразные формы коммуникации между органами местного самоуправления и гражданами, а также, технологии электронного управления в Украине и в городе Львове. Анализируется коммуникативная деятельность местных органов власти, в частности такие формы сотрудничества как общественное партнерство, электронные петиции, веб-сайты, подход „Smart City” и ШПАУ. Выводом работы является то что отмеченные формы взаимодействия власти с общественностью широко используются в Украине, в частности в городе Львове есть хороший показатель этого сотрудничества, однако есть потребность в дальнейшем улучшать результат.

Ключевые слова: *электронное управление, общественное партнерство, электронные петиции, „Smart City”, центр предоставления административных услуг.*

Abstrakt

Artykuł omawia różne formy komunikacji pomiędzy samorządem Lwowa a obywatelami, ze szczególnym uwzględnieniem e-administracji. Dokonano analizy między innymi takich form współpracy jak partnerstwo publiczne, petycje elektroniczne, strony internetowe, podejście "Smart City" oraz działalność Centrów Świadczenia Usług Administracyjnych. Wskaźnik takiej współpracy charakteryzuje się dość wysokim poziomem. Tym nie mniej istnieje jednak potrzeba w ciągłym ulepszeniu jej wyników.

Słowa kluczowe: *e-administracja, e-government, partnerstwo publiczne, petycje elektroniczne, "Smart City", Centrum Świadczenia Usług Administracyjnych.*

Abstract

Various communications forms between local governments and citizens, as well as e-governance technologies in Ukraine and in Lviv are considered. Communicative activities of local authorities, in particular such forms of cooperation as public partnership, e-petitions, websites, "Smart CITY" and Administrative service centers are analyzed. The conclusion is that these forms of interaction between local authorities and the public are used both in Ukraine in particular in Lviv, there is a good indicator of this cooperation, however this issue needs further improvement results.

Key words: *e-governance, public partnership, e-petitions, "Smart CITY", Administrative service center.*

В последнее время наблюдается активное развитие электронного управления в Украине и поиск наиболее эффективных и оптимальных путей его внедрения на местном уровне. В западных странах понятие «электронное управление» (англ. – e-government) не всегда имеет одинаковое значение. Сначала под электронным управлением понималось футуристическое правительство «электронных граждан», которое регулирует деятельность и безопасность сети электронной информации в целом и электронной торговле в частности. Сегодня терминология «e-government» – это гораздо более широкое понятие, чем просто «электронное управление государством», то есть использование в органах государственного управления современных технологий, в том числе и интернет-технологий. E-government в современном понимании охватывает в целом всю инфраструктуру органов власти (*Электронне урядування ...*).

Коммуникация выступает неотъемлемой составляющей любых форм общества и улучшения жизненного уровня граждан, а также обеспечивает открытость и прозрачность деятельности органов публичной власти, при этом, обеспечивая более эффективное администрирование и доверие граждан к власти. Именно уровень местного самоуправления является тем связующим звеном между гражданским обществом и государственными органами, где сходятся интересы общества, государства, политических партий и общественных организаций.

Как известно, местное управление не может существовать без коммуникации, поскольку это форма взаимодействия различных субъектов и объектов, а также на местах должно обеспечиваться конституционное право граждан на информацию. Демократический режим требует постоянного диалога между властью и общественностью. На уровне местных органов власти должен быть налажен контакт с целевыми группами населения, оказания услуг в соответствии с потребностями жителей и осуществления их контроля. Прежде всего, коммуникация – это «единство», а потом уже обмена информацией между двумя и более лицами. Коммуникация, как главный инструмент демократии, информирует население и властные структуры, позволяет выражать свое мнение, получать новую информацию или же наоборот, участвовать в принятии различных решений, убеждать людей, принимать различные законодательные акты. Не существует коммуникация без информации, поэтому эти два понятия часто отождествляют, ведь любая сфера – это коммуникация и информация одновременно.

Особого внимания заслуживает местный уровень организации публичного управления на основе технологий электронного управления, ведь его надлежащее функционирование обеспечивает децентрализацию власти, расширения возможностей участия граждан в управлении государством, реализацию права населения отдельной территории самостоятельно решать вопросы местного значения (Коновал, 2016, с. 148). Функционирование электронного управления на местном уровне в значительной степени зависит от организации информационных представительств, возможности взаимодействия их с различными информационными структурами общества и непосредственно с конкретными гражданами. Ведь от этого взаимодействия зависит оптимальность принятых решений, а следовательно, и эффективность их реализации.

Роберт Д. Парнам утверждает, что в гражданском обществе граждане характеризуются активным участием в общественных делах. «Заинтересованность общественными делами и преданность им – основные признаки гражданской порядочности». Однако любая политическая активность, по мнению ученого, заслуживает названия «добропорядочный» и способствует общему благосостоянию. «Постоянное понимание и утверждение общественного добра за счет личных и индивидуальных целей наиболее соответствует основному значению общественной порядочности» (Патнам, 2001, с. 110-111).

Как отмечает А. Корнейчук, одной из предпосылок устойчивого демократического развития общества является информационная открытость. Именно открытость власти, ее способность и готовность к диалогу с различными общественными силами в основном определяют внутривластную ситуацию и в целом влияют на процессы социально-экономического развития регионов. Открытость, по его мнению, определяется тремя факторами: а) качеством действующего нормативно-правового обеспечения; б) существование действенных и конкретных механизмов и процедур доступа граждан к информации о деятельности государственной и местной власти; в) уровень политической культуры, который существует в обществе и в частности в государственном аппарате (Корнейчук, 2001).

Системы местных органов власти в Украине условно делят на три группы участников: местные городские администрации, орган местного самоуправления и общественность. Система имеет достаточно сложную структуру, в нее входят: областные и местные подразделения центральных органов исполнительной власти, областные и районные государственные администрации, областные, районные, городские, районные в городах, поселковые и сельские советы. Общественность включает в себя индивидов и социальные группы: потребители публичных услуг, постоянные комиссии соотверствующих советов (в пределах полномочий), ячейки политических партий, движений, общественные и религиозные объединения, коллективы учебных заведений, предприятия, научно-исследовательских, проектных и других учреждений, организаций, физические и юридические лица, граждане и другие лица в Украине, СМИ, бизнес-структуры и т.д., то есть государственные институты и группы влияния, которые прямо или косвенно влияют на функционирование системы местной власти (Мазур, 2011).

Коммуникативную деятельность можно рассматривать как внутреннюю составляющую государственно-управленческого процесса. И также как внешнюю и внутреннюю, направленные связи с общественностью, которые стремятся к выслушиванию их требований, средств и методов.

К коммуникативной деятельности относятся три блока задач:

- обеспечение информационного обслуживания органов государственной власти и органов местного самоуправления;
- налаживание коммуникации с «внутренними клиентами» – государственными служащими и лицами местного самоуправления;

- обеспечение коммуникативного взаимодействия с «внешними клиентами» – гражданами (населением и институциональными структурами гражданского общества) (Мазур, 2011).

Итак, одной из главных задач местной власти является предоставление публичных услуг жителям, чтобы удовлетворить их потребности в различных сферах. На каком уровне пребывает коммуникация между властью и общественностью в городе Львове?

Одной из коммуникативных взаимодействий местной власти и общественности выступает отдел общественного партнерства, который функционирует в городе Львове уже более 11 лет и основной задачей этого отдела является содействие граждан в реализации права на непосредственное участие в местном самоуправлении. Основной его обязанностью является налаживание и координация сотрудничества городской власти с общественными организациями. Они показывают какие есть потребности у населения, происходит разработка и реализация совместных проектов – власти и граждан, за которые они несут совместную ответственность. Этот отдел обеспечивает информационное освещение инициатив и работы общественных организаций, налаживание сотрудничества общественных организаций с органами местного самоуправления. Деятельность отдела происходит по следующим направлениям: организация и проведение общественных слушаний и обсуждений; проведение конкурса социально-культурных проектов; проведение конкурса на финансовую поддержку для покрытия расходов на аренду помещений; другая деятельность (информационная, консультативная).

Отдел общественного партнерства управления «Секретариат совета» способствует открытости и прозрачности в деятельности городского совета и работает в направлении взаимодействия и сотрудничества совета с общественностью. Содействие участию граждан в местном самоуправлении, развития и реализации инструментов местной демократии, таких как общественные слушания, общественные обсуждения, общее собрание, местные инициативы, электронные петиции, общественный бюджет и т.д. (*Zvit ...*).

Современные ученые определяют пять основных типов взаимодействия власти с общественностью: информирование, консультирование, партнерство, делегирование, контроль. Во время их осуществления используют разнообразные формы. Скажем, во время информирования проводят пресс-конференции, выдают буклеты, пресс-релизы и тому подобное. Для консультирования используют

общественные слушания, открытые бюджетные слушания, проводят опросы общественного мнения, создают общественные советы и совещательные комитеты. Партнерство, как правило, осуществляется путем заключения контрактов на совместное создание и предоставление услуг. Во время делегирования доля властных полномочий в принятии решений и осуществлении и внедрении политики передается общественности. Из-за использования этих форм и достигается общественный контроль.

Важным механизмом обеспечения диалога власти и общественности является формирование института обращения граждан (*Статуту* ...). Закон Украины «Об обращениях граждан» регулирует вопросы механизмом реализации гражданами права вносить в органы государственной власти, объединений граждан предложения об улучшении их деятельности и обжаловать действия должностных лиц. Согласно Закону, в обращениях граждане дают советы, рекомендации относительно деятельности органов государственной власти и органов местного самоуправления, депутатов всех уровней, а также высказывают мнения относительно урегулирования общественных отношений и условий жизни общественности. Коллективные обращения часто называют петициями.

Электронная петиция – это особая форма коллективного обращения граждан в городской совет, осуществляемой через официальный веб-сайт или другой определенный специализированный сайт с помощью системы электронной идентификации личности. Петиция должна касаться вопросов местного значения, отнесенных к компетенции территориальной общины и органов местного самоуправления. Система электронных петиций в городе Львове работает с февраля 2016 г. и довольно активно используется за более чем два года работы с этой платформой Львовским городским советом были рассмотрены 32 петиции с 886 поданных. Первым мощным результатом сбора подписей во Львове стало рассмотрение петиций о введении электронного билета в общественном транспорте (1364 голоса), организации движения авто через площадь Святого Юра (1465 голосов), увеличение штрафов за выбрасывание мусора в непредназначенных для этого местах (1110 голосов) и установление бесплатного скоростного Wi-Fi в центре Львова (1071 голос). Каждая из перечисленных петиций не только была рассмотрена Львовским городским советом, но и на основе этих петиций были разработаны проекты решений по реализации предложе-

ний, указанных в петициях. Кстати, после тестового режима работы электронного портала по е-петициям в Львове было уменьшено количество необходимых голосов в два раза с 1000 до 500, поскольку по большинству петиций не могли собрать минимального количества голосов. Обращение граждан дают возможность населению участвовать в решении общественных дел, контролировать деятельность должностных лиц, приводя их к ответственности (подотчетности) за свою деятельность (Соболь, 2014).

Также существует еще одна непосредственная связь общественности и власти – прием граждан депутатами. Это означает, что любой житель может пойти на прием к депутату своего округа в соответствующий день. Жители имеют право обратиться к местным депутатам в соответствии с их обязанностями с предложениями, заявлениями и жалобами, касающимися деятельности органов исполнительной власти, местного самоуправления, депутатов городского совета, объединений граждан, предприятий, учреждений, организаций независимо от форм собственности, средств массовой информации, а также по вопросам реализации своих социально-экономических, политических и личных прав и законных интересов и жалобой об их нарушении. Обычно на этих приемах жители города обращаются с просьбами или предложениями изменить что-то в их районе, по словам депутатов, чаще всего это дороги.

Важную роль в электронном управлении в налаживании коммуникации между властью на местах и жителями играет веб-сайт, что дает возможность существенно повысить эффективность и результативность различных видов деятельности – от предоставления он-лайн услуг населению и бизнесу к подготовке, обсуждения и принятия управленческих решений на локальном уровне. По мнению Т. Гончаровой, электронный портал – это средство реализации виртуального агентства по предоставлению услуг для граждан, который имеет свои преимущества, а именно:

- полное и объективное информирование членов территориальной громады о перечне всех муниципальных услуг;
- активное привлечение физических и юридических лиц к обсуждению инициатив совета, исполнительных органов, органов самоорганизации населения и тому подобное;
- обеспечение многосторонних коммуникаций между обществом, бизнесом и властью;
- решение с помощью принципа «единого окна» вопросов по ре-

- гулированию хозяйственной деятельности (регистрация, лицензирование, налогообложение и т.д.);
- оптимизация оперативного взаимодействия всех субъектов предоставления муниципальных услуг (Гончарова, 2013, с. 258).

Во многих городах Украины набирает все более широкого признания такой подход, как «Smart City» («умный город»). Понятие «Smart City» напрямую связывают с автоматизацией жизнедеятельности города, даже ее роботизации. Как отмечает, С. Чукут, в последнее десятилетие благодаря массовому доступу к сети интернет и миниатюризации электроники, развития нанотехнологий понятие «умный город», преимущественно утвердилось в смысле представление о городе как об эффективном работе [13,90]. Подход «Умный город» предусматривает управление при широком участии граждан. Перечень услуг дает возможность гражданам осуществлять мониторинг и контроль круглосуточно. К основному перечню услуг следует отнести следующие: электронный анализ рынка, электронные торги, карта электронных аукционов, дневник городского головы, детали о бюджете города и активы, городские гранты, единственный контрольный центр экстренных служб; онлайн-обработки различных обращений граждан (*Електронні ...*).

Город Львов становится крупнейшим конкурентом среди других городов Украины, ведь он стремительно развивается и не остается в стороне от всех инноваций. Для улучшения жизни жителей Львова, городская власть работает над новым уровнем взаимодействия граждан и власти, чтобы эти услуги были доступными. На сегодняшний день Львов эффективно использует современные технологии, город превратился в Smart City, умный город. Над развитием системы городского управления активно работает Управление ИТ Львовского городского совета, используя опыт ведущих стран. Ведь под категорией «эффективное управление», следует понимать не только профессиональных работников, но и измененную «философию работы»: открытая и доступная власть которая общается с жителями и оперативно может предоставить необходимые услуги, власть, прозрачно отчитывается о своей работе перед жителями города. Введенный электронный документооборот в городском совете, электронную карточку жителя, единый портал электронных услуг.

Еще одна форма коммуникации, которая активно работает и достаточно популярная и эффективная это Центр предоставления административных услуг (ЦПАУ), место, где львовяне могут полу-

чить услуги различных структур. Сегодня центр предоставления административных услуг действует во всех районах города Львова. ЦПАУ предоставляет следующие услуги:

- львовского городского софера и его структурных подразделений (в том числе и документов разрешительного характера);
- государственной миграционной службы (оформление и выдача паспорта гражданина Украины, вклейка фотографии при достижении 25-и 45-летнего возраста, регистрация и снятие с регистрации места проживания граждан);
- государственной регистрационной службы (регистрация прав, регистрация юридических лиц и т.п.);
- госзем агентства в г. Львове и Львовской области;
- департамента Государственной архитектурно-строительной инспекции во Львовской области (подача декларации о начале выполнения подготовительных работ, строительных работ, о готовности объекта к эксплуатации);
- держгирпром надзора (регистрация крупнотоннажных и других технологических транспортных средств и т.п.).

Это качественное и доступное средство для получения необходимых услуг, способствует эффективному диалогу жителей и власти. Зоны для приема граждан абсолютно открыты, это обеспечивает прозрачное и не корумпированное общение граждан с представителями власти. Это качественный и новый уровень обслуживания львовян, что позволяет решать их проблемы максимально быстро и эффективно.

Город Львов определяют лидером в Украине по количеству предоставляемых услуг через интернет. Ведь во Львове уже с 2015 года существует «Личный кабинет жителя» на сайте «infolviv.com.ua», это первый город, где открыли интернет-портал с электронными услугами, что позволяет в режиме онлайн получать административные услуги:

- заверенные копии (выписок) постановлений городского совета, решение исполнительного комитета, распоряжение Львовского городского мера;
- справку о пребывании на квартирном и кооперативном учете;
- справку о составе семьи;
- установка автономного отопления взамен печного;
- принятие решения о предоставлении в аренду свободно помещения;

- продолжение или скачивания приоритета на размещение наружной рекламы;
- выдача сведений из документации по землеустройству, которая включена в гос. фонда документации по землеустройству;
- выдача выписки из технической документации о нормативной денежной оценке земельного участка;
- разрешение на изготовление технической документации по землеустройству относительно установления границ земельного участка.

Эта функция также позволяет зарегистрировать электронное обращение в ЛГС или записать на прием к должностному лицу. Также можно создать запрос справки о несудимости в МВД и справки о доходах в ГФС, подтверждение, что заказанная справка изготовлена, приходит по электронной почте или с помощью СМС-сообщение на указанный номер. Это очень упрощает работу, все что необходимо сделать позже – это поехать и забрать документ в указанную дату и время (*Об'єднання ...*).

Также во Львове существует аналитический центр – Институт города, который был создан городским советом. Это коммунальное учреждение, которое имеет статус неприбыльной организации, оно работает на благо города для решения главных вопросов стратегического развития города, имеет поддержку депутатами и жителями города. Институт города поддерживается так же иностранными фондами. Структура исследует международный опыт для того, чтобы внедрять его на благо города Львова и является организатором многих проектов, тренингов для работников городских властей, для повышения их осведомленности и для активных граждан города. Также институт города приобщается к различного рода опросам общественного мнения, о том, что нужно изменить или усовершенствовать в городе. Таким образом эта структура имеет интернет связь не только с жителями, но и с различными общественными организациями. Например, в октябре 2018 года, Институт Города в месте с Институтом «Республика» внедрили публичные консультации для жителей города, где они высказывали свое мнение относительно того, что прежде всего нужно усовершенствовать в Стрыйском парке (один из парков города) (*Институт ...*).

Итак, сегодня Львов показывает хороший пример прозрачности власти, диалога с гражданами. Конечно, есть куда стремиться, но показатель по сравнению с другими городами довольно неплохой.

Указанные формы взаимодействия власти с общественностью уже широко используются в Украине, однако потребуют определенного усовершенствования. Цель и задачи совместной деятельности должны быть понятными, прозрачными и четко определенными и для представителей власти, и для общественности. Обязательства представителей местной власти больше учитывать и записывать все пожелания предложения общественности и отчитываться перед населением о результатах своей деятельности. Для обеспечения распространения цифровой коммуникации следует обеспечить реальным доступом к быстрому Интернету жителей сел, поселков, городов, сформировать четкую и согласованную нормативно-правовую базу для регулирования коммуникации между органами местной власти и общественности а также разработать единые согласованные технические стандарты развития информационных систем. Это особенно важно, если советы стремятся сделать процесс принятия решений более прозрачным.

Бібліографія

- Гончарова, Т. (2013). „Сучасний інформаційно-комунікаційний інструментарій підвищення ефективності надання муніципальних послуг в Україні”, В: *Державне управління та місцеве самоврядування*. Вип. 2.
- Електронне урядування в Україні – ефективна влада для мешканців* (2011). <http://msdp.undp.org.ua/data/publications/postranichno.pdf>, 14.05.2019.
- Електронні петиції: як покращити життя в місті у два кліки* (2018). http://cvu.od.ua/ua/announce/elektronni-petitsiyi-yak-pokraschiti-jittya-v-misti-u-dva-kliki_866/, 14.05.2019.
- Звіт відділу громадського партнерства управління «Секретаріат ради»* (2015). <https://drive.google.com/file/d/0B5waK41c5dIKTFU1aHFIdkdYaFk/view>, 14.05.2019.
- Інститут Міста (Львів, Україна)*. [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%82_%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B0_\(%D0%9B%D1%8C%D0%B2%D1%96%D0%B2\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%82_%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B0_(%D0%9B%D1%8C%D0%B2%D1%96%D0%B2)), 14.05.2019.
- Коновал, В. (2016). „Методологічні засади електронного урядування на місцевому рівні: поняття, принципи, моделі та передумови”, В: *Теорія та практика державного управління*, №2 (53).

- Корнійчук, О. „Реалізація інформаційної політики на регіональному рівні та шляхи підвищення її ефективності”. В: *Демократичне урядування: наук вісник ЛРІДУ НАДУ*, Вип. 6.
- Мазур, В. (2011). „Комунікації як механізм взаємодії державних органів влади та громадськості на регіональному рівні”, В: *Державне управління: удосконалення та розвиток*, №8.
- Об'єднання Самопоміч/Львів відкритий для світу. Влада відкрита для громадян..* <http://lviv.samopomich.ua/lviv-vidkrytyj-dlya-svitu-vlada-vidkryta-dlya-gromadyan/><https://www.youtube.com/watch?v=fkorY95x-LQ>, 14.05.2019.
- Патнам, Р., Леонарді, Р., Нанетті, Р. (2001). *Творення демократії: Традиції громад. Активності сучасній Італії*. Київ.
- Соболь, В. (2014). *Звернення громадян як механізм взаємодії держави та суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управління: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління»*. Київ.
- Статуту територіальних громад як інструменти забезпечення дієздатності цих громад.* <http://samoorg.com.ua/wp-content/uploads/2012/08/Statuti-teritorialnih-gromad-yak-instrumenti-zabezpechen-nya-yihnoyi-diyezdatnosti-.pdf>, 14.05.2019.
- Чукут, С. (2016). „Смарт-сіті чи електронне місто: сучасні підходи до розуміння впровадження е-урядування на місцевому рівні”. В: *Інвестиції: практика та досвід*, №13.

Correspondence concerning this paper should be addressed to Dr. Svitlana Bula – Associate Professor of the Department of Political Science at The Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine).

E-mail: bula_sv@ukr.net

Оксана Шурко

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Детерминанты электорального поведения граждан Украины

Абстракт

Осуществлен анализ основных теоретико-методологических исследований электорального поведения и факторов, которые на него влияют. Рассмотрено влияние средств массовой коммуникации и информации на массовое сознание и электоральное поведение.

Ключевые слова: *электоральное поведение, электоральный выбор, методологический подход, политическая культура.*

Abstrakt

Dokonano analizy podstawowych badań teoretyczno-metodologicznych nad zachowaniami wyborczymi oraz przesłankami które je kształtują. Wskazano także wpływ mediów i informacji na świadomość społeczną i zachowania wyborcze.

Słowa kluczowe: *zachowanie wyborcze, wybór wyborczy, podejście metodologiczne, kultura polityczna.*

Abstract

The analysis of the main theoretical and methodological researches of electoral behavior and factors influencing it has been carried out. The influence of mass communication and information on mass consciousness and electoral behavior is considered.

Key words: *electoral behavior, electoral choice, methodological approach, political culture.*

В 2019 году граждан Украины ожидает перманентный избирательный процесс. Поэтому вопрос электорального выбора и влияния на него обойти будет невозможно, учитывая серьезные вызовы относительно сохранения или возможного изменения политического курса государства. Исследование электорального поведения тесно связано с исследованием политической активности граждан и их политической культуры.

Политическую активность исследовали такие древнегреческие философы как Платон и Аристотель, а сегодня мы имеем широкий спектр научных разработок относительно этого вопроса. Центром анализ электорального поведения и электорального выбора стали американские научные школы и их главы, в частности Ч. Мерриам как представитель бихевиористского направления и основанная им Чикагская школа исследований политического поведения. Также весомый вклад в теоретические исследования электорального поведения были осуществлены научными работниками Мичиганского и Колумбийского университетов (Е. Кембел, Д. Лайкерт, П. Лазерфельд и другие). В 50-60-е годы XX века вопросы, касающиеся электорального выбора и поведения начинают интересовать и ученых европейских стран, в частности во Франции был создан Французский институт исследований общественного мнения. Большой вклад имели научные исследования и разработанные теоретические концепции ученых Германии, прежде всего, можно вспомнить разработки Е. Ноель-Нойман, которые дают возможность и сегодня более основательно объяснять ход и результаты избирательного процесса. Отечественные ученые в силу отсутствия долгое время свободных, конкурентных выборов, проблемами электорального поведения довольно долго не занимались. Сегодня такие теоретические и практические исследования достаточно широко представлены не только в системе политической науки и социологии, а также политической и когнитивной психологии, политической экономии. Опираясь в своих научных разработках на известные мировые теоретические концепты, перед современными украинскими учеными встает вопрос разработки собственных теоретико-методологических подходов, которые давали бы возможность их эффективного использования для объяснения политических и электоральных процессов, которые мы наблюдаем сегодня в Украине.

Политическая система Украины находясь на этапе трансформации, изменяя институциональную, правовую составляющие влияет

на состояние, уровень и качество политического сознания и культуры, которые, в свою очередь, определяют состояние и качество политического и электорального поведения. В процессе социализации и ресоциализации включаются качественно другие агенты, предлагаются иногда взаимоисключающие системы ценностных координат, иницируются различные модели развития, при этом увеличивается в разы количество самой разнообразной, часто недостоверной, неполной, искривленной и довольно часто эмоционально усиленной информации при одновременном разрушении, нивелировании, обесценивании определенных действующих мировоззренческих конструкций. В таких сложных социально-политических, экономических, информационных условиях нарабатываются и испытываются различные варианты политической активности – от протестной и индифферентной, которые в тех или иных формах проявления востребованы, как никогда, сегодня в украинском политическом поле бытия. Именно социально-политическим пространством, временем и соответственно сформированными запросами и определяется политическое и/или электоральное поведение. Также политическая культура с ее важным структурным элементом – политическим (электоральным) поведением в трансформационных обществах выступает той лакмусовой бумажкой политического процесса, которая задает ему направление и динамику протекания. Определяя политическую активность как форму целенаправленного участия индивидов и социальных групп в сфере политико-властных отношений, можем выделить следующие ее виды, а именно такие: как определенный вид реакции – положительной или отрицательной – на импульсы, поступающие от структурных элементов политической системы; как поведение, связанное с делегированием политических полномочий (электоральное поведение); как участие в деятельности различных политических и общественно-политических организаций, как прямую деятельность в составе политических движений или вне их, направленную против существующей политической системы и ставящей своей главной целью ее существенную перестройку. В противоположность активному включению индивидов и групп в политические процессы нужно не забывать и о противоположных вариантах таких, как политическую апатию, политический бойкот, политическую невостребованность, политическое отстранение.

Изучение электорального поведения, прежде всего, выходит на проблемы точности прогноза итогов голосования и волеизъявления

граждан, поэтому научные концепции и теории предлагают определенный набор факторов, которые следует учитывать в таких типах прогнозов и определять при каких условиях и почему влияние определенных факторов было проигнорировано/неучтено.

Как отмечает И. А. Полищук, современные избирательные кампании часто бывают трудно прогнозируемыми. В ходе их осуществления с помощью СМИ конструируется новая символическая реальность. Национальное избирательное законодательство формируется под влиянием определенных традиций осуществления демократической процедуры тем или иным народом, хотя вместе с этим является также итогом политической конъюнктуры, результатом достижения компромисса между сегментами политической элиты по «правилам электоральной игры». Хотя преувеличивать конъюнктурный элемент не стоит. В случае несоответствия законодательных норм национальной традиции электорат может «проголосовать ногами» – проигнорировать выборы как непонятную и поэтому ненужную процедуру. PR-кампании в поддержку кандидатов на выборные должности является одним из самых ярких индикаторов национальной электоральной культуры. Более того, их успех или неудача во многом обуславливаются соответствием или несоответствием на момент выборов состоянием политической культуры электората. Особенно ярко в PR-кампаниях оказываются иностранные, заимствованные из другого культурного поля, «инновации», которые часто отражает понятие «черный PR». PR-кампания всегда является определенным испытанием для национальных институтов гражданского общества (Полищук, 2016).

Гарольд Лассуэл уделял значительное внимание влиянию средств массовой коммуникации на общество. Именно он разработал первую концепцию пропаганды в которой СМИ из-за распространения «нужной» информации оказывают влияние на граждан и именно информация является тем средством, которое позволяет убедить/заставить значительное количество людей воспринять/принять неординарную, даже экстремистскую точку зрения. Именно Г. Лассуэл на основе значительного эмпирического материала доказывает, что фронтами, на которых шла Первая мировая война, были военный, экономический и информационный (пропагандистский). Для того, чтобы государство могло вести военные действия успешно, нужно была мобилизация производственных и человеческих ресурсов. Также нужно было, с одной стороны, усилить ло-

яльность граждан к государству, а с другой – увеличить ненависть к врагу. Именно с этой целью используется пропаганда со всеми возможными ее средствами: начиная от новостей, плакатов, листовок, заканчивая проповедями. Вся пропагандистская работа использовала коммуникации, которые вписывались в схему «стимул-реакция». Г. Лассуэл считал, что медиа могут сформировать общественное мнение по тому или иному вопросу таким образом, чтобы отдать предпочтение определенной точке зрения. Он подчеркивает, что пропаганда не может быть «плохой» или «хорошей», основное на что она направлена – это мировоззрение людей, которое она пытается/может изменить. Пропаганда для него – это «инструмент тотальной политики вместе с дипломатией, экономическими мерами и вооруженными силами» (Лассуэл, 1929). Если исходить из того, что сегодня Украина ведет войну, то такая трактовка Г. Лассуэла вполне подходит к анализу информационных процессов во внутривнутриполитическом и внешнеполитическом измерениях. И проблема заключается в том, что работа с гражданами внутри страны – информационная и/или пропагандистская за весь период между выборами была просто провальной. Чем в условиях гибридной войны умело воспользовался противник. Это ярко демонстрируют результаты первого тура президентских выборов.

Теоретики пропаганды считали, что общественность нужно учить противостоять пропаганде, ведь она нарушает основные правила равноправной демократической политической коммуникации. Отмечалось, что с тотальной пропагандой нужно бороться всеми возможными методами. Это в свою очередь открыло возможность для рождения новых скрытых завуалированных форм воздействия на массовое сознание, так называемой «белой пропаганды». В теориях массовых коммуникаций, таких как «эффекты СМИ», «двухступенчатая модель», «модель лидера мысли», «модель спирали молчания» и т.п., авторы утверждали, что на сознание граждан можно влиять и без давления и принуждения, мягкими способами, но получать желаемый результат. Возвращаясь к избирательному процессу в Украине, еще задолго до официального его начала, некоторые участники задействовали целый спектр технологических воздействий на массовое сознание начиная от «белых» технологий заканчивая на откровенно манипулятивных.

Гарольд Лассуэл в своей работе «Мировая политика и личное чувство опасности» пересматривает и отказывается от некоторых

своих теоретических положений (теория «магической пули») и подчеркивает, что сила пропаганды объясняется не столько сутью или привлекательностью конкретных сообщений, сколько уязвимостью сознания средне статистического человека. При этом в частности, отмечает, что экономический кризис и растущий политический конфликт могут вызвать массовый психоз и люди становятся уязвимыми даже к грубым формам пропаганды. В период кризиса, вся страна может стать психологически неуравновешенной и уязвимой для манипулирования (LassWell, 1935).

Тезисы Г. Лассуела, которые были сформулированы более восьмидесяти лет назад, ярко проявили себя во время президентских выборов в Украине 2019 года. Политическое противостояние между сторонниками двух кандидатов, получивших наибольшую поддержку в первом туре, достигло такого уровня и масштабов, которых за все предыдущие избирательные кампании не было. Не реализованные социальные ожидания, разочарования и т.п. свидетельствуют не только о неэффективной деятельности властных институтов, но и о недостаточном уровне знаний о функционировании политической системы, ее отдельных составляющих, процесса принятия политических решений и механизмов их реализации и т.д. Это формирует широкое поле для манипуляций, повышает эмоциональный фон, обостряя существующие противоречия и усложняя процесс поиска консенсусных решений.

К проблемам политического (электорального) поведения обращался П. Лазарсфельд, который опирался на гипотезу, согласно которой поведение граждан в значительной степени определяется влиянием властных институтов и эти воздействия имеют преимущественно манипулятивный характер. С помощью средств политического манипулирования органы власти побуждают индивидов выбирать только из числа альтернатив, которые ими же (властью) и определены и делать свой выбор под влиянием достаточно интенсивных внешних воздействий (Lazarsfeld, Berelson, 1948).

Манипулятивные воздействия ослабляются, когда гражданин имеет четкие представления, которые сформировались в процессе социализации благодаря влиянию на этот процесс первичных и вторичных агентов. А также обладает необходимым уровнем компетентности, что позволяет распознавать и противостоять таким воздействиям. Как отмечает В. Розембаум (Rosenbaum, 1975) умение значительной части избирателей приспособиться к новым

условиям политической жизни объясняется, с одной стороны устойчивостью первичной политической социализации, а с другой – отсутствием соответствующих навыков, которые можно сформировать в частности через привлечение граждан к общественным организациям и другим институтам гражданского общества.

Среди разнообразия теоретических подходов и концепций остановимся лишь на некоторых, так как рассмотреть все в рамках статьи просто нереально. Обратимся к классической модели Липсета-Роккана (США), в соответствии с которой на выбор граждан влияют пять взаимосвязанных факторов: общественное положение индивида, уровень доходов, место жительства, уровень образования и религиозная принадлежность.

Модель Липсета-Роккана исходит из того, что люди со скромным достатком, невысоким уровнем образования, с низким профессиональным статусом тяготеют к партиям социал-демократического толка. Однако люди образованные, со значительным социальным статусом и высокими доходами более благосклонны к политикам и партиям консервативных идеологий. Тогда как сторонниками партий, исповедующих те или иные верования, есть религиозная часть граждан.

В подтверждение этой позиции вспоминается концепция социальной стратификации Петерима Сорокина, который подчеркивал, что положение человека в одной стратификационной иерархии определяет ее место в других. То есть, у человека с низкими доходами априори нет престижной профессии и он не принадлежит к властным группам. И соответственно ценности, которыми он будет пользоваться в своем выборе коррелируются с ее социальным и профессиональным статусом.

Идеологический фактор в классической модели добавил Р. Инглхарт. Это развитие схемы было связано с постепенным замещением в общественном сознании индустриально развитых стран традиционных ценностей постматериальной системой ценностей, носителями которой становятся преимущественно новые, высокообразованные и приспособленные к жизни в условиях развития информационного общества социальные группы (Инглхарт, Вальцель, 2011). Стоит отметить, что в Украине в Едином государственном реестре юридических лиц, физических лиц-предпринимателей и общественных формирований на сегодня Министерством юстиции зарегистрировано 353 политических партии. Однако более половины

украинских избирателей не имеют ни устоявшихся идеологических предпочтений, ни партийных идентификаций. Но если в развитых демократиях, как правило, идеологический фактор связан с партийной идентификацией, то в Украине можем говорить прежде всего об идеологической идентификации избирателей.

Неумение значительной части избирателей приспособиться к новым условиям политической жизни объясняется, по мнению западного исследователя В. Розембаума (Rosenbaum, 1975) с одной стороны устойчивостью первичной политической социализации, а с другой – отсутствием сформированных навыков, которые можно «перемоделировать», привлекая граждан к институтам гражданского общества.

Упомянутые выше модели электорального поведения можно отнести к «классическим», но их не всегда эффективно можно использовать для анализа электоральных процессов в Украине.

Определенным образом «снимаются» недостатки этих моделей, когда к основным детерминантам электорального поведения, предложенных в них добавляются факторы, которые учитывают условия конкретных государств, а именно национальные традиции, институциональный дизайн и тому подобное. К такой можем отнести когнитивную модель, которая набирает популярность и опирается на принцип интеграции когнитивных особенностей индивида и информационного воздействия окружающей сферы. Именно это модель, основываясь на трех положениях (в частности, что – человек может делать электоральный выбор только в информационной среде; что человек должен обладать знаниями и представлениями, которые сформировались во время политической социализации и позволяют распознавать информацию, различать представленных на политической арене кандидатов, что существуют особые когнитивные механизмы согласования внешней и внутренней информации, обеспечивающие восприятие, понимание, оценки поступающей информации) делает акцент на понимании и умении человека работать с политической информацией и на основе такой работы принимать решения (Пушкарева, 2003, с. 123). Процессы демократизации в Украине, движение к подлинному народовластию предполагает значительное привлечение широких масс в этот процесс. Но проблема сегодня заключается не просто в количественном росте роли масс, а в их значительных качественных изменениях именно как субъекта политики. И катализаторами этого процесса стали формы политической куль-

туры, связанные с возникновением и функционированием различных видов массовой информации, в частности телевизионной.

Здесь целесообразно вспомнить Г. Маркузе, который отмечал, что потребление телевизионной, а не письменной информации приводит к новому типу массового сознания. На замену психике, которая осмысленно воспринимает информацию, возникает психика, что импульсивно на нее реагирует и как следствие – процессы проходят на бессознательном уровне. А такой тип психики порождает хаотическое поведение. Если рассматривать влияние визуальной телевизионной рекламы на психику и в дальнейшем на человеческое поведение (электоральное в том числе), то ее следствием является то, что мозг воспринимает движущиеся картинки со звуком как часть реальности и не всегда может отличить правду от вымысла. Визуальная реклама также всегда рассчитана на эмоции, поэтому ролики и фильмы действуют сильнее, чем тексты. Информация, которая подается визуально, достаточно быстра и поэтому такую информацию просто невозможно осознать. А еще, если такая информация имеет яркую эмоциональную окраску, то рациональность восприятия падает в разы.

Ю. Хабермас подчеркивает, что в обществе формируется такая сфера коммуникаций и принятия решений, которая так все искажает, что большей части населения почти ничего не известно относительно реального разделения властей, контроля и политических решений. Существующие политические коммуникации «ложные» и дают возможность «демократической» структуре, получив от общественности легитимность на репрезентацию его интересов, действовать, исходя из собственных целей и избегать контроля со стороны публики, деформируя коммуникацию путем искажения, манипулирования и сокрытия информации. Это дает возможность довольно часто подавать гражданам важные политические решения как свершившийся факт, прошедший без их участия, однако от их имени и за их воли (Хабермас, 1993). Для такой цели используется паблик рилейшнз (PR), что предполагает определенное взаимодействие с публикой на основе заранее отреперированной коммуникации, ведь современная политика включает в себя уже не столько аналитическую составляющую, сколько эмоционально-зрелищную (Почепцов, 2005, с. 174-180).

Разделяем мысли и выводы украинского ученого Е. Клюенка, согласно которым в украинском социуме достаточно ярко про-

являются черты политического участия, которые типичны для постиндустриализма: зрелищность, коммерциализация, профессионализация, технологизация и интернетизация, а также и специфические для Украины, возникшие вследствие развития социо-экономической и военно-политической ситуации: силовизация, милитаризация, маргинализация и волонтеризация. Также он отмечает, что манипулятивная политтехнологическая роль политического стрит-арта заключается в том, что он незаметно для граждан заставляет их совершать политическое действие (выбор) под влиянием эмоционального впечатления, а не на основе рационального рассуждения, поэтому политический стрит-арт апеллирует именно к иррациональным составляющим сознания (Клюєнко, 2017).

Сегодня в Украине не сложилась какая-то доминирующая модель электорального поведения, это определяется сложностью объекта исследования, которым является украинский избиратель. Нестабильность политической и экономической ситуации, социальное напряжение, порождают у избирателей ощущение апатии и разочарования. Лишь небольшой процент избирателей имеет стабильные политические предпочтения, значительно больше попадают в категорию неопределенных. Большинство индивидов руководствуются в своем выборе тем, что связывают надежду на выход из кризиса как на национальном уровне, так и на личном с определенной политической персоной и политической силой. Однако после каждых выборов рейтинги доверия к избранникам падают. Как справедливо подчеркивали А. Ослон и А. Петренко, политик (политический блок, партия) может выбрать один из двух главных путей воздействия на людей: пытаться вызвать к себе доверие, симпатию (влиять на эмоциональную сферу) или пытаться захватить избирателя своей программой, обещаниями достичь определенных целей (влиять на рациональную сферу мышления человека) (Ослон, 1994, с. 3-26). В чистом виде расчет только на рациональную или только на эмоциональную модели электорального выбора практически не встречается, поскольку методологически правильным будет предположение наличия и них рационального и иррационального моментов, которые, собственно, определяются соответствующими рациональными или эмоциональными (в основном иррациональными) – мотивами (Городецкая, 2011, с. 7). И президентские выборы 2019 показывают, что в большинстве украинский избиратель, опираясь именно на иррациональные мотивы,

готов поддержать виртуальную картинку, голограмму, которую сформировали средства массовой коммуникации и которая с реальной политической и государственной деятельностью не имеет ничего общего.

Украинские ученые постоянно дополняют предыдущие и открывают новые закономерности проявления электорального поведения, так как политическая система в целом и политическая культура (электоральная культура) в частности пребывают в состоянии трансформации и на этот процесс влияет целый ряд факторов объективного и субъективного характера. В связи с этим следует обратиться к труду Б. Идрисова «Электоральная культура населения Украины в условиях трансформации общества», где исследуется становление электоральной культуры на отечественных просторах (Идрісов, 2006, с. 2-14). В рамках типологии электоральной культуры Б. Идрисов выделяет: – институционализированную электоральную культуру, которая является своеобразным эталоном электоральной культуры и содержательное наполнение которой на уровне политических практик населения определено Конституцией Украины и рядом законов о выборах – реальную электоральную культуру, которая как собирательное понятие охватывает ценностные ориентации, характерные для трансформирующегося общества. Основные элементы реальной электоральной культуры формируются электоральными знаниями, электоральными ориентациями, электоральным поведением и электоральными выборами.

Электоральное поведение определяется сложной структурой детерминант внутреннего (объективные: пол, возраст, образование, социально-профессиональная, социально-поселенческая и региональная принадлежность; субъективные: потребности, мотивы, диспозиции, ожидания) и внешнего (социально-экономические, социально-политические и социально-культурные факторы) характера (Шинкаренко, 2011, с. 173-180). Американские исследователи анализируют электоральное поведение с помощью социологических индикаторов, а именно: классовую лояльность, классовую идентификацию, принадлежность к политическому поколению, религиозный и этнический статусы. К ним приобщают и субъективные детерминанты такие, как социальное восприятие, идентификация и др. Кроме указанных детерминант нужно учитывать и политические переменные, влияющие на избирательный процесс, а это участие в партий-

ной жизни, деятельность партий по мобилизации избирателей, контакты с гражданами, политическое сознание, политическое восприятие. Было также установлено, что поведение избирателей зависит не столько от политического сознания, сколько от социальной, этнической или религиозной принадлежности, проявлением лояльности индивида к группе, с которой он себя идентифицировал.

С. Липсет в своих исследованиях доказывает, что на избирателей влияет много факторов: пол, возраст, конфессиональная принадлежность, особенности первичной социализации. Так, установлено, что мужчины в целом гораздо активнее женщин участвуют в выборах. На активность влияет образование: образованные граждане демонстрируют высокую степень политического участия в избирательном процессе (Шинкаренко, 2012, с. 287-298). Лица от 35 до 55 лет более активны, чем молодежь или лица пожилого возраста. Влияют на активность также семейное положение и членство в каких-либо организациях. Взгляды и предпочтения женщин более консервативны, чем у мужчин. Замужние неработающие женщины часто придерживаются политических установок своих мужей. Молодежь в определенной степени тяготеет к радикализму и охотно отдает свои голоса тем, кто обещает быстрые именные.

Как зарубежные, так отечественные исследователи посвящают внимание также исследованию мотивации поведения избирателя. В перечень факторов, которые ее обуславливают относят партийную идентификацию, ориентации избирателей и ориентации кандидатов. Стоит вспомнить и о аффективных ориентациях, которые конструируются на основе чувств и эмоций, вызванных различными политическими объектами. Когда речь идет о электоральной культуре, то довольно часто именно аффективная составляющая может занимать доминирующее положение, например во время избирательных кампаний, информационных всплесков, агитационной кампании. Сама атмосфера выборов повышает уровень аффективных ориентаций по сравнению с когнитивным уровнем. Избирательное поле может восприниматься неадекватно, благодаря искривленной информации, подаваемой средствами массовой коммуникации и таким образом порождает большое количество политических мифов, слухов, действие «черного PR», и в которой заинтересованы не только политики, но и сами граждане.

Нужно отметить, что перечисленные выше детерминанты электорального поведения могут быть применены и к украинским ре-

алиям, но они не исчерпывают необходимого для прогнозирования поведения избирателей перечня, хотя имеют, безусловно, научную ценность. А так как украинское общество находится в переходном состоянии, в этот перечень следует добавить и специфические детерминанты, которые проявляют себя в таких обществах и исключить те, которые в этих условиях не действуют. Президентская кампания 2019 в Украине развернет новую конфигурацию для поиска таких детерминант.

Бібліографія

- LassWell, H. D. (1935). *World Politics and Personal Insecurity*, http://www.policysciences.org/classics/world_politics.pdf, 16.04.2019.
- Lazarsfeld P., Berelson B., Gaudet H. (1948). *The People's Choice: How the Voter Makes up his Mind in a Presidential Campaign*. New York.
- Rosenbaum, W. (1975). *Political culture*. New York.
- Городецька, О. (2011). *Мотивація електоральної поведінки в умовах різних виборчих систем в сучасній Україні*. Запоріжжя.
- Инглхарт, Р., Вельцель, К. (2011). *Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития*. Москва.
- Ідрісов, Б. (2006). „Електоральна культура населення України в умовах трансформації суспільства”. В: *Ін-т соціології НАН України*. Київ.
- Клюєнко, Е. (2017). „Політична участь в Україні: новітні риси та стріт-арт”. В: *Вісник Дніпропетровського університету. Політологія*, №1.
- Ласвель, Г. (1929). *Техника пропаганды в мировой войне* <http://www.zvi-aoi.narod.ru/lasvel.doc>, 16.04.2019.
- Лассуелл, Г., Липшман, У. *Концепции пропаганды*. http://ref365.ru/ref_6b598ab7ed608bbdf88ade100b74bc00.html, 16.04.2019.
- Ослон, А. (1994). „Факторы электорального поведения: от опросов к моделям”. В: *Вопросы социологии*, №5.
- Поліщук, І. (2016). „Електоральна культура транзитивних суспільств”. В: *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*, №3.
- Почепцов, Г. (2005). *Паблік рилейшнз для професіоналов*. Киев.
- Пушкарева, Г. (2003). „Изучение электорального поведения: контуры когнитивной модели”. В: *Полис*, №3.

- Хабермас, Ю. (1993). „Теория коммуникативного действия”. В: *Вестник Московского университета*, №4.
- Шинкаренко, О. (2011). „Електоральна поведінка в системі політичної поведінки (методологічні питання наукового аналізу)”. В: *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. Запоріжжя: КПУ*, Вип. 51.
- Шинкаренко, О. (2012). „Гендерні та вікові чинники формування поведінки виборців у соціологічному вимірі”. В: *Вісник національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*, Вип. 11.

Correspondence concerning this paper should be addressed to Dr. Oksana Shurko – Associate Professor of the Department of Political Science at The Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine).

E-mail: shurko_o@ukr.net

Review

Tomasz Zygmunt

State School of Higher Education, Chełm

**A Review of "Selected Chapters in English Lexicology,
Part I: Lexical Semantics and Lexicography"
by Klaudia Bednarova-Gibova**

"Selected Chapters in English Lexicology, Part I: Lexical Semantics and Lexicography" by Klaudia Bednarova-Gibova, published by The University of Presov (Slovakia) in 2018, is, as the author says "*a partial outcome of the English lexicology course taught over the past decade*".

The book itself is a worth considering source of lexicology essentials designed for English philology students offering them an overall image of the studied language as well as a modern introduction to English lexicology.

For the reason of clarity and digestible presentation, which is fundamental in the case of foreign language students, especially freshmen, the publication has been divided into seven compact parts such as: Lexicology as a Branch of Linguistics, Linguistic Sign, Words and their Meaning, Charting Variation in the English Lexicon, Meaning Relations in the Lexicon, Lexical Fields, and finally – Dictionaries as a Gateway to Lexicology. Each part, which is concisely discussed below, has been furnished with an abundance of thematically related material and supported by examples.

Lexicology as a Branch of Linguistics makes students acquainted with the concept of lexicology and guides them towards anglophone conceptualization. Gradually, the discussion within the sphere of lexicology is expanded to include lexicography and word-formation. In this way, numerous terms indispensable to follow the discussion, are presented and explained. Finally, the discussion terminates in the presentation of basic approaches

to the study of words and the acquisition of lexis. Since the richness of the student's language is directly related to the richness of his or her lexis, the closing material of this part of the book is of paramount importance.

Linguistic Sign is that part of the book which tries to familiarize students with the Saussurean theory of linguistic sign. The introduction to the theory helps to elaborate in the mind a semiotic approach to the internal functioning of publics, especially communication. To communicate, according to the theory, means to be able to create and combine the acoustic image (significant) with the final concept (signifié). This process is clearly and graphically presented in the discussed part of the book. Moreover, some other linguistically relevant concepts, such as arbitrariness, linearity, and discontinuity are thoroughly discussed and explained.

The discussion devoted to the Saussurean theory of linguistic sign and meaning is enriched by a different, but significantly influential, model developed by Ch. K. Ogden and I. A. Richards, and known as semiotic triangle. And again, the model which shows relationships between the sign's components and its referent, is completely described and graphically presented. The juxtaposition of the two approaches to sign and meaning, as offered by de Saussure, on the one hand, and by Ogden and Richards, on the other, makes the discussion complete and comprehensive to the reader, which, in the case of an academic publication of universal character, is a great asset.

Apart from the discussion devoted to the above mentioned linguists and their approaches, the closing part of **Linguistic Sign** focuses on other approaches to familiarize students with some more points of view on sign as represented by Ch. S. Peirce and Ch. Morris.

Words and Their Meaning is a subsequent part of the book focused on word, its notion, creation and interpretation. As far as interpretation is concerned, the discussion is accomplished due to its clarity and numerous examples which show various conceptions of word.

Passing on to the analysis of the meaning of word, the author rightly remarks that "*meaning has always been one of the most debatable facets of language*" (p. 39). With this conviction in mind, the discussion is directed at types of word meaning, shifts of word meaning, as well as theories of word meaning. The discussion, covering the three above mentioned areas, has all necessary qualities of academic presentation which gives guidance to a conclusion. Hence, the analysis of the chapter material makes the reader aware of the fact that each presented and discussed theory treated individually is not able to find a solution to all problems in lexical semantics. Thus, as the author

stresses, *"they should be considered as complementary models in order to embrace the ever-growing multitude of semantic intricacies"* (p. 49).

Charting Variation in the English Lexicon opens the discussion with the image of the English language as a system being in constant development since some new words appear and some other disappear from its lexis. The opening section of the chapter also puts a stress on the origin and diachrony of English words, drawing a border line between loanwords and native words. Somehow automatically the reader's attention is directed at historical grammar of English or the history of English in order to familiarize readers with a variety of foreign influence upon the language. Apart from numerous lexical influences upon English enlisted in Table 6 (p. 55), a thorough discussion supported with examples is devoted to the three main waves of influence, that is Latin, Scandinavian, and French, each of them is discussed separately and furnished with references. The way of material presentation which underscores the multitude of lexical influence causes that English is perceived as an international language easily and constantly adopting new lexical items from languages spoken all over the world.

With the above coined image of English we pass on to the discussion over stratification of English lexis. Hence, this part of the chapter views English lexis from four distinguished points of view as far as stratification is concerned, that is temporal, territorial, social, and stylistic. Due to the accepted division and a careful presentation of each of the four types of stratification, the reader and especially a student of English becomes aware of the dynamic character of the studied language and its varieties.

Meaning Relations in the Lexicon concentrates on the four basic logical relations of: (a) identity, (b) inclusion, (c) overlap, and (d) disjunction. To better understand their nature, each type of relationship is matched with its semantic counterpart. And thus, the relationship of identity corresponds to that of synonymy between lexemes, inclusion is viewed through the prism of hyponymy/hyperonymy, while the relation of overlap is analyzed as semantic compatibility/affinity, and finally, disjunction is examined as semantic incompatibility/disaffinity between lexemes.

The division into the four categories – logical relations not only clarifies the discussed material but the discussion itself facilitates comprehension due to the use of numerous examples which help to create a complete image of the complexity of semantic relations. Moreover, the author's guidance through the four basic semantic relations familiarizes students with the working of the language lexical system as well as with the abundance of required terminology. Having passed through the contents of **Making Relations in**

the Lexicon, English Philology students, especially freshmen, become acquainted with the intricacies of the lexical system at each level of its dynamic formation and development.

Lexical Fields is yet another part of the book devoted to the study of lexicon. At first, the definition of the term **lexical field** is given to explain the mechanism of field creation. Hence, the reader learns that although the members of lexical fields are not synonymous, they are put together by a common semantic unit known as common dominator of meaning. The understanding of this mechanism is crucial for the students of modern philology, especially when they strive with their vocabulary extension and expansion.

The opening discussion of the chapter is the first step towards yet a deeper penetration of the problems related to the working out of lexical fields. Creating them, a philology student has to take into account that lexical fields may also split into two distinctive categories: linear and hierarchical. Moreover, students also learn that one lexeme can appear in more than one lexical field.

As far as a hierarchical lexical field is concerned, the reader's attention is directed towards two types: (a) branching hierarchies, characteristic of the relation of dominance and the relation of difference, and (b) non-branching hierarchies which are based on the principle of order which permits their lexical units to be arranged in a sequential order. The thorough presentation and discussion on lexical fields is given in a highly professional academic language but plain and comprehensive at the same time.

The final chapter under the title **Dictionaries as a Gateway to Lexicography** is devoted, as the title implies, to dictionaries viewed as tools to be used by lexicographers and philology students.

The contents of the chapter inform us that dictionaries are the products of lexicography and lexicographers who try to do their best to work out a universal product which at the same time does not deviate from the rules that are sanctioned by lexicography. Although dictionaries vary and differ in their treatment of dictionary items and preferences to structures where some rely on microstructure while some other on mesostructure, macrostructure or megastructure, all of them serve one purpose – they are reference works containing a list of words in an alphabetical order, giving their meaning, translation or other information.

With reference to the above mentioned differences, dictionaries essentially differ in their arrangement - those which are arranged alphabetically, and those where words are grouped in topics, that is thematically or by lexical fields. Moreover, dictionaries vary in the size of format: large dictio-

naries, medium sized dictionaries, and small dictionaries; they also differ in the number of languages: monolingual dictionaries and bilingual dictionaries.

Numerous examples of dictionaries and their presentation in the chapter give the student an overall image of the basic tool for success in language studies and the instruction how to use it. The discussion on dictionaries in the final chapter has a practical aspect since students are very rarely instructed on how to work with dictionaries effectively.

The presented above revision of the book entitled "**Selected Chapters in English Lexicology, Part I: Lexical Semantics and Lexicography**" by **Klaudia Bednarova-Gibova**, gives a general image and profile of the publication. The image would not have been complete if some adjunct parts of the revised book had not been discussed. First of all a substantial aid for the reader is the closing part of each chapter where he finds the summary of the chapter material but also questions and tasks to think about. Not only does the closing part offer a revision of the presented material but it also stirs students into its deeper penetration and critical inspection.

In addition to the seven main chapters discussed above, the publication contains two more parts which have to be considered as extra support to the reader. These are the **Glossary of Terms** used in the publication and **Bibliography and References**. Especially Bibliography and References, although an additional part, can be viewed as a guide to lexical semantics and lexicology.

Taking the above presented opinion and remarks into consideration, it can be clearly stated, without question and reservation, that the book by Klaudia Bednarova-Gibova becomes a sort of compendium designed for freshmen of English, especially English linguistics. Despite its limited size (114 pages of format A4), **Selected Chapters in English Lexicology, Part I: Lexical Semantics and Lexicography** appears to be a very interesting offer filling the gap, as the author says, "*in the need for a modern introduction to English lexicology*". *Nomen omen*, the approach and presentation of the material are very modern as well as exciting and stimulating. In this respect, the publication deserves a special attention of academics engaged in fostering future English philologists as it becomes a rudimentary source of information in the discussed subject matter. Moreover, since the book is very neatly organized and characteristic of a plain and digestible language, it can be recommended as a source of aid and support that may be drawn upon when needed by first-year students of English, serving them as introduction to English lexicology. Therefore, the reviewed publication by **Klaudia Bednarova-Gibova** is that sort of resource book which every

student of English should be acquainted with, and which would stimulate the reader to further studies in the field.

Correspondence concerning this paper should be addressed to Dr. Tomasz Zygmunt – Associate Professor and Head of the Institute of Modern Philology at The State School of Higher Education in Chełm (Poland).

E-mail: tomzyg@pwsz.chelm.pl